

Keyifli Okumalar Dileriz

Binlerce kategoride milyonlarca PDF e-kitap, ders kitapları, dergiler ve romanlara platformumuz üzerinden ücretsiz ulaşabilirsiniz.

RESMİ WEB SİTEMİZ

<https://rantey.org>

Yedek ve Duyuru Kanallarımız

Sitemize erişim engeli gelmesi veya adres değişikliği durumunda aşağıdaki kanallardan güncel giriş adresine erişebilirsiniz:

- Telegram: <https://t.me/birkitapbir>
- WhatsApp Kanalımız : <https://whatsapp.com/channel/0029VbDHv8uE50Us4lvMoc0Y>

YIKICI POLİTİKA

21. YÜZYIL İÇİN BİR MANİFESTO

Antonio Negri

ingilizceden
çeviren:
akın sarı

Toplumsal Emek ve İletişimsel Zekânın İçerdiği Özgül Öznelik

yıkıcı güce yol açar. Bu yıkıcılık, sömürüyü amaç edinmiş her şeyin yıkımıdır. Yıkıcılık; sömürüden ayrılamaz olan, belli belirsiz, korkunç ve muazzam bir şekilde toplumun içinde işleyen şiddetin yok edilmesidir. Yıkıcılık güce eşit güçle karşı koymaktır. Emek gücü ne kadar entelektüel ve toplumsal hale gelirse, sömürüden ayrılamaz olan şiddet o kadar entelektüel ve toplumsal bir karakter kazanır. Şiddet genel bir tarzda yaygınlaşır, toplumun bütününe kuşatır ve bütün gözeneklerine nüfuz eder. Peki yıkıcılık o zaman neye işaret eder? Yıkıcılık güçlü ve belirgin bir güçtür; o yıkımın olumlu yönüdür. Bu yıkıcı nitelik eşitlik, özgürlük, ayrıma karşı koyma, ölüme karşı koyma; yaşamın zenginleştirilmesi, gelecek, bilgi ve toplum için planlar ve benzer ölçüde etik öneme sahip başka birçok küçük şey gibi tartışılmaz ve vazgeçilemez bazı hakikatlerin dile getirilmesinde yatar. Yıkıcılık hakikatin radikal doğasıdır. Bu radikalizmin uygulanmış bir biçimidir. Yıkıcılık kitlelerin dingin ve bastırılmaz eşit karşı gücüdür.

Antonio Negri

www.otonomyayincilik.com
iletisim@otonomyayincilik.com

Yeni Çarşı Caddesi Kalkan Han
No: 56/6 Galatasaray
İstanbul
34435

Tel: 0212 2448709
Faks: 0212 2922366

ISBN 975-6056-02-9

9 789756 056028

YIKICI POLİTİKA

21. Yüzyıl için Bir Manifesto

Antonio Negri

Otonom 6
Politika dizisi 2

Yıkıcı Politika 21. Yüzyıl için Bir Manifesto

Antonio Negri

ISBN 975-6056-02-9

1. Basım: Şubat 2006, İstanbul (1000 adet)

Kitabın özgün adı:

Politics of Subversion A Manifesto for the Twenty-First Century

İngilizceden çeviren

Akın Sarı

Yayıma hazırlayan

Sinem Özer

Son okuma

Selen Göbelez

Kapak ve İç Tasarım

Barış Eroğlu-Ulaş Kantemir

Baskı ve Cilt

Mart Matbaacılık Sanatları Tic. ve San. Ltd. Şti.

Tel: (0212) 321 23 00

Otonom Yayıncılık

Yeniçarşı Cad. Kalkan Han No: 56/6 Galatasaray/Beyoğlu

İstanbul

Tel: 0212 244 87 09

Faks: 0212 292 23 66

e-posta:iletisim@otonomyayincilik.com

www.otonomyayincilik.com

Ücretsiz PDF Kitap Arsivi - <https://rantey.org>

YIKICI POLİTİKA

21. Yüzyıl İçin Bir Manifesto

Antonio Negri

İngilizceden çeviren

Akın Sarı

İÇİNDEKİLER

Sunuş	7
İngilizce Baskıya Not	9
Önsöz	11
1.Bölüm	
Paris, 26 Kasım-10 Aralık	61
Yüzyılın Sonu	77
Kitlesel İşçiden Toplumsal İşçiye ve Ötesine	93
Fabrikadan Ekolojik Makineye	109
Toplumsal İşçinin Dünya Ekonomisi	125
Olgun Kapitalizmde Mülksüzleştirme	141
Öznelliğin Antagonist Üretimi	155
Gizlilikten Partiye Otonomi	171

2.Bölüm	
Toplumsal Pratik Üzerine Félix Guattari'ye Mektup	187
Sivil Toplumda Yolculuk	203
Gerçek Boyunduruk Evresinde Devlet ve Sınıf	211
Nükleer Devlet Kavramıyla İlgili Bazı Notlar	227
Postmodern	219
Yeni Değerlere Doğru?	237
Ekler	259
Dizin	266

SUNUŞ

Yıkıcı Politika, İtalya’da 1960’lardaki yoğun işçi militanlığı, 1970’lerle beraber mücadele halindeki yeni toplumsal öznelerin ortaya çıkışı ve 1980’lerle gelen baskı döneminin ardından Negri’nin Fransa’daki sürgün yıllarında kaleme aldığı yazılardan oluşur. Bu yönüyle kitap aslında devrimci bir düşünürün, içinden geldiği teorik ve politik hareketin birikimlerini devralarak, yükselişe geçen toplumsal hareketlerin barındırdığı yeni kurucu öznellikler ve değerler temelinde yeni bir politik paradigmanın kuruluşu içindeki serüvenini resmeder gibidir.

Bu yazılarda, diğer Marksizm türleri arasında İtalyan işçiliğine özgünlüğünü veren, salt sermayenin tahakkümcü doğası yerine emeğin kurucu öznelliğine, sermayeden ve devletten ayrı otonom gücüne yapılan vurgu sürer. Ancak sermayenin bütün toplumu fabrika merkezli bir toplumsal örgütlenmeye tabi kıldığı dönemin antagonist gücü olarak tanımlanan kitlesel işçi yerini toplumun içine yayılmış ve merkezsizleşmiş bir üretim sürecinin öznesi olarak toplumsal işçiye bırakır. Marx’ın özellikle *Grundrisse* ve *Kapital*’in yayınlanmamış altıncı bölümünde emeğin biçimsel boyunduruğundan gerçek boyunduruğuna geçiş üzerine tartışmasında bir potansiyel olarak bulunan toplumsal işçi artık bir gerçekliğe dönüşmüştür. Toplumsal işçi yalnızca değer ve artı değer değil, iş için gerekli

bütün toplumsal elbirliğinin de doğrudan üreticisi durumundadır. Toplumsal işçinin öznelliğinin kuruculuğu, toplumun bütününe yayılmış olan emek sürecini yeniden kendinin kılabilme gücünde yatar. Bu gücün kendini doğrudan bir politik güç olarak ifade edebilmesinin koşulları olarak toplumsal pratik ve örgütlenme üzerine bu yeni öznelliğin antagonist üretimi teminde yeniden düşünülür. Bu yönüyle *Yıkıcı Politika*, Negri'nin serüveninin sonraki uğrakları olarak tanıdığımız imparatorluk ve çokluk paradigmasının da kurucusudur. Sona ermekte olan bir kriz yüzyılının içinde yeniden canlanan toplumsal hareketlerden yeni bir politik öznelliğin kuruculuğunu soyutlamaya çalışan bu yazılar, Negri'nin ötesinde Otonomist Marksist geleneğin soykütüğünde ayırt edici bir uğrağın ifadesidir.

Bu soykütüğünün keşfine bir katkısı olması dileğiyle...

Otonom Yayıncılık

İNGİLİZCE BASKIYA NOT

Bu çalışmanın ikinci kısmında bulunan yazılar daha evvel aşağıdaki şekilde yayınlanmıştır:

1. "Lettre à Félix Guattari": Marie Blanche Tahon ve André Corten (1986), *L'Italie: le philosophe et le gendarme. Actes du Colloque de Montréal*, Montreal: vlb editeur, s. 95-109.

2. "İtinerari nella società civile: In memoria di Peter Brückner", Gianni Puglisi ve Aurelio Angelini (1986), *Eclisse della società civile*, Palermo: Ediprint, s. 129-34.

3. "Stato e classe nella fase della sussunzione reale": Laura Fiocco (1986), *Per una teoria dello Stato, Contributi all'analisi del potere nella prospettiva della transizione*, Roma: Gangemi editore, s. 169-184.

4. "Qualche nota sul concetto di 'Stato nucleare'": Alberto Toniolo (ve d.) (1986), *Società nucleare o società civile?*, Palermo: Ila Palma, s. 57-68.

5. "Postmoderno": José Tono Martinez (1986), *La polémica de la postmodernidad*, Madrid: Ediciones Libertarias, s. 125-136.

6. "Vers de nouvelles valeurs?": *Terminal*, no.26, Aralık-Ocak, 1986, Paris, s. 3-7.

ÖNSÖZ

Yann Moulier

Marksizmin İngiliz diline girişinin tarihi, bazen yıkıcı bazen otoriter, ancak her durumda dayanılmaz güçlüklerle doludur. Bu güçlük, Fransızca'ya çevrilmesi sırasında olup bitenlerin çok daha uç biçimde bir tekrarıdır. Eğer Goethe, Dante, Cervantes ya da Pessoa'nın dillerinde düşünülürlerse ve çevirinin "evrenselleştirici" gücü tarafından kutsanmamışlarsa bütün düşünce sistemleri bilinmeden kalabilir. Bu nedenle Marx -hiçbir zaman hazırlanamayacak akademik bir çalışmayı beklemektense, kusursuz olmasa da hızlı bir şekilde yapılmış bir çevirinin daha iyi olacağını düşünerek- *Kapital*'in¹ 1872'deki Fransızca çevirisini Joseph Roy'a emanet etti. Dolayısıyla filolojik bir dertten ziyade politik bir dert söz konusuydu.

Daha yakın bir geçmişte, *Grundrisse*'nin² tarihi de benzer bir seyir sergiler. İlk defa 1939'da yayımlanan bu metnin çevirisi, insanların *Grundrisse*'nin 1960'larda ve 70'lerde Marksizmin yeniden doğuşunda oynayacağı rolü -o zaman için bile çok belirsiz bir şekilde olsa da- idrak etmesini sağladı. Zira Marksizm tarihinde nükseden bir tema olarak Marx'ın *Kapital*'ine geri dönüşün arkasında, savaş sonrasında 1844 *Ekonomik ve Felsefi Elyazmaları*³ ve 1843 *Hegel'in Hukuk Felsefesinin Eleştirisine Katkı'nın*⁴ yol açtığı şok kadar büyük bir şoka neden olan, "başka bir" Marx'ın hayretler uyandıran keşfi yatar. Bu keşif,

Althusser'in Marx'ın ideolojik metinleri ile bilimsel metinleri arasındaki "epistemolojik kopuş" tezini, Marx'ın varoluşçu felsefe tarafından nötrlenmesine karşı retorik bir meydan okuma olarak tasarlanan, kullanışlı fakat teorik bir düzlemde ileri tutar tarafı bulunmayan bir taktik düzeyine indirgedi.

Lenin'in de öngördüğü gibi, bu Marx, Hegel'in *Mantık*'ını ciddiye alan bir Marx'tı; bu Marx kapitalizmin toplumsallaşarak gelişimini öngören, "soyut emek" kategorisi gibi teknik gelişmelerin uzun süreci boyunca kapitalizmin bu yönünü izleyen ve en derin eğilimlerini ortaya çıkaran bir Marx'tı. Kısacası, bu Marx, Foucault'nun *The Order of Things*'teki⁵ tezinin aksine, on dokuzuncu yüzyıl Avrupası'nın sınırlı sularından ziyade yirminci yüzyılın okyanuslarında seyreden bir Marx'tı.

Halen *Grundrisse*'nin Batı Marksizmi üzerindeki etkisi hakkında ayrıntılı bir tarihsel irdelemeyi bekliyoruz. Akademi dışı İtalyan Marksizmi bağlamında, La Nuova Italia tarafından yayımlanan çeviri, *operaismo*⁶ (işçicilik) hareketinin bir üyesi olan Enzo Grillo'ya aittir. *Grundrisse, Kapital*'in yayımlanmamış altıncı bölümüyle birlikte, bu "sapkınların" Marx'ın yayımlanmamış çalışmalarının en heybetlisinin arkasına sığınarak en çok başvurduğu metindir.⁷ *Grundrisse* ve Rosdolsky'nin araştırması⁸ Marx'a geri dönüş çerçevesindeki sorunların arasında başat olmayı sürdürür. Avrupa'nın başka herhangi bir yerinde -Almanya hariç- *Grundrisse*'nin etkisi daha dolaylıydı, ancak katıyen önemsiz değildi. Dangeville'in Fransızca çevirisi 1968'de *Kapital*'in yayınlanmayan altıncı bölümünün Rubel tarafından çevirisi ile aynı zamanda yayınlandı. On iki yıl sonra, J.P Lefévre'in⁹ başını çektiği ekibin en az başarılı addedilen çevirisi ciddi Marksizmin referanslarındaki bu değişimi gözler önüne serer.

Ancak Marksizmin "alimlerinin" bile küçümsemeyle yaklaştığı bu metnin konumunun temelli olarak onaylanması, Martin Nicolaus'un¹⁰ mükemmel İngilizce çevirisinin ortaya çıkışıyla mümkün oldu. Negri'nin 1978'de L'Ecole Normale Supérieure'deki seminerleri *operaismo* ve fetişleşmiş *Grundrisse*

arasındaki ilişkiyi yeniden ele alır.¹¹ Negri, Althusser'in on dört yıl önceki *Reading Capital*¹² başlıklı seminerine yanıt olarak, *Grundrisse*'deki özgürlük havasını, bu metnin bilime, kapitalizmin gelişimine, komünizme, fakat her şeyden önemlisi, *Kapital*'de bilimsel incelemenin nesnelciliğinin gerisinde kalan devrimci bir özneliliğin kuruluşuna dair içerdiği parlak yöntembilimsel kavrayışları vurguladı.¹³ Marx'ın Hegel'den devraldığının *araç*¹⁴ olarak diyalektikten ziyade "soyut emek" kavramı olduğunu anlamamız koşuluyla, Negri bir yandan *Grundrisse*'de "Hegelci terminoloji ile flörtün" nasıl zirveye çıktığına öte yandan da bu terminolojiden kopuşun bu metinde başka herhangi bir yerde olduğundan nasıl çok daha belirleyici olduğuna işaret eder.

Özellikle Mario Tronti'nin, "ilk tezler"i ve *Operai e Capitale*'nin (İşçiler ve Sermaye) daha önce yayınlanmayan kısmını oluşturan 1966 tarihli "Marx, forza-lavoro, classe operaia" (Marx, Emek Gücü, İşçi Sınıfı) makalesinde, geniş ölçekli sanayi, makineleşme, mutlak artı değer nispi artı değere dönüşümüyle ilgili analizin yeniden canlanmasını sağlayan *Grundrisse*'dir. Ayrıca Negri'yi parayı (para sistemini) bir iktidar ilişkisi olarak çözümlemeye ve bundan -Eylül 1971'de *Potere Operaio* dergisinin 45'inci sayısına bir ek olarak ve İngilizce'de *Revolution Retrieved* içinde (Red Notes, London, 1989) yayınlanan "Crisis of the Planner State: Communism and Revolutionary Organization" (Planlamacı Devletin Krizi: Komünizm ve Devrimci Örgütlenme) adlı yazısında- sermayenin değer yasasından biçimsel olarak özgürleşmesini çıkarsamaya sevk eden, *Grundrisse* ve özellikle de para üzerine olan bölüm olmuştur. Bu metin, o zamanlar örgütlenme ve Leninizm üzerine ortalığı kasıp kavuran politik tartışmalardan hareketle, teorik vizyon sunabilecek ve politik ekonomi içerisindeki tartışmaların kapsayıcı yapısının yeniden yapılanmasına olanak verebilecek, *Potere Operaio*'nun Üçüncü Kongresi'ne bir hazırlık metni olarak düşünülmüştü. 1970 ve 1973 arasında *Potere Operaio*'nun uyandırdığı ilgiye odaklanan tartışmanın diğer Avrupalı militanlar üzerinde hatırı sayılır bir entelektüel etkisi oldu.

Her ne kadar Negri'nin *Marx Ötesi Marx* eserinin zor bir metin olduğu söylenebilirse de tam da bu yüzden İngilizce konuşan dünya, *Yıkıcı Politika* ve Negri'nin diğer toplu eserleri aracılığıyla, Batı Marksizmi'nin yaşlı gövdesi üzerine çalışan ender uzmanlardan birinin çalışmasına ulaşma olanağını elde edebilmelidir. Marksizmin ağacının defalarca tepesi budandı, çoğunlukla iyi niyetle aşılandı ve artık fazla iyileşme umudu vermiyor. Birçok insan onun sadece çenlik ateşi için kullanılabilecek sağlam bir ağaç gövdesi olarak görüyor; saygıdeğer bir eleştirel ve "radikal" bağımsızlık coşkuluğuna indirgenen takâtsiz bir Batı Marksizmi. Keza Sovyet Marksizmi de elli yıllık "reel sosyalizm" in buruk umut filizleri dışında pek fazla perspektif sunmaz. On dokuzuncu yüzyılın devrimci sözleri ve zayıf bir din mertebesine yükseltelen yirminci yüzyıl devletinin tuhaf bir karışımı olan Lyssenkoist¹⁵ bir melez olarak Sovyet Marksizmi'nden, *perestrojka*'nın Bismarkçı yanını başarılı bir şekilde aşan Polonya tarzı sağlam bir sınıf mücadelesi dışında hiçbir şey ortaya çıkmaz. Batı Marksizmi'nin yaşlı gövdesinin çiçeklenmesini beklerken birkaç dolambaçlı yol ve çeviriyi araştırmayı düşünebiliriz.

İngilizce konuşan okurlar *Yıkıcı Politika*'da ilginç ne bulabilir? Kitap -İngilizce ve Fransızca çevirilerinde yanıltıcı olabilecek- *operaismo*¹⁶ adı altında sınıflandırılan "İtalyan Marksizmi" ile irtibat sağlar; ancak çoğu kez ihmal edilen bu "İtalyan Marksizmi" biçimsel düzeyde Althusserci hareketinkine denk bir yaratıcılığa ve tözsel düzeyde ise oldukça üstün bir üretkenliğe sahip olduğunu kanıtlamış bir Marksizmdir. 1973'te ortaya çıkan "işçi otonomisi" terimi de yanıltıcıdır, çünkü bu düşünce okulunun, örneğin Katalan CNT'nin *autonomia obrera* kavramıyla karşılaştırıldığında sahip olduğu sağlam Marksist temeli dışarıda bırakır.

En çok açıklama gerektiren mesele, her şeyden öte tam da bu noktadır ve tartışmamızın birinci kısmını *operaismo*'nun soykütüğüne ve onun Marksist düşüncenin gelişimindeki önemli katkılarına ayıracağız. Ancak hiçbir akım yekpare değildir - *operaismo* ve "otonomi" ise hiç değildir- dolayısıyla okuyucunun

bu paradigmatik dönüşümleri bu “kültürel ve politik matrisin” diğer takipçileri -özellikle İtalyan Komünist Partisi’ne (İKP) yakın durmayı sürdüren Mario Tronti, Alberto Asor Rosa ve Massimo Cacciari gibi *operaismo* taraftarları- ile ilişkili olarak konumlandırabilmesi eşit ölçüde uygun olacaktır. *Operaismo*’nun farklı biçimleri ve bunların sınırlılıklarının tartışılması bu girişin ikinci kısmının başlıca konusunu oluşturacaktır. Sonuç bölümünde, bu kitabın Antonio Negri’nin seyri ve önceki çalışmaları içindeki yerini belirleyerek, Negri’nin süregiden *operaismo* tartışmalarına yaptığı katkılara bakacağız.

Gerisini okura bırakacağız. Doğum yeri İtalya’dan sürülen devrimci bir filozofun, 1986 yılındaki Paris’teki öğrenci hareketini selamlayan bu polemik çalışmasının, yirminci yüzyılı bir çağ olarak teorileştirme konusunda bir faydası olup olmadığına ve bizleri gelecek yüzyıl için harekete geçirip geçirmediğine karar vermek okura kalmıştır.

I

Alplerin kuzeyine doğru olan ülkelerde İtalyan Marksizmi hakkındaki bilgi genel olarak sık sık alıntı yapılan ancak hiçbir zaman okunmayan Gramsci¹⁷ üzerine, çalışmaları çoğu kez onaylanmaksızın yağmalanan Della Volpe, Colletti ve onun felsefi düşünce tarihi üzerine çalışmasına dair birkaç kelimeyle sınırlıdır.¹⁸ Sorun şu ki çok fazla gönderme, buna nazaran çok az içerik söz konusudur. İngilizce konuşulan dünya da bu eğilimin dışında değildir. Perry Anderson *Considerations on Western Marxism*¹⁹ isimli klasik, içten çalışmasında 1962’de *Quaderni Rossi* (Kızıl Defterler) ile başlayan *operaismo* geleneği ve işçi hareketlerinin (Bordigizm, anarşizm, Troçkizm ya da Maoizm gibi) sapkın ideolojilerinden herhangi bir ilham almayan ilk parlamento dışı sol gruplara²⁰ dair tek bir kelime etmez. Yayınlanmasından yirmi iki yıl sonra, bu gelenek içerisindeki en önemli çalışmalardan biri olan Mario Tronti’nin *Operai e Capitale*’si halen tam olarak İngilizce’ye çevrilmemiştir.²¹ Aslında İtalyan Marksizmi’ne dair bilgi, *Big Flame* ve *Red Notes* kolektiflerinde, özellikle İngiltere’den daha çok ABD

içerisinde dar ama militan bir yayılma olanağı bulmuş olan bu düşünce okulunun takipçilerinin İngiltere veya ABD'deki işçi hareketlerinin tarihi üzerine yaptıkları katkılardan ibarettir.²² Antonio Negri'nin çalışmalarından yayınlananlar ise aşağıdaki gibidir: *Domination and Sabotage*'dan²³ bir parça, *Marx Ötesi Marx*²⁴ ve *Is there a Marxist Doctrine of the State*.²⁵ 1989'da Red Notes tarafından *Revolution Retrieved: Selected Writings by Toni Negri on Marx, Keynes, Capitalist Crisis and New Social Subjects 1967-83* başlığıyla yayınlanan derleme, Negri'nin çalışmasının uluslararası alanda yayılmasına önemli bir katkıdır.

Halen 1973'ten bu yana meydana gelen çarpıcı gelişmelere dair bir inceleme ve özetin yanı sıra belli başlı metinlerden oluşan bir antolojiye ihtiyacımız var. Bu engelin yanı sıra bildiğimiz herhangi bir Marksizme benzemeyen bu Marksizm türünün anlaşılmazlığı ya da çoraklığından kaynaklanan bir sorun söz konusudur.

Marx Ötesi Marx'ın önsözlerini yazan çevirmenlerinin ve editörünün *operaismo* ve Autonomia hareketinin zor ve soyut yönlerini çok fazla vurgulaması hiç de şaşırtıcı olmamalıdır.²⁶ Okuyucu, Marksist terimlerin İtalyanca'daki mevcut kullanımıyla uyumlu hale getirilen böylesi bir karmaşık dil karşısında kayıtsız kalamaz. Sıradan bir kültürel Marksist "işin reddi", "sınıf bileşimi", "bileşimin çözülüşü", "yeniden bileşim", "emeğin biçimsel boyunduruğu", "emeğin gerçek boyunduruğu", "toplumsal sermaye", "plan devleti", "kriz devleti", "kitlese işçi", "toplumsal işçi", "politik ücret", "kendini değerli kılma", "büyük ve küçük ölçekli dolaşım" gibi gerçek bir kavramsal terim bombardımanına maruz kalır. Ancak sonuçta, bu kavramlar isabetli olmuştur. Başka türlü üstesinden gelmesi güç olan ve anlamı açık olmayan kavramların yüzeysel kullanımı doğrudan basmakalıp bir dile yol açar.

Operaismo da salt bir ideolojinin aralıksız tekrarının altındaki kalan bütün politik hareketler gibi bu tarz laf kalabalığına hiç yabancı değildir. Her şeyin ötesinde önemli olan, bu kavramların kapitalizmin güncel gerçekliğinin pratik bilgisi ya da tarihinin

yeniden yorumlanması açısından işlevselliğidir; böylece sermaye dışı (*non-capital*) emeği ifade etmek için soyut emeği, uzmanlaşmış işçilerin toplumsal hareketlerinin politik bir okumasını ve rebilmek için “kitlesel işçiyi”; parayı tartışırken, parasal krizleri yorumlamak için, “sermaye” kavramını; yeraltı ekonomisinin gelişimini yeniden yorumlamak için “küçük ölçekli dolaşım” ve “kendini değerli kılma” kavramını; efektif talebin ve ücretlerin düşmesini engelleyen ücret katılığının Keynesçi yeniden keşfinin anlamını kavramak için “toplumsal sermaye” ve “sermaye planı” kavramlarını kullanabiliriz. Harry Cleaver, ABD’deki üniversitelerin merkezinde gelişen bir Marksizm biçiminin ortaya çıkmasının, akademik entelektüel üretimin korkunç alelâdeliğinin bir sonucu olduğunu vurgulamakta haklıydı.²⁷ Bu durum, *operaismo* içindeki, sistemin bilgisinin çatışan güçlerinden geldiğine ve işçilerin yaratıcılığının yağmalanmasının her zaman devam ettiğine işaret eden vecizenin bir ifadesidir.

Bu girişin sınırları dahilinde, İtalya’daki durumun -özellikle, komünist partilerin hiçbir zaman azınlık gruplaşmalarının ötesine geçemediği İngilizce konuşulan ülkelerde olduğundan *a fortiori*²⁸ ve Fransa’da olduğundan çok daha organik bir tarzda İtalyan Komünist Partisi’nin politik ve kültürel hegemonyası altında olan entelektüel bir solun- özgünlüklerine uygun düşen dilbilimsel engellerin üstesinden gelmeye çalışamayız. Bu tarz bir tartışma, uzun bir seminerler dizisini gerektirir. Keza İngiliz dilinde var olan kaynakçaların çok özel niteliğinden kaynaklanan sorunların üstesinden gelmek de mümkün olmayacaktır.

Birinci sorun zamanla ve özellikle bu düşünce akımının entelektüel üretiminin evrimiyle giderilebilecek bir engeldir. *Operaismo* nasıl 1975’ten beri birçok düşünceyi yaygınlaştırmışse ve yadsınamaz bir entelektüel ve politik etkide bulunmuşsa²⁹ Avrupa ve ABD’nin politik, teorik ve kültürel deneyimlerinden de aynı ölçüde yararlanmıştır. 7 Nisan 1979’u izleyen, hareketin birçok liderinin hapsedildiği ya da İtalya’dan sürüldüğü³⁰ korkunç baskı dalgası, akımın dilini değiştirmesine ve ele alınan konularda belirgin bir değişikliğe neden oldu. Dil daha az İtalyanca, daha az teknik ve daha temel hale geldi. Anlatım

biçimi artık Aydınlanmanın büyük şahsiyetlerini anımsatmaktadır.

Hem *operaismo* hem de otonomist Marksizm tezlerinin sistematik olarak yeniden yapılandırılmasına ilişkin ikinci soruna gelince, bu sorun, bu düşünce okulunu başlangıcından, çağdaşı büyük eleştirel ve devrimci hareketlerden neyin farklı kıldığından başlanarak giderilebilir. Eğer *operaismo*'nun ilk günleri ve Autonomia olarak ortaya çıkışı toplumsal hareketlerin içinde, bu hareketlerin politika ve kültür alanına pratik aktarımları yoluyla, çatışmacılığın genel olarak canlanmasıyla parçası olarak görünüyorsa, bu akımın özgünlüğü de Batı Marksizmi'nin ve radikal eleştirel düşüncenin önemli akımlarıyla olan ilişkisiyle tanımlanır.

Geriye bakıldığında, bu teorik akımın kendi tarihine özgü olarak öne sürdüğü belli nitelikleri bize daha çok 1960'ların "solculuğu" ile aynı ortak zemini paylaşıyor gibi görünür. 1950'lerdeki Fordist kapitalizm rejimi kadar işçi hareketlerinin önce sosyalist, daha sonra komünist biçimleri içerisinde gittikçe artan kemikleşmesiyle ilişkili muhalif toplumsal gösterilere karşı da benzer bir ilgi söz konusuydu. *Operaismo*, kendi içinde işçilerin ve öğrencilerin isyanlarının coşkusuyla taşır. Devlet ile örgütlü işçi sınıfı hareketi arasında üçüncü bir güç, yeni bir politik aktör keşfettiğini öne sürer. Almanya'nın iki ülkeye bölünmesi ile Avrupa ve Amerika sömürge savaşlarının sınırsız tasfiyesinden sonra gerek sokaklardaki gerekse de insanların kafalarındaki karışıklık genel bir olguydu. Bu, dünyanın her yanında aşikârdı, ancak olanaklı bütün çeşitlemeleri üreten küçük Avrasya yarımadası oldu. Batı Almanya, Fransa ve İtalya'daki 1968 ve 1969 olaylarıyla doruk noktasına ulaşan bu uzun deneyim, önceki kuşağın yaşamış olduğu Nazilere karşı mücadele ve özgürlük deneyimine denkti.

Bu kültürel ve politik arzuların temsili demokrasinin alanına taşınmadığı yetmişlerin sonlarında ve kriz içerisindeki kapitalizmin haşın yüzünün hortlamasıyla birlikte, gettoların her yanında bir patlama dönemi yaşandı. Bu, kimileri için azınlıkların radikalleşmesini, kimileri için solun eski partilerini yeniden

canlandırma girişimini ifade ederken diğerleri için de ihtiyatlı bir muhalefeti temsil ediyordu. 1970 ile 80 arasında, devrimci sendikacı Georges Sorel'e layık bir mit haline gelen ve baskıcı bürokrasi kadar hareketin gerilemesinin de yarattığı terörizm tarafından giderek üstbelirlenen, aşırılığa doğru yönelim her yerde görülebilirdi. Her ne olursa olsun bu durum, savaş sonrası Özgürlük Paktı temelinde inşa edilen demokratik devletin meşruluğunu yitirmesinin somut bir ifadesiydi. 1980-81 sonrasında, belli ülkelerde baskının etkisi azaldı ve 1968'in kültürel değerleri kurumsal alana yavaş yavaş nüfuz etmeye başladı.

Ancak 1965-75 arasındaki on yıllık dönemde (Avrupa'daki son savaştan bu yana adını hak eden tek politik devrimi görmüş olan Portekiz dahil) devrimci "Yeni Sol" aynı engelle, aynı imkânsız gerçekleştirmek sorunuyla karşı karşıya kaldı: Radikal, toplumsal bir dönüşümün komünizm sonrası örgütlenmesi ne anlama gelebilirdi? Artık "parti"nin, çeşitli biçimleriyle "reel sosyalizm" (İtalyanlar bunu gerçek bir Anglo-Sakson ampirik materyalizme dayanarak *socialismo realizzato* yani "gerçekleşmiş sosyalizm" olarak adlandırıyordu) bir yana, 1917 olaylarının yinelenmesini bile öneremediği kapitalizmin bu aşamasında, örgütlü bir kendiliğindenliğe sahip kitlelere nasıl bir politik alan sağlanabilirdi?

İdeolojik hareket noktası, ülke ya da altmışların mücadelesinden doğan "devrimci" örgütlenmelerin büyüklüğü ne olursa olsun, 1972-77 yılları 1920'lerden miras kalan politik biçimlerin patlamasına şahit oldu. Örgütler sonsuz "hiziplere" bölünerek oluşumlarını terk ettiklerinde üç temel değişiklikle karşılaştı: (a) komünist partilerin yerine geçilememesi ve böylece olağanüstü bir kurumsal boşluğun doğması (Avrupalı parlamento dışı solun tek başarılı hamlesi, sözde bir anayasal tanım gereği komünist partinin bulunmadığı bir ülkede Alman Yeşilleri tarafından gerçekleştirildi); (b) *merkezi* örgütlenme modellerinin krizinin yanı sıra cinsiyetçi işbölümüne getirilen feminist eleştiriler ya da azınlık grupların sahneye çıkması (özellikle ayrımcılığa karşı bir mücadele yürüten göçmen işçiler) ışığında bir bütün olarak "politika yapma tarzı"nda

yaşanan kriz; (c) olağanüstü hal uygulamasına geçen demokratik bir devletin muazzam müdahalesi ile karşı karşıya kaldığında ve kitle hareketlerinin etkisizleştiği gerekçesi ile aşırı eylemlere başvuran silahlı ve son derece profesyonel grupların yayılışında kendini gösteren, politik boyutun şiddet yoluyla kontrolü olgusu. İktidara yönelik bu “kışkırtma” kaçınılmaz olarak devletin lehine döndü; devlet daha iyi silahlandığı için değil, bir bütün olarak toplumun gücünü, geçmiş mücadeleler ya da “işçi sınıfı partisi”nin mitsel bir imgesini temsil eden dört gruptan daha iyi temsil edebildiği için.

Bu düşünce, Negri’yi Spinoza üzerine çalışmasında³¹ bireyin etkisiz, türdeş *iktidarı* ile devletin toplumsal iktidarını çokluğun *gücüyle* karşılaştırmaya götürdü. Reel sosyalizm sorunu (ve bunun sonucu olarak, taraftar kazanma ya da protesto etme rollerinin yanı sıra halen sosyalist modelin toplumsal güçler arasında geniş çapta yayılmasını dile getiren Batılı komünist partiler sorunu) feminist sorun ve şiddet sorunu her yönden farklı düzeylerde ve farklı biçimlerde çözümlendi. Ancak bu meseleler ilk önce hizipleşmelerin, sonradan da örgütlü işçi otonomisinin ölüm çanını çaldı.³²

1973 ile 76 arasında parlamento dışı solun birçok oluşumu dağıldı. Fakat Nanni Balestrini’nin *Vogliamo tutto*, Robert Linhart’ın *Etabli* ve Günter Walraff’ın *The Lowest of the Low*³³ gibi militanların kaleminden çıkmış birinci el anlatılar, koşullar ve oluşumun ayrıntılı tanımlamalarının ötesinde, öz-yaratım sürecindeki “öznellik” halleri arasındaki derin benzerlikleri açık bir şekilde gösterir. Aynı hikaye, “milliyetçi azınlıklardan” “dogmatik solculuğa” ya da “mao-sponti”ye³⁴, anarko-maoistlere kadar diğer silahlı mücadelelerin az çok kendiliğinden anlatımlarında da bulunabilir.³⁵

O zaman, İtalya’da ortaya çıkan ve Troçkizm, Marksist-Leninizmin Maoist ya da Çin yanlısı versiyonlarının farklı kolları gibi diğer ülkelerde çok daha iyi bilinen türlerle bir arada varolan bu yeni Marksizm türünün özgünlüğü nerededir? Bu Marksizm türünün özgünlüğü, her şeyden önce komünist partilerde hakim olan Marksist ortodoksiye, Frankfurt Okulu tarafından üretilen eleştirel teorilere, Sartreci varoluşçu hümanizme ve son olarak

Althusser'in yapısalcı anti-hümanizmine karşı teorik düzeydeki ilk alternatifi temsil etmesinde yatar.

Yeniden yapılanmadan geçen savaş sonrası Avrupa'da kapitalizmin kusursuz sağlığı, "sosyalist dava"nın kaçınılmaz üstünlüğüne inananlar tarafından kaderin kötü bir cilvesi gibi, kapitalist üretim tarzının baş aşağı gidişine karşı ikincil karşı-eğilimler olarak yorumlandı. Kapitalizmin günlerinin sayılı olduğuna ve er ya da geç ekonominin içsel ve felakete götürecektir çelişkilerinin ortaya çıkacağına hiç şüphe yoktu. Ancak 1956'dan 1960'a kadar kapitalizmin büyüme oranı sürdürüldü, sermayenin uluslararasılaşması engellenmeksizin devam etti, işçi sınıfı hanelerinin yaşam standartları yükseldi, teknolojik yenilik arttı, kısacası üretici güçler gayet güzel bir şekilde gelişti.

Bununla birlikte Macaristan ve Polonya'da sosyalist dava parçalandı, Çin ve SSCB'de teorik revizyon gündeme geldi. Kuzey Avrupa'nın sosyalist partileri, 1970'lerde Güney Avrupa'daki eski ekol partilerin faaliyete geçirmekte daha yavaş kaldığı "karma ekonomi" ya da "toplumsal olarak kontrol edilen piyasa ekonomisi"nin erdemlerine hayrandı. Böylelikle kabul gören Marksizm "sosyalist dönüşüm" adına terk edildi. Bu "revizyonizm" bir Bernstein kinizmini ya da bir Kautsky ihtiyatını taşımasa da komünist partilerdeki kargaşa çok daha çarpıcıydı.

Tüm bunlar devrimci Marksizmin (Garaudy'nin tanımladığı şekilde) teknik ilerlemenin görkemli hümanizmi içerisinde çözülmesinin belirtisiydi; yani genişlemeyle ilgili burjuva demokratik temalar altında toplanmak, (İKP'nin lideri olan Amendola öncülüğünde) işçi sınıfı hareketinin büyük bir partide yeniden birleşmesi, *Confédération Générale du Travail*'ın (komünistlerin hakimiyetindeki Fransız sendikası) ücretli emeğin feshedilmesini savunan Charter of Amiens'i³⁶ terk etmesi ve "proletarya diktatörlüğü"nün terk edilmesi. Teorik düzeyde bu (Almanya'da *Stamokap* olarak bilinen veya Fransa'da Bocara tarafından savunulduğu şekliyle) tekelci devlet kapitalizmi doktrinine tekabül ediyordu. Devletin demokratik kontrolü, sosyalizme barışçıl bir geçişin başlamasını sağlayacaktı. Kamu-

laştırmadaki bu dönüşüm, bir ulusallaştırma programı (örneğin Britanya Krallığı'ndaki İşçi Partisi tarafından hazırlanan program ya da İtalya'daki doğrudan devlet yatırımı programı) aracılığıyla gerçekleştirilecekti. Fransa bunu kendi Ortak Programı³⁷ çerçevesinde planlamıştı ve bu programın Mitterand'ın iktidara gelmesinden sonra çökmesine rağmen plan sürdürüldü. Solun birliği (İtalyan "tarihsel uzlaşması", Franco sonrası değişim ya da İberya yarımadasındaki Salazarizm) her yerde kontrol altındaydı. Bu "politik yapısal reformların başlatılması"na girişmeyen toplumsal mücadeleler, bazı durumlarda şiddetli muhalefetle karşılaşabilecekleri sendikal alana indirgendiler. Her şeyden önemlisi, gerek bu kapitalist yeniden yapılanma gerekse de yurtiçinden ve yurtdışından gelen vasıfsız göçmen işçilerin artan yükü tarafından kuşatılan geleneksel sendikaların kaleleri artık etkilerini büyük ölçüde kaybediyordu. Teknik gelişme; komünist parti kuramcılarının, üretken emek kavramını teknisyenlerin, mühendislerin, denetçi personelin ve devlet aygıtının daha düşük kademelerindeki işleri de kapsayacak kadar genişleterek, "üretici güçler"le elde edilenden çok daha hızlı bir gelişme yaratacak ve hatta gelişimi besleyecek şekilde sınıf ittifakları oluşturmalarına olanak sağladı. Bu yapısal reform çağrısı 1968-69'daki genel yükselişlerden sonra işçi sınıfının gündeminde kalmaya devam ederken fabrika işinin zorunlu koşulları, yani gelir temelli politika ve üretkenlikten gelen kazançların kapsamı dahilinde ücretlerde düzenli bir artışın sürekliliği işlemez hale geldi.

Çalışan sınıflar arasındaki eksik tüketimden ya da birikim döngüsündeki dengesizlikten (aşırı birikim) kaynaklanan birikim krizine ilişkin ortodoks yapısal okumaların karşısında, *operaismo* düşünce okulu Keynesçi devlette belirmeye başlayan krizde işçi sınıfının ekonomik alandaki ücret mücadelesinin doğrudan etkisini gördü. Batı komünist partileri içindeki ortodoks Marksistlerin kaygısı, bu tarz bir değerlendirmeden kilometrelerce uzaktı. Aksine, *operaismo* New Deal³⁸ devrinde Amerika'daki sınıf mücadelesinin tarihine daha istekli bir şekilde yöneldi. Tronti kışkırtıcı bir şekilde devrim güneşinin Batı

Amerika'da yükseldiğini yazarken, hakim görüş Kruşçev'in Rusyası'na yönelmişti.

Bu politik görüş ile Kruşçev'in benzer bir dil kullanan erken *perestroykasına* verilen içten destek arasında yadsınamaz derecede bir benzerlik vardı. Demir Perdenin her iki tarafındaki yaşam tarzlarının birbirine yaklaşmasından, uluslararası gerilimlerin azaltılmasından, 1936'da yürürlüğe konan, fakat Stalinist "kişi kültü"nün (hangisine inanıldığına göre) hata veya cinayetleriyle lekelenen anayasaya göre "sosyalist yasallık" ihlallerinin azaltılmasından bahsediliyordu. Dolayısıyla sol, çatışmacı taktikleri, sınıfa karşı sınıfı ve iktidar bloğuna karşı güç bloğunu, "şiddetli devrim" ve silahlı mücadelenin teorik zorunluluğunu üstü örtük biçimde terk etti (1960'da İKP'nin hâlâ anti-faşist ve özgürlük mücadelesinden arda kalan isyankar istekler ve eğilimlerle donatılmış bir yapı olduğunu unutmamalıyız) ve bunun yerine üretici güçleri geliştirecek objektif koşullar üzerinde durdu. Tüm bunlar 1961'de Çin komünizmi ve Sovyet komünizmi arasındaki büyük ayrılığın ve daha sonra Kültür Devrimi'nin Batı'daki yankılarının tam ortasında gerçekleşti.

Bu dönem boyunca Çin komünizmi (çoğu kez trajik bir şekilde yanlış anlaşılan Çin gerçekliğinin ötesinde ve içinde) genç Avrupalı komünist kuşaklara çok çekici göründü. Sınıf mücadelesini unutan ekonomik belirlenimciliğe ve oportünizme, sınıf mücadelesini, yani temel çelişkiyi unutarak "kitleleri" silahsızlandıran "temel belirlenimciliğe ve oportünizme" savaş ilan edildi. "Revizyonizm" Stalin'in doğrudan bir eleştirisiydi ve Fanon'un "kıyamet toprakları" dediği, patlama noktalarını oluşturan Üçüncü Dünya ülkelerinin pahasına barış içinde bir arada yaşama şiarı³⁹ icat edildi. Aslında, 1960'ların son yıllarında Fanonculuk ve Maoizmin ortak yönleri vardı. Otorite ve hiyerarşi karşıtı boyut açısından, "denetlenen emek" (el emeği tarafından temsil edildiği haliyle) ile yeniden üretim emeği (bekçi köpekleri, küçük patronlar vb. tarafından yürütüldüğü gibi) arasındaki çelişkiyi vurgulamak amaçlandı. Özellikle öğrenci mücadeleleri sırasında tartışılan bu tema, sorunu üniversitelerin "ideolojik devlet aygıtı" olarak işlevi bakımından değil de sadece

üniversitelerin elindeki araçlar bakımından tasavvur edebilen bilimsel ve teknik' devrim temasıyla çatıştı.

Bu eğilimlerin, politik aklın eleştirisi açısından, kimileri için Çin'deki Kültür Devrimi, diğerleri içinse Vietnam ve Küba gibi gerekçelerin ötesinde, süreç içerisinde devrimci etiği terk etmeden Üçüncü Enternasyonal'in Marksizmi'nden kopabilecek (Troçkizmin ya da anarşizmin artık sağlayamadığı) bir ideoloji arayışını temsil etmesine işaret etmek çok daha ilginç olacaktır. Ancak ideolojik bölünmeler hakkında şüpheli olan İtalyan *operaismo* hareketi, en etkili bir şekilde Althusser tarafından formüle edilen "revizyonizm" eleştirisi ile birçok noktada açıkça çakışan teorik kopuşlara neden oldu. Bu kopuş *Kapital*'in bilimsel Marx'ına, 1965 sonrasında epistemolojik kopuşun devrimci karakterine geri dönüşü ve 1969'dan sonra sınıf mücadelesine öncelik verilmesini ve 1974'ten sonra "proletarya diktatörlüğü" kavramının terk edilmesini reddetmeyi gerekli kıldı.

Quaderni Rossi'nin Marksist gelenek içerisindeki en verimli ve devrimci temalarının arasında sayılabilecek ilk düşünsel temaları, bu temel eleştirilerin birçoğuna tam olarak cevap verir. Öncelikle, hem kahraman hem de uğruna savaşılan olarak proletarya ve işçilerin tamamen dışında tutulduğu kurumsal tartışmalar içerisinde dondurulan geleneksel işçi sınıfı hareketinin giderek göze batan yetersizliklerini telafi edebilmek için ortaya atılan işçi tartışmaları ve somut analiz temaları söz konusudur. Daha sonra sınıf mücadelesinde entelektüellerin işlevi konusu gelir. Bu konuda *operaismo* tarafından formüle edilen rol, Polonyalı İşçilerin Müdafaa Komitesi, KOR (*Komitet Obrony Robotnikow* -1977'de Toplumsal Meşru Müdafaa Komitesi ismini aldı) ve 1980'de Dayanışma⁴⁰ hareketi içerisindeki "uzmanlar" tarafından gündeme getirilen role çok yakındır. Ancak her şeyin ötesinde en başat tema, Manchester'da büyük ölçekli sanayinin doğuşunu coşkulu bir şekilde çözümleyen Marx'a dönüş teması oldu. Ve bunun nedeni şüphesiz, dünyadaki en büyük fabrikanın -Mirafiori'deki yüz bin Fiat işçisinin- parlamento dışı solun bütün grupları açısından hakim çekim noktası olmasıydı.

Fabrika kapılarının cazibesinden daha da önemlisi, militanların odalarının duvarlarındaki Che Guevara ve Mao posterlerinin yerini bu fabrika kentinin haritalarının almasıydı. Epinal¹¹ betimlemeleri yerini şemalara bıraktı ve bununla birlikte somut bir sorun ortaya çıktı: Bilgi dolaşımı yeniden nasıl kurulabilir ve tavan arasındaki yüzlerce farklı faaliyetten meydana gelen hareketler zincirine dair genel bir bakış nasıl edinilebilirdi? Yüzlerce günlük olay, çatışma eksikliği ya da resmi sendika grevinden bir gün sonra meydana gelen işçi grevi nasıl yorumlanmalıydı? “En az vicdanlı” işçiler, “geleneğin farkında olmayanlar”, daha “köylü gibi” olan işçiler birden çalışmayı bıraktığında ve sendika merkez bürolarını yağmalamaya gittiğinde meydana gelen bu öngörülemeyen patlamalar nasıl açıklanabilirdi? Tronti -işçi sınıfının yasaları nelerdir?- ya da Romano Alquati -Mirafiori işçilerinin görünmeyen partisi nedir?- tarafından ortaya atılan sorular retoriksel değildir. Bu sorulardan, işçilerin koşullarını doğru araştırabilmenin en önemli kuralı ortaya çıkar. Bu profesyonel sosyologlar tarafından yürütülen pasif ve tarafsız “soğuk araştırma”dan ayrı olarak *aktif* bir araştırma -“sıcak araştırma”- olmalıdır. Bu tür bir araştırma, üretimin gerçek yapısını ve iktidar ilişkilerini çok daha etkili bir şekilde gözler önüne serer; kısacası sınıf bileşimini açığa çıkarır.

Burada “sınıf bileşimi” teriminin farklılığını toplumsal sınıf ya da profesyonel zümreye uygulanması bağlamında kavrayabiliriz; sınıf bileşimi dinamiklere ve bir güç alanına bağlı temel bir nitelik sorunudur. Sadece çatışmanın yoğunluğu işçi sınıfının kolektif emek gücünü görünür kılabilir. İşçi sınıfı sosyolojik bir terim değil, politik bir kategoridir. İş verimliliğini işçilerin boş zamanına el koyarak ve bunu denetçilere aktararak arttırmanın bir aracı olarak, iş verimi bölümlerinde kullanılmak üzere şirketler tarafından yaptırılan birçok “tarafsız” incelemeden farklı biçimde, işçilerin kendi yararlarına kullanılabileceği tek çalışma “sıcak araştırmadır.” Yalnızca “sıcak araştırma” ideolojik olmayan biçimde örgütlenme sorunlarını doğrudan ortaya koyar.

1965-66 arasında *Quaderni Rossi* deneyimini yaşayan militanlar, o zamana kadar Stalinist ve Stakhanovist komünizm tarafından anarko-sendikalizmin karanlık derinliklerine sürülen mücadele biçimlerinin etkisini değerlendirebileceklerini düşündüler: işe devamsızlık, sabotaj, uyarısız iş bırakma grevleri,⁴² fireler ve kurumsal zorlamaları bilinçli olarak yerine getirmeme; kısacası Hirschmann'ın *Exit, Voice and Loyalty* (Çıkış, Ses Verme ve Bağlılık) kitabında "çıkış çözümleri" olarak adlandırdığı bütün biçimler.

Avrupa'daki uyarısız iş bırakma grevleri, işe devamsızlık ve Ford fabrikalarındaki işgücü meseleleri üzerine 1964 ve 1967 yılları arasında çıkan *Classe operaia* (İşçi sınıfı) dergisinin sayıları, altmışlar boyunca eşi görülmemiş derecede açık bir model oluşturur.⁴³ Üstelik *operaismo* metinleri, kendi incelemelerinden ziyade bu sapkın yayınları okuyarak kendi fabrikalarının işleyişi hakkında daha fazla bilgi sahibi olabileceklerinin farkına varan işverenler arasında hızla sürekli bir ilgi odağına dönüştü. Şüphesiz, fabrikaya ve fabrikadaki gerçek çalışma tarzına gösterilen bu ilgi Fransa ya da Almanya'dakinden daha sistematikti. İtalya'da bu etik bir meseleden çok "entelektüel" bir meseledir, ancak aynı devrimci militanların sosyolojik ufuklarını aşma konusunda aynı öznel coşkuyu hissettikleri ve aynı çabayı gösterdikleri fark edilebilir. *Operaismo* kendisini modern işçinin gündelik antropolojisi hakkında basit ve ayrıntılı bir fenomenolojik analizle sınırlamaz. Eğer böyle yapmış olsaydı, işçi sınıfı hareketi içerisinde sıkça tekrerrür eden "üretimcilik"ten⁴⁴ herhangi bir farkı kalmazdı. Üstelik üretimcilik *operaismo*'yu, İngilizce ve Fransızca'da adlandırıldığı gibi, "işçilik" hatasına düşmekle, yani politik değil, tamamen sendika yönelimli bir bakış açısı olmakla suçlamak konusunda son derece heveslidir.

Büyük modern fabrikanın nasıl işlediğini yorumlamada *operaismo* iki temel keşifte bulundu: (1) "sermaye planı" olarak adlandıracağı, sermayenin gücünün esasen toplumsal karakteri; (2) kapitalist üretim ilişkilerinin merkezine oturan kopuşlarda ve dinamizmde işçi sınıfı mücadelesinin belirleyici rolü. Panzieri, Rieser, Lanzardo, Alquati ve Tronti gibi *Quaderni Rossi*'ye

katkıda bulunanların çalışmalarını niteleyen birinci noktayla başlayalım. İkinci nokta yalnızca, 1964 ve 1967 arasında *Classe operaia* dergisi içinde yer alan ve *Quaderni Rossi* örneğinde olduğu gibi sendikalist bir solun dolayımına girmeden, fabrikalarda doğrudan ve otonom müdahale ilkesi üzerinde anlaşılan *operaismo* taraftarları tarafından ele alındı.⁴⁵

1. Taylor'un ve Fordizmin, "modern zamanlarda", Fiat-Mirafiori fabrika şehri ve Keynesçi devlet fikirleri ile birlikte yorumlanması her şeyden önce ileri kapitalizmin ayırt edici temel niteliğinin, yani sömürünün esas itibariyle toplumsal niteliğinin üzerinden atlanmamasını sağlar. Sermayenin klasik ya da ideal-tipik tahakküm biçimi fabrikaya karşı kent, yani üretim alanındaki kolektif işçinin baskın konumuna karşı bir bütün olarak toplumdaki dolaşım ve yeniden üretim alanları tarafından somutlaştırılır. İşçilerin gücü böylece zapt edilir ve ehlileştirilir. Bunun teorik karşılığı, ortodoks Marksizmin bireysel kapitalistlerin çıkarlarının toplam bileşiminin çelişkili hale geldiği "rekabetçi kapitalizm" aşamasında kalmasıdır. Bu durumda yalnızca sosyalizm, hem toplumun hem de uyumlu ve iyi kaynaşmış birikimin genel çıkarını temsil edebilecek konumda olacaktır. *Operaismo*, kapitalist üretimin irrasyonelliğini farklı derecelerde eleştiren, işçi sınıfı hareketini ve sosyalizmi işin ve "ilerleme"nin değerinin ve anlamının biricik güvenceleri olarak sunan bu edebiyattan radikal bir kopuşu getirir. Kapitalizm tam kendi özünde, işçi sınıfı hareketinin ve büyük ölçüde (*Grundrisse* dışında) Marx'ın *sosyalist geçişin raison d'être*'i⁴⁶ olarak değerlendirdiği dönüşümler gerçekleştirdi.⁴⁷

Marksist *Gesellschaftskapital* (toplumsal sermaye) kategorisinden çıkan böylesi bir kapitalizm görüşü, kapitalistler arasındaki çelişkileri önemsiz bir role (Maoizm ile karıştırılmasından sakınmak için, "ikincil" bile demeyeceğiz) indirger. Sermayenin gücü her şeyden önce bir bütün olarak toplumun gücü olarak, büyük ölçekli denge planlamasının ve bilimin gücü olarak uygulanır. Dolayısıyla anarşik kapitalizm, işçilerin mücadelesine kendi mekanizmalarının

toplumsallaşmasındaki bir dönüşüm ile karşılık verdiğinde ve Keynesçi planlı ekonomi biçimini aldığı anda bunun karşısında planlı sosyalizm talep etmek nafiledir. “Geçiş olarak sosyalizm” açısından son derece önemli olan bu teorik kazanımı şu beş metin ortaya koyar: Raniéro Panzieri’nin *Surplus-value and planning: note on the reading of Capital*⁴⁸, Mario Tronti’nin *Social Capital* (Toplumsal Sermaye) ve *La fabbrica e la società* (Fabrika ve Toplum), Negri’nin *Keynes and Capitalist Theories of the State Post-1929* (Keynes ve 1929 Sonrası Kapitalist Devlet Teorileri) ve *Marx on Cycle and Crisis* (Döngü ve Kriz üzerine Marx). Bütün bu metinler 1962 ve 1968 arasında ortaya çıktı. Bu eserlerde, Marksizmin bu biçimi, ister kemikleşmiş ister ayinsel ya da daha ustaca olsun (Pannekoek, Mattick, Korsch ve Lukacs’ın gerçek tarihsel solculuğu veya Althusserci Marksizm’in “bilimsel kesinliğe geri dönüşü” gibi) bütün ortodoks yeniden olumlamalardan açık bir şekilde ayrılır. Bu, Sovyetler Birliği’nin kendisinin “reel sosyalizmi” radikal sorgulamasından neredeyse yirmi yıl önce ortaya çıkan ilk post-sosyalist Marksizm’dir.

Sovyet modelinin bu reddi 1960’lar sonrasında İKP’nin kültürel “elitlerine” özgü bir nitelikti. Fakat İKP, sosyalizmin yararsızlığını kanıtlamanın put kırıcı ve teorik biçimini kendine amaç edinmedi. Politik arenada *operaismo* taraftarlarının kendileri tarafından neredeyse hiçbir şekilde vurgulanmayan ve hem örgütsel düzeyde hem de silahlı ayaklanma düzeyinde Leninist temalar yeniden ele alınırken daha etkin bir biçimde örtbas edilen bu ayırt edici nitelik, onların Avrupa’daki bütün büyük sol oluşumlardan yalıtılmışlıklarının nedenidir. Kapitalist gelişimin pozitif yanının ve bunun “reel sosyalizmi” kuran tarihsel rastlantı üzerindeki nihai üstünlüğünün yüceltilmesinin Bernsteinci geleneğe bağlandığı düşünülürse bu çok daha anlaşılır hale gelir: “Hareket (mücadele) her şeydir; amaç, sosyalizm, başka herhangi bir üretim tarzı hiçbir şey.” Tercihin işçi sınıfı hareketinin hümanist “ahlakçılığından” daha çok kapitalist kinizm yönünde olduğu ideoloji konusunda da benzer bir durum söz konusudur. Bu, kısacası sistem düzeyine yükseltilmiş olan “teorik bir anti-hümanizmdir.”

1975'te geniş çaplı krizin ortaya çıkmasıyla birlikte Otonomist Marksizm içerisindeki bu tema yavaş yavaş daha çok bulanıklaşır. İşçi mücadelesinin, sermayeyi "işçi sınıfı yararına" dönüştürmek için, kurumsal reformları ritimlerini ve baskıcı işlevlerini bozarak hızlandırdığı "reformist" durumlar çok daha ender görülür. 1968-69 sonrasında, işçi sınıfı mücadelesinin olumlu herhangi bir dönüşüme neredeyse tamamen engel olduğu izlenimi edinilebilir. Bu tema metodolojik ve retorik bir sav olarak kalır (felaket teorisinin reddi), fakat Negri bunu bu çalışmadaki herhangi bir pozitif tezi reddettiği gibi reddeder.⁴⁹ Öte yandan, deneyimler önceliğin "fabrikadaki yaşamın saplantılı ayrıntıları" yerine sömürünün kapsamlı ve toplumsal mekanizmalarına verilmesi gerektiğini gösterir: 1960'larda fabrikaları kazanmak için şehri ele geçirmenin zorunlu olduğuna inanılırdı;⁵⁰ yetmişlerin krizi sırasında mücadele parasal dolaşım alanına çekildi⁵¹; halihazırda *dolaşım halindeki* bir işçi olan kitlesel işçi, nispi artı değerın elde edilmesinin başlıca figürü olarak yerini *toplumsal işçiye* bıraktı⁵² ve şimdi artı değeri ev-içi emeğin ürettiğine inanılıyor.⁵³

Aynı şekilde *operaismo*'nun Taylorizme ilişkin çözümlemesi, ABD'deki radikal Marglin akımından ve Fransa'daki André Gorz'dan temelde farklıdır. Gerek Marglin gerekse Gorz işçilerin, bilimsel işbölümünün içerdiği üretim üzerindeki denetimden tasfiye edilmelerinin etkisini (sınıfın bileşiminin çözülmesi yönünü) kabul etmelerine rağmen çalışma sürecine dair mikro-toplumsal ya da mikro-ekonomik bir perspektifin pençesinden kurtulamazlar. Paolo Carpignano, Taylorizmin toplumun bir bütün olarak bir fabrika gibi işlediği ve işlemesi gerektiği kanısını barındırır. İşbölümünü mümkün kılan, bütün üretim ilişkilerinin bu toplumsallaşmasıdır. Başka bir deyişle, bireyin emek gücünü (mutlak artı değer olarak) faydasız kılmak gibi Taylorist bölünmeye dair tek yanlı felaketçi görüşlerin aksine, *Organisation Scientifique du Travail* (Fordist fabrikada işin bilimsel örgütlenmesi) tarafından gerçekleştirilen şekliyle nispi artı değer açısından belirleyici işlem; böylesi soyut, değiştirilebilir emekten, bunun akışkanlığı

ve toplum içerisindeki sınırsız kaynaklarından faydalanmaya dayanır.

Radikal bir mikro-ekonomik çözümleme üretim bandı işçisini, emek süreci üzerindeki bütün denetimi elinden aldığı için, profesyonel işçiden daha az nitelikli bir emek gücünün bir üyesi olarak değerlendirirken *operaismo* (ki insanın içinden yalnızca Marksizm demek geliyor) her şeyden önce kolektif olarak alınan bu kitlesel, soyut emek gücünün niteliğini, hareketliliği ve kayıtsızlığı açısından spesifik iş sürecine göre bir hayli üstün olan bir değerlendirme sürecinin bir vektörü olarak görür. Bu çözümlemeye göre, hem Taylorizmin “ansızın bastırması”nın hem de emeğin zenginleşmesinin, “toplumsal mühendislik” ruhundan bir kopuşu temsil etmekten uzak biçimde, bu fikirlerin toplum içerisinde var olan soyut emeğin çok daha karmaşıktığı yeni bir duruma uyarlanmasını ifade ettiği açıktır. Bu, fabrika işçilerinin bazı nitelikler edinmek için okula gittiği ve işinin özgün içeriğine yönelik kayıtsızlığı başka bir düzeye taşınmış olsa bile artık daha öncekiyle aynı biçimde düzenlenemeyeceği bir durumdur.

Çözümlemeyi bir bütün olarak toplumsal alana genişletmeye yönelik bu hareket, özellikle üretken ve üretken olmayan emek kavrayışlarının, yeniden üretim alanının rolünün ve artı değer ilgili olarak dolaşım alanının nötr olduğu, yani hiçbir ek değer eklenmediğini belirten ortodoks dogmanın keskin bir revizyonunu gerekli kılar. Bu sorun çağdaş Marksist okullar tarafından birçok defa çözümlendi. Althusserci ev-içi üretim tarzı modelindeki⁵⁴ üretim tarzlarının eklenme teorileri⁵⁵ bu soruna daha statik bir şekilde yanıt bulmaya çalıştı. Fakat eğer bu girişimlerin hepsi Marksizmi “sosyalist” olmayan bir “toplumsallaşmış” kapitalizmle⁵⁶, kapitalizm içerisindeki en son gelişmelerle karşı karşıya getirmekte birleşiyorsa bile *operaismo*’nun ikinci önemli keşfi, yani kapitalist üretim tarzının kökeninde ve gelişiminde işçi sınıfı mücadelelerinin belirleyici ve neredeyse özgün rolü düşünülüğünde tamamen farklı bir durum ortaya çıkar. Bu nokta, sınıf mücadelesinin önemini teslim ederken (niyetlerini açıklarken sık sık ilk sırada gelen)⁵⁷ bir şekilde “kapitalizmin

merkezindeki” toplumsal oluşumları değerlendirmeyi sürdüren Marksizmler ile “bütün sermayeyi işçi sınıfı”⁵⁸ ya da “sınıf bileşimi” içerisinde değerlendiren *operaismo* arasında net bir sınır oluşturmaya devam eder.

2. Şimdi *operaismo*’nun ikinci önemli keşfine dönebiliriz: kapitalist üretimin dinamiklerinde işçi sınıfı mücadelesinin merkezi rolü. Eğer söz konusu metafor daha önce tüketilmemiş olsaydı, Kopernik’in Marx’ı ve Batlamyus’un paradoksal bir şekilde Marksist diyalektik materyalizmi temsil edeceği, Galileocu devrim analogisini kullanarak, Marksizmin burada Kopernikçi ters çevriminden bahsetmek isterdik. Aslında diyalektik materyalizmin bize öğrettiği şey, sınıf ilişkilerinin, ekonomik yönün kuşkusuz son tahlilde ancak bununla birlikte baştan başa belirleyici olduğu üretici güçlerin gelişiminden etkilenen üretim ilişkilerine bağlı olduğudur. Sınıf ilişkileri, bu bastırılmaz zorunluluk üzerine kazanmıştır. Gerisini biliyoruz: Feodalizm su değirmeniyle, burjuvazi buharlı makine ve sovyetler elektrifikasyon ile ifade edilir. Üretici güçlerin gelişimi (bilim, teknoloji, sermaye birikimi) özellikle hukuki ve politik olmak üzere modası geçmiş üst yapıların kozasını parçaladığında “sosyalist” üretim tarzı kapitalist üretim tarzını takip edecektir.

Mario Tronti’nin *Operai e Capitale* içerisinde “çocuk masalları” olarak isimlendirdiği bu zayıf nitelikli Marksizmin, bir tür “liderimi takip et” ilkesi kılığında, siyasal rasyonitenin en ürkütücü imhacısı olduğundan ve gelişmiş ülkelerdeki *statükoyu* (emperyalizm aracılığıyla) sürdürmenin ya da alttan alta “sermaye birikimi” anlamına gelen “sosyalizmin kuruluş” aşamalarını geliştirmenin en iyi yolu olduğundan nerdeyse hiç şüphe edilemez. Altmışlarda, azınlık olarak kalan kışkırtmaların bu tarz Marksizmi sürdürmesi güçlü bir tercihi gerektirdi. Aslında, yirmi yıl sonra, birçok *operaismo* karşıtının gözünde *operaismo*’nun fikirlerinin tam birliğini oluşturan ve neredeyse teorik ahlaka dönüşen kimi birleştirici öğelerinden ziyade metodolojisine nüfuz etmekle ilişkili bütün sorunları yaratan da yine bu temel ters çevirmedir. Örneğin, vasıflı işçi kavramına karşıt olarak, kuramsal mimari-

nin bir parçası olarak alınan ve onun ruhuna tamamen yabancı olan kitlesel işçi kavramından bahsedebiliriz.

Peki *operaismo* temel tez olarak ne ileri sürer? *Operaismo*, şimdiye kadar var olmuş olan en karmaşık oluşumlardan birini, “bütünleşmiş küresel kapitalizm”i⁵⁹ kapitalizmin en anlaşılmasız gizli yerlerine ayna tutma ve onu irrasyonelliği içinde bile anlaşılabilir kılma stratejisi yönündeki tercihinin sağladığı eksen üzerinden anlama iddiasındadır. Sağduyulu ve kuşkucu, çağdaş bir akademik tarihçinin nedenlerin çoğulluğunu vurgulamaktan hoşlanmasına karşın, (Cournot’un söylediği gibi) talihin “iki bağımsız dizi”yle karşılaştığı can alıcı uğrak, temel bir rol oynar. Gramscici Marksizm çelişkiyi tarihselleştirirken, Althusserci Marksizm “olmayan bir yapının etkililiği yoluyla bunu üstbelirlerken”, *operaismo* nerdeyse inanılmaz biçimde basit bir açıklama düzeyine geri döner. Asor Rosa, bir kuşak için büyük kuramsal önemi olan Mario Tronti’nin *Operai e Capitale*’sini özetlerken bunu vurgular: “Tronti’nin temel keşfi işçi sınıfını sermayenin dinamik motoru ve sermayeyi ise işçi sınıfının bir işlevi kılan bir formülle... kendi içinde, bu tür bir duruşun politik olarak gerektirdiği, perspektiflerin ters çevrilmesinin önemi-ne dair bir fikir veren bir formülle özetlenebilir.”

Kapitalist üretim dünyasını ontolojik kabuğuna ulaşacak kadar derinden ve ayrıntılı bir şekilde anlaşılır kılmanın tek yolu, kapitalizmin “işçi sınıfının eklemelenmesi” olarak adlandıracağımız tarihini incelemektir. Bu, işçi sınıfını sermayenin içinde değil de sermayenin bütününü işçi sınıfının içinde değerlendirmek anlamına gelir. İşçi sınıfı ekonomizminin tam karşıtı olan bu program içerisinde, bazıları korkuyla Jdanovcu tezlerle kimi bağları bulunan bir ifadeyi şüphesiz hatırlayacaklardır: “politik etkinlik konusunda abartılı bir vurgu”. Elbette Tronti tek bir sınıfsal durum ancak iki bakış açısı olduğunu -sermayeninki ve işçilerinki- söylediğinde, bu tezi iki bilimin -burjuva bilimi ve proletarya biliminin- tezleri ve en halis sonuçlarından biri yssenkoizm olan, 1950’lerin Stalinist komünizmi boyunca süren bütün aşırı saçmalıklar selinin arasına kaydırmak kolaydır. Ve şüphesiz Althusser’in bilimsel Marksizm

ve Spinoza örtüsü altında Fransız Komünist Partisi'ne girmeye cesaret etmesiyle⁶⁰ aynı nedenden dolayı, *operaismo* taraftarları da eski Stalinist komünistleri sarsmayacak formülleri kullanmaya devam etti. *Operaismo*'nun 1964-1971 yılları arasındaki garip niteliğinin kısmen, kendi bütünsel kuramsal temeline çok ters meseleleri, kendi içsel kopuşunu andırırçasına, paradoksal bir şekilde özellikle Komünist Parti'nin diliyle ifade etmesinden kaynaklandığı bile söylenebilir.

Ancak, özellikle -estetik ya da iradeci önyargı açısından spesifik olarak İtalya bağlamının mahkumu olan- "Leninist" dil kendisini, Bolşevik sınıfın bileşimiyle, özellikle iki mesele, yani örgütlenme ve isyan esnasında silahlı mücadelenin rolü meseleleri açısından çok az ortak yanı olan Avrupalı bir pratikle birleştirdiğinde, bu filolojik *tour de force*'un⁶¹ politik düzeyde pahalıya mal olduğunu düşünmek kaçınılmazdır.⁶² Gerçekte bu belirsizliklerin hiçbiri *operaismo*'nun tartışma çizgisinin asıl özü açısından önemli değildir. Bu tartışma öncelikle üretim ilişkileri *karşısında* sınıf ilişkilerinin önceliğini; ikinci olarak da işçi sınıfının yararına para/emek mübadelesi bağlantısı içinde kurulan, iki sınıf arasındaki güç ve toplumsallaşma asimetrisini ortaya koyar.

Birinci nokta kapitalist ilişkilerin kuruluşundan,⁶³ çoğunlukla emeğin ilkel birikiminin salt zora dayalı gücü yoluyla emek araçlarından ayrılma olgusundan [*Trennung*] kaynaklanır. Sınıf ilişkileri, emek gücünü satan işçi ve emeğin koşullarının (araçlar, maaş) çelişkili bir birlik içerisinde bir araya getirilmesiyle kurulur. Fakat sınıflar bu ilişkinin birliğinden önce var olmaz, bu birlikten doğarlar. Dolayısıyla sınıflar önseldir.

İkinci ve en önemli nokta, kapitalist üretim tarzının doğuşunda işçi sınıfı ve kapitalist sınıfın doğuşunun eşzamanlı olmamasıdır. Fordist fabrikadan sibernetik fabrikaya kadar, büyük ölçekli sanayi ile farklı pazarlık tarzları içerisinde emek gücünü satan işçi, sonra proletarya, daha sonra işçi sınıfı, bütün bu biçimler karşıt sınıflarına göre daha ileri bir toplumsallaşma derecesine sahiptir. Kapitalist üretim tarzını herhangi bir başka toplumsal ilişkiden üstün kılan nedir? Bu üstünlük, ücret

mübadelesi tarzının kullanım değerini belirlenmemiş olarak bırakmasından kaynaklanır. Mikro-ekonomik düzeyde ücretli işçiler, ne emek güçlerinin kullanım değerini ne de üretkenliğini bilir, her ikisi de karşılarında duran makineleşme tarafından sadece geriye dönük olarak belirlenecektir. Terzilik yaparken profesyonel nitelikleri bulunan genç işçilere elektronik transistörleri monte etme işi verilince ortaya çıkan durum budur.

Bununla birlikte uzun süreli bir ilişki içerisinde, deneme yapılma yoluyla, işçilerin aleyhine bir bilgi dengesizliğine (asimetrik bilgi) rağmen, işçinin kendi emek gücünün yararını görmesi ve bunun değişim değerini değiştirmeyi tasarlamasıyla birlikte bir denge yeniden kurulacaktır. Öte yandan, makro-ekonomik düzeyde, artı emek ve nispi artı değerın gerçek düğüm noktası olan bir başka işleyiş üretilir. Sermayenin koşulu olarak (emeğin bir koşulu olan) paraya karşı koyarak ve sermayeyi değerli kılmayı reddetme yetisine sahip olmasıyla, emek ilişkinin toplum-sallaşmasını hızlandırır ve emeğin mücadeleleri (elbette ilişkiyi tamamen kesmemeleri şartıyla)⁶⁴ emeğin gerçek boyunduruğunu hızlandırır.

Peki işçi sınıfı toplumsal üretim ilişkilerine ne getirir? Çatışma eğilimini getirir ve nispi artı değer, sermayenin kendini bu eğilimi kontrol etmek üzere örgütleyebilme kapasitesinden kaynaklanır (örneğin normal işgünü için mücadele). Tronti'nin anlaşılması güç formülüne vermemiz gereken anlam budur: Metalaşmış emek gücünün özgünlüğü onun kullanım değeridir ve kullanım değeri onu işçi sınıfı olarak kurar. Başka bir deyişle, işçi sınıfı mücadelesi olmadan, kapitalizm mutlak artı değere ya da gelire el koyma sistemi, kölelik kadar kederli bir gelecek sunan bir sistem olarak kalmaya devam edecektir. Kapitalizmin içsel olarak maruz kaldığı sürekli baskı olmadan, hiçbir makine, hiçbir yenilik, bilimin emek koşullarıyla giderek bütünleşmesi söz konusu olamaz ve sermaye birikimi, makine ve donanım birikiminden ziyade kale ve mücevher birikimine çok daha benzer hale gelir. Dolayısıyla birikim, yani bu “meşhur yasa ve kahinleri,” bir çeşit (nispi ya da mutlak) özerkliğe sahip ekonomik bir mekanizma değildir; birikim, artı değerın bütün gizemini ba-

rındıran antagonizmayı kontrol etmenin tek tutarlı yolunu temsil eder. Birikime özgü olan biçimler (ritim, sektörler, dönemler vs.) kapitalizmin sınıf bileşimine karşı tepkisinin görünümü, yani sınıf bileşiminin teknik ve politik gücünün çözülmesidir.

Ancak sınıf ilişkilerinin katılaşmasına yanıt olarak, toplumsallaşmanın üretim ilişkilerinin ötesindeki bu dönüşümünün yolu tuzaklarla doludur. Kapitalist sınıf tümüyle Marx ya da Taylor'ın kafasında şekillenmiş olarak doğmadı; kapitalist sınıf, bir süre geçtikten sonra, işçi sınıfını örnek alarak kendisini şekillendirir. İşveren örgütleri, işçi derneklerinden ya da işçilerin kitlesel hareketinden gelen birleşik bir tepkiye (örneğin, kapitalistler arası rekabetin düzenlenmesi, işten atmaların yasaklanması) karşı koymalarına olanak veren koordinatlar içinde gelişir. Ve bu simetrisizlik, sınıf ilişkilerinin sahte benzeşikliği, devrimlere dönüşen "mucizevi" olayların yolunu açabilir.⁶⁵

Açık bir şekilde monistik⁶⁶ her ilke gibi, *operaismo* teorisi de Ockham'ın usturası kadar keskin olan sert bir işe girişir. Fakat sonuçlarından ve anlamamıza olanak verdiklerinden bağımsız bir şekilde, teorinin indirgemeci karakterine işaret etmek yarırsızdır. Eğer *operaismo* teorisinin geliştirdiği tümdengelimli hipotez sistemi, fenomenlerin ve durumların açıklanmasını kolaylaştırıyorsa, (aşağı yukarı görece özerkliğe sahip) sınıf hareketlerini nesnel bir yasa olarak anlaşılan sermaye birikimine bağımlı kılan ortodoks hipotezlere tercih edilmelidir. Üstelik, bu hipotez "birikim rejimi"nin ortaya çıkardığı değişimler ve süreksizlikler hakkında çok fazla şey söylemez.⁶⁷

Artık *operaismo*'nun epistemolojik kopuşunun önemi ve araştırma programını üzerinde daha fazla durmadan, bu analizin üretken niteliğine bir örnek olarak sermayenin uluslararasılaşması ve emperyalizmden söz edebiliriz. Lenin'in emperyalist gücün tanımında yaptığı düzeltmeyi zaten biliriz: Emperyalist güç en fazla meta ihraç eden ülke değil, en fazla sermaye ihraç eden ülkedir.⁶⁸ Sermaye ihracını bir şey olarak değil de bir toplumsal ilişki olarak yorumlamak konusunda *operaismo*'nun metodolojisine, kısacası Marksist yönetime sadık kalırsak hakim emperyalizmin sınıf

II

Operaismo'nun ilk biçimi 1945 ile 1975 arasında kapitalizmin işleyişini ve özellikle ücret mücadelelerinin rolünü yeni bir perspektiften anlamak konusunda bir araç sunmuşsa da, spesifik olarak eski Marksizmin epistemolojik ters çevrilmesiyle ortaya çıkan sorunlar bir kenara, devrimci bir bakış açısından hâlâ çözülemez olan birçok geleneksel ve yasaklayıcı soru söz konusuydu. İlk sorular, devrimci parti ve tarihsel işçi sınıfı hareketiyle ilişkiyle ilgiliydi. İkinci soru kümesi, daha radikal bir şekilde, bizzat politik faaliyetin yararlılığını ve gerçekleşen ya da gerçekleştirilebilir sosyalizmin artık komünizm doğrultusunda taktiksel ya da stratejik bir kuruculuğu taşımadığı andan itibaren devrim düşüncesinin yararlılığını sorguladı.

Operaismo, kapitalist birikim faaliyetlerinin ardında belirleyici bir işlerliği olan bir çeşit *nesnel öznellik* keşfetti. Bu tarz bir şemanın faydası, gelgeç toplumsal hareketlerin düştüğü bir zamanda, militanları coşkudan kedere doğru giden can sıkıcı bir duygu silsilesinden kurtarmak oldu, zira stratejik olarak işçilerin özneliği her zaman etkindir. Mavi yakalı işçilerin açık bütünleşmesine ilişkin kasvetli belirtilerle tepeden tırnağa zıt bu iyimserliğin öteki yüzü, *gelişmekte olan* öznellığın yararlılığının sürekli olarak sorgulanmasıdır. İşçilerin kendiliğindenliğinin hareket yasalarının bilgisi aslında faydasız bir laf kalabalığından başka ne katabilir? Ve eğer işçiler, elbette *mutlak* bir güç olmasa da kapitalizm içinde ve üstünde *biraz* güç istiyorlarsa, sermayenin ekonomik mekanizmalarının, Tronti'nin ifade ettiği gibi, "şimdiye kadar görülmemiş bu kullanımı"nın 1964, 1789, 1917 tarzında bir devrime mi benzediği yoksa sadece harika bir Bernsteinci zihinsel egzersiz mi olduğunun düşünülmesine yol açabilir.

Operaismo taraftarları dışarıdan dayatılan Leninist bilinç *aporia*'sından⁷⁵ özenle sakınmak için "sınıf bilinci" sorunundan sağduyulu bir şekilde uzaklaştı. Ancak açıkça görülebileceği gibi, bu sorun, sınıf bileşiminin çözülüşünden yeni sınıf bileşimine geçiş yoluyla, gizliden gizliye çok daha karmaşık bir biçimde geri döndü. Krizin uluslararasılaşmasından çok önce,

1971’de kriz ve durgunluk İtalya’yı vurduğunda, bu kriz 1969’un “sıcak sonbaharı” boyunca proletaryanın elde ettiği güç düzeyine yönelik kapitalist bir karşı saldırı olarak yorumlandı. Genel olarak, *operaismo*’dan ortaya çıkan akım, örgütlenmenin sermayenin umut kaynağı olan bu krizi sezinleme yetisine sahip olduğunu ve bunun sınıfın bileşiminin çözülmesinin politik bir işleyişine dönüşmesini önleyebileceğini gösterdi. İster içeriği bakımından, İKP’deki *operaismo* taraftarlarınca ya kurumsal partiler ya da devlet yönetimi tarafından uygulamaya konan politik otonominin bütün sınırlarının kullanılması olarak görülsün, ister *operaismo* içerisindeki otonomcuların bakış açısından, üretimin yeniden yapılanmasının içerdiği bütün toplumsal çelişki biçimlerine başvurma olarak görülsün, şematik yapı değişmeden kalır.

Durumun bilgisi, bunu tahmin edebilme kapasitesi, eski tarz sınıf bilinci gibi, işçi sınıfının teknik bileşimindeki dönüşümün ütopyacı reddi konumuna düşmeden kapitalist işleyişin sabotajına, düzeninin, uyumunun bozulmasına olanak sağladı. Eğer bu şema içerisindeki örgütsel düşünce entelektüel olarak baştan çıkarıcıysa, bu tıpkı Tanrı’nın varlığına ilişkin sunulan kanıtlar gibidir, çünkü kanıtlaması gereken şeyin varlığını ön kabul ederek yanlışa düşer. İKP içerisindeki *operaismo* taraftarları açısından, eğer işçi sınıfının tarihsel partisi bu tarz bir rolü gerçekten yerine getirebilseydi gerçekten harika olurdu.

Kısacası özel özneliğin spesifik rolü sorunu çözülmemiş şekilde kalır. Ve burada *operaismo*’nun ideolojiyi reddi, “bilinç” üstten bakışı, kapitalizm dışında herhangi bir gelecek tasarımının pozitif bir içeriğe sahip olabileceğine ve sadece reddetmekle ilgi olmayacağına inanmayı reddetmesi zafiyete dönüşür. Şirketlerin kâr marjlarının tatminkar olduğu ve işçilerin sosyal demokrasiden faydalanmasının sermayenin katlanabildiği bir lüks olduğu tam büyüme döneminde, *içerisinde ve karşısında* olmak ilginç bir perspektif oluşturabilir. Yetmişlerde oyun daha da güçleşti. Tam istihdam kısa bir zaman içinde ortadan kalktı. Sorun, işin özgürleşmesinin alanlarının güçlendirilmesine, bunların ücret ilişkisi dışında var olmalarına olanak vermeye

dönüştü. *Operaismo*'nun iki eğiliminin “otonomi” kavramında bu kapitalist denetimi gevşetmeyi adlandıranın bir yolunu bulmuş olmaları hiç şaşırtıcı olmamalıdır: *operaismo*'nun ilk biçiminde “politik olanın otonomisi”, işçilerin İtalyan Komünist Partisi'nden faydalanmasını tamamen reddedenler için “işçilerin otonomisi.”

“Politik olanın otonomisi” tezi geleneksel bir temayı, işçi sınıfının tarihsel partisine katılmayı yeniden gündeme getirir. Bunun yanı sıra tarihsel uzlaşmanın (Hristiyan Demokratlarla ulusal hükümetin birliği) daha yüce bir gerekçesi vardı. Savaştan bu yana Hristiyan Demokratlar, devletle aynı anlama gelen bir partiydi. Hristiyan Demokratlarla ittifak böylece İtalyan Komünist Partisi'nin devlet içinde kontrolü ele almasını ve işçilerin büyük ölçekli sermayeden en üst seviyede yararlanmasını sağlayacaktı. Bu, işçi hareketlerinin hem devletin içinde hem de karşısında duracağı ve “reel sosyalizm” içinde tıkanan işçi devletin donuklaşmış programına uymayacağı bir durum yaratacaktı. Aygıtın prestijli fakat esas olarak kültürel işlevlerini (entelektüellerle ilişki, kültür ve gençlik örgütlerinin sorunları) elinde tutan *operaismo*'nun İKP tarafı, bu yolu *Operai e Capitale* tezlerinin tam zıt biçimini alan bir politik otonomiyle mazur gösterdi: hem erken hem de geç kapitalizmde “politik” kategorisinin, “ekonomi” içindeki sınıf ilişkilerinin devrimci mekanizmasını (tamamen olmasa da kesinlikle etkin bir şekilde) üstbelirleyebildiğinin kanıtlandığı iki geçiş evresinin varlığı.⁷⁶ Bu dönemde, işçi sınıfının bileşimini politik olarak “çözme” kapasitesi ifadesini, dışlanan aşırırcılar ve güçsüz bir sendikal korporatizm içinde kısırılmış işçi sınıfından oluşan “iki toplum”un kuruluşunda buldu.⁷⁷ *Operaismo*'nun bu kanadının, sınıfsal durumun ve analitik paradigmanın doğurduğu güçlülere karşılık olarak ürettiği çözüm, çözümlemeleri zenginleştirmeyi amaçlayan yeni unsurların ilave edilmesine dayanıyordu.⁷⁸ Böylece Ockham'ın usturasının, yani ilk paradigmanın keskin kenarı bütün keskinliğini kaybeder; açıklama gücü çok daha belirsizleşir ve aksiyomlarla dolu ikinci tür *operaismo* sistemi klasik iç çelişkilerin içine düşer.

Geriye dönüp baktığımızda, politik alanda, bu *operaismo*'nun politik tercih konusunda şansının hiçbir zaman yaver gitmediğini görürüz. Avrupa'nın başka yerlerinde 1968'e dayanan öğrenci- gençlik örgütlenmeleri ile komünist partiler arasındaki büyük kopuş küllenirken, bu eğilim 1967'de İKP'ye "kitlesele katılımı" tercih etti. İtalya'da, 1969'un "sıcak sonbaharıyla" birlikte, fabrikalardaki sendikaların ve politik yaşamda da parlamentonun dışında olan örgütlenmelerin ciddi filizlenmeleri boy gösterdi. On yıl sonra "politik olanın otonomisi" teması, sınıf mücadelesinin konjonktürel biçimde aşırı radikalleşmesiyle ilişkili olarak düşünüldüğünde, "hareket"le ilgili olarak işçi sınıfının öncü ordusunu temsil ettiğini iddia eden grupların geri çekilişinin son bir gerekçesi olmak dışında, gündem dışı kalır. "Politik olanın otonomisi" tezinin gayri ihtiyari etkisi münferit değildir. Yüce fakat kinik olmayan bir gerekçesini oluşturduğu tarihsel uzlaşma, İKP tarzı sosyalizmin bir örneği olarak Bologna'daki *emarginati*⁷⁹ toplumsal hareketi tarafından kaba bir şekilde ele alındı ve daha sonra bu hoşnutsuzluk İtalya'nın geri kalanına hızlı bir şekilde yayıldı.

Yeni devrimci hareket ile işçilerin hareketinin ayrışması İtalya'da da gerçekleşti. İKP'nin kültürel ve politik hegemonyası bundan şiddetli bir şekilde etkilendi. Avrupa komünizminin azameti bir düşüş sürecine girdi ve buna şiddetle tepki gösterildi. Tarihsel uzlaşmayı terk etmek ve İtalyan Sosyalist Partisi'nin yükselişiyle beraber yavaş yavaş yontulan ve marjinalleşen bir muhalefet rolüne geri dönmek zorunda kaldı. İKP *operaismo*'sunun kaderiyle Fransa'daki Althusserciliğin kaderi arasında benzerlikler yok değildir. Her ikisinin de altmışların ikinci yarısında, en aktif devrimci akımlar üzerinde bir hayli etkisi olmuştur; her ikisi de parti konusunda çözülmemiş bir belirsizlik içinde kalmış, politik müdahalelerinde benzer güçlükleri yaşamış ve her ikisi de teorinin giderek gevşekleşmesini ve pratikte sürekli artan hizipçi katılımı frenleme işlevlerini dönüştürmede aynı başarısızlığı tatmıştır. Son olarak her ikisi de benzer şekilde üniversitelerin politik felsefesine geri çekilmek zorunda kalmıştır.

Ancak resmi işçi sınıfı hareketinden kopmayı seçen *operaismo*'nun diğer tarafı bizzat kendisinin hazırladığı meydan okumaya nasıl karşılık verdi, komünizm uğruna işçi sınıfının kendisini sermayenin dışında ortaya koyabilmesi adına kendiliğinden örgütlenerek, düşünerek ve hareket ederek mi? Seksenlerin başlarına kadar, militan faaliyet içinde teorik tartışma ve politik mücadele ayrılmaz şekilde birbirine bağlıydı. Kurumsal ve uluslararası durgunluk ile birlikte İtalya'da mücadelenin radikalleşmesi ve "solculuğun" patlaması, *operaismo*'nun eski temalarının hızla değişmesine ve gittikçe daha az İtalya'ya özgü olan kaygıların, yani Avrupa'nın sınıfsal durumundan ve Avrupalı devrimci hareketten ödünç alınan kaygıların belirmesine yol açtı.

Bu süregiden dönüşüm, tutuklama ve tevkiflere, daha sonra da "örgütlü işçi otonomları" kümeleri içerisinde başı çeken grupların başlıca üyelerinin hemen hemen hepsinin gizlice sürülmesine yol açan 1979 baskı dalgasından itibaren entelektüel alanda giderek hız kazandı. 1959'da *Quaderni Rossi*'nin kurulmasıyla başlayan deneyimin sürekliliği politik düzeyde sekteye uğradı. Devrimci öznellik açısından bu tam bir felaketti. O zamana kadar mücadelelerin ve militanlığın bu sürekliliği ile nitelenen "İtalya'ya özgü kuraldışılık" yavaş yavaş diğer Avrupa ülkelerinin mevcut durumuna yeniden massedildi ve yeniden hizaya getirildi.

Birinci *operaismo* paradigmasının evrimini aşağıda belirtilen şekilde tanımlayabiliriz: Paradigmanın iki temel ögesi devam ettirilir. Paradigmayı zayıflatan diğer öğelerle yan yana getirilerek düzeltilmek yerine, söz konusu öğeler arındırılarak mantıksal sonuçlarına vardırılır. İşçi sınıfı ve proletarya antagonizması bu evrimi yorumlamanın yegane anahtarı olarak kalır. Sivil toplumun, devletin, kısacası "politik olan"ın "görece otonomisi" sorgulanır.⁸⁰ Sınıf bileşimi yöntemi ya topluluk düzeyinde ya da kültürel düzeyde (özgürleşme ideolojilerini dikkate alarak)⁸¹ veya teknik bileşim ve onun verili bir alanda tescili düzeyinde devam ettirilir ve geliştirilir.⁸² *Operaismo*'nun ikinci büyük keşfi olan toplumsal sermaye, Keynesçi planlı ekonomi devrinin pisliklerinden arınır ve her şeyden önemlisi emeğin sermaye al-

tındaki gerçek boyunduruğa doğru hareketinin Marksist önemi-
ni muhafaza eder.⁸³

Modern kapitalizmin bu temel ayırt edici niteliğinin tanımlaması *Grundrisse*'nin başında Marx tarafından analiz edilen “belirli soyutlama” yöntemi sayesinde ortaya çıkar:⁸⁴ İnsan anatomisi maymununkini açıklar, maymun anatomisi insanınkini değil. İleri kapitalizm sadece kendi doğuşunu ve kendinden öncesini anlamaya olanak verir. *Operaismo*'daki otonomistler Marx'a yaptıkları bu göndermede yalnız değildiler. Ancak onların özgünlüğü, Negri'nin eğilim yöntemi olarak açıkladığı Weberci ideal-tipik yöntemin gerçek Marksist karşılığını bulmalarında yatar:⁸⁵ Eğilim gerçekleşmiş gibi varsayılır. Mevcut bütünlük, emeğin gerçek boyunduruğu ve bunun içindeki antagonizma düzeyleridir. Artık çelişkilerle dolu kapitalist olgusalılık ile sadece politik mücadelenin özgürleştirebileceği bir eğilimin virtüelliği arasındaki yarıma içinde değiliz. Eğilim kapitalist ilişkilerin temel gücü olarak işler, zira böylesi bir toplumsallaşma derecesine ulaşan bir güç olarak sınıf bileşimini doğrudan tek başına kontrol eder.⁸⁶ Ve bu mekanizmanın ürettiği önemli bir düzeltme, 1976'da *operaismo* içinde bir tema olarak ortaya çıkan toplumsal işçidir. Bu formülasyon kitlesel işçinin yerini alır. Kapitalizmin asıl figürü olarak toplumsal işçi emeğin gerçek boyunduruğuna doğru hareketi bütünüyle gerçekleştirdiğinde, toplumsal ücretli emekçi halen işçi sınıfı olarak adlandırılan şeyi içermiştir.

Bu nedenle bu aşamada, *operaismo*'nun başlangıcında sunulan önemli unsurların bir uzantısını görebiliriz. Öte yandan, örgütlenme ve devrimci dönüşümün içeriğinin düzeyleri üzerinde bazen *operaismo*'nun dilinin sürekliliği ile maskelenen derin bir yeniden yapılanma üretilir. Böylece bu farklı ritme ayak uyduran, 1969-71 yıllarında *Potere Operaio* grubu çevresinde toplanan bütün şahsiyetler Leninizme ilişkin bütün göndermeleri terk ettiler.⁸⁷ Bu örgütsel kargaşa süreci, 1972'den, yani örgütün Kuzey'deki büyük fabrikalar açısından artık bir referans noktası oluşturmadığı ve bir kez daha diğerleri gibi bir çeper grubuna dönüştüğü uğraktan başlar. 1977 hareketiyle birlikte, Üçüncü En-

ternasyonel'in eski kültürünün gençler arasındaki son artıkları da temizlendi. Deleuze, Guattari, Foucault, Lyotard, Baudrillard İtalyanca'ya çevrildi. Eski partilerin kurumsal politika alanıyla birlikte parlamento dışı partiye benzer herhangi bir şeyin temsiliyetini reddetmek konusunda radikal, eklektik ve enternasyonal yeni bir kültür doğdu.⁸⁸ Leninizmin çözülüşünün hızlanmasında önemli bir rol oynayan üçüncü bir unsur, silahlı mücadeleydi. Bu unsur, teorik bir sorundan ziyade 1973'ten itibaren yükselen ve daha önce Batı Avrupa'da, bazı milliyetçi azınlıkların dışında, daha önce hiç görülmemiş bir boyuta varan somut bir sorun olarak ortaya çıktı.⁸⁹

İşçi otonomisi kendisini giderek sanki bir mengeneyle kısıtlanmış halde buldu. Bir tarafta, başlangıçta işçiler arasındaki gücü, katı bir komünist ortodoksiyi ve Avrupa'da terörizmle sonuçlanan Mayıs 1968'den ortaya çıkan bütün küçük gruplarla nihai derin benzerliğini (İtalya'ya özgü kuraldışılığın dışında) maskeleyen, Kızıl Tugayların militan Leninizmi vardı. Diğer tarafta, anti-otoriter ve anti-Leninist, 1977'deki "metropolitan yerli" hareketi içinde kök salmış olan ve devlet baskısının, en bilineni Prima Linea olmak üzere, terörist gruplara dönüştürdüğü yaygın bir şiddet söz konusuydu. Biçim açısından terörist olmayan bir kitlesel şiddet için örgütlü bir çıkış yolu tanımlama çabası, sonu İşçi Otonomisi'ni örgütsel çekirdek ya da terörizmin yasal yüzü olarak gösteren 7 Nisan operasyonuna varan bir başarısızlıkla sonuçlandı. Silahlı eylem eleştirisinin daimi temaları içinde iki tanesi önemlidir: birincisi, devrimci şiddetin uygulanmasının toplumsal hareketlerin politik yapılarının dışındaki herhangi gizli bir yapıya devredilmesinin eleştirisi; ikincisi, medya duvarını yaracağı varsayılan, ancak gerçekten duruma hakim olmayan "propagandacı" ve "sembolik" bir teori olarak, illegal eylemlerin etkisiyle ilgili askeri bir teorisinin reddi.

Bununla birlikte, "otonomi" yoluyla devrimci örgütlenme sorununu etkileyen radikal düzeltmelerin tamamı "yeni devrimci özneliliğin oluşumu" sorunu içerisinde özetlenebilir. Altmışlarda işçi hareketlerinin, 1968'de öğrenci hareketinin, 1977

hareketinin ve son olarak terörizmin maruz kaldığı açmaz her zaman bizi aynı soruya geri götürür: Bu direniş mücadeleleri kendilerini maddi sınırlılıklardan bağımsız fakat aynı zamanda kültürel, sembolik ve imgesel yeni bir özne kurabilecek biçimde nasıl yeniden üretebilirler? Örgütlenmenin yeniden doğuşu ve radikal toplumsal dönüşümün içeriğindeki değişimin gerçek kilit noktası burada bulunur. Bu tema, Avrupa'nın başka yerlerindeki diğer hareketlere göre, terörist özneliliğin çarpık kuruluşu, devlet gücünün gölgesi ve daha sonra devrimci figürün çözülüşünün, harekete bağlılıklarını açık bir şekilde inkar eden *pentiti*⁹³ olgusu yoluyla medyanın kurmaca dünyasında propagandasının yapılması ve taklit edilmesiyle çok daha dramatik bir şekilde yüz yüze kalan İtalyan hareketi içerisinde egemen hale geldi.⁹⁴

Bir kez daha sınıf mücadelesindeki başlıca aktörün öznel yanını ciddiye alma istekliliği, kadının/erkeğin somut varoluşunun kültürel ve etik görünümüleriyle, kadının/erkeğin temsilleriyle ilgilenmeyi gerektirir. Bundan dolayı, özgürleşme ideolojileri kolektif öznenin otonomisini güçlendirdikleri ve onu kapitalist ilişkilerden virtüel olarak bağımsız bir özne olarak kurabildikleri ölçüde sınıf bileşimi analiziyle bütünleşir. Bu bakış açısından sömürülenlerin devrimci kültürü, artık burjuva kültüründen bir etkilenme ya da onun bayağı bir yansıması olmaktan çıkar. Devrimci kültür, sömürülen sınıfa ait olan değerlerin alanını korur. Onun mücadeleye girmesini, ancak her şeyden önemlisi bir özne olarak kendisini yeniden üretmesini sağlar.⁹⁵

Negri'nin, 1976'dan beri, *kendini değerli kılma* ifadesiyle formüle ettiği şey budur. Spinozacı *conatus*⁹⁶ gibi, kendini değerli kılma mücadelenin gücünü artırır ve işin sermayeden ayrılmasını genişletir. Bu, farklı tutumların bir kategori altında yeniden birleşmesini sağlayan bir kavramdır: işin reddi, emirlerin reddi, zamanın ve kullanım değerlerinin yeniden temellükü. Ne var ki bu kavram, piyasayı nispi artı değeri sömürmeye devam etmek için kendisini yeniden biçimlendirmek zorunda bırakan yeraltı ekonomisini kendini değerli kılmanın bir belirtisi olarak okuyacak kadar ileriye götürülemez.

Ve eğer Negri'nin *Descartes politico o della ragionevole ideologia*'dan ⁹⁷ Spinoza ⁹⁸ üzerine muhteşem çalışması üzerinden Leopardi'ye ⁹⁹ adanan çalışması ya da *La Forma Stato* ¹⁰⁰ içerisindeki hukuk felsefesi üzerine notlarından *La Macchina Tempo* ¹⁰¹ üzerinden son çalışması *Fabbriche del soggetto*'ya ¹⁰² kadar felsefi düzeydeki katkılarını düşünürsek, aynı radikal düşüncenin ilerlemesini görebiliriz: devrimci öznenin ontolojik temeli, devrimin Aydınlanmasına bağlanan bir özgürleşme projesi olarak aklın yeniden yapılanması. Burada tartışmanın esasına girmek oldukça cazip olsa da *operaismo*'nun ilk biçiminin hangi noktada aşıldığını ve korunduğunu gösteren birkaç örneğe bakmakla yetinelim. Negri'nin Descartes üzerine çalışması, Rönesans öznesinin ve aynı zamanda burjuva sınıfın ve üretim devletin ortaya çıkışına tanıklık eden Mutlakiyetçiliğin ilk yeniden düzenlemesi sırasında devrimci aklın denetim altında tutulma sürecini gösterir. On yıl sonra Negri'nin Spinoza üzerine çalışması, Descartes ve Hegel'in karşıt figürünü gözler önüne serer: toplumsal sözleşmenin, birey ve devlet arasındaki diyalektik dolayımın karşısında doğrudan doğruya çokluk politika-sına (kolektif öznenin bileşimi) bahsedilen özellik. ¹⁰³

Negri'nin Leopardi üzerine çalışması, Kant yorumu gibi, Fransız Devrimi'ni sona erdiren felaket karşısında tinin ilerlemesi sorununu yeniden ele alan tam bir yeniden yorum olan Heidegger okumasıyla güçlü bir şekilde ayırt edilir. ¹⁰⁴ Leopardi ve Hölderlin'in gerçek romantizmi şiirsel etik lehine diyalektiğin -Hegelci çözümün- reddini sergilerken, gerçekleşen devrime yol açan olaylarla başlayan bir akıl taslağı programı efendi ve köle arasındaki savaşın analitik diyalektiğini yanlış simetrileriyle beraber ortaya koyar.

Bu aşamada İtalyan *operaismo*'nun düğüm noktasına ulaşıldığı ve "Avrupa solunun" külleri ve göz yaşları içerisinde şekillenen büyük meselelerle birleştiği söylenebilir: Demokratik temsiliyetin meşruiyet krizi için yapay olmayan bir çözüm bulunabilir mi? Devrimci dönüşüm nasıl meşru kılınabilir ve maddi kuruluşa nasıl kazanılabilir? Eğer eski sosyalist hümanizme geri dönüş kesinlikle dışlanmışsa ve postmodernizm bir program değil de

bir demirbaş listesi ise bir pozitif rasyonalite ufku ve politikanın yeni kolektif aktörü nasıl yeniden kurulabilir?

Bu kitap İngilizce konuşan dünyaya Antonio Negri'nin ve çok yakından ilişkili olduğu teorik ve politik hareketin gelişiminin kısa bir hikayesini sunar. Burada sunduğumuz öğeler okuyucunun Negri'nin 1976 öncesi, yani hem ilk işçilikle mesafesinin giderek artmasından hem de toplumsal işçi kavramının ortaya çıkışından¹⁰⁵ önceki çalışmalarıyla ilgili süreklilikleri değerlendirmesine olanak tanıyacaktı. Dolayısıyla 1986 Paris öğrenci hareketiyle (Negri'nin heyecan dolu bir merakla takip ettiği bir hareket) ilişkilendirilen *özne* kavramı, Alain Touraine'in bahsettiği aktör değildir, bilâkis bu bir *mekanizma* ve *eyleyen bir eğilimdir*. Sermayenin gerçek boyunduruğu çağındaki işçiye, yani toplumsal işçiye gelince, bu işçi kadın veya erkek esasen entelektüel bir emek gücünü temsil eder. Zorunlu bir icat olarak, kadın veya erkek bu işçiler, entelektüel elbirliğini ve iletişimi oluştururlar.

Bu metindeki yeniliklerden biri Negri'nin toplumsal işçinin en etkin biçimi içerisindeki antagonizmasına atfettiği pozitif belirlenimle ilgilidir: *ekolojik sistem*.¹⁰⁶ Negri nükleer devlet kavramının bu devletin demokratik rasyonaliteden radikal bir kopuşunu ifade ettiğini kabul etse de (bakınız Kısım 2, 4. Bölüm) kapitalist tahakkümün modern görünümlerini vurgulayan Frankfurt Okulu programının parçası olarak kalan bu özelliği onaylamaz. Negri'yi ilgilendiren kapitalizmin gerçek boyunduruk ve nükleer ölüm dönemindeki antagonizmanın öznesinin de dönüşümden geçiyor olmasıdır. Mücadelenin toplumsal öznesi, çalıştığı yer bir bütün olarak topluma dönüşmüş olan yeni tarz bir işçidir ve bu toplum, mutlak nükleer bomba tehlikesi karşısında, ekolojik bir sisteme dönüşmüştür. Dolayısıyla ekoloji, toplumsal işçinin içerisinde çalıştığı sistemdir. Ancak ekolojik sistem, insan faaliyetinin dışlanacağı ya da önemsiz bir dert olmanın dışında kabul edilmeyeceği bir ilk doğa¹⁰⁷ değildir. Ekoloji aynı zamanda toplumsal olanın üretim ve yeniden üretim koşullarının bütününe etkilediğinde toplumsal işçinin toplumsal çatışmasının en üst aşmasına tekabül eder. Ekoloji bundan ötürü ikinci doğadır.¹⁰⁸

Batı Marksizmi'nde gerçekten yeni bir şey meydana geldi. *Operaismo*'nun birinci ve ikinci biçimleri spesifik bir teori olarak kendi devirlerine hizmet ettiler. Eleştirel düşüncenin diğer büyük akımları üzerindeki etkilerinin bu emsallerinin vaatlerini yerine getirmesini umarız. Bu yine William Morris'in *A Dream of John Ball* kitabındaki sözlerini doğrular: "...İnsanlar savaşır ve kaybeder, ve uğruna savaştıkları şey yenilgilerine rağmen gerçekleşir ve amaçladıklarının bu olmadığı ortaya çıktığında, başka insanlar başka bir isim altında onların amaçladıkları şey için savaşmak zorunda kalır..."¹⁰⁹ Ve 7 Nisan 1979 felaketinin ve Negri'nin sürgününün bir son değil, sadece bir erteleme olmasını umabiliriz.

Yann Moulier, Paris'te Siyasal Bilimler Enstitüsü ve Ecole Normale Supérieure'de iktisat öğretmektedir.

Yazar bu önsözün hazırlanmasındaki yardımları için Michael Hardt'a teşekkür eder.

- ¹ Karl Marx, *Kapital Cilt 1*, çev.: Alaattin Bilgi, Sol Yay., 1993.
- ² Karl Marx, *Grundrisse, Ekonomi Politliğin Eleştirisi için Ön Çalışma*, çev.: Sevan Nişanyan, Birikim Yay., 1979.
- ³ Karl Marx, *1844 Ekonomi ve Felsefe El Yazmaları*, çev.: Murat Belge, Birikim Yay., 2000.
- ⁴ Karl Marx, *Hegel'in Hukuk Felsefesinin Eleştirisi*, çev.: Kenan Somer, Sol Yay., 1997.
- ⁵ Michel Foucault, *Kelimeler ve Şeyler*, çev.: M. Ali Kılıçbay, İmge Yay., 1994.
- ⁶ Özellikle 60'lar boyunca ve 70'lerin başında İtalya'da aktif olan teorik ve politik hareket. İşçi sınıfının kriz içinde olduğu ve aşırı derecede "ideolojik" tartışmalara boğulduğu bir dönemde, İtalyan işçiliği esas olarak "işçi sınıfına geri dönüşü" öne sürüyordu. Bu hareketi diğerlerinden ayırt eden yöntemsel bakışa göre, sınıf mücadelesinin tarihin motoru olmasının yanı sıra, sermaye ve işçi sınıfı arasındaki ilişki asimetrik bir ilişkidir. Sermayenin ve kapitalist toplumunun hareketini açıklayan şey, işçi sınıfı hareketinin kendisidir. (ç.n.)
- ⁷ *Operaismo* taraftarları Marx tarafından yayınlanmamış asılsız çalışmalar icat etmekle suçlandı. Örneğin, haftalık dergi *Potere Operaio*'nun baş sayfasında yayınlanan, Marksizmin kurucu babasına ait ücretli emek üzerine bilhassa eleştirel bir alıntının tamamen bir uydurma olduğu söyleniyordu. Bu aslında gerçek bir metindi: *1845 Ulusal Ekonominin Eleştirisi*. Bir yorumun desteklenmesi için Marx'a ait metinleri bulmak tek başına düşünüldüğünde ikna edici değildir; ancak *operaismo* taraftarları tarafından alıntılanan Marx'a ait metinlerin tam aktarımı, Marksizmin farklı tarihsel akımlarının ortak metinleriyle kıyaslandığında çok önemlidir. Üstelik Enzo Grillo'nun *Grundrisse* çevirisinin orijinalinden daha iyi olduğuyla ilgili şaka bile yapılıyordu! Bu, gelişmekte olan işçi sınıfı hareketinin sosyalizmine karşı kuramsal ve stratejik bir düzeyde şiddetli bir düşmanlık olduğunu gösterir; yani bu sadece denetimin belirsiz bir şekilde ele geçirilmesi için bir taktik değildi. Ayrıca bkz. Marx'ın *Gotha ve Erfurt Programının Eleştirisi*, çev.: Barışta Erdost, Sol Yay., 2002.
- ⁸ Özellikle Negri'nin çalışmasında olmak üzere *operaismo* hakkında önemli kaynaklar sağlayan, Rosdolsky'nin *The Making of Marx's Capital*, çev.: P. Burgess (Pluto, Londra, 1977) çalışması önemli bir rol oynar.
- ⁹ Marx, *Manuscripts 1857-58* (Editions Sociales, Paris, 1980).
- ¹⁰ Marx, *Grundrisse: Foundations of the Critique of Political Economy* (Penguin/New Left Review, Harmondsworth, 1973).
- ¹¹ Negri, *Marx Beyond Marx: Lessons on the Grundrisse* (Bergin and Garvey, New York, 1984). [Marx Ötesi Marx, çev.: Münevver Çelik, Otonom Yay., yayına hazırlanıyor].

- ¹² Louis Althusser, *Kapital'i Okumak*, çev.: Celal A. Kanat, Belge Yay., 1995.
- ¹³ Bu nokta *Marx Ötesi Marx*'ın önsözünde Harry Cleaver tarafından vurgulanır.
- ¹⁴ Eğer Hegelci diyalektiğin bir araç olarak kullanımına geri dönecek olursak, o zaman "tersine çevirme" ya da "rasyonel özden mistik kabuğun çıkartılması"nın biçimsel düzeyindeki Althusserci eleştiri tamamen doğrulanır.
- ¹⁵ Lyssenkoizm, 1930'ların ortalarından 1960'ların ortalarına kadar Sovyetler Birliği'nde genetiğe ve genetikçilere karşı yürütülen kampanyayı ifade eder. Lyssenkoizm çoğunlukla bilimin politik güçler tarafından aleni biçimde yıkımını anlatmak için kullanılır. (ç.n.)
- ¹⁶ Gerek *ouvriérisme* gerekse de "işçilik" daha çok İtalyanca *fabbrichismo* kelimesine tekabül eder, yani aşağılayıcı bir çağrışım taşır.
- ¹⁷ Togliatti'nin Gramsci üzerine yarattığı efsane ve Gramsci'nin İtalya ve Fransa'daki özgün uyarlaması için bkz. Gallimard basımı Gramsci'nin *Ecrits Politiques* (Politik Yazılar) ve Robert Paris tarafından seçilen ve yayınlanan *Carnets* (Hapishane Defterleri) [Hapishane Defterleri, çev.: Adnan Cemgil, Belge Yay., 1986].
- ¹⁸ Lucio Colletti, *From Rousseau to Lenin*, (Monthly Review Press, New York, 1972).
- ¹⁹ Perry Anderson, *Considerations on Western Marxism* (New Left Books, Londra, 1976) [Batı Marksizmi Üzerine Düşünceler, çev.: Bülent Aksoy, Birikim Yay., 2004].
- ²⁰ Bkz. Mario Tronti'nin *Operarios e Capitale*'nin (Affrontamento, Lizbon, 1976) Portekizce çevirisinde yazdığım ek.
- ²¹ Kitaptan sadece aşağıdaki parçalar çevrilmiştir: "The struggle against labour" (birinci tezin 14. bölümü) *Radical America*, 6, no.1 (Mayıs-Haziran 1972) s. 22-5; "Workers and Capital" (1971 ikinci basıma ek) *Telos*, no.14 (Kış 1972), s. 25-62; "Social Capital" (orijinal başlık "Le plan du capital") *Telos*, no.17 (Güz 1973) s. 98-121; "The strategy of refusal" (ilk tezlerin en önemli yazısının 12. bölümü) *Semiotext(e)*, c.3, no.3 (New York, 1980), s.28-34 [Ret Stratejisi, *Conatus Çeviri Dergisi*, sayı 4, Temmuz-Ekim 2005]; "Lenin in England" *Working Class Autonomy and The Crisis*, (Red Notes ve CSE Books, Londra, 1979).
- ²² Mario Tronti'ninkiler dışında daha önce çevrilen diğer klasik metinlerin arasında şunlar vardır: Raniero Panzieri, "Surplus-value and planning: note on the reading of Capital, *The Labour Process and class struggles* (CSE kitapçığı no.1, Londra, 1976) s. 4-25, [Artı Değer ve Planlama: Kapital Okuması Üzerine Notlar, *Conatus Çeviri Dergisi*, sayı 4, Temmuz-Ekim 2005]. Maria Rosa Dalla Costa ve Selma James, *The Power of Women and the Subversion of the Community* (Falling Wall Press, Bristol, 1972). Sergio Bologna, "Class composition and the theory of the Party at the

origin of workers' councils' movement", *Telos*, no.13 (1972), s. 68-91. Ferruccio Gambino, "Workers' struggles and the development of Ford in Britain" *Bulletin of the Conference of Socialist Economists*, Mart 1976, s.1-18. Sergio Bologna, "The Tribe of Moles", *Semiotext(e)*, c.3, no.3 (1980), s.36-61. Gisela Bock, "Italian Analysis of Class Struggle and the State" *Kapitalistate*, no.1, Berkeley, 1973. Potere Operaio, "Italy 1973: workers' struggles and the capitalist crisis" *Radical America*, 7, no.2 (Mart-Nisan 1973), s.15-32. Sandro Pescarolo, "From Gramsci to Workerism", Raphael Samuel (der.) *People's History and Socialist Theory* içinde (RKP, Londra, 1981), s. 273-8. Romano'nun hiçbir çalışması çevrilmemiştir. Bununla birlikte büyük ölçüde *operaismo*, "otonomist marksizm" ve M. Montano, Peter Bell, G.Caffenzis, C.Marazzi, B. Ramirez, P. Carpi gnano, H. Cleaver gibi isimlerden etkilenen iki dergi vardır: *Zero Work* no.1 (Aralık 1976) ve no.2 (Aralık 1977), *Midnight Notes Collective* (Jamaica Plain, Massachusetts). Ayrıca Harry Cleaver'ın akademi dışı Marksizmin küresel konjonktürünün mükemmel bir yeniden yapılanmasını içeren *Reading Capital Politically* (University of Texas, Austin, 1979) kitabını tavsiye edebiliriz; ayrıca bkz. bu düşünce akımına ve daha geniş olarak anaakıma dönük katkıları sistematik bir şekilde toplayan *Texas Archives of Autonomist Marxism* (University of Texas, Austin, 1977 ve 1978).

¹¹ "Domination and Sabotage" (ilk *Red Notes* içinde basıldı) *Semiotext(e) Italy: Autonomia, Post-Political Politics*, c.3, no.3 (New York, 1980) s. 62-71 [Tahakküm ve Sabotaj, *Conatus Çeviri Dergisi*, sayı 5, yayına hazırlanıyor].

¹² Bkz. 11. dipnot.

¹³ "Is there a Marxist Doctrine of State?" A reply by Antonio Negri, Norberto Bobbio, *Which Socialism?* içinde (Polity Press, Cambridge, 1987), s.121-38. Ayrıca birçok makale içeren *Working Class Autonomy and The Crisis* (Red Notes ve CSE Books, Londra, 1979).

¹⁴ Bkz. *Marx Ötesi Marx* içinde Jim Fleming'in Önsözü, s. xi ve devamı, Maurizio Viana'nın Önsözü, s.xxxii ve devamı.

¹⁵ H. Cleaver, "Karl Marx: Economist or Revolutionary" *Marx, Schumpeter and Keynes: a centenary celebration dissent* içinde (S. W. Helburn ve D. F. Bramhall (der.) (M. E. Sharpe, Armonk, 1986) s. 121-45.

¹⁶ [Lat.] daha fazla (ç.n.)

¹⁷ Bu özellikle Almanya'da K. H. Roth'un *Die andere Arbeiterbewegung* (TriKont Verlag, Münih, 1977) ya da Amerika Birleşik Devletleri'nde B. Ramirez'in *When Workers Fight* (Greenwood Press, 1978) kitaplarının yayınlanmasıyla açık hale geldi.

¹⁸ Aleyhinde dava açılmasına neden olan ve daha sonra tahliye edildiği 1977 olaylarının arkasındaki *cattivo maestro* (zararlı deha) unvanını alan Toni Negri, 7 Nisan 1979'da devlete karşı silahlı isyan ve Aldo Moro'nun kaçırılması ve öldürülmesine doğrudan katıldığı iddiasıyla

la tutuklandı. Ayrıca Padua Üniversitesi'nde Negri'nin bölümünün tamamını oluşturan yaklaşık altmış kişi tutuklandı. Bu insanların duruşmaları büyük ölçüde beraat ile sonuçlandı veya delil yetersizliğinden ötürü davalar düştü. Negri'ye yönelik ikinci suçlamadan iki yıl sonra vazgeçildi. Yalnızca bir "tanığın" ifadelerine dayanan birinci dava, ki bu tanık arkadaşının kaçırılması ve öldürülmesinden bizzat suçlu bulunan C. Fioroni'ydi, Negri'nin otuz yıla mahkum edilmesiyle sonuçlandı ve temyiz ile on iki yıla indirildi. Ancak Negri'ye yönelik aralıksız itham seli, 1983'te İtalyan parlamentosuna Radikal Parti adayı olarak seçilmesi üzerine cezaevinden tahliye edilmesine rağmen cezaevine süresiz olarak geri dönme ihtimaliyle yüz yüze bırakarak onu sürgüne zorladı.

³¹ Negri, *L'Anomalia selvaggia: Saggio su potere e potenza in Baruch Spinoza* (Feltrinelli, Milan, 1981) [*Yaban Kuraldışılık*, çev.: Eylem Canaslan, Otonom Yay., 2005].

³² "İtalya'ya özgü kuraldışılığın" bağlamsallaştırılmasına ilişkin olarak benim şu denememe bakınız: "L'Opéraisme italien: organisation/représentation/idéologie ou la composition de classe revisitée" A. Corten ve M. B. Tahon (der.) *L'Italie: le philosophe et le gendarme* içinde (Actes du Colloque de Montréal, VLB, Quebec, 1986), s. 37-60.

³³ *En Alttakiler*, çev.: Osman Okkan, Milliyet Yay., 1986.

³⁴ Sponti: spontaneous, yani kendiliğindencilüğün kısaltması olan bu sözcük bürokratik ve resmi örgütlere karşı olan geleneğe işaret eder. (ç.n.)

³⁵ İtalya'da farklı derecelerde terörizminden vazgeçenlerin sayısız çalışmaları bir yana bkz. Rolf Bierman, *Tupamaros, Berlin Quest* ya da Alain Geismar *L'engrenage terroriste*.

³⁶ *Confédération Générale du Travail* (CGT)'nin 1906 yılındaki 9. Kongre'sinde 8'e karşı 830 oyla kabul ettiği, hareketin tüm siyasi partilerden bağımsız olmasını savunan, devrimci sendikalizmin programı niteliğindeki karar metni. (ç.n.)

³⁷ 1972'de Sosyalist Parti ve Fransız Komünist Partisi'nin sağ kanadın parlamento üzerindeki denetimini kırmak için hazırladığı ortak program. (ç.n.)

³⁸ ABD'de, Roosevelt döneminde 1929 bunalımından çıkmak için devlet eliyle uygulanan ekonomik-toplumsal politikalar. (ç.n.)

³⁹ Özellikle Stalin sonrası SSCB'nin temel dış politika malzemesi haline gelen ve üçüncü dünya ülkelerindeki muhalif çıkışları dizginlemek ve belli yaptırımlar uygulamak üzere tasarlanmış bir dizi politik yönerge kastediliyor. (ç.n.)

⁴⁰ 1980'li yıllar boyunca Polonya'da etkili olan toplumsal-sendikal hareket. (ç.n.)

⁴¹ Fransa'da Vosges dağlarının Lorraine ovası ile birleştiği, halk resimleriyle tanınan bir kent. (ç.n.)

- ⁴² Wild-cat strikes: Sistemce belirlenmiş kurallara aykırı şekilde yapılan, resmi olmayan ani grev. (ç.n.)
- ⁴³ Bu konuda sadece *Socialisme ou Barbarie* içinde yayınlanan C.L.R James, Martin Glaberman ve D. Mothé'nin birkaç bilinmeyen metni karşılaştırılmaya değerdir.
- ⁴⁴ Kendisi dahil her şeyi insanın ürettiği ve dolayısıyla dünyanın insanın tasarımları ve faaliyetleri için sadece bir kaynak ve olanak olarak algılandığı bakış tarzı. (ç.n.)
- ⁴⁵ Benim *Ouvriers et Capital*'in Portekizce basımına yaptığım ekle karşılaştırım.
- ⁴⁶ [Fr.] varlık nedeni (ç.n.)
- ⁴⁷ Örneğin Negri, *Fabbriche del soggetto* (xxi Secolo, no. 1, Eylül-Ekim 1987), *Massa-Livorno* s. 162 ile karşılaştırım.
- ⁴⁸ Artı Değer ve Planlama, *Conatus Çeviri Dergisi*, sayı 4, Temmuz-Ekim 2005.
- ⁴⁹ Örneğin bkz. Negri'nin bu kitabın ikinci bölümünde, yirminci yüzyılın zirvesi olarak yorumladığı Amerikan New Deal üzerine tartışması: olanaksız kapitalizm ya da olanaksız reformizm; ayrıca açık baskıya geri dönüş olarak yorumladığı nükleer devlet kavramı üzerine tartışması (dördüncü bölüm).
- ⁵⁰ 1969'da *Lotta Continua* içindeki öğrenci ve işçi kolektiflerinin "*Prendiamoci la città*" (şehri geri alacağız) sloganına, Tronti'nin *Classe Operaia* içindeki "*La fabbrica e la società*" metninde de aynı ölçüde yer verilir.
- ⁵¹ *Zero Work* ve *Magazzino*'da Christian Marazzi'nin bu tema üzerine katkıları ve ayrıca *Primo Maggio* dergisi içinde Sergio Bologna'nın "*Marx the analyst in the Herald Tribune on the financial crisis of 1857*" adlı makalesiyle karşılaştırım.
- ⁵² Bu konu üzerine bkz. hem bu ifadenin ilk defa kullanıldığı Negri'nin *Proletari e Stato* (Feltrinelli, Milano, 1976) hem de *Aut Aut* dergisinin Padua Üniversitesi'ndeki bir araştırma programına ayrılan sayısı (özellikle Romano Alquati'nin yazısı). Ayrıca bkz. A. Negri, *Dall'operaio massa all'operaio sociale* (Multhipla, Milano, 1978).
- ⁵³ Kitaplarının basılmasından sonra feminist hareket içinde epeyce tartışma uyandıran "ev işine ücret" temasının yanı sıra bu meseleyi de savunan Selma James ve (Padua üniversitesinde çalışmış olan) Maria Rosa Dalla Costa'nın çalışmasına bakınız. (bkz. 22. dipnot)
- ⁵⁴ Meillassoux, *Femmes et Capitaux* (Maspero, 1976) ile karşılaştırım.
- ⁵⁵ Bu pozisyonda örtük olarak bulunan yapısalcılığın eleştirisi için P. P. Rey, *Les alliances de la classe* (Maspero, 1974) ile karşılaştırım. Ayrıca H. Cleaver'in *The Origins of the Green Revolution* (Stanford University, yayınlanmamış doktora tezi, 1975) ile karşılaştırım.
- ⁵⁶ En sonunda bunu reddetmiş olsa bile, Friedman ve Hayek'in gerici liberal teorisi kapitalizmin bu dönüşümünü dikkate alır. Fransız "Düzenleme

Okulu”nun rekabetçi kapitalizmden tekelci kapitalizme geçiş olarak adlandırdığı şey budur.

⁵⁷ Paris Komünü’nün yıldönümünde Terni’nin sarsıcı açıklamalarının (M. A. Macciocchi, *Deux mille ans de bonheur*, Paris 1983, s. 531-4 ile karşılaştırın) ve 1980’den sonra basılmayan birçok çalışmanın yanı sıra bkz. Althusser’in *Lenin and Philosophy* (1971) [Lenin ve Felsefe, çev.: Bülent Aksoy, İletişim Yayınları, 2004], *Eléments d'autocritique* (1973) [Özeleştirici Öğeleri, çev.: Levent Targu, Belge Yayınları, 2000] ve “*Soutenance d'Amiens*”e (*Positions*, 1976) son metinleri; tüm bu metinler, analizin ana kısmının parçaları olmasalar da bu ilkeye dokunaklı geri dönüşü komünizmin aktüelliğine aktarır.

⁵⁸ Tronti’nin *Operai e Capitale* içindeki açıklamasıyla karşılaştırın.

⁵⁹ Bu formül Negri ve Félix Guattari’nin ortak bir çalışmasında, *Les nouvelles alliances*’da (Paris, 1986) bulunabilir. [Bizim Gibi Komünistler, çev.: İlkey Ufuk Sümer, Otonom Yay., yayına hazırlanıyor].

⁶⁰ Althusser’in Haziran 1986’da F. Navarro’ya verilen (yayınlanmamış) bir röportaja önsözü içinde.

⁶¹ [Fr.] güç dönüşümü (ç.n.)

⁶² *Operaismo*’nun çok özgün Leninizm tarzı üzerine, bkz. Negri’nin çok az bilinen çalışması, *La fabbrica della strategia: 33 lezione su Lenin* (ARBA, Padua, 1976). *Operaismo* taraftarlarının kapitalist sistemden olanaklı bir devrimci kopuş düşüncesini savunduğunu, ancak Parti’ye bu süreç içinde biçilen rolü tersine çevirdiklerini hatırlatalım. Parti, sınıf bileşiminin kendiliğindenliği içerisinde massedilen stratejik işlevini kaybeder; böylece işçi sınıfı antagonizmasının *toplumsallaşmasında* taktik bir işlevden daha fazlasını ifade etmez. Deneyimlerin ışığında 1966’da Tronti’nin, daha sonra 1976’da Negri’nin soruna ilişkin yalın formülasyonlarının sorunu çözmekten ziyade ona dikkat çektiği görülebilir. *Operaismo*’nun bazı taraftarlarının İKP’ye geri dönmesi, daha sonra “Autonomia”nın bütün örgütlü yapılarının dağılması hakkında özellikle Sergio Bologna’nın 1976-77 arası *Primo Maggio* içindeki eleştirileri ya da Negri’nin kendi öz eleştirisiyle karşılaştırın: *Fabbriche del Soggetto* (1987); *La Macchina Tempo: rompicapi, liberazione, costituzione* (Feltrinelli, Milano, 1982), s.221-4.

⁶³ *Operaismo* taraftarlarının sürdürdüğü analizler, özellikle Tronti’nin *Operai e capitale* içindeki “Marx, forza-lavoro, classe operaia” adlı temel yazısı, *Grundrisse* içindeki para üzerine bölümün ayrıntılı bir yorumunu içerir.

⁶⁴ Emek gücünün proleter mücadelesinin kapitalist yayılmayı engellemeyi başarmasına dair örnekler bulmak mümkündür. Ayrılma (*Trennung*) “kendiliğinden” olmaz; elbette kapitalist bakış açısından zalim bir gücün ya da zorunlu çalışmanın, işgücünü “özgürleştirmek” için parasal teşvikin dayatılması gerekir.

- ⁶⁵ Ücretli emek figürlerini çatışmanın dinamikleriyle (bileşim, çözülme, yeniden bileşim) kesiştirerek sınıf bileşimi şemasının bütün olanaklı etkilerini geliştirmeye çalıştığımız iki makaleyle karşılaştırın.
- ⁶⁶ Gerçeğin bağımsız parçaları bulunmayan tek bir organik bütün olduğunu, tek bir nihai öz oluşturduğunu ileri süren doktrin. (ç.n)
- ⁶⁷ Fransız “düzenleme teorisi”nin daha geleneksel formülasyonlarına karşı getirilebilecek en önemli serzeniş budur. (Açıklamaları açısından çoğulcu olduklarından dolayı daha uyarlanabilir formüllerdir, ancak onlar da benzer güçlüklerle karşılaşılırlar.)
- ⁶⁸ Bkz. Lenin’in Hobson’un *The Export of Capital* (Constable, Londra, 1914) kitabına karşı polemigi, *Kapitalizmin En Üst Aşaması olarak Emperyalizm*, çev.: Cemal Süreyya, Sol Yay., 1979.
- ⁶⁹ Luciano Ferrari Bravo, J. O’Connor, M. Nicolaus, E. Mandel, C. Neussüs, R.Vernon, S. Hymer, N. Poulantzas, F. Gambino yönetimindeki *Imperialismo e classe operaia multinazionale* (Feltrinelli, Milano, 1975) adlı ortak çalışma ile karşılaştırın.
- ⁷⁰ “Sınıf bileşimi” kavramının aşırı ölçüde statik, akademik ve genel olarak gerici “toplumsal sınıflar” kavramının yerine düşünülmüş bir kavram olduğunu hatırlamalıyız. Sınıf bileşimi, üretici güçlerin gelişim aşamasına, emeğin toplumsal elbirliğinin ve işbölümünün derecesine gönderme yapan, hem sermayenin hem de ücretli emeğin teknik bileşimini içeren bir kavramdır. Ancak bu analiz düzeyi kendisinin *ultima ratio*’su (son çaresi) olan politik bileşimden ayrılamaz. Bunun içerisinde kolektif özneliği nitelendiren bütün ihtiyaçları, arzuları, imgelemi ve bunların politik, kültürel ve topluluk örgütlenmelerine nesnel aktarımlarını bulabiliriz. Sınıf bileşiminin tanımından ziyade somut durumun analizindeki işlevsel niteliği hakkındaki çalışmalar için, Romano , *Sulla Fiate altri scritti* (Feltrinelli, Milano, 1975) ve *Sindacato e Partito* (Stampatori, Torino, 1974) ile karşılaştırın. Tarihsel uygulaması için Sergio Bologna, *Telos*, no. 13 (1972) ya da İtalya’daki 1977 hareketine ilişkin olarak Bologna, *Semiotext(e)*, c.3, (1980) ile karşılaştırın.
- ⁷¹ George Lukacs, *Tarih ve Sınıf Bilinci*, çev.: Yılmaz Öner, Belge Yayınları, 1993
- ⁷² E.P Thompson, *The Making of the English Working Class*, (Victor Gollancz, Londra, 1963) [*İngiliz İşçi Sınıfının Oluşumu*, çev.: Uygur Kocabaşoğlu, Birikim Yay., Nisan 2004].
- ⁷³ Yasal alana dair benzer bir analiz için F. Edelman *La légalisation de la classe ouvrière* (Christian Bourgois, Paris, 1978) ile karşılaştırın.
- ⁷⁴ Athussercilikle yakınlaşma hatları, 1974’ten sonra çok daha fazla telaffuz edilir oldu. Özellikle Marksist çözümlemenin “dar” bir anlayışı ve iki sınıfla ilgili antagonizmanın temel niteliği için E. Balibar’ın *Cinq études du matérialisme historique* (Maspero, Paris, 1975) ile karşılaştırın. Çok daha açık olan iki mesele Hegelci diyalektiğin reddi ve Spinoza’ya olan

ilgidir: P. Macherey, *Hegel ou Spinoza* (PUF, Paris, 1979); L. Althusser, *Positions* (1976); sosyalizm ve geçişin reddi üzerine, L. Althusser, Navarro ile röportaj içinde (1986).

⁷⁵ Yunanca'da çıkmaz yol anlamına gelen bu sözcük, Antik Yunan Felsefesi'nde aşılması güç bir çelişki ya da paradoks, bu durum karşısında duyulan şaşkınlık ve bunu çözüme çabası anlamında kullanılır. (ç.n.)

⁷⁶ M. Toronti, *Sull'autonomia del politico* (Feltrinelli, Milano, 1977).

⁷⁷ A. Asor Rosa, *Le due società* (Einaudi, Torino, 1977). Ayrıca Napolitano, Tronti, Accornero'nun (der.) *Operaismo e centralità operaia* (Editori Riuniti, Roma, 1978) ile karşılaştırın.

⁷⁸ M. Tronti, *Il tempo della politica* (Editore Riuniti, Roma, 1980) s.71 ve devamı.

⁷⁹ Berlinguer'in Bologna'nın *emarginati* (kenar mahalle) halkını talihsiz bir biçimde *untorelli* olarak ("veba taşıyıcıları" anlamına gelen bu kelime, Alessandro Manzoni'nin *I promessi sposi* içinde bu kelimeyi on yedinci yüzyıl İtalyası'nda asılsız olarak kasıtlı bir şekilde veba yaymakla suçlanan çocukları anlatmak için kullanmasını çağrıştırır) adlandırması, Komünist sendika lideri Georges Marchais'nin Mayıs 1968'de Dany Cohn-Bendit'i "Alman Yahudisi" olarak adlandırmasını anımsatır. 1977 ve 1986 arasında, İKP ile doğrudan ilişkili avukatlar, sulh yargıçları ve akademisyenler; başlangıçta Kızıl Tugayların arkasındaki gerçek stratejik komuta olarak sunulan "Autonomia Operaia"nın (İşçi Otonomisi) bastırılması sırasında kenara çekildiler. Aşağı yukarı on yıl sonra bu suçlamaların ne kadar garip olduğu görülebilir. Devletin bir operasyonu ve doğrudan İKP tarafından yürütülen Stalinist bir uygulama olarak 7 Nisan duruşmalarının ayrıntılı bir tarihi ancak sonradan yazılacaktı.

⁸⁰ *Sur l'Etat, Contradictions* içinde "Sur quelques tendances de la théorie communiste de l'Etat les plus récentes: a critical review" ile karşılaştırın (Brüksel, 1976) s. 375-427. Ayrıca Negri'nin, *Proletari e Stato* (1976) makalesi ile karşılaştırın.

⁸¹ *Primo Maggio* gazetesi ya da Dirk Hoerder (der.), *American Labor and Immigration History, 1877-1920: Recent European Research* (Illinois University Press, 1985) içinde, "W. E. B. Dubois and the Proletariat in Black Reconstruction" ile karşılaştırın.

⁸² *Quaderni del Territorio*, no. 1'den 5'e kadar (Celuc Libri, Milan, 1976).

⁸³ Negri, *Fabbriche del soggetto*, (1987) s. 75-80 ile karşılaştırın.

⁸⁴ Negri, *Marx Ötesi Marx*, Ders Üç ile karşılaştırın.

⁸⁵ Negri, "Crisis of the Planner State", *Revolution Retrieved* içinde, (Red Notes, Londra, 1988) ile karşılaştırın.

⁸⁶ Negri, *Proletari e Stato* (1976) ile karşılaştırın.

⁸⁷ Teorik düzeyde örgütsel bir referans olarak Leninizmin terk edilmesi, *Potere Operaio*'nun dağılması sürecini adım adım takip eder. Bu süreç 1972'de S. Bologna'nın, 1973'te Negri'nin örgütten ayrılması ve

son olarak F. Piperno etrafında toplanan geri kalan grubun dağılmasıyla noktalandı. 1974'ten sonra, tartışma *Primo Maggio*, *Quaderni del Territorio*, *Metropoli*, *Rosso*, *Magazzino*, *Attraverso* gibi gazete ve dergiler aracılığıyla devam ettirildi.

⁸⁸ İtalya'da ilk bağımsız radyo istasyonlarının ortaya çıkışı ve 1977'de Bologna'daki Radyo Alice'in oynadığı rol, örgütlenme hakkında tartışmaların koşullarını derinden değiştirdi ve merkezileştirmeden yana temel savlardan birini yıktı.

⁸⁹ Anti-terörist baskının zirvesinde, İtalya İçişleri Bakanı "silahlı parti-nin" en az 100.000 üye içerdiğini düşünüyordu; partizan bununla birlikte sorunun boyutları açısından önemli bir dramatizasyon.

⁹⁰ Aynı türden Avrupalı diğer grupların tersine, Kızıl Tugaylar işçi kolektifleri arasında gerçek bir taraftar topluluğuna sahipti.

⁹¹ Negri'nin tekrarladığı bu eleştiri, Rossana Rossandra'nın Kızıl Tugaylar ile İKP'nin Stalinist döneminin isyancı kültürü arasındaki derin benzerlikleri vurgulamak için bir "aile albümü"nü anlattığı, ünlü bir başmakalesinde de (*Il Manifesto* içinde) vurgulanır.

⁹² 7 Nisan 1979 operasyonunu hazırlayan iç savaşın simülasyonu ve daha genel olarak medya iletişimi ile teröristlerin çekiciliği arasındaki yakın bağlar, ikinci *operaismo* dalgasının ideoloji sorununa bir "yansıma"dan ziyade bir "sistem" olarak daha fazla ilgi göstermesine yol açtı. *Attraverso* ve 7 Nisan duruşmaları hakkındaki birçok çalışmayla karşılaştırın.

⁹³ İtalyanca'da itirafçı anlamına gelir, mafya ve türevi örgütlerden ayrılarak devlet lehine çalışmaya başlayanları anlatır. Negri burada silahlı örgütlenmelerden ayrılanları kast ediyor. (ç.n)

⁹⁴ Başlıca İtalyan duruşmaları ile 1930'ların Stalinist duruşmaları arasındaki ortak zemin; oluşmuş olan *özneliği* yapısöküme uğratma ihtiyacını da beraberinde getiren, polis dosyalarındaki anıları ve tarihi (tarihleri silerek, bir çeşit ters teleoloji kullanarak) yeniden yazma ve tahrif etme çabalarıdır. Böylesi bir operasyon, saldırı altındaki öznelere öznal, aktif rızası olmadan sürdürülemez.

⁹⁵ George Rawick'in *From sundown to sun-up, the formation of the Black Community* (Greenwood: Westpoint, 1972) adlı eseri, özgürleşmenin toplumsal öznesinin tarihsel yeniden yapılanması açısından çok iyi bir örnektir.

⁹⁶ [Lat.] varlığını sürdürme çabası (ç.n.)

⁹⁷ Negri, *Descartes politico o della ragionevole ideologia* (Feltrinelli, Milano, 1970).

⁹⁸ Bkz. Negri, *Yaban Kuraldışılık*, 2005.

⁹⁹ Negri, *Lenta Ginestra: Saggio sull'ontologia di Giacomo Leopardi* (SugarCo Edizioni, Milano, 1987).

¹⁰⁰ Negri, *La Forma-stato per la critica dell'economia politica della Costituzione* (Feltrinelli, Milano, 1977).

¹⁰¹ Negri, *Fabbriche del soggetto*, 1987.

¹⁰² Negri, *La Macchina Tempo*, 1982.

¹⁰³ *L'anomalia selvaggia: L'anomalie sauvage*'ın (PUF, Paris, 1982) Fransızca basımındaki Gilles Deleuze'ün Önsözüyle karşılaştırm [Yaban Kuraldışılık içinde, çev. Hakan Yücefer, Otonom Yayıncılık, 2005, s.11-13].

¹⁰⁴ Negri, *Fabbriche del soggetto* (1987) s.20-1, 63-7, 75-80 ile karşılaştırm. Heidegger ve Kant yorumunun (*Kant et le problème de la métaphysique*, Gallimard, 1958), *Salt Aklın Eleştirisi*'nin yazarının, salt akli ve pratik akli transandantal ingelem üzerinde temellendirme olanağını öngörerek, bunu terk ettiğini, analitiğin ve kavramın önceliğini yeniden inşa ettiğini ve böylece olgusal deneyimin ontolojik alanının transandantal estetiğini bilmenin biçimsel koşullarına indirgediğini savunmaya dayandığını biliyoruz. Negri'nin yorumu farklıdır, çünkü Heidegger'in yorumunu kabul etme cesaretini gösterir, ancak mekân ve zaman yerine devrimi ve dolaysız özgürlük deneyimini geçirerek bu yorumun anlamını dönüştürür.

¹⁰⁵ Bu kitapta, Negri'nin yirminci yüzyılın olanaksız reformizm ve olanaksız kapitalizm olarak tanımını ve "işçiliğin kokuşmuş diyalektiğini" reddettiği üçüncü bölüm ile karşılaştırm.

¹⁰⁶ Bu kitapta üçüncü bölüm, "*Fabrikadan Ekolojik Makineye*" ile karşılaştırm.

¹⁰⁷ İlkel toplulukların yaşadığı insani olmayan vahşi doğa olarak adlandırılan bu kavram tahakküm, hiyerarşi, sınıf ve devletli toplumların henüz egemen olmadığı bir aşamayı anlatır. (ç.n)

¹⁰⁸ İnsanlar tarafından iradi yollarla oluşturulan kurumsal ve kültürel değişim boyutlarını içinde barındıran toplumsal doğa. (ç.n)

¹⁰⁹ William Morris, "A Dream of John Ball", *Three Works by William Morris* (Lawrence and Wishart, Londra, 1977).

1. BÖLÜM

PARIS, 26 KASIM-10 ARALIK

Üniversiteleri ve orta dereceli okul öğretimini reformdan geçirme önerilerine karşı on beş gün süren mücadeleler yaşandı ve bu mücadele hem orta okullarda hem de üniversitelerde gelişti. Tam olarak on beş gün sonra öneriler geri çekildi; bu durum, hükümete karşı gerçek bir toplumsal başkaldırının habercisi olan birçok devasa öğrenci gösterisinin ve -bir öğrencinin öldürülmesiyle sonuçlanan- polisle girilen şiddetli çatışmaların bir sonucuydu. Bu ilk makroskopik veridir, bununla birlikte tek başına ele alındığında önemsiz, yüzeysel ve yetersizdir. Bu ilk algının örtbas ettiği riskler ve benim tersine bu kitapta özellikle vurgulamak istediğim şey burada *yeni bir toplumsal öznenin ortaya çıkışına* tanık olduğumuzdur: entelektüel bununla beraber proleter, çok renkli, eşitlik ihtiyacının kolektif bir tasarısı olan bir özne; politik olanı reddeden ve doğrudan doğruya varoluş ve mücadele açısından etik bir belirlenime yol açan bir özne.

Bu konuda açık olalım: Bu *entelektüel özne* aynı zamanda *üretkendir* de. Bu, işin üretken yanının artık esas olarak entelektüel düzeyde görünür olduğu anlamına gelir. Bu öznenin entelektüel gücü ayrılmaz şekilde ve duygusal yönden emek piyasasının temel nitelikleriyle (dışlama, eleme, hiyerarşi) ilişkilidir. Bunun sonucunda, özünde entelektüel olsa bile, bu özne en başından itibaren proleterleştirilir. Bu, söz konusu

özneye olumsuz bakış açısından bakmaktır. Olumlu olan bakış açısı, tekrarlayacak olursak, entelektüel işin çok üretken hale gelmesidir. Sonuç olarak, yeni özne *toplum içerisinde merkezidir*: 1968'de, öğrenciler fabrikaya bir özdeşleşme noktası olarak yöneldi; günümüzde işçiler öğrencileri toplumsal eylemin tek olanaklı ve sürekli fitili olarak değerlendirir ve üretken emeğin toplumsal piyasası içerisinde öğrencilerle ve onların entelektüel üretkenliğiyle özdeşleşirler. Bu *etik bir öznedir*; fakat hangi anlamda etik? Bu özne politik olanı -yani, partiler tarafından hükmedilen bütün bir devlet makinesini ve bunun çark dişlilerini- reddederek politikleştiği için politik yöntemleri gerçeğin hizmetinde kullanarak yeniden kendinin kılar. Son olarak, bu özne toplumsal iletişimi temellük etmeye¹ yeltenen ve bunu yaparak çağdaş toplumun işleyişine radikal bir şekilde meydan okumaya çabalayan *asi bir öznedir* (yani şimdi; belki de yarın devrimci olabilir). Çağdaş toplumda iletişim, eşzamanlı olarak birleştirici bir öge ve denetimin üzerinden uygulandığı noktadır; çünkü iletişim topluluğun eşitliğini paranın eşitliğiyle, ütopyayı kinizme ve üretken elbirliğini kapitalist denetimle karşı karşıya getirir.

Eğer bu ilk öğeleri akılda tutarsak önümüzde duran mücadele sahnesinin özgün yanını ve ayrıca muazzam netliğini hemen kavrayabiliriz. Fransa'da çoğu kez olduğu gibi, bu ülkenin daha önce Marx açısından da aşikâr olan özelliklerinden dolayı, bir aylık bir politik mücadele, Almanya'da sadece ideolojinin devam eden etkisi ve tarihsel bilincin metafizik çabalarının, o da ancak kusurlu bir biçimde gösterebildiği (İtalya'da ise çekici bir tarzda olsa da devrimin sadece günlük gelgitlerinin bazen sezdirebildiği) şeyi, her yönden gelişkin ve salt bir biçimde ortaya

¹ Marksist yazında, özellikle üretim araçlarının bir sınıfın mülksüzleştirilmesi yoluyla başka bir sınıf elinde toplanmasına yol açan süreçleri ifade etmek için kullanılan temellük (*appropriation*) kavramı, otonomi teorisinde emeğin kendini değerli kılabilceği maddi koşullarla doğrudan bulaşabilmesine göndermeyle yeni bir içerik kazanmıştır. Kavramın bu yönüne vurgu yapabilmek için "*appropriation*" kavramının çevirisinde, "temellük" ile "kendinin kılma" sözcükleri değişmeli olarak kullanılmıştır. (ç.n.)

koymuştur; yani yeni bir sınıf bileşimi ve yeni bir politik özne kavramı. Aksine, Paris mücadeleleri boyunca deneyimin şiddeti zaten soyuttu ve ihtiyaçlar mekanizması olgunluğa çok kısa bir süre içerisinde erişti. Devasa ve neşeli kitlenin kavramı kurması için bir hafta ya da on gün yeterliydi. Aynı zaman aralığı, politik olanın trajik boyutunun tanınmasına, devlet şiddetinin gözler önüne serilmesine ve sonuç olarak rejimin otoriter niteliklerinin derinleştirilmesinden çıkarı olan güçlerin ya da diğer yandan protestonun birliğinin arayışında olan güçlerin bütününe keşfetmeye yetmişti. Bu fevkalade politik girişim, teknik okul öğrencileri ve “beur”² insanların oluşturduğu *hareketin proleter dayanak noktası* sayesinde başarıldı. İşte bu, politik olanın yeniden ortaya çıkışının dolaylımsız biçimlerinden biridir. Söz konusu proleter biçim, birlik cephesi ve karşıtlık cephesi arasında ayırım yapma ve bu ilişkiler aracılığıyla sınıfın yeni toplumsal bileşiminin gerçekliğini bilince çıkarma kapasitesine dayanır.

Böylece politik eleştiri ve çözümlemenin olağanüstü bir açılımına yol açan yeni bir hareket patlak verdi ve büyüdü; mutlak sessizlik, korkak ve rezil dönemlikler, yaygın pişmanlıkla geçen nerdeyse yirmi yılın, en azından *bir on yılın* ardından ve hem sol hem de sağ, mistifikasyon ve baskı konusundaki hünerlerini ayırt edilemez şekilde kullanarak birbirlerine yardım elini uzattıktan sonra. Almanya’da bütün bunlara gösterilen direniş ve yeni hareketlerin büyümesi, toplumsal bölünmenin bir sonucuydu; İtalya’da direniş görünmez hale geldi ve toplumun bütün katmanlarına nüfuz etti. Şimdi bütün bunlar, bu yeni politik ufuk üzerinde yeniden uygulamaya kondu. Paris’e özgü bu on beş gün, kapanmış ve üstü örtülmüş gibi görünen bir tartışmayı, yani yeni bir öznel gücün tanımlanmasıyla başlayan mevcut uğrağın eleştirisini yeniden canlandırdı. Bütün bunlar olabildi; çünkü tarihin resmi işçi hareketleri tarafından utanç verici tahrifatına karşın, *ontolojik bir farkındalık* kendi kalıntıs ve derin, bununla beraber etkileyici sürekliliğini gösterdi ve gerek

² [Fr] Fransa’da ikinci kuşak yabancılar ve genellikle Araplar ve Kuzey Afrika-lılar için kullanılan, ancak aşağılayıcı bir anlam taşımayan argo terim. (ç.n)

halk içerisinde gerekse de kolektif hareketler içerisinde yeniden ortaya çıktı. İdeolojinin felaketinden şimdiki zamanın “şen bilimi” ortaya çıktı. Bu durumda, hareket ve tarih arasındaki ilişki ne bir totoloji ne de bir kısır döngü meydana getirir; aksine bu ilişkinin kendisini ortaya koyma tarzı tamamen yenidir. Bunun tam anlamına varamasak bile, üretken olduğunu söyleyebiliriz ve hareketin altında yeni gücünü (*potenza*)³ gizlediği takkesini kaldırıyoruz.

O zaman bu yeni hareketi, bir anlatı kurmak yerine derhal temel soruları yönelterek yakından inceleyelim. Gerçekten tartışma konusu olan bir özne midir? Eğer maddi bir belirlenimin eşlik ettiği bir bilinç biçimi olarak düşünülürse, o zaman kuşkusuz evet. Bu, ihtiyaçlar, çıkarlar ve potansiyellere ilişkin bir bilinçtir. Ancak eğer bilinç ve onun maddi önkoşulları arasındaki bu ilişkinin kesin, sonuçlanmış bir şey olduğu iddia edilirse -nereden ortaya çıktığı bilinmeyen, nasıl bir yaratıcılıkla donatılmış olduğu ise hiç bilinmeyen yeni bir birey türü- o zaman, tıpkı idealistlerin ve Stalinistlerin yaptığı gibi, saçma sapan şeylerden bahsediliyor demektir. Aslında *yeni özne bir mekanizmadır*; maddi koşullar yüzünden, bilinci öznelliğe, gerçek ihtiyaçların yapıcı bir eklemlenişine yönelir. Ve bu eklemlenmeyi belirleyen faaliyetin entelektüel olduğunu hemen ekleyebiliriz. Yeni özne entelektüel bir öznedir. Bu özne, muazzam bir entelektüel emek gücü oluşturur. Gerçekleştirdiği iş *soyuttur*. Aslında, bu insan çokluklarının gerçekleştirdiği, fakat aynı zamanda tekilleştirilmiş iştir. Çok sayıda belirli, spesifik potansiyellere sahip olduğu ölçüde, bu iş genellikle yalnızca faaliyet olarak görünür. Parisli

³ Diğer dillerde ayrı bir şekilde ifade edilen iki tabir arasındaki farkı vurgulamak İngilizce’de zordur: *potentia-potestas*; *puissance-pouvoir*; *potenza-potere*; *Vermögen-Macht* vb. Benim özellikle önemli olduğunu düşündüğüm bu fark, Spinoza’dan miras alınan felsefi bir gelenek içerisinde kök salmıştır (*L’anomalia selvaggia*, Feltrinelli, Milano, 1981 [*Yaban Kuraldışı*lık, çev.: Eylem Canaslan, Otonom Yayıncılık, 2005] kitabına bakınız). Bu ayrım politik diyalektiğin kutuplarını gösterir: bir yanda toplumsal eylemin kurucusu *potentia* (güç) ve diğer yanda toplumsal oluşumun sabit ve bütünleştirici boyutu olan *potestas* (iktidar).

öğrenciler meydanlarda toplandığında, tek ortak öğeleri -kendilerini tanımlamalarının tek aracı- entelektüel tarzları, otoriteye karşı çıkarken kendilerini belâgat ve ironiyle -her şeyden önemlisi bir paradoks biçiminde- ifade edebilme yetileriydi. Bu yolla öğrenciler, mevcut sınıf bileşiminde somutlaşan işin asıl doğasını, yani işin fazlasıyla soyut niteliğini (tekilleşmesinde gerekli olan bir koşul); son derece entelektüel olan niteliğini (“hafif” uygulaması açısından gerekli bir koşul); çoğul ve aynı yöne yönelen bir düzenin, toplumsal emeğin karmaşık eklemelenmesi ile bölünmesinin tek ve bölünmez temeli olarak işin temel eşitliğini gözler önüne serdi. Çağdaş işin bu niteliklerini reddeden, *bir özne haline gelme olanağının mekanizmasını reddeden herkes bir düşmandır*. Bilinç, özneliği yayılmasının maddi koşullarının ötesine geçerek kurar. Entelektüel işletimciler (entelektüel emeğin ve onun maddi koşullarının değişen işlevleri) ve entelektüel emeğin hegemonyası doğrultusundaki genel ve durdurulamaz bir hareketin öncüleri olarak öğrenciler, kendi hareketleri yoluyla, yeni bir öznellik oluşumunun tezahürüdürler. Tıpkı Spinozacı gücün (*potentia*), çokluğun gerçeğin belirlenimlerinin çokluğu yoluyla, yeni özne öncüleri oluşturması gibi, bugün de çok zengin ve giderek daha da entelektüel hale gelen bir mekanizma, *radikal bir şekilde yeni bir toplumsal emek örgütlenmesi* kurmakta ve ortaya koymaktadır. Başkaları bunun devrimci bir durum olmadığını ve aksine sermayenin bu olaylar üzerinde denetim sahibi olabileceğini söyleyerek karşı çıkabilir...tabii, eğer bununla anlatılmak istenen kapitalist programın böyle bir şey olduğuysa, o zaman bu olaylar sıradandır. Ancak bu eleştiri işçi cephesinden getirildiğinde (örneğin, dışsal deneyimlerden yaratılan bir bilinçlilik uğruna kendiliğindenliğe dair getirilen geleneksel suçlamalar yoluyla) her ne kadar azimle tekrar edilirse edilsin, basit bir kabalık örneğinden başka bir şey değildir. Daha sonra bu soruna ve bunun sermaye açısından yarattığı ürkütücü ve potansiyel olarak da feci güçlüklerle geri döneceğiz. Şimdilik basitçe şunu ekleyebiliriz: Entelektüel proletaryanın yüzleri hoş, açık ve içtendir; görünür hale gelen ontolojik bir güçtür. “Özne” kelimesini kullanmak, bu gücün hiçbir koşul altında mülksüz-

leştirilemeyeceğini söylemektir. Yeni bir toplumla beraber şekillenen bu gençliğin, bu entelektüellerin eylemi çok hoştur; çünkü bir özne olarak oluşumları ile aynı zamanda ve aynı nedenden ötürü, ütöpik eşitlik ve özgürlük kriterlerine maddi bir güç sağlarlar. Bu nedenle, bu gençlik başka birçok insandan ve özellikle de (ne yazık ki) her zaman korporatist ve çoğunlukla uysal olan işçi babalarından çok daha hoştur. Öte yandan, bu proleter entelektüellik farklıdır; ütopyanın yapısını kuran ironi, paradoks ve eleştirel bir ruhtur; bunu besleyen ise umuttur.

Bu şekilde yeni entelektüel özne, proletarya tanımının temel bir ögesi olarak kurulur ve bütün bir proletaryanın eleştirisinin ve isyanının dayanağı olduğu gösterilmiş olur. Eğer 1968'de öğrenciler mücadelelerinin meşruluğunu işçi örgütlerinde ve fabrikalarda aradıysa, *bugün öğrencilere yüzünü dönen işçilerdir*. Geçenlerde, burada Fransa'da öğrenciler sendikaların kendi ajitasyon programlarına katılmalarını önerdi. Sendikalar şaşkın bir şekilde geldi; ancak liderleri kıvırmaya çalıştığında, tabandakiler onları birliklerini korumaya zorladı. Nesnel bakış açısından, entelektüel iş, gücü sayesinde *bütün toplumsal emeğin etkileşim* mekanizmasını gözler önüne serer. Öznel bakış açısından ise entelektüel iş, özgül bir toplumsal kuruluş -yani elbirliğine ya da daha doğrusu, *entelektüel elbirliğine*, yani *iletişime* dayalı bir toplumsal kuruluş- toplumun artık onsuz düşünülmemeyeceği bir temel üretir. Başka bir yerde bu süreci hem *toplumsal işçi*⁴ *döneminin* bir özelliği hem de onun temeli olarak tanımladım. Arkadaşlarım ve ben on yılı aşkın bir süredir bu hipotez üze-

⁴ Bu kelimesi kelimesine "toplumsal işçi"nin, yani *operai sociale*'nin çevirisidir. Ne var ki toplumsal işçi (social worker) ifadesinin kullanımı açıkça uygunsuz olduğu için, "toplumsallaşmış işçiyi" (socialized worker) kullanmayı tercih ettik. (Yazarın burada toplumsal işçi yerine geçmek üzere "socialized worker" değişimini tercih etmesinin nedeni, bu kavramı İngilizce'de sosyal hizmet görevlisi anlamına gelen "social worker" değişiminden ayırt etmektir. Türkçe çeviride böyle bir sorun olmadığı için "toplumsal işçi" kavramı kullanıldı.) Bu terimlerin tanımıyla ilgili olarak bu ve diğer sorunlar hakkında benim *Revolution Retrieved: Selected Writings* (Red Notes ve Blue Heron, Londra, yakında çıkacak) isimli kitabıma bakınız.

rine çalışmaktayız. Ancak neden bunu bir hipotez olarak adlandırmayı sürdürmek zorundayız ki? Toplumsal işçi hakkında her şeyi -nasıl hareket ettiğini, nasıl çalıştığını, kendisini nasıl yeniden ürettiğini, kendisini nasıl örgütlediğini- biliyoruz. Ele almakta olduğumuz, hipotezimizin ve öngörülerimizin doğruluğu hakkında güçlü kanıtlar sağlayan Fransa'daki olaylar, şimdi bize toplumsal işçinin nasıl "raks ettiğini" gösteriyor. Bu aynı zamanda toplumsal işçinin dayanılmaz değişkenliğinin (yani doğası gereği sömürücü ve araçsal amaçlara sahip olanlar açısından dayanılmaz olduğunun) hiçbir zaman unutulmaması anlamına gelir. Bizim "hipotezimiz" aslında artık bir hipotez değildir. 1968'de öğrenciler fabrikalara gitti; bugün ise meşruluk ve önderlik öğrenciler arasında bulunuyor. Öğrenciler, üretken emeğin yeni doğasıyla ilgili vecizeler, proletaryanın entelektüel oluşumuna ilişkin yeni süreçlerin izleridir. Bu nedenle, toplumsal hareketleri ateşleyen, güce eşit güçle karşı koyan, sermayenin ve devletin el koyduklarını (bütün toplum için) yeniden kendinin kılan ve oluşturanlar, entelektüel emek yoluyla değer üretenler, yani öğrenciler ve diğerleridir. Onların gücü kendisini duyarlılık yoluyla ifade eder. *Eşitlik teması* (nesnel olarak iletişim topluluğu ve öznel olarak öznelerin cömertliği ve kolektif ilişkilerinin duyarlılığı olan bu düş) harekete bütün korporasyonlar karşısındaki -özellikle eşitlik teması karşısında çoğu kez şaşkına düşen işçilere bile- gücünü (ve eğer gerekirse şiddeti) sağlar. Hareket sadece korporasyonlara karşı değil, aynı zamanda devlete karşı hareket eder; çünkü devlet eşitsizliğin yeniden üretilmesinin güvencesidir. Bu yolla, özgül amaçlar ve belirli taleplerle etkili bir şekilde ayırt edilebilen bir hareket, proletaryanın eşitsizliğe, korporasyonlara ve devlete karşı mücadelesi açısından genel ve politik bir harekete dönüşebilir. Ve eşitlik yöntemini kendisine uygulayarak ve eşitliği bütün önerilere ilişkin karar vermek konusunda temel bir ölçüt olarak kullanarak kendisini devrimci bir harekete dönüşmeye hazır hale getirebilir. Örneğin komünizmi ele alalım. Bu paradoksal parola, bütün örgütsel önerilerin arkasındaki itici güçtür ve toplumsal işçinin merkeziliğine ilişkin bir kanıt oluşturur. Tekrar eşitliği düşünelim. Tekrar başlamak geri

dönmek anlamına gelmez; aksine bu, entelektüel emeğin maddiliğini, ürettiği öznelerin merkeziliğini, hareketliliğini ve gücünü yeniden olumlamak demektir.

Bu noktada, *ırk sorunu* hakkında bir şeyler söylemeliyiz, çünkü bu sorun 86 Fransız hareketi içinde eşitlik tartışmasını somut, dolayimsız ve ısrarcı bir biçimde gündeme getirdi ve hatta dayattı. Bu geniş bir mevzudur, dolayısıyla kendimi kısa bir yorumla sınırlayacağım. Fransa'da, medeni haklar sorunu ve bunların tek tip uygulaması toplumun ırkçı hatlarıyla karşı karşıya geldi ve çakıştı. Fransız ulusundan (sayıları en az bir milyonu bulan) genç Araplar eşitsizlikle doğrudan karşı karşıya kalmaktadır; yani iki yönden farklı muamele görürler, zira hem ekonomik sömürü hem de ırk ayrımcılığına tabi kılınırlar. Bu durum proleter *banliyölerde* ve siyah ırkın yaşadığı bölgelerde görülen -bazen bir terör havasına bürünen ama her zaman gettolaşma ve baskının hakim olduğu- bir şiddet iklimiyle dramatize edilir. Son zamanlardaki mücadelelerde bu *çok ırklı emek gücü* sadece eşitlikle ilgili meseleler etrafında seferber olmakla kalmadı, bununla beraber bu meseleleri doğrudan ve saldırgan bir biçime dönüştürdü. Sonuç olarak okullara gidip gelen, mahallerde yaşayan ve Fransız toplumunu politik olarak sarsan bu geniş Arap gençliği kitlesi, Fransa'da yabancı işçilerden meydana gelen sınıf kesimlerinin zenginlik ve gücü yeniden temellük etmeleri anlamına gelen bir bütünleşmede ifadesini bulan temel çıkarımın bilinçsiz, ama yine de etkili bir taşıyıcısı olarak ortaya çıktı. Üstelik bu genç Arap kitlesi, gerek akademik gerekse üretkenliğe dair bakış açılarından, kapitalist iş örgütlenmesinin en yüksek seviyelerine getirildi ve dolayısıyla bu kitle oldukça soyut, entelektüel, hareketli ve son derece modern bir emek gücüne dönüştü. Genç Arap kitlesi, ırkçılığın kadim kurallarına bu nitelikleri yoluyla tabi kılınmıştır ve bu yüzden ırk sorununu incelemek çok önemlidir. (Fransız toplumunun gerici güçlerinin bu noktada eşit ama karşıt bir hareketlenme aracı tanımlaması tesadüf değildir.) Irk sorunu eşitlik yönündeki tarihsel gelişimin gücünü, yani merkezi ve indirgenemez bir öge olarak komünist öznenin dinamiğini kanıtlar; ırk sorunu aynı zamanda bu ta-

rihsel gelişimi ırkçılığın neden olduğu somut (korkunç) sınıf ayrılıklarını nasıl etkilediğini görerek izleyebilmemizi sağlar. Irkçılık sınıfsal bir bakış açısidir, fakat ırkçılık yoluyla, sınıfsal bakış açısının şiddeti bin defa artar. Bu yüzden bu patlamaya hazır bir noktadır: Frantz Fanon ve Malcolm X'in geçmişin gölgeleri olduğu doğru değildir; onlar -geleceğin bilimcileri olarak- halen bizimledirler. Şüphesiz, Fransa ve ırk sorununun nicel olarak merkezi bir yere sahip olduğu diğer ülkeler dışında, ırkçılığın (ve bu yüzden burada betimlenen diyalektiğin) nadiren çözümsüz bir çelişki uğrağı oluşturduğu ve Avrupa'nın emek piyasasının daha iyi düzenlendiği başka yerlerinde farklı ırkların kolay bir şekilde asimile edilebilecek kadar azınlıkta olduğu ya da politik olarak bir araya gelmenin bütün olanaklarını ortadan kaldıran bir hareketlilik rejimine tabi kılındıkları yönünde getirilen itirazlarla burada söylediklerimizin önemini küçümsemek yönünde bir eğilim söz konusudur. Eğer *ırkçı toplumun çerçevesinin arkasında* -kapitalist tahakküm tarzının en son ve en zalim ürünlerinden biri olan- *ikili toplumun çerçevesini* algılamak olanaklı olmasaydı bu itirazlar geçerli olabilirdi (ki bu durumda ırkçılığın gerçekten yeni bir devrimci patlama gerçekleştireceği yönündeki beklentimizi dindirmek zorunda kalırdık). İkili toplum ırkçı toplumun yöneldiği son noktayı oluşturur; bu toplum ırkçı modelin uzantısıdır. Çok ırklı bir emek piyasası bulunsun ya da bulunmasın, gelişmiş kapitalist ülkelerin her birinde bir Güney Afrika kök salmaktadır. Bu yolla, çok ırklı öznenin -entelektüel, toplumsal ve proleter bir özne olması olgusunu doğal ve kültürel açıdan uygulanan ırk ayrımcılığının derinliği ile karşı karşıya koyan bir özne olarak- son dönemdeki mücadelelerinin gündeme getirdiği eşitlik meselesinin önemini kavrayabiliriz. Daha üst bir komünist toplum düzeni tasarısının yalnızca irade ürünü olmadığı, aynı zamanda ırksal dışlanmanın ontolojik gerçekliği tarafından pekiştirilen bir şey olduğu düşünüldüğünde ırk ayrımcılığı çok daha ciddi bir skandala neden olur. Bu hareketler, bu tehlikeler ve bu mekanizmalar tersine çevrilemez. Bu nokta, yakın geçmişteki mücadelelere ilişkin başka bir derttir.

Bütün bunların, Fransa'daki olaylı haftalardan sonra (mücadelelerin muhtemel gelişiminden bağımsız olarak) *yeni bir devrimci öznenin* ortaya çıktığını göstermek için yeterli olduğu görülebilir. "Ortaya çıktı" kelimesini kullandık, ancak bu tam olarak doğru değildir; çünkü bu özne zaten tümüyle gelişkin olarak doğmuştur ve resmettiği şey bir başlangıçtan çok nihai bir sonuç, fiili bir durumdur; bunun nedeni onun *isyancı bir özne* olmasıdır. Bu özne son yirmi yıl boyunca reformdan geçirilen ve sağlam bir şekilde pekiştirilen bir iktidar yapısına karşı ortaya çıkmış bir öznedir. Eşitsizlik ve negatif değerlerin eski ve yeni ideolojilerinin, yani neoliberalizmin ve postmodernizmin içersinde ve karşısında ortaya çıkmıştır. Öznenin zaten tümüyle gelişkin biçimde ortaya çıktığını söylerken onun etik olarak tamamen gelişkin olduğunu kastediyoruz. Hareketin (ekolojik bir belirlenim olan) bu niteliği, tanınmaktan ziyade "ahlaki bir indirgemeciliğe" tabi kılınmıştır. Bu yüzden "etik" teriminin tam önemini bir an önce açıklamak ve bunu ahlaki indirgemeciliğe karşı koymak gereklidir. Etik çokluğun ahlaki bireyselliklerin, masum ve güzel ruhların salt bir toplamına indirgenmesinin hiçbir anlamı yoktur. Ele aldığımız şey bireysel ahlaktan ziyade kolektif etiktir. Başka türlü olamazdı; çünkü bu kuşağın kökeniyle ilgili her şey doğası gereği kolektiftir. Bu kuşak kolektifliği, etik bir şeye dönüştürmek üzere kendi başlangıç noktası olarak kabul etti. Bu kuşağın ütopyası, kaçınılmaz olarak bir eşitlik ve topluluk ütopyasıdır. Bu proleter kuşak, bireysel piyasa girişiminde ve para ölçütüne tabi olmada ifadesini bulan kapitalist toplumsallaşmanın karşısına komünist toplumsallaşmayı, yani toplumsal elbirliğinin ne kadar derin olduğunu gözler önüne seren bir *topluluk etiğini* ve kolektif üretimin iletişimde ifade bulduğu gerçeğini koymuştur. Gözlemleyicileri açısından bu rahatsız edici bir boyuttur. Sermayenin politik temsilcileri tarafından bir kere anlaşıldığında, tek başına düşünüldüğünde çocuk oyunu gibi görünen bu mücadeleleri, paradoksal bir şekilde, belli bir paniğin ve uluslararası döviz piyasalarında frankın değerinde meydana gelen ani bir düşüşün izlemesi tesadüf değildir. Olması beklenebilecek tek şey buydu. Para kapitalist toplumsallaşmanın

hem sembolü hem de aracıdır, dolayısıyla eğer kapitalist toplumsallaşma krize girerse, paranın değeri düşer. Böylece Fransız hükümetinin ekonomi politikasından sorumlu ahmaklar bile 86 hareketinin gerçek önemini anlamak zorunda kaldı. Bunun dışında, bütün diğer paradoksları bir yana bırakacağız: Hareketin etik niteliği, paradokslar açısından açıklanabilecek -ya da hatta resmedilebilecek- kadar Avrupa ve Fransız toplumunun gerçekliğinden ayrılamazdır. Değerlerin postmodern ve geç kapitalist krizinin sürekliliği ve zorlaması, eşitliğe dayalı kolektif bir ahlakın ontolojik gücü tarafından bir kenara itildi. Bu etik, ahlak bireyselleştirildiği ölçüde ahlak dışıdır; bu eşit bireylerin kolektif kuruluşunu yansıtan bir ahlaktır. Kurulu düzene zarar verilmesini her ne pahasına olursa olsun önlemeyi amaçlayan birçok zeka yoksunu, gerici ideolog; bu gençlerin (devletin bir ideolojisi olmayı sürdüren) neoliberalizmin kabul edebileceğinden daha liberal olduğunu iddia etti. Bu doğru değildir; aksine bu gençler 1789 yılının insan hakları beyannamesini ciddiye almıştır; onlarınki devrimci bir özgürlüktür, serbestliği ve insani dayanışmayı içeren bir özgürlük. Mayonez istenildiği kadar karıştırılabilir, ancak eğer doğru şekilde yapılmazsa yoğunlaşmayacaktır. Bugünkü kuşak, eşitlik olmadan özgürlüğü bellemiş olan kuşakların karşısına iletişim ve üretken elbirliği üzerindeki denetimin kolektif olarak yeniden sahiplenilmesini, kardeşliği ve topluluğu koydu. Liberal toplumlarda (devam ettiği müddetçe) kardeşlik “güvence”; sosyalist toplumlarda ise “feda” demektir; bugünkü kuşak açısından *kardeşlik* “özne” demektir.

Böylece Paris'teki 1986 olaylarının analizindeki en temel şeye ulaştık; yani, *komünizmin aktüelliği* sorununu kavradık, zira sonunda göze çarpan budur. Teorik gösteriş sahibi kimi soytarılar hareketin *ütopyasız bir etiğe* sahip olduğunu söyledi ve bu nedenden ötürü hareketin çok makul (“makul” ile ılımlılık, iyi hal ve hareket, aşırılıkların olmaması kastedilir) olduğunu söylediler. Bu soytarılar hakikate makullük tanımlarıyla değil, hareketin *ütopyasız* olduğunu fark etmeleriyle yaklaştı. Yine de 1968’de ütopyik olan şey bugün doğal bir şey, ikinci bir doğa ve bilinçte sabit bir şeydir. Şüphesiz, 68 hareketinin yok-

luğunda, Foucaultcu soykütük ve iktidar sarmalı olmadan, kısacası anne babaları olmasaydı 86 hareketi varlık kazanamazdı. Böylesi bir soy ideolojik değildir, ama yine de hareketin resmettiği şey toplumsal işçinin yayılmış bilincidir. 1968’de, dönüşümün büyüklüğü ve hissedilmekte olan gerçek değişimler düşünüldüğünde, öznenin zayıflığı; politik olanın yeni değerlerin kurulması ve sonuç olarak hareketin dengelenmesi için zorunlu ve umut edilen bir alan olduğu izlenimini uyandırdı. Bugün kolektif bilincin olağanüstü olgunluğu; faydasız cicili bicili ve çoğunlukla iğrenç bir ur olarak görülen politik olandan yabancılaşmaya neden olur. Bu hareketin doğrudan ve kolektif demokrasisi (toplu ayinleri ve sembolleriyle beraber) resmi kurumsal düzene alayla tepki gösterir. Bu bilincin kolektif açıklığı, bildiği ve sahip olduğu teknolojilere dayanır. “Medya”nın açık seçikliğine sahiptir. Kusursuz görünürlüktedir. Diğer bazı soytarıların söyleyeceği gibi, varlığın bu alanlarının ancak meleklerin incelenmesi yoluyla tanımlanabilecek olması muhtemeldir. Ancak bizimkilerin bu melekleri cehennemi boyladı ve bütün bedbahtlığını bildikleri ve kibriyle dolu oldukları için, gözlerini bir kez daha cennete diktiler. Son yirmi yılda işçi hareketi geleneğinden etkilenmiş fakat ona indirgenemeyecek olan yeni ve özgün bir devrimci gelenek kuruldu. Devrimci bir kavramsal dizin oluşturuldu. Topluluk, anlayış, komünizm her yönden takip edilebilecek yollardır. O halde komünizmin aktüelliği, sonuç olarak topluluğun aktüelliğidir. Böylece topluluk arzusu, iletişim araçlarının yeniden temellük edilmesi süreci sırasında olgun, gözle görülür ve dolayimsız bir şekilde oluşturulur. İletişim, hakikat olarak görünen topluluğun kurulmaya başlamasının bir aracıdır. Eğer iletişim hakikate dayandırılmazsa, topluluk anlaşılamaz. Bugünkü kuşaklar *iletişimsel* “*ikinci doğalarını*” sıkı ve etkili bir şekilde anlamaya çalışıyorlar: Politik olana karşı olmak saydamlığın olmayışına, dolayımın tükenmesine ve politik yaşamda sorumsuzluk ve gizlilik öğelerinin artmasına karşı olmaktadır. Politik olana karşı olmak ya da daha doğrusu *politik olandan yabancılaşmak* isyanın bir işaretidir. Yeniden doğmak: Bu düstur klasik antikitenin mistik inançla-

rında fazlasıyla önemliydi ve Hıristiyan dönüşüm yoluyla yeniden canlandırıldı. Komünist devrimin seyri sırasında mistik tatmine baş vurmadan ağız tadıyla ve örtük bir verimlilikle bundan yararlanmamak için hiçbir neden yoktur. Zira Marx'ın ulaşabileceğimizi söylediği noktaya, yani özel temellükün maddi temelini ve kâr yasasının kendisinin kolektif bireyin gelişimine direnmekte çok zayıf kaldığı noktaya vardık.

Toplumsal işçi, *sömürünün eleştirisini iletişim eleştirisi* aracılığıyla geliştirmiştir. Üretim, aslında toplumsaldır ve giderek daha da toplumsallaşmıştır. Üretken elbirliği baştan aşağı toplum yoluyla yayılır; doğaları gereği tamamen toplumsal olan üretken ağırlara nüfuz eder. Tam da toplumsal olduğu için, üretim kendine özgü merkezini iletişimde, enformasyon süreçlerinde ve iletişimsel yapının alanlarında bulur. Ancak, sermayenin tahakkümü altında, iletişimin işleyiş ve biçimleniş tarzı aynı zamanda bir mülksüzleştirme tarzıdır. Bu yüzden, iletişim üzerinde denetim sağlamayı amaçlamak (yani iletişimin yeniden temellükünü arzulamak) toplumsal üretim ve sömürü ilişkilerini doğrudan etkilemektir. Sömürünün belirlenimleri yeni iletişim örgütlenmesine dayanır. Toplumsal işin (gerek fabrikadaki gerekse de gerçek anlamda toplumsal işin) entelektüel emek üzerinde yoğunlaşmasının nedeni böylece anlaşılabilir. Toplumsal elbirliğinin içerdiği iletişimin sağladığı bağlılıktan dolayı toplumsal iş, yeni hegemonya süreçleri oluşturmaya eğilim gösterir. Böylece sömürüye karşı savaş, yeni sömürü koşullarına kendisini uyarlar ve bu koşulları ele geçirir. Önceden toplumdan fabrikaya, günümüzde ise fabrikadan topluma uzanan toplumsal iletişim yollarının dizisindeki bu işaret değişiminin, sömürünün içerdiği ıstırap ve zalimliği ortadan kaldırmadığının vurgulanması gerekir. Zira bu değişim sömürünün geçmişini de feshetmez. Kol emeği sömürünün vahşetiyle açılan yaralardan kendisini kurtarabilmek ve böylece sadece sömürünün tekil belirttlerini değil aynı zamanda sömürünün kendisini ortadan kaldırma mücadelesini sürdürebilmek için entelektüel emeğe dönüşme eğilimindedir. O haftalarda meydana gelen büyük

sokak gösterilerinde *pietas*⁵ unsuru, geniş ölçüde hissedildi. Öğrenciler -ister göçmen işçi, kitlesel işçi, siyah işçi, kadın veya erkek hizmetçi olsunlar- anne ve babalarının maruz kaldığı acı ve gösterdiği gayret için evlatlara yakışır bir merhamet duyuyordu. *Pietas* kadar öfke hissi de vardı. Sınıf bileşimindeki değişiklik sömürünün en geri safhalarından özgürleşmeyi olumsuzlamaz, aksine güçlendirir. Yüksek üretkenliğinden ötürü entelektüel emek sömürü sorunlarını çözmek açısından daha büyük bir kapasiteye sahiptir.

O halde bir kez daha, toplumsal iş ve iletişimsel zekânın içerdiği özgül öznellik *yıkıcı güce* yol açar. Bu yıkıcılık, varolan bütün yapıların, daha doğrusu ister ilk aşamada isterse ikinci aşamada, doğrudan ya da dolaylı olsun, sömürüyü amaç edinmiş her şeyin yıkımıdır. Yıkıcılık; sömürüden ayrılamaz olan, belli belirsiz, korkunç ve muazzam bir şekilde toplumun içinde işleyen şiddetin yok edilmesidir: Yıkıcılık *güce eşit güçle karşı koymaktır*. Emek gücü ya da çalışan özne ne kadar entelektüel ve toplumsal hale gelirse, sömürüden ayrılamaz olan şiddet o kadar entelektüel ve toplumsal bir karakter kazanır. Şiddet genel bir tarzda yaygınlaşır; toplumun bütününe kuşatır ve bütün gözleneklerine nüfuz eder. Şiddet artık sadece ideolojik değildir; bilâkis işlevseldir ve yaradılıştan gelir. Peki bu nasıl sökülüp atılabilir? Bu bizi ezdiğini duyumsadığımız bir şiddettir; çoğunlukla onun tutsağıyızdır, fikirlerimiz ve kabuslarımız şiddet tarafından içerilmiştir. Bu göz önüne alındığında karşı gücün karşı şiddete denk olduğu düşünülebilir. Ne var ki böyle bir sonuç çıkarmak delilik olacaktır ve son zamanlarda şiddet terörizmle ifade edildiğinde doğrusu delice bir his yaratmıştır. Peki yıkıcılık o zaman neye işaret eder? Yıkıcılık güçlü ve belirgin bir güçtür; o yıkımın olumlu yönüdür. 1986'ın sonunda meydana gelen gösterilerin yıkıcı karakteri, birkaç gerillanın kitle üzerindeki etkisinin bir sonucu değildi. Bu açıdan, hayranlık duyulması bayagılığıyla, polis şantajı tamamen teşhir edildi ve boşa çıkarıldı. Aksine, bu yıkıcı nitelik eşitlik, özgürlük, ayrıma karşı koyma,

⁵ [İt.] merhamet (ç.n)

ölüme karşı koyma; yaşamın zenginleştirilmesi, gelecek, bilgi ve toplum için planlar ve benzer ölçüde etik öneme sahip başka birçok küçük şey gibi tartışılmaz ve vazgeçilemez bazı hakikatlerin dile getirilmesinde yatar. Yıkıcılık hakikatin radikal doğasıdır. Bu radikalizmin uygulanmış bir biçimidir. *Yıkıcılık kitlelerin dingin ve bastırılmaz eşit karşı gücüdür*. Bu bastırılmazlık özelliğinin vurgulanması gerekir. Açık seçik hakikatler, özellikle de öldürme karşıtı norm, yüksek bir belirlenim düzeyinin ifadeleridir. Bu belirlenim, toplumsal-devrimci hareketler içersinde, en azından başlangıçlarında, her zaman bir gelenek halini almış olanı kadar önemlidir. Bu geleneksel belirlenim olumsuzlanmadı, daha ziyade yakın geçmişteki mücadelelerle bütünleşti. Her nasılsa bu belirlenim de dönüşüme uğradı, çünkü mücadelenin ve projenin gelişimi boyunca varlığını sürdürürken çok radikal (ama daima açık) biçimler içinde ve yaratıcı olduğu için öldürmeden yıkabilen bir şiddet yoluyla ifade edildi.

Hareket çok kısa bir zaman aralığı içersinde kendi gerçek eğilimini buldu. Bu eğilimi komünist doğasını ortaya koyarak ve bunu politik düzeye ve kurumsal boyutla etkili bir şekilde karşı karşıya getirerek buldu. Sorunun koşullarını doğrudan doğruya oluşturan bu aşırı uçlar arasında, ilk defa açıkça saptanabilen özgül bir dinamik gelişti. *İletişimin yeniden temellükü* ve topluluk kurma projesi bu yüzden ontoloji ve güç arasında uzanır. O halde bu noktada, ontolojiden egemen güçlere saldırıya geçişi örgütleyen ve buna biçim veren binlerce slogan buluruz: Araçsallaştırmaya hayır, şişirme politikasına hayır, sahteciliklere hayır, kepezeliğe hayır vs. vs. Hakikate evet. Hakikat amaca götüren bir araçtır. Eylem ancak hakikate dayanırsa ontoloji ile *egemen güçlere karşı iktidar için mücadele* arasında genişletilebilir ve böylece etikleşebilir. Bu hakikat mülk sahiplerinin politik hakimiyet alanını ortadan kaldırır. Bu bakımdan, *politik olanın eleştirisi* hakikatin belirleniminin etik önemini gösterir. Projenin gerçeklik kazanmasının ne kadar süreceğini belirleyecek olan şey bu beyan, bunun uzun bir zaman süresince tekrarı ve sürekli olarak doğrulanmasıdır. Özne hakikat iddiasında bulunarak projeyi gerçekleştirecektir.

İdeoloji silinerek kaybolacaktır; yerini hakikate bırakacaktır. Bu koşullarda -tıpkı mücadele sırasında bir yoldaşın öldürüldüğü anda olduğu gibi- düşmanın sadece “hakikat olmayanı” temsil etmekle kalmadığı, aynı zamanda düşmanın her şeyden önce rakip bir özne olduğu çok geçmeden fark edilecektir. Düşman makineleri teşhis edilecek, savaşarak yok edilecektir. Sınıf mücadelesinin bakış açısı içinde, savaş elbette ortadan kalkmaz, ancak mesele şu ki bu uğrakta en güçlü olan rakip biziz.

İşte bunlar alt edilmesi güç bir hareketten çıkan derslerdir, daha doğrusu bunlar hareketin kendisini dikkate almak isteyenlere sunduğu işaretlerdir. O halde, böyle yapmak istemeyenler de vardır. Antagonizma yeniden keşfedildi ve bizi nefessiz bırakan üstümüzdeki kabuk parçalandı.

YÜZYILIN SONU

Yirminci yüzyıl sona eriyor. Batıda bu yüzyılı açıklama ihtiyacı, başlangıcını yaşamış olanların onu tecrübe etme endişesinden elbette daha az şiddette hissedildi. İlk bakışta, Batı insanlığı yirminci yüzyıldan kederli bir durumda çıkıyor. Yine de bu mukaddes yüzyılı tanımlamaya ve ne olduğunu anlamaya çalışalım. Bu hiç de kolay bir görev değildir, bu zaten büyükanne ve babalarımız için bile bir ihtilaf meselesiydi, çünkü yüzyılın ne zaman başladığı konusunda anlaşıyorlardı. Örneğin Friedrich Meinecke “1900’den on beş yıl önce ya da on beş yıl sonra” derken Schumpeter “1880’lerin büyük ekonomik durgunluğuyla ya da 1914 savaşı ile birlikte” yüzyılın başladığını ileri sürdü. Bununla birlikte Schumpeter, politik ve toplumsal manzarayı inceleyen, aşağı yukarı Birinci Dünya Savaşı sırasında, ekonomik döngünün ve yüzyılların somut belirleyici etkenlerinin çılgına döndüğünü itiraf etmek gerekirken bu sorunu ortaya koymanın bir anlamı olup olmadığını da sordu. *O zaman “yirminci yüzyıl” tabiri hangi zaman dilimini ifade eder?* Yüzyılın başlangıcında oldukça başat bir biçimde belirsiz modernleşmeye ve ilerlemeye, iyi düzenlenmiş bir kapitalizm hedefine duyulan inançlara ne oldu? Şu anda sonu gelmekte olan yüzyıl aslında bir kriz ve sıkıntı yüzyılı değil midir? Alternatif bir bakış açısından -ki bu insanlığın büyük bir kısmını ilgilendiren bir gözlemdir- yirminci

yüzyılın 1917 devrimiyle başlamış olduğu söylenebilir. Bu bakış açısından, yüzyılın özgüllüğünü oluşturan, ona özgünlüğünü veren ve onu büyük bir tarihsel dönem mertebesine taşıyan bu devrimdir. Her şeyden önemlisi, “Kızıl Ekim”in gölgesi sonradan dünyanın diğer kısımlarına -ilkin Avrupa ve Orta Asya’ya daha sonra Çin ve Latin Amerika’ya- yayılmıştır. Geri döndürülemez de olsa yirminci yüzyılın özgüllüğünü gerçekten bu olgu mu oluşturur? Ya da 1917 devrimi aslında dünya çapındaki olağanüstü başarısının, kapitalist mantığın bir oyunundan ve kurtuluş kılıfı altında dünya piyasasının kuruluşunun bir aracından başka bir şey ifade etmemesiyle birlikte, on dokuzuncu yüzyıl devrimlerinin sonuncusu değil miydi? Bu yüzden alaycı şekilde şu sonuca varanlar vardır: “Madem yirminci yüzyılın bir tanımlamasını istiyorsunuz, neden buna kapitalizm ya da sosyalizm açısından bakıyorsunuz ki? Bunlar yalnızca on dokuzuncu yüzyıl ideolojileridir. Yirminci yüzyılın özgüllüğü, yüzyılın her bir baş aktörünün iştirak ettiği kolektif delilikte bulunabilir. Bu kolektif delilik, 1914 savaşı ve daha sonra faşizm ve nazizm; 1940 savaşı ve bunu tanımlayan -başta Auschwitz ve daha sonra Hiroşima ve Gulag gibi- kitlesel soykırımlar; dizginsiz siyasal bağımsızlık ve yeni sömürgecilik; günümüzde ise İran-İrak savaşı, Three Mile Island¹, Çernobil...” vesaire ile temsil edilir: “Bu dehşet salonuna girin ve bu iğrenç yüzyılın korkunç özgüllüğünü görün!” Ve böylece daha esas yara izlerini ve daha yeni tanımlayıcı nitelikleri keşfederek devam edebiliriz. Fakat hangi amaçla? Zira, her bir *tikel* tahminin görelî geçerliliğine tekabül eden, öne sürülen her bir *genel* betimlemenin aşırı kırılğanlığı, yani bir çeşit akıl erdirememe söz konusudur. Neden mi?

Çünkü *yirminci yüzyıla gerçekten akıl sır erdirilemez*. Belki de bu yüzden yirminci yüzyılın var olmadığını, yalnızca sayısal bir kısaltma, boş bir dizi ya da sadece ad olarak var olan bir terim olduğunu söyleyebiliriz. Bu kısmen, on dokuzuncu yüzyılı tanımlayan ideolojilerin, umutların ve mistifikasyonların bir tekrarıdır. Ancak bu unsurların tekrarı çok daha hızlı gerçek-

¹ 1979 yılında ABD’de patlayan nükleer santral birimi. (ç.n)

leşti ve bunların sınırlarını zorladı, kısacası bunları uçlaştırdı. Bundan dolayı bu tekrar, *daha on dokuzuncu yüzyıldan çıkma-mıza izin vermeden bizi yirminci yüzyılın içersine atan “zamansal bir öfkeyi”* temsil eder. Bu yüzden, dikkatimizi özgül bir içeriğe odaklayarak tanımlamamızın temelini ve özgünlüğünü kurmak mümkün değildir, çünkü yirminci yüzyıl gerçekten akıl sır erdirilemezdir. Ancak zamansal yeniliklerin gözler önüne serildiği ve felaketlerin meydana geldiği (felaketlerin yalnızca *post factum*² fark edilebilir olan anlamsal yeniliğinin gücü) bu boşluk yine de bir şeye tekabül eder. Weber’den Sartre’a, Joyce’dan Eliot’a, Benjamin’den Brecht’e ve Wittgenstein’dan Heidegger’e yirminci yüzyılın en büyük beyinleri; ortak kimliklerini birtakım olumlu ya da olumsuz *felaket* ya da *yenilik* düşüncesinde, yani gerçekliği bütün metafizik uğultulardan yoksun bırakarak, ona ancak “olaydan sonra”, aktüelin açığa çıktığı ya da gerçeğin keşfedildiği anda anlam bahşeden bir zaman akışında buldular. “Ancak bir soruya cevap bulduğumda neyi amaçladığımı bilebilirim.” Bu yirminci yüzyıl için uygun bir vecizedir. Yirminci yüzyılın bir içeriği yoktur, daha ziyade bir felaket biçimine ve bir yenilik anlayışına sahiptir. Çağdaşlarının, dönüşümün her anının (ya da daha doğrusu yaşam döngüsünün her anının) zapt edilemeyen ivmesinin yarattığı baş dönmesini yaşamamanın dışında, çözemediği bir bilmedir. Meseleyi daha yakından incelediğimizde, yirminci yüzyılın anlaşılmazlığı ve temsil ettiği paradoks -hem yoğunluk hem de kapsam bakımından- çok daha açıklık kazanır. *Yoğunluk* anlamında, yirminci yüzyılın özgünlüğü kavranabilirmiş gibi görünecektir; ancak krizler patlak verdiğinde ve çağımızın en ateşli ve trajik sorunlarına yanıt aranması gerektiğinde ya da (ontolojik olarak istikrarsız olmasına rağmen yine de kendisini öne süren) geçmişten (bugüne eklemelenmiş olsa da henüz kavramsal olarak anlaşılamayan) geleceğe felaket geçişlerin algılanabildiği yerde. *Kapsam* anlamında, bu paradoks bütün bir felaketler dizisi yoluyla çok daha açıklık kazanır. Bu çeşitli geçişler yoluyla, meydana gelmekte olan önemli bir değişimin

² [Lat.] olaydan sonra (ç.n.)

doğrultusu saptanır. Yani, kapitalist iktidar ve üretim ilişkilerinin hakim olduğu (değer yasası bakımından tanımlanabilen) bir dünyadan değerden yoksun, uyumlu ve tasasız bir dünyaya -gizemli, metafizik bir yoksunluk olan bir totalizasyona- doğru değişimin doğasını saptayabiliriz. Yine de paradoksal şekilde -çeşitli değişimleri tehdit eden ve zamansal *décalage*'lar³ yayan ve bunların üzerine çöken- bu gerçek kıyametin gölgesinde, kavramsal çarpıtmalar ya da erekliliğin tahrifleri, görünüşte dönüşümün tarihsel güçlüklerini bütün teorik profili bulandırma noktasına kadar abartmasına rağmen, yeniliğin gerçekliğini ya da (biçimsel bir güç olan) gücünü etkisizleştirmek için yeterli değildi.

Ancak yirminci yüzyılın tarihinde kıyametin (ve onu çözen yeniliğin) *somut bir biçim almaya başladığı* (ana hatlarına geçeceğimiz) bir uğrak vardır, yani bu kıyamet belirli bir tarihsel konjonktürde ortaya çıktı ve gerçekleştirildi. Bu konjonktürde meydana gelen belli olaylara dikkatimizi vererek, hipotez olarak bütün bir yüzyılın genel niteliklerini veren, daha doğrusu kuran bu tarihsel dönemi tanımlayabiliriz. Söz konusu dönem, radikal bir dönüşümü ve kapitalist krizin ötesinde varolan ve varlığın eşiğine dikkat çekmeye çalışan yeni gerçekliğin fethini temsil eder. Böylesi bir analiz yoluyla belki de sonunda yüzyılın belirli bir tanımlamasının başlangıcına ulaşabiliriz. Bu dönem, 1929 *Büyük Çöküşü'nden kapitalist reformizmin politikalarını yasalastırmaya uzanan bir dönemdir*. Bu politikalar, piyasanın sınırlarını ve her şeyi düzensizliğe sürüklemek konusundaki kapasitesini anlayarak bir denetim ve teşvik projesinde, otorite ve ilerici bir demokrasi projesinde karar kılan sermayenin muazzam bir çabasını ve asil bir jestini ifade eder. Ayrıca bu politikalar, yüzyılın ruhunu etkili bir şekilde somutlaştıran bir işlemdi; çünkü bu işlem eski unsurların bir *mise en forme*'si⁴ ve bundan dolayı da paradoksal bir yenilikti. Bu, eski unsurlardan patlamayla ortaya çıkan yeni bir oluşumdu. ABD'de doğan ve ilk önce Roosevelt

³ [Fr.] kayış, değişim, deveran (ç.n.)

⁴ [Fr.] işleyiş (ç.n.)

hükümetinin projesi olarak gerçekleştirilen kapitalist reformizm, muhtemelen yirminci yüzyıl “kavramı”nı oluşturan şeydir. Bir başka biçimde ifade etmek gerekirse, bu kavram yüzyılın özelliği ya da özgüllüğü olarak görülür ve yüzyıla özgü olan sorunun çözümünü ortaya koyar. Sonuç olarak, bu kavram zaman ve mekân olarak yayılmayı sürdürdü. Hem zaman hem de politik kültür bakımından kendimizi muazzam *décalage*’lar ile karşı karşıya buluruz. Kapitalist reformizm böylesi uyumsuzlukların ortasında uygulanır. Bu yüzden herhangi bir devamlılık söz konusu değildir: bu durumda *natura facit saltus*⁵. Amerika’da, Rooseveltçi deneyim aslında olsa olsa üç ya da dört yıl sürdü. 1933’te başladı ve 1937’den önce sona erdi. Daha sonra savaş çıktı ve ardından savaş sonrası yeniden inşa dönemi ve dünyanın yeniden paylaşımındaki büyük kargaşalar geldi. Kapitalist reformizmin bu defa bütün Batı dünyasını kapsayan yeni evresi ancak ellilerin sonunda ve altmışlarda ortaya çıkacaktı. Öyleyse hangi gerekçeyle bu on yılın yirminci yüzyılın özünü temsil ettiğini söyleyebiliriz? Nedeni şudur: Altmışlar boyunca kâr marjlarının, gelirin çalışan katmanlar ve genel olarak toplumsal proletarya lehine sürekli yeniden dağılımını sağlayacak kadar geniş olduğu, son derece yenilikçi ve demokratik bir kapitalizme tanık olduk. Bu yüzden kapitalizmi kalkınma açısından meşrulaştırma, bireysel ve kolektif bilincin tüketime dönük olarak teşvik edilmesi ve toplumsal dönüşümü bolluğa oturtmak yönünde muazzam bir baskı vardı. Bu kapsamlı proje kendisini, bütün bir yüzyıla yayılmış olan ve değişik biçimler alan birçok farklı olayda ortaya koydu. Eğer kapitalist reformizm yirminci yüzyılın özünü temsil ediyorsa, aynı zamanda yüzyıl boyunca uzanan radikal yol gösterici mecrayı da temsil eder. Bu reformizm, Amerika’daki itkisini Büyük Çöküş’e yanıt olarak buldu ve Avrupalılar, benzer kriz sorunlarına çok daha trajik bir yanıtı ifade eden Nas-yonel Sosyalizm’i takip eden savaş sonrası dönemde onu yeniden keşfetti. Japonya’da kapitalist reformizm yerel gelenekler ve köktenci bir otoriterlikle şekillenerek gelişti ve en sonunda,

⁵ [Lat.] Doğa sıçrar. (ç.n.)

yetmişler ve seksenlerde, merkezdeki monetarizmin bir sonucu olarak çevrenin baskı altına alınması sayesinde yıkımdan kaçabilen gelişmekte olan ülkelerde, bu eğilimin benzer belirtileri kendini hissettirmeye başladı. Sonra yine, farklı zamanlarda *sosyalist ülkeler* bile kapitalist reformizme bulaştı ve bununla birlikte bu rejimlerin üretim eğilimlerinin, tüketim güdüsüne ve bu açıdan da yeni girişimci itkileri ve ortaklaşa bir katılımı yeniden keşfetme güdüsüne boyun eğdiğini gördük.

Bunu söyledikten sonra, yine de durup yüzyılın özgünlüğünün ortaya koyduğu akıl almazlığı ve kırılğanlığı tekrarlamak gerekir, zira yüzyılın trajedisi de bahsetmiş olduğumuz aynı süratli ve nevrozlu devinime dayanır. Bununla demek istediğim -doğrudan ve ani olduğu kadar güçlü bir göz kamaştırıcı ışık gibi- bir şimşek gibi görünen yirminci yüzyılın reformist ve kapitalist özgüllüğünün aynı sebepten dolayı *aşırı bir belirsizlik* sergilediğidir. Bu özgüllük, bir yandan kapitalizmin ekonomik gelişmeye dayalı olduğunu ve (on sekizinci yüzyıldan beri burjuvazinin bir sınıf olarak örgütlenmesinde can alıcı bir kanı olarak) sermayenin özgürleştirici gücüne olan inancı tekrarlamış oldu. Öte yandan, bu kanının aynı zamanda bir boşluğa, *çözüm-lenemez bir krizin varlığının tanınmasına* dayandığı açıktı. Sermayenin faaliyetleri ve reformizmi, telafisi olanaksız bir biçimde tahrip edilmiş olan bir şeyin niteliklerini sergiler, yani hem kapitalizmin halihazırda aşılmış olan bir üretim ilişkileri biçimini ifade ettiği yönünde bir şüpheyi hem de emek ve değerlendirme süreçlerini kısır bir döngü içinde hapsetmeyi artık beceremeyecek olma korkusunu. Her şeyden önce, bizzat kapitalizmin yüksek bir olgunluk ve güç düzeyine taşıdığı işçi sınıfının reformizmle ilişkisinde, -güvencesizlik noktasına varan- bir belirsizlik hissi ve kırılğanlık duygusu kendini hissettirir. Sonuç olarak yirminci yüzyılın özgüllüğü budur. Yüzyılın ortasında, kayıp bir çağı restore edenlere özgü donuk bir asaleti gözler önüne seren bir burjuvaziye üretilebilmiş olan bir şimşek ışıltısı, belirsiz bir yıldırımdır. Bunun gerici bir tutum olduğu düşünülmemelidir, aksine (o zaman için kapitalist restorasyonun olanaksız olduğu düşünüldüğü oranda) ütopyacı ve böylece çok daha savunulabi-

lır olduğu düşünölmelidir. Kapitalist reformizmin özelliklerinin “serbest piyasa”yı restore etme politikalarıyla veya deregölasyon meselesiyle, başka bir deyişle (örneğin Reagancılığa özgü) geliri zaten varlıklı olanların lehine yeniden dağıtma ve refah devletini parçalama çabalarıyla hiçbir ilgisi olmadığını eklemek (daha doğrusu yeniden vurgulamak) anlamlı olacaktır. Bu pozisyonlar belirsiz değildir; kesindir, yanılısama ya da hastalıktan uzaktır –ya da umutsuzdur.

Ekonomik krizden kaynaklanan (ve politik rejimlerin ve ekonomik sistemlerin tamamının içerdii) yirminci yüzyıl reformizmi, yanlışlıkla bir hain olduğu sanılan ve telafisi mümkün olmayan bir biçimde kaybetmiş olduğu, doğuştan gelen haklarını arayan Julianus Apostate’a⁶ benzetilebilir. Ancak tıpkı Julianus’nın pagancılığı restore etmesi gibi reformizm de soyut ve boştu. Gerçeklik bu tür düşlerle belirlenmez, bilâkis bunları reddeder. Bu düşler belirldiğinde, yalnızca çok kısa bir zaman için gerçeklikte bir töz barındırırlar. Julianus bir hayalet gibiydi -hem parlak hem de sürekli belirsiz bir hayalet- zira var olanın belirsizliğiyle karşı karşıya gelerek gerçekliğin kabul etmeyi reddettiği mükemmel bir model tasarladı. Ancak hepsi bu kadar değil. Aslında, restorasyoncu Julianus -yani reformist ya da bizim idealleştirilmiş Rooseveltimiz- gerçeklikle karşı karşıya gelmeyi o kadar ileri götürdü ki sadece amaçları gerçekdışı kalmış olmadı, aynı zamanda ardından gelen bütün kapitalist projelerin de bu şekilde düşünölmesine yol açtı. Proje ve gerçeklik arasındaki tutarsızlıklar artık mümkün olmadığı için, *kapitalizmin kendisi olanaksızdır*. Eğer kapitalizm ancak reformizm olarak var olabiliyorsa, o zaman reformizmin olanaklı olmadığının kanıtlanması, kapitalizmin de olanaklı olmadığını gösterir ve geriye takatsiz arzu ve boş nostaljiden başka hiçbir şey kalmaz. Paganizm nostaljisi Julianus Apostate’la birlikte maziye gömüldü. Yirminci yüzyıl sermaye açısından

⁶ Yeni-Platoncu görüşleri benimseyerek Hristiyan olmasına rağmen bu dine cephe almış ve pagan dinini canlandırmaya çalışmış Roma imparatoru Julius Constantius’un oğlu. (ç.n)

reformist projesinin patlamasını temsil eder. Bütün bir yirminci yüzyıla biçim veren şey bu olacaktı; fakat yüzyıl avuçlarından kayıp gitti. Bu deneyimden önce meydana gelen her şey on dokuzuncu yüzyıla ait olarak düşünölmelidir; ardından gelen fevkalade yeni bir şeydir: Bu belki de yirmi birinci yüzyıldır? Göreceğiz. Şu an için, *otuzlar ve altmışlarda* konuşlandırılan sermayenin *reformist evresinin* aynı zamanda hem heyecan verici hem de *çok kısa ömürlü* bir deneyim olduğunu söylemek yeterlidir. Bu yüzden, kolektif biyografimize geri dönerek, bizzat kendimizin bu kırılğanlık içersinde, örneğın reformizmi ileri taşımak ve sınırlarını yıkmak, kapitalist reformizmi sosyalizm ile birleştirmek fikri aracılığıyla iyimserlik duymak için bir neden bulmuş olduğumuzu kabul etmek yerinde olacaktır. Peki şimdi ne demeli? Ne yapmalı? Reformist dehanın ayakları çamura batmıştır. Reformizm bir yanılsamaydı. Kapitalist dönüşüm süreçlerinin içinden kendi dönüştürücü gücümüzü inşa etmenin mümkün olduğuna inanmıştık ve bu açıdan yıkıcı niyetlerimizin kendisi reformist amaçlara uyarlandı. Anti-faşizm, tüketimin giderilmemiş ihtiyaçların baskısı tarafından belirlenmesi, ücretler sorununun sömürüsü; bütün bunlar reformizmin yazarlarıyla bir vals değilse nedir? Keynes ve Roosevelt -Kennedy'i bir yana bırakalım- işçi hareketlerinde taşıdığımız bayraklardı. Masadaki kartları birbirine karıştırmadan, onları henüz doğru bir şekilde ayıramadan -yani kapitalizmin aşamaz, daha doğrusu kat edilemez veya geçit vermez sınırlarını düzenleyen maddi, kurucu ve yapısal unsurları tam olarak saptayamadan- Beatles ritminde bir sınıf mücadelesine giriştik. Bunun ötesine geçmek farklı bir şey kurmayı seçmektir.

Kapitalizmin olanaksız olduğú, bir şimşek çakmasıyla, kendi sınırlarında, başka bir deyişle yirminci yüzyılda büründüğú reformist kılıkla beraber ortaya çıkar. Nihayet bir tanıma ulaşıyoruz: Yirminci yüzyıl olanaksız kapitalizmdir. "Reformizm neydi?" Yanıt şudur: "Avrupa, Amerika, Japonya, biz ve Avustralya da dahil gezegenimizin şurasına burasına yayılmış olan birkaç on yıl." *Yirminci yüzyıl olanaksız* reformizmdir, yani olanaklı tek kapitalist biçimin olanaksızlığıdır. Reformizm, Ekim

Devrimi'ne ve bu ideolojinin sonuçlarından sorumlu olan on dokuzuncu yüzyıla karşı olanaklı tek yanıttı. Ancak reformizm olanaksız olduğu için, gerçekte Ekim Devrimi'ne karşı herhangi bir karşılık oluşturmamış. Yirminci yüzyıl sadece olanaksız bir düş ortaya koyduğu müddetçe var oldu. Dolayısıyla bu olanaksızlık yüzünden kapana kısıldığı ve nefessiz kaldığı için, bu yüzyılın kendisi olanaksızdır. Yirminci yüzyıl reformizm var olduğu müddetçe var olur, o sadece bir yıldırım, (çok parlak olmasına rağmen) kısa bir şimşek çakması ya da gecenin karanlığındaki kısa süreli bir ışıktır.

Sonuçta, sadece bu nedenden ötürü, bir bütün olarak gece bir şekilde daha az karanlık olmuştur. Yirminci yüzyılın kökleri on dokuzuncu yüzyıldadır. Sosyalizm; bonapartizm, sömürgecilik ve ırkçılık gibi otoriteryanizmin çeşitli biçimleri gibi her iki yüzyıla da uzanır. Emperyalizm *fundamentum regni*⁷ olmaya devam etmektedir. Geleneksel meşruluk biçimleri, on dokuzuncu yüzyıla kadar, kapitalist reformizmin patlamasına kadar uzanır. Ancak bundan sonra "hukuk devleti" "konsensüs" için yer açar; otoriteler ancak daha sonra, en azından *teoride*, demokratik bir nitelik sergilemeye zorunlu kaldı. *Pratikte* ise bu tarz demokrasi, bir makineye, yani devletin bir çeşit "sabit sermayesi"ne dönüşmüş olan otoriter gelenekten hiç de daha az daraltıcı, trajik ve sert değildi. O halde yarım yüzyıl süren karanlık ve tehditkar bir temel, daha sonra reformist patlama ve sonrasında da kısa bir zaman aralığı içinde reformizmin yenilgisi ile karşı karşıyayız. Yirminci yüzyılın ışığı yalnızca bu patlamaya ve yenilgiye, yani bu ikisini birbirine bağlayan çok kısa zaman aralığına dayanır. Buna karşılık olarak, bu zaman aralığı kapitalizmin dış sınırlarına ulaşılmasına ve kapitalizme dair idealize edilmiş her türlü kavrayışın tükenişine tekabül eder. Ayrıca, bu yüzden söz konusu dönem kapitalizmin olanaksızlığının paradoksal belirlenimine tekabül eder. Bunun ortaya çıkışı, havai fişeklere benzetilebilir: Reformizm, yüzyıl boyunca çeşitli biçimlerde, kısa ve tek tip biçimde ortaya çıktı. Reformizmin görünümünün çeşitliliği

⁷ [Lat.] temel egemenlik (ç.n.)

ardında pusuya yatmış olan kıyamet bir anlığına yakalanabilir. On dokuzuncu yüzyılın ideolojileri ve amaçları yüzyılımızın ilk yarısına ve ötesine ışık tuttu. Bu miras, kendini orada burada tekrarlayarak -reformist ve dönüştürücü- yeni bir kılığa büründü. Ekonomik krizin ve çelişkilerin birikmesinin üstesinden gelmenin ve gerçeğe yönelen bir yenilenmeyi meydana getirmenin tek yolu buydu. Bu uğrak tanımlandığında, sanki *insanlığın kendi tarihini yeniden formüle ettiği tarihsel konjonktürlerden birine* yaklaşıyormuşuz gibidir; örneğin, yaklaşık olarak 1000 yılı, İtalya’da on üçüncü ve on dördüncü yüzyıl ve Kuzey Avrupa’da on altıncı ve on yedinci yüzyıl veya Aydınlanmanın diyalektik fırtınasını oluşturan on sekizinci yüzyıl gibi. “*Gibi*” ifadesini kullanıyorum, çünkü gerçekte bu tarihsel konjonktürlerin yankısı kendilerini açıkça güçlü bir şekilde hissettirse de bunlar ile tanımladığım uğrak arasında ne *biçimsel* olarak herhangi bir karşılaştırma yapılabilir ne de *içerik* bakımından bir benzetme söz konusu olabilir. Yirminci yüzyıldaki büyük reform, gerçeğin yeniden kuruluşuna dayanmadı. Bütün krizleri sonlandıracak bir kriz olması amaçlanan reformist politikaların muazzam aciliyeti, belirlemesi ve manik niteliği bizleri, toplumsal baskı ve yanılsamaların yoğunlaşmasının, beklendiğinin aksine, yeniden yapılanma yerine (sonuçları hakkında tamamen cahil olduğumuz) radikal bir kopuş ve ileriye doğru bir sıçramayla sonuçlandığı (“ileri sıçrama”nın *gerçekte* bir boşluğa atlamaya dönüşebilmesinin dışında) bir sınırdan terk edilmiş şekilde bırakır. Bu dönem bizlere felaket şeklinde sunuldu; reformist olmaya çalıştı, ancak hüsrarla sonlandı. Bununla beraber, eğer gerçekten var olduğu söylenebilirse, yirminci yüzyılın sonu geldi. Yüzyılın devamlılığını sağlayan şey, kesinlikle anlamın felakete uğramasıdır. Bu yüzyıl, çöplüğe terk edilmiş bir moloz yığınına, yani bilinmeyenle, belki de alışılmışın dışında olanla karşı karşıya geldiğimiz bir deneyim yığınına benzer.

Yüzyılın sonunda olduğumuza göre, “bilinmeyen topraklarda” atıldığımız macerayla ilgili düşünmeye başlamak zorundayız; başka bir deyişle, geçmiş teori ve deneyimlerimizin sınırlarının ötesinde etik itici gücümüz üzerine düşünmeye baş-

lamalıyız. Çok kısa süren reformist dönem, esaslı ve belirleyici bir biçimde, politik ve toplumsal bütün belirleyici etkenleri dönüştürmüştür. Bu dönem bir yön değişikliğinin apogé'sidir⁸. Reformist dönemin başında işçi tek özneydi, ancak işçinin temel kaygısı ücret artışlarıydı ve bunları elde ettiği andan itibaren toplumsal ve ekonomik değişimin biricik "sözleşme tarafı" olarak ayrıcalıklı statüsünü kaybetti. Aynı zamanda, kapitalistler emek gücünün hareketliliğinin artmasını istedi, ancak bir kere bunu elde ettiklerinde, kendilerini emek gücünün ayırt edilemezliğiyle, yani onun salt, toplumsal biçimiyle karşı kaşıya buldular. Bu sayede yeni, bilinmeyen ve beklenmedik bir özne ortaya çıktı veya en azından ortaya çıkar gibi göründü. Sonuç olarak, metaların dolaşımında daha fazla akışkanlık isteyen kapitalistler, özellikle meta dolaşımı alanında (ve kapitalistlerin yaptığı seçimler sayesinde) kendi ihtiyaçlarını ve değerlerini zorla kabul ettirmek isteyen ve ettirebilen toplumsal hareketlerin meydan okumasıyla karşılaştı. Dolayısıyla genişlemeyi sürdürmek için, devletin desteği talep edildi, ancak kamu açığı çok geçmeden sürdürülemez hale geldi ve bu yüzden hiyerarşik toplumsal düzenlemelerin yeniden üretimiyle de bağdaşmaz oldu. Bundan dolayı sonradan başka bir yol olarak, emek maliyetlerini azaltmak ve böylece daha düşük bedele servet edinmek için doğanın tahrip edilmesi denendi. Ancak bu noktada da -aslında, özellikle bu noktada- ortaya çıkan tepki çok canlı, güçlü ve kararlıydı. Toplumsal sınıflar anlaşılabilir gibi göründü, ancak mücadeleler sürdü ve böylece "çevresel Fordizm" in uygulanabileceği ülkeler aranmaya başlandı. Borçlar ve teknolojinin merkezleşmesiyle hızla gelişen söz konusu ülkelerin, borçların geri ödenmesi konusunda sözünü tutmayarak uluslararası para sisteminin bütün yapısına doğrudan bir tehdit oluşturan ülkelerle aynı olduğu hızlı bir şekilde açıklık kazandı. Kısacası, denge sağlamak yönündeki her reformist arayış ve her yenilikçi strateji, yeni ve aynı zamanda, belki de, telafi edilemez ve çözümlenemez çatışmalar ve antagonyizmalarla sonuçlandı. Yüzyılın sonu, bu yön değişimlerinin ve

* [Fr.] zirve (ç.n.)

bilinmeyen yönündeki deneyim akışlarının birikimini temsil eder. Bütün bunlar neden gerçekleşti?

Yukarıda tanımlanan durumun ekonomik gelişmeyle ilişkili normal bir durumdan başka bir şey olmadığı şeklinde itiraz edilebilir, ancak bu tür bir görüş hatalıdır. Ekonomik gelişmenin (kestirilemez bir biçimde) her zaman doğal bir parçası ve onun ayrı ayrı ürünleri olan normal ya da olağandışı güçlüklerin basit bir yeniden düzenlenişine tanık olmak üzere olduğumuz bile doğru değildir. Aksine yukarıda tanımlanan durumda, bizzat düzenlemeler değiştirilmiştir; eylemlerin içinde anlamlarını kazandıkları önemli yapıların kendisi dönüştürülmüştür. “Üretim”, “yeniden üretim”, “dolaşım”, “kriz”, “yenilik” ve “özne” kavramları radikal bir şekilde yeni anlamlar kazandı; bunun en basit nedeni sömürü, mücadele ve örgütlenme deneyimlerinin kendisinin (öte yandan, emperyalizm, baskı ve devletin) radikal bir şekilde yeni olmasıdır. Düşünce ve üretim çerçevemizde bu denli belirleyici bir değişime neden olan nedir? Bir paradigma değişiminden bahsetmek yerinde, fakat yetersiz olacaktır, çünkü burada bilimsel epistemolojiden ödünç aldığımız paradigma ontolojik olarak gebe bir kavrama dönüşmüştür. Hareket, geçiş, aktüel dönüşüm gibi farklı kavramları *ilerleyen bölümlerde* daha önce sözünü etmiş olduğumuz farklı toplumsal süreçler ile onların geçmişleri ve şu andaki nitelikleriyle birlikte ayrıntılı şekilde değerlendireceğiz. Şimdilik, dönüşümün doğasını, derinliğini ve içerdiği kopuşu değerlendirmeye devam etmek istiyoruz.

Yaklaşık olarak on yıl önce başka bir yerde girişilen (ve bu yüzden mücadelenin daha erken evrelerinin ürünü olan) analizlerde, gelişmiş kapitalist toplumların karakterinde meydana gelen önemli değişimlerin dinamiklerini saptadık. O zamanlar, tüm dikkatimiz her şeyden önce, kapitalist reformizmin en yüksek noktasında, bir yandan refah devletinin genişlemesi (ve doğasının değişimi) ile öte yandan işin reddi (ya da sınıf mücadelesinin o zamanki biçimi) arasındaki bağlantıyı açıklayan belli bir olguda toplanmıştı: İşçi fabrikayı terk ederek, üretimin toplumsallaşmış biçimlerini aradı ve sonunda *refah devleti ka-*

pitalist şirketi desteklemek için tasarlanan bir araçtan toplumsal üretkenliğin bir aracına dönüştü. Refah devletinden üretici olarak devlete; kitlesel işçiden toplumsal işçiye. Geçmişte bu süreçleri ortaya çıkardıktan ve tanımladıktan sonra, bugün geriye sadece tanımlarımızı doğrulama, genişletme ve daha da kesinleştirmek kalır. Yaklaşımımızın on yıl önce bile nasıl yerinde olduğunun açıklık kazanacağı ileriki bölümlerde bu temalara geri döneceğiz. Ayrıca, emek süreçlerinin denetim biçimlerinin yukarıda bahsi geçen evrimini, “*biçimsel boyunduruk*”tan “*gerçek boyunduruk*”a geçişin kavramsal çerçevesinde değerlendirdik. Marx, çalışmalarının çeşitli noktalarında açık olduğu gibi, bu geçişi öngörebildi ve bunu kapitalist üretim tarzının bütün toplumu tabi kılabilme başarısı olarak tanımladı. Bu teorik çerçevenin iyice irdelendikten sonra da geçerli olacağını düşünüyorum. O zaman şu sorulabilir: “Sonuçta zaten çok iyi anlaşıldığı düşünülen bir dönem hakkında bu kadar politik heyecan duymak ve bu dönemin betimlenmesinde edebi dramatizasyona gitmek neden?” Açık olduğu üzere, bunun yanıtı, bir yandan dönüşümün içsel doğasına uygun düşerken aynı zamanda onu radikal bir yenilik olarak selamlayan ve yeterince açıklanmamış olan bir şeyin söz konusu olduğudur. Biz burada, her şeyden önce, bu saklı şeyi vurgulamak istiyoruz.

Bir tür negatif diyalektik, yani kapitalist gelişme ve yenilik arasındaki (mistikleştirilmiş olsa da, başka bir deyişle negatif ama gerçek olan) kavramsal bir süreklilik içinde düşünmeye eğilim gösterdiğimiz için, yüzyıla ilişkin olarak kendimizi “konumlandırışımızın” paradoksal bir yönü vardır. Yüzyılın sürdürmüş olduğu, bütün biçimleri içindeki sürekliliğinin yüceltilmesine, yani kendi kendini yüceltmeye dayanan manevraya bu yolla etkili bir biçimde meydan okuyamayız. Yirminci yüzyıl; psikanalizin, yorumbilgisinin ve tarihselciliğin, resimli tarihin ve bilim kurgunun yüzyılı olmuştur. Bütün bunlar; geçmiş, şimdiyi ve geleceği kendimize çizgisel bir tarzla anlatmanın binlerce bireysel ve kolektif biçimlerindendir, politik ve toplumsal alanda da durum benzerdir. Otuzların ve altmışların büyük değişimleri en fazla (olaylı olsa bile) aralıksız bir tarihsel yolculuğun

epifenomeni⁹ olarak yaşanmıştır. Ancak değişim fark edilmedi ve bu yüzden yorumlanmadı ve algılandığında ise bir *deus ex machina*¹⁰, bir erteleme, bir parantez ya da istisnai bir şey olarak tanımlandı. Eğer yirminci yüzyılın tanımlanmasındaki diğer özgün ve temel öğeleri, yani iletişim ya da başka bir deyişle, insanlar arasındaki son derece yeni ve totaliter bir niteliğe sahip enformasyon ve bağlantılar ağının zaferini göz önünde bulundurursak belki de bütün bunları açıklayabiliriz. Analizimizi iletişimdeki yenilikler üzerinde yoğunlaştırarak, bu yeniliklerin erken bir tarihten bu yana dünyevi değişime dair kolektif algılarımızın olumsuz bir şekilde belirlenmesinde etkili olduğu görülebilir. Yani yeni iletişim biçimleri, kapitalist tahakküm ilişkilerinin ölü biçimlerini -etkili sürekliliklerinin ötesinde- devam ettirdi ve bu durum bu tahakkümün geçirdiği dönüşümün tuhaf, müstesna ve yabancı bir şey gibi görünmesine hizmet etti. O halde bize göre, yüzyılın hakim imajını yıkmak (ve bu bir tür özeleştirici de gerektirebilir) yüzyılın nasıl tamamen farklı süreklilikleri içerdiğini ve yüzeydeki olguların tanımının ve bunların feshine dair her türlü olanağın ötesinde, değişimin kurulduğu ve içine kazındığı ontolojik bir ufkun nasıl var olabildiğini göstermektir. Saklı olduğu kadar çok derin olmayan bu varlık düzeyini kanıtlamalıyız. Bu, uzun vadede, hiçbir pişmanlığın, hiçbir şiddetin, hiçbir dönekliğin ve hiçbir iletişimsel ataletin gizlemeyi başaramayacağı bir gerçekliktir.

Yirmi birinci yüzyıl, yani reformizm krizinden ve dolayısıyla kapitalist oluşumun aşılamaz sınırlarının keşfinden başlayan o açık zamansal diziler önümüzde uzanıyor. Saklı olan uğrak budur. *Yirmi birinci yüzyıl halihazırda yeni gerçeklikler, öznelere ya da makineler, yeni projeler ya da somut ütopylarla doldurulmuş durumdadır.* Kapitalist bilgi ve denetimin artık itaat ettiremediği yeni bir insan soyu tarafından mesken tutulmuştur. Re-

⁹ Herhangi bir sürecin işleyişine kayda değer bir katkısı olmayan, söz konusu sürecin bir yan ürünü olarak meydana gelen şey. (ç.n.)

¹⁰ [Lat.] Bir bunalımı dışardan müdahale ile beklenmedik şekilde çözen büyük ve etkili güç. (ç.n.)

formizm ve kriz deneyimleriyle birlikte yirminci yüzyıl bütün sürekliliği paramparça etti. Bu sınırların ötesinde, yeni bir birey öne çıkıyor. Bu birey daha önce benzeri hiç görülmemiş beğenileri olan bir bilgi, güç ve sevgi yığındır. Bilim, bilginin yapaylığı, etik yersiz yurtsuzlaşma ve komünizm indirgenemez bir ontolojik belirlenimin, yani tartışmasız yeni ve son derece özgün bir *ontolojik kopuşun* öğelerini meydana getirir. Yeni birey ateisttir, çünkü o bir tanrı olabilir ve bu bireyin hayal gücü; evreni nasıl yeniden ele geçireceğini, ölümü nasıl ortadan kaldıracıcağını, doğayı ve yaşamı nasıl üreteceğini ve savunacağını bilen birisinin şiddetine sahiptir.

Söz konusu olan bu dönüşümün algılanmasının niteliği ve yoğunluğudur. Yirminci yüzyılda, bütün toplumun sermaye tarafından gerçek boyunduruk altına alınmasının toplumun biçimsel olarak boyunduruk altına alınmasını izlediği konusunda hiç şüphe yoktur. Ancak bu araya giren dönüşümü basit bir şekilde sermayenin her bir toplumsal ilişkiyi denetimin tek boyutluluğuna indirgeme yetisi bakımından açıklamak hiçbir zaman mümkün olmayacaktır. Değişim ancak tamamen nesnel bir bakış açısından, yani sermayenin bakış açısından bu şekilde yorumlanabilir. Aksine *bütün toplumsal ilişkilerin ivmelenmesinin*, krizin hızlandırılmasının ve kapitalist reformizmin sistemin sınırlarının tanımasını körüklemesinin önemini kavramalıyız. Bu sınırlar rasyonelliğin felaketiyle yorumlandı ya da daha doğrusu ifade edildi. Bunu reddetmeye çalışmak faydasızdır. Kendimizi sınırların basit tanımıyla sınırlamak faydasızdır. Genetik mekanizma başka bir şeydir; geleceğin bugüne serbestçe akın etmesidir. Gelişmenin gizli hatlarını ortaya çıkararak ve her şeyden önemlisi saklı olanı, yani iyi donanımlı müstakbel bir öznenin tımturaklı, gizli yaşamını gelişigüzel bir şekilde açığa vuran bu felakete benzer yeniliklerin anlamını çözerek ilerlemeliyiz.

Kitlesel işçiden toplumsal işçiye, fabrika üretiminin hegemonyasından toplumsal üretimin hegemonyasına doğru ilerleyeceğiz. Emek süreçlerinin ve metaların dolaşım biçiminin (denetim belirlenimlerinin yayılmasıyla beraber) tamamen değiştirildiği kavramsal çerçeveleri ve bir dizi bağlantıyı kullanarak

ilerleyeceğiz. Barış ve savaşın, politika ve terörün rolleri değiştiği bir ufukta ilerleyecek ve bu noktada devlet-biçimi¹¹ için yeni bir çerçeve oluşturacağız. Ancak öznenin ontolojik dönüşümünü de düşünmeliyiz. Bu dönüşüm, bizim sadece ölüm ve yaşam arasında, hareketsizlik ve hareket arasında ayırt ettiğimiz şeye benzer bir doğa atılımını temsil eder. Machiavelli ilk ve son olarak bizlere bu metafizik belirlenimin politik olandan türediğini öğretti. Ancak Machiavelli, politikanın temsil ettiği ontolojik dramın kapitalizm ve krizi yoluyla kolektif özleri içereceğini, potansiyelleri ve her zamankinden daha örgütlü arzuları geliştireceğini hayal edememişti. *Prens*, başka durumlarda yapıldığını gördüğümüz karşılaştırmalardan radikal bir şekilde farklı bir tarzda da olsa, bir kez daha komünizmle karşılaştırılabilir, çünkü bu noktada politika ontolojinin hizmetindedir.

Yüzyılın kapanışı geleceğe atılmış bir adımı temsil eder. Yirminci yüzyıl bilgi haznemize hiçbir şey katmadı; sadece öfkemizi burnumuza getirdi. Fakat aynı zamanda -çoğu kez imgeleme bıraktığı gülünç zaman aralığı açısından- yaratıcı bir yüzyıl oldu; bizi devrim deneyimiyle baş başa bıraktı ve yeni ontolojik belirlenimler yarattı. Kendimizi bu yeni belirlenimler üzerinden değerlendirmeliyiz.

¹¹ Bu *forma-Stato*'nun çevirisidir. Farklı sınıflar arasında gelişen tahakküm ilişkilerine hem biçim veren hem de onlar tarafından biçimlendirilen bir yapı olarak düşünülen devlete uygun düşen bütün bir belirlenim karmaşasına gönderme yapar. Bu biçim, hem üretim tarzlarındaki değişiklikler hem de hegemonya ilişkilerindeki değişimlere göre dönüştürülür. Bu kavramın ayrıntılı bir değerlendirmesi için *La forma-Stato* (Feltrinelli, Milano, 1977) isimli çalışmama bakınız.

KİTLESEL İŞÇİDEN TOPLUMSAL İŞÇİYE VE ÖTESİNE

1968 dolaylarında kitlesel işçi devrinin sonunun geldiğini düşünmeye başladığımızda, düşmanlarımız kötü niyetle gülümsemi, yoldaşlarımız ise endişelenmeye başladı; kitlesel işçi kavramını sadece altmışların başından beri kullandığımız için, kavramı terk etmemizin mazur görülebilmesi için henüz çok kısa bir sürenin geçtiği düşünülüyordu. Ancak tarihsel gelişmelere ayak uyduramamamız bizim hatamız değildi. Çünkü Avrupa'nın büyük bir kısmında *kitlesel işçi, varlığının sonu gelmek üzereyken kavramsallaştırıldı ve gerçeklik kazandı*. “Taban komitelerini” örgütlerken ve “sendika konseyi” planlarını yaygınlaştırırken aslında bütün yaptığımız, Gramsci'nin bazı görüşlerini yeniden keşfetmek ve Gramsci'den sonra herkesin bize unutturmaya çalıştığı bir şeye ışık tutmaktı. 1960'larda kitlesel işçi kavramının kabul görmesi, her şeyin ötesinde, Stalinist cehalet, Mussolini ile ilgili olaylar ve özellikle Amerikan emperyalizminin 1930'lardaki işçi konseylerine karşı zaferini göz önünde bulundurarak belleğimizi yeniden canlandırmada bir araç oldu. Hakim mistikleştirmelerle karşılaştırıldığında bu küçük gerçeklik parçası bir üstünlüğe sahipti, öyle ki bunu “politik piyasa”ya sürmemizle birlikte mücadelemizi doğrudan kazandık ve buna hâlâ şaşıryoruz. Bu şekilde kendimizi kandırdık. Çok kısa bir dönem için bile olsa, (bizim verdiğimiz anlamıyla) kapitalist gelişimi “ön-

görebileceğimizi” düşündük. Gerçekte geriden geldik, hem de açık bir mesafeyle. Kitlesel işçiyi ortaya çıkaran, değer üretme görevini kitlesel üretime veren kapitalist devrim, 1929 krizinde en yüksek noktasına ulaşmıştı. Ancak bu kriz, Birinci Dünya Savaşı’nın sonundan beri gelişmekteydi. Krizden sonra, devlet müdahaleleri aracılığıyla, Roosevelt’in politikaları kitlesel tüketime yol açtı; halbuki kitlesel üretim muhtemelen yüzyılın başı ve elbette savaş dönemiyle beraber başlamıştı. Kitlesel işçi kent ile kırsal arasında ve Atlantik’in iki sahili arasında doğmuş tuhaf bir hayvandır. İlk başta, kitlesel işçinin kitlesel üretken kapasitesi malların dolaşımında ve sermayenin yeniden üretiminde bir krize neden olana kadar, kitlesel işçi her şeyi üreten ama hiçbir şey tüketmeyendi. Bu bir *Metropolis haliydi*. 1950’lerin sonu ve 1960’ların başında, kitlesel emek gücünün olağanüstü büyümesi karşısında, kitlesel işçinin doğuşunu ilan ederek *aslında* bütün yaptığımız, kitlesel işçinin sonu gelmekte olan tarihsel dönemini saygıyla anmaktı. Gerçekte bu tarihsel dönem belki de çoktan geçmişti. Bu örnekte, genişleyen bir mücadele ve eylemin gerçekliğe dönüştürebileceği “işin reddi” aracılığıyla betimlenen kitlesel işçi, halihazırda sınıf bilincinin önemli bir ögesini oluşturunuyordu.

Aksine, *toplumsal işçinin tarihsel ve politik kuruluşuna dair anlayışımız, hem bilişsel hem de politik olarak gerçek bir öngörüydü*. Yadsınamaz bir dizi olguyla karşı karşıyaydık; örneğin, kitlesel işçi kurumlarının (işçiler tarafından) savunulması ve (patronlar tarafından) yıkımı üzerine ortaya çıkan şiddetli çatışmalarda, paradoksal bir şekilde, hiçbir taraf galip değildi. Oyun şuydu: Bir yanda, muazzam bir çaba gerektirse de, işverenler otoritelerini göstermekte başarılı oldu; yani üretime yönelik düzeni yeniden sağlamayı, emek gücünün hareketliliğini arttırmayı ve işten çıkarmaları dayatmayı başardı. Öte yandan, savaştıktan ve gerçekten de çatışmanın boyutlarını çok yüksek bir düzeye getirdikten sonra işçiler artık işten çıkarmalar ya da artan hareketlilik konusuyla özel olarak ilgilenmiyorlardı ve sendikalar savaşta artık yalnız kalmıştı. Tam tersine, emek gücü yeniden kazanmış olduğu özgürlüğe dayanarak yeni üretken girişimleri harekete

geçirdi. Üstelik patronların zaferi bir Pirus zaferiydi¹, çünkü eski fabrikalarda düzeni yeniden dayatmaktan ya da *metropolü* yeniden düzene sokmaktan acizdiler; aksine üretim süreçlerini yeniden yapılandırmaya ve otomatikleştirmeye, işçilere çok daha uygun koşullar sağlayan ve “işin reddi”ne çok daha iyi uyarlanmış olan yeni bir sözleşmeye razı olmak zorunda kaldılar. İşçilere göre, yeni uzlaşmanın kitleseİ işçinin sözleşmeye dair geleneksel kaygılarıyla (yani ücretler ve koşullarla) hiçbir ilgisi yoktu: Üretken elbirliğinin içinde ve üzerinde gelişmeye başladığı bütün yönler, perspektifler ve ufuklar yeniydi. Bu olguların bir açıklamaya ihtiyacı vardı. Toplumsal işçi kavramı, üretken elbirliğinin ve devrimci örgütün yeni toplumsal boyutları ile yeni ve etkili çalışma modellerini ilişkilendirmemizi sağladı. *Uygun bir değer teorisinin* nasıl yeniden yapılandırılabilceğini bu noktadan başlayarak soruyoruz. Başka bir deyişle, artık sadece öngörümüzün geçerli olup olmadığını ya da böyleyse ne dereceye kadar geçerli olup olmadığını bilmekle ilgilenmiyoruz; çünkü geçerliydi ve gerçek bilgiye sahip olduğumuzu biliyoruz. Bu hipotetik öngörü kendi gerçek sentezine ulaştı. Bu yüzden değer yasası (yani artı değer ve sömürü) sorununu beraberinde getirdiği bütün etkiler bakımından ortaya koymak gerekir. Toplumsal üretim faaliyeti bakımından değer yasasının nasıl işlediğini ve nasıl yeniden formüle edilebileceğini kendimize sormalıyız.

Bazı fenomenolojik öğeleri göstermek gerekiyor. Öncelikle, iş bütün topluma yayılmıştır. Bunun nedeni işin hem fabrika içerisinde hem de dışında sürdürölüyor olmasıdır. Yeniden bileşim kanalları, fabrikayı içerebilir ya da uzun vadeli üretim stratejileri içindeki toplumsal sentezlere katkıda bulunabilir. Üretim ölçeği çok daha genişledi ve çeşitli emek süreçlerinin bütünleşmesi öncekilerden daha da karmaşık bir hal aldı. Bu yeni üretim yapısı içinde üretilen ve bölüşölen değer, artı değer, ücretler ve kârlar nasıl hesaplanabilir? Denemek gerek. Değer bileşimi ve zenginliğin dağılımı süreçlerini (ister basit isterse karmaşık

¹ Kazananın belirsiz olduğu ve yenen tarafın son derece zayıf düştüğü savaş. (ç.n)

bir) formülle tanımlama yönündeki herhangi bir argüman hiç kuşkusuz sorunlu olacaktır. Bu konu üzerine oldukça kafa yormak gerekir. Bununla birlikte *pratikte*, bu kafa karıştırıcı sistem gerçekten işlemektedir. Bu sistem, ekonomik sektörler ve ulusal pazarlar düzeyinde bir dizi faaliyetin eşgüdümünü sağlayan ve bunları bütünleştiren, uluslararası düzeyde ise bütün yeryüzünde eşgüdüm ve bütünleşmeyi kolaylaştıran muazzam bir işleyişi temsil eder. Bu üretken kompleksin her öznesi çok etkili elbirliği ağlarıyla aşırı ilişkilidir. 'Toplumsal işçinin şekillenmeye başladığı bağlam budur. Daha fazla ne söylenebilir ki? Profesyonel işçi büyük ölçekli sanayi sistemi içindeki ücretli emeğin ilk temsilcisiydi. Ne kadar ezilirse ezilsin, profesyonel işçi mükemmeliyetçiliği, çalışması ve işe adanmışlığından ötürü harikalar yaratabiliyordu. İkinci büyük temsilci olan kitlesel işçi ise büyük kitlesel üretim alanlarında bulunan üretken elbirliğine dair farkındalığıyla hayat buldu. Kitlesel işçinin gelişimi, kitlesel üretimin ona kazandırdığı devrimci itkiden ötürü heyecan vericiydi; ancak örgütlü boyunduruğun Taylorist fabrika modelinin cehennemindeki bu gelişim aynı zamanda ürkütücüydü. Aksine, *toplumsal işçi şimdi kavram ve uygulamayı evrensel bir ufukla yeniden birleştiriyor*.

Bir yanda, vurgulanması gereken şey mekânsal evrenselliktir. Bu evrensellik, işin toplumsal ve uluslararası yayılmasıyla, üretkenliğin giderek çeşitlenen düzeylerini ortaya koyan ve farklı işbirliği biçimleri altında devam eden çeşitli faaliyet türlerinin çağdaşlığı ve benzeşmesiyle açığa çıkar. Bu şeyler çeşitli, son derece farklılaşmış, bununla birlikte birleşik bir mekanizmalar ağını, yani Foucaultcu mekânsal evreni temsil eder. Öte yandan, bu buluşlar topluluğu zamansal olarak örgütlenir. Tarihsel kapitalist birikim süreci tarafından çeşitli biçimlerde dağıtılan ve daha sonra toplumsal olarak pekiştirilen değer, şimdi yeniden aktüelleştirilir. Üretimin toplumsallaşması, zamansal duraklamaların giderilmesidir; gerçekleşme sürecindeki boşlukların içinde sürekliliğin üretimidir; dönemlerin, biçimlerin ve farklı emek süreçlerinin bir birleşimidir. Kısacası bu *yeni, özgün bir birikimden* ne daha fazla ne de daha az bir şeydir. Bütün bir top-

lum (Colbert'in² devrinde olduğu gibi) kârın hizmetine koşulur ve toplumu meydana getiren sonsuz zamansal değışimler tek bir süreç içinde düzenlenir, belirlenir ve uyarlanır. Bu süreç, yerleşik konumları (ve bölünmeleri) bir araya getiren ve alt üst eden, potansiyel olarak üretken her şeyi belirsiz ve yeni emek içinde birleştiren yeni bir ilkel birikimdir.

Bu muazzam derecede güçlü motorun aktörleri; yeni proleter öznellikler, öznel işçiler ya da toplumsal işçilerdir. Bunlar farklı iş döngülerini koordine ederler; en farklı üretken potansiyellerin toplandığı ve geliştirildiğı toplumsal değışim noktalarını oluştururlar; eski iş pratiklerini yıkar, korporatizmin alışkanlıklarını ve kurallarını alt üst ederek bunlardan kurtulurlar. Böylece değerin katılaşmış bir toplumun çeşitli katmanları arasında *serbestçe akışını* sağlarlar. Kemikleşmiş uzlaşmaları somutlaştıran sözleşmelerin ve komutanın sabotajı, yeni akış kanalları açar. Sadece en uğursuz korporatizme bağı işçi hareketinin eski liderliklerinin kibirliliğı ve anlamsız sahtekarlığı, emek gücünün bu yeni özgürleşme sürecinin yorumunu tekelci neoliberallerin, emperyalistlerin ve hatta faşistlerin mistifikasyonlarının tekeline bırakabilir. Tıpkı atalarımızın tahılta serbest ticaret (yani *tout court*³ sınıf mücadelesi!) yanlısı olması gibi biz de *toplumsal işçinin sınıf mücadelesini kolaylaştırmak için deregülasyondan* yanayız. Böylece geç kapitalizmin bizleri içerisine hapsettiğı sertleşmiş sistemleri parçalama ve yeni bir üretim tarzı için gerekli koşulları yaratabilme kapasitesine sahip yeni bir insan potansiyeli geliştirilebilir. Bu koşullar yeni düşünme biçimlerine ve yeni kolektif eylem biçimlerine dayanır. Sabotajın kendi yaratıcı ve yenilikçi işlevini bu noktada bulduğu vurgulanmalıdır. İçinde yaşadığımız türden toplumlarda, yani yukarıdan aşağıya ezilen

² Fransa'da getirdiğı ağır vergilerle tanınan Fransız devlet adamı Jean-Baptiste Colbert (1619-1683) modern devlet muhasebesinin kurucusu olarak bilinir. Colbert, soylulara lonca düzenleri dışında fabrikalar kurdurarak ticaret ve vergi alanında para yardımları ve başka imtiyazlardan yararlanmalarını sağlamıştır. Colbert'in iktisat, maliye ve hatta kültür siyaseti, kanunları monarşi düzeninin merkezîyetçi ilkelerine göre düzenlemekteydi. (ç.n)

³ [Fr.] kısaca (ç.n.)

ve boğucu geleneklere bağlı toplumlarda, imha (yalnızca politik açıdan değil, aynı zamanda üretkenlik açısından da) yenilik kadar önemlidir. *Sabotaj yeniliktir.*

Dolayısıyla bu noktada toplumsal işçinin öznel oluşumunu tanımlamaya başlayabiliriz. Toplumsal işçi, son derece yüksek elbirliği düzeyi sayesinde üretkendir ve bu çağdaş kapitalist örgütlenmenin tekrar harekete geçirilmesi elbirliği gücü yoluyla, yani üreticinin toplumsal özgürleşme sürecinin izlenmesiyle mümkün olmuştur. Toplumsal işçinin sanayinin önüne koyduğu şey, genel olarak bir kuluçka dönemine benzer. Başka bir deyişle bu, sanayi örgütlenmesindeki paradigma değişiminin, yalnızca genel tanımlar açısından değil, aynı zamanda belirli kesimler ve bireysel girişimler açısından yirminci yüzyılın tanık olduğu karmaşık, ancak esaslı değişimin bir uyarıcısına benzer. Bu yüzden toplumsal işçi değeri “doğal bir biçimde” üretir. Toplumsal işçi, kapitalist örgütlenmenin bütünüünün sonradan gerekli emek ve artı emek; ücretler ve kârlar; değer ve artı değer olarak bilinen niceliklere ayırdığı verili bir değer miktarını üretir. Bu kavramsal çiftler arasındaki içsel bağlantılar hiç kuşkusuz karmaşıktır. Ama bunları anlamının imkânsız olduğunu ve dolayısıyla da terk edilmeleri gerektiğini düşünmek çok saçma olacaktır. Bu tür tutumların tek pratik sonucu, bu kavramların kullanımının (muhtemelen sınırlı faydalarının aralıksız ve birbirini izleyen biçimde değerlendirmesiyle beraber) her zaman kapitalistlere bırakılmasıdır. Paradoksal bir şekilde, kapitalistler bugün var olan, inançları takdir edilebilen tek tarihsel materyalistlerdir. Uygulamalarının kısmılığı ve geleneksel formülasyonlarının içerdiği teorik belirsizlikler bir yana bırakılacak olursa, eğer biz de bu kavramların pratik geçerliliğini kabul etmek istiyorsak bunlardan tartışmasız avantajlar sağlayabiliriz. Bunu bir tarafa bırakarak *toplumsal işçiye* geri dönelim. Toplumsal işçi bir üreticidir, ancak yalnızca değer ve artı değerın üreticisi değil, aynı zamanda *iş için gerekli toplumsal elbirliğinin üreticisidir*. Eskiden kapitaliste (ve daha genel anlamda kapitalizmin pekiştiği ve geliştiği yüzyıllar boyunca emek gücü üzerinde uygulanan çeşitli ve değişik denetim biçimlerine) ait olan bu işlev

artık işçiye aittir. Toplumsal işçinin üretken emeğinin en belirgin ve temel özelliğı, toplumsal elbirliğinin yaratıcısı olmasıdır. Öyleyse piyasa işleyişinin altının oyulduğunu kabul edebiliriz. Piyasanın içerisinde proleter öznellikler öne çıkar, kapitalizmin kendi bakış açısının ayrıcalıklılığını güçlü ve etkili bir şekilde ileri sürmesini önler. Yeteneksiz kuramcılar bu olaya şaşırır ve akıl almaz *öngörüsüzlükleriyle* bu tür bir olayın gerçekten proletaryanın burjuvalaşmasına kanıt oluşturduğunu düşünür. Aslında, tekrarlayacak olursak, süreç tam zıddına dayanır: Bu olay işçinin elbirliği süreci üzerindeki denetimi yeniden kendinin kılmasını temsil eder. Sonuçta, bu yeni olguların geleneksel kategoriler açısından tanımının giderek sorunlu hale gelmesi doğaldır. Ama yine de *Marksist olmaya devam ederiz*, sömürü ve sınıf mücadelesinin yaygınlığını merkezine alan yeni bir teori tarafından ikna edilene kadar -ki yeni bir teori halihazırda gereklidir- toplumsal işçi kavramını kullanmaya devam ederiz. Bu teori gerçekten yeni ve özgün bir birikim olduğunu söylediğimiz gelişmekte olan dönüşümün radikal fenomenolojisini dikkate almalıdır.

O halde toplumsal işçi, iş için gerekli olan toplumsal elbirliğinin yaratıcısıdır. Patronları olmasını istemez, zira patronları olamaz. Eğer bunlar kendilerini dayatırlarsa, toplumsal işçinin rolünün artık herhangi bir amacı kalmayacak, doğası ve kimliği olduğu gibi kalamayacaktır. Toplumsal işçi kolektif bir kimliğe sahiptir, çünkü işçilerin bilinci her zaman kolektiftir ve işçiler kolektif emeğin tek örgütleyicileri olduklarının farkında olduğu andan itibaren bu daha da geçerlidir. Söylediğimiz gibi, bu işlev yeniden temellük edilmiştir. Bu yeniden temellük, işçinin kolektifliğinin elinden alındığını fark etmesinden kaynaklanır ve bu yüzden aynı topluluğun üyelerine, kolektifliğin üretken amaçlarını ilgilendirdiğı ölçüde, örgütlenme gücünü yeniden oluşturma görevini verir. Bu bakış açısından, her şey nihayet açık ve geri döndürülemez hale gelir. Toplumsal işçi sınıf mücadelesinin geliştirilmesinde belirleyicidir, bu sürecin öznelliğinin nihai yıkımını ve sömüründen sömürülene atfedilmesini temsil eder. Toplumsal işçi, özgürleşme ve kurtuluş arasındaki diyalektiğin,

sürekliliğin özgürleşme ucundaki nihai çözümünü temsil eder. Bundan böyle, *kurtuluş özgürleşmenin bir ürünü olacaktır*. Bu noktada, yani toplumsal işçi emeğin elbirliğinin doğrudan örgütleyicisi ve denetleyicisi olduğunda, işin denetçisi olarak kapitalist bir rolün reddi, fiziksel kapitalist mekanizmanın şiddetiyle donatılmış maddi bir dışlanmaya dönüşecek kadar can alıcı hale gelir. Böylece, *kapitalizmin bütün tarihsel ve ilerici gerekçeleri geçerliliğini kaybeder*. Toplumsal işçi, komünizmin bir tür aktüelleşmesi, onun gelişmiş bir halidir. Patron ise artık kapitalizm için gerekli bir koşul bile değildir.

Şüphesiz, bu sürecin öznel yanları iyice tanımlanmalıdır. Aslında bunu ilerleyen bölümlerde, toplumsal işçinin doğuşu ve olumlanmasının fenomonolojik tanımından, toplumsal işçinin politik örgütlenmesini çevreleyen sorunları, yani bunun niteliğini ve profesyonel işçi bir yana kitlesel işçinin örgütlenme biçimlerinden nasıl ayırt edilebileceğini incelemeye geçerken ele alacağız. Şimdilik basit bir gözlemi eklemek yeterlidir, yani özneliğin gelişimi, bu gelişim ister maddi (bununla işin örgütlenmesi, içeriğe dair unsurları vb. kastediyoruz) ister biçimsel (yani bu kompleksleri harekete geçiren güçler) olsun, nesnel koşullara tamamen içerilmiş ve karışmış durumda olsa bile olduğu gibi kalır. Bu yüzden, yapısal koşullar tarafından öğütülse bile öznel eğilimin taşıdığı bu bütünlükten ötürü, devrimci teori ve ütopyacı cazibe sadece olanaklı olmakla kalmaz, aynı zamanda hali hazırda mevcuttur ve giderek etkili hale gelir. Örneğin sermaye mantığı boğucu yapılara varırken işçilerin etik bir boyut kazandığını söylediğimizde bu, gerçekte öyle olmamasına rağmen, paradoksal gibi görünür. Bu, işçilerin kendilerini sermayenin yapısal mantığından kurtardığını ve bu kurtuluş sırasında, kapitalist gelişimi yıkabildiklerini gösterdiklerini söylemekle eşanlamlıdır. Bu yüzden, sermaye kendisini yok etmek isteyen bir etikle, bir işçi sınıfı etiğiyle, bir ret etiğiyle ve öznelliklerin türlü türlü etiğiyle mücadele eder. Dolayısıyla, işçi sınıfının özneliği sorununa geri döndüğümüzde, etik tartışmalarına gireceğiz. Bu noktada daha önce hangi akıl almaz metafizik yolların çoktan denenmiş olduğunu ve toplumsal üreticinin, toplumsal olarak

baŖkaldıran işçinin etiğinin Ŗimdiye dek devrimin aynı Ŗiddetli belirleyiciliğini nasıl öngördüğünü ortaya çıkaracağız.

Öznel toplumsal işçi figürünün oluştuğı ve konumlandığı yapısal boyuta geri dönelim. Bu doğuş, kapitalist üretim tarzının, *Marx'ı izleyerek*, “biçimsel boyunduruk” ve “gerçek boyunduruk” olarak adlandıracağımız iki gelişme evresi arasındadır. İlerleyen sayfalarda bu konulara yoğunlaşmakta okuyucuya yardımcı olabilecek bazı Marksist metinleri alıntılardım (bkz. Ekler). Bu metinleri okurken her şeyden önce vurgulanması gereken şey, sermayenin topluma bağımlılığından, toplumun sermaye tarafından aktif olarak ön biçimlendirilmesine doğru geçişin nasıl son derece yüksek ve yoğun bir üretken elbirliğinin kuruluşunu içerdiğiidir. Durumun nesnel olarak böyle olduğu göz önüne alınırsa deneyimler, tarihsel gelişimin ve ontolojik sağlamlaşmanın bariz asimetritleriyle olsa bile, bu sürecin hakikaten yeni bir özne belirlenime yol açtığını gösteriyor. Burada *kolektif bileşimin kolektif bir işçiye dönüştüğünü* anlatmak istiyorum. Bu noktada, bireysel emeğin var olabilmesi için toplumsal emek çerçevesine dahil edilmesi gerekir. Kolektiflik, iş için ve tekilliğin tam özne gerçekleşmesi için gerekli bir koşuldur. Üstelik bu süreçlerin karşılıklı olarak son derece bağımlı olması; kolektif işçinin basit bir işlevden çok, her ne kadar boyunduruk altına alınmış olursa olsun, niteliksel bir evrimsel bütünlüğü, bir doğa değişimini temsil ettiğini gösterir. Toplumsal işçinin içinde şekillendiğı yapısal boyut alışılmadık şekilde üretken bir şeydir. (Bu çerçeve neredeyse sadece kavramın yeniliğini farklılık yoluyla açıklamayı sağlamasına rağmen, bunu biçimsel boyunduruktan gerçek boyunduruğına geçiş olarak tanımlıyoruz. Kısacası, sürecin doğası ve ontolojik derinliğı göz önüne alındığında, Marksist sınıflandırma dikey bir projeksiyonun sunduğı analojik faydaya sahiptir.) Marx'ta boyunduruk süreci ilerledikçe, bizlere sadece toplumsal işçinin, yani onun tarihsel olanağının nesnel ana hatları gösterilir; ancak özne işçi henüz bilfiil bulunmaz. Ancak biz Marx'ın kendisinin de eklediğı gibi, bu nesnel sürecin kendi içinde, halihazırda bir devrim olduğunu biliriz. Bu süreç, öznelenin yoksulluğına, emek zamanlarının çalınmasına, sömürülen

kitlelerin yeniden üretimine ve çok küçük bir azınlığın çalışmamasına vb. dayanan, endüstriyel bir kültür ve pratik olarak düşünülen kapitalizmin yürüttüğü bir yıkım sürecidir. Ancak üretim ile üretimi geliştirme ve sürdürme kapasitesi (yeni proletaryayı meydana getiren) kolektif toplumsal özneler tarafından devralındığında ve toplumun sermayeye tabi kılınması sermayenin (denetim araçlarının sahibi ve iletişimden mülksüzleştiren rolüyle) dayattığı kısıtlamaları parçaladığında, devrim kendini tamamlamaya başlamıştır. Sermaye doğrudan toplumsal öznelerin antagonist eylemlerine maruz kalır. Büyük dönüşümün yol gösterici ilkesi oluşturuldu ve dönüşümün çok şiddetli doğası kendisini yenilikçi esaslara, yani üretimin yeni boyutlarına uyarladı. *Kolektif, bir özne olarak kuruldu.*

“Değişime dayalı üretimle birlikte, değer işlemez hale gelir ve doğrudan, maddi üretim yoksulluk ve antitez biçiminden sıyrılır.” Peki bu sınıf mücadelesinin sonunun geldiği anlamına mı geliyor? Ya da kolektif öznenin, yani toplumsal işçinin yeni maddi belirlenimlerini saptamamızı sağlayan analiz belki de bizi toplumsal işçiyi sınıf mücadelesinin dışında ve ötesinde konumlandırmaya mecbur bırakmıyor mu? Bu paragrafın başındaki Marx alıntısı (araştırmamızın mevcut evresi boyunca kullandığımız diğer alıntılarla birlikte) şüphesiz derin bir belirsizliği açığa vurur. Yukarıdaki ifadeyi ileri sürerken Marx aslında kendi analizinin sınırlarını aşar ve (ütopyacı bir anlamda) etik bir düzeyde hareket ederek üstü kapalı şekilde, boyunduruk ve özgürleşme süreçleri arasında doğrusal bir ilişki olduğunu öne sürer. Böylesi bir süreklilik bir mistifikasyondur. Bu, süreklilik fikrinin sosyalist kurutuluş ideolojisi ve siyasetinin merkezinde bulunduğu ve araştırmasının özgün koşulları göz önüne alındığında, Marx’ın buna bağlanmaktan başka bir şey yapamayacağı gerçeğini değiştirmez. Ancak bize göre, mevcut durum son derece farklıdır: *Marx’ın ötesine geçtik ve toplumsal işçi gerçeklik kazandı.* Marx’ın boyunduruğun birbirini izleyen evrelerine ilişkin taslağında, toplumsal işçi düşüncesi sadece bir olanak olarak ima edilir ve tanımlanır; bizler ise kavramın gerçekliğini deneyimliyoruz. Marx’ın ütopyacı cazibesini çok önemli kılan işte budur,

çünkü kurtuluş ve özgürleşme karışıklığının ötesine geçmek ve özgürleşmeyi etkili bir teorik-politik pratiğe dönüştürmek bize bağlıdır. Ancak bu, Marx'ın kullandığı kavramsal tanımlara ve terminolojiye bağlı kalmayı zorlaştırır; örneğin, neden bir işçinin, “teknisyen” ya da “toplumsal aktör” -ya da işçiliğin hatalarını tekrarlamaması şartıyla, az çok uygun başka bir terim- yerine neden hâlâ “işçi” olarak tanımlandığı sorulabilir. Yine de bu noktadaki sorun bu değildir. Aksine, toplumsal işçinin üretken elbirliğinin kolektif aktörü olduğu düşünülüğünde sorun, antagonizmanın gerçek ve güçlü bir özgürleşme hareketinin -yani olanaklılık koşulu gerçek boyunduruk olan hareketin- temelini oluşturup oluşturmadığını, eğer böyleyse nasıl oluşturduğunu açıklamaktır. Başka bir deyişle sorun, gerçek boyunduruk altındaki toplumsal işçinin ontolojik gerçekleşmesinden başlayarak antagonizmanın var olup olamayacağı ve var olacaksa nasıl var olabileceğidir.

Toplumsal işçinin antagonist bir karakteri vardır. Eğer analizlerimizde “işçi” kavramının muhafaza edilmesi gerekiyorsa bunun nedeni bu terimin bizi işçiliğin doruklarına (ya da derinliklerine) geri götürmesi değil, aksine hiçbir zaman son bulmamış olan antagonizmaya dair en güvenilir ve sağlam paradigmayı elinde bulundurmasıdır. Bu antagonizma sadece kapitaliste yöneltilmez, bu karşıtlık süreklidir ve mülkiyet hakları ile yönetsel imtiyazlar ne kadar çok eski aristokrat ayrıcalıklara indirgenir ya da benzetilirse karşıtlık da o kadar daha güçlü, saldırgan, küstah ve neşeli olur. Bu tarz aristokrat ayrıcalıklar öldü ve geriye sadece onları gömmek kaldı. Dolayısıyla antagonizma, çok daha radikal ve derin bir şeydir. Toplumsal üretimin niteliği, burada kendisini hissettiren alternatifler ve gerçek boyunduruk dünyasının ufuklarında seçilebilen değerlerle ilgilidir. Bunun anlamı, boyunduruk altına alınmış bu dünyayı, yine bu dünyaya özgü olan değerlere ve duyulara kayıtsızlıktan kurtaran sadece işçilerin varlığıdır. Bu nasıl ve neden olur?

Bu soruyu yanıtlamaya toplumsal işçinin temel tanımlayıcı ilkesinin *emek sürecinin denetimini kendisinin kılma kapasitesine sahip olmak* olduğunu hatırlayarak başlayabiliriz. Ancak

sanayi emeği üzerindeki denetim, köle işçileri körü körüne dövmekte kullanılan, bir çeşit kırbaç değildir. Bu denetim emek gücünün farklı öğelerini örgütleyen ve bunlara biçim veren bir teknik ya da bilim değildir. Aksine (gerçek boyunduruk altında bütün toplumun denetimi anlamına gelen) sanayi emeği üzerindeki denetim; bilim ve demokratik katılımı, üretim amaçlarının belirlenimlerini ve emek sürecinin koşullarını, gizli toplumsal güçlerden yararlanma becerisi ile uygun kurallar, yardım ve eğitim ölçütlerini birleştiren karmaşık bir yapıdır. Şimdi, bu karmaşıklığın kayıtsızlık ürettiğini ve her halükârda antagonizmayı ortadan kaldırdığını ileri sürmek, önemli bir olguyu -yani üretimin ve günümüz toplumunun, toplumsal işçinin bağımsızlığı ve varoluşu kurmak yönündeki tekil ve ayrı gücü sayesinde ayakta kalabildiğini- gizlemek anlamına gelir. Bu bakış açısından, yok olmak şöyle dursun, mevcut antagonizma boyunduruk altındaki toplumun varoluşunun tek etkin çözüm yoludur. Denetimi yeniden kendinin kılmak için, toplumsal işçi bu antagonizmanın bütün tezahürlerine meydan okur ve toplumsal sürecin yapısal belirlenimlerinin karmaşıklığıyla uğraşır. Üstelik şimdiye kadar üretimin kilit noktası ya da toplumun varoluşunun tek koşulu olan, yeniden kendinin kılmanın bu antagonist aracı, boyunduruk altındaki toplumları niteleyen, bilim ve iktidarın özgül eklemlenmesine meydan okumaya kadar gider. Bunu anlamak için, toplumsal işçinin bilimle ilişkisinin ne kadar organik olduğunu dikkate almak yeter; bu tarz bir ilişki toplumsal işçi kavramının tanımına içseldir. Kitlese işçiye özgü olan işin reddi soyut denetim tarafından üstbelirlenen emeğin reddidir ve böylece bir ret çoğunlukla denetim bilimsel olduğunda ortaya çıkar. Bu durumda işin kitlese işçi tarafından reddi, bilimin reddine ya da daha ileri gidebildiği oranda (ve tantanalı bir ütopyacılık kılıfına bürünen belli bir kinizmle birlikte) bilimin alternatif biçimlerde kullanılması talebine dönüşebilir (ve dönüşmüştür). Günümüzde, bütün bunlar büyük ölçüde geride bırakıldı. Toplumsal işçinin belirleyiciliği, sorunun özüne, yani *bilimin denetimine* dokunur. Bilim, iktidarın belirlenimlerine göre kullanılan bir bilgi bütünüdür. İktidar ve bilgi arasındaki bu ilişkiyi

parçalamak ve alternatif denetimler oluşturmak gerekir. Bilim antagonizmanın (muhtemelen en önemli) alanlarından biridir, çünkü işçilerin üretim sürecini nereye kadar yeniden kendinin kılabilceğinin sonunda gözler önüne serileceği alanı oluşturur. Ve bilimin yanında, tabi kılınmadığı takdirde onunla iç içe geçmiş olarak bulunan, üretimin ve yeniden üretimin, politika ve etğin toplumsal boyutlarından oluşan bir sistem söz konusudur. Antagonizma bu sistemlerde de aynı şekilde işler, (yıkım hareketine uygun olarak) başka değerler oluşturmak için hem biçimlerini hem de içeriklerini ortadan kaldırır. Bu değerler, toplumsal işçi kavramıyla hem antagonisttir hem de ona uygundur.

Öyleyse toplumsal işçi hem mekânsal hem de zamansal açıdan evrenseldir. Ancak bu evrenselliğe uygun *esaları saptamak gereklidir*. Dolayısıyla bir kez daha bu sürecin biçiminin yoğunluğu ve toplumsal işçinin tekilliği üzerinde durmalıyız; yani toplumsal işçinin ortaya çıkışıyla meydana gelen olağanüstü tarihsel ivmeye; toplumsal işçinin ortaya çıkışıyla (her şeyin ötesinde doğuşuyla, süreciyle ve kuruluşuyla) ilgili ontolojik süreçlerin ivmelenmesine ve yeni bir öznenin karşı konulamaz kuruluşuna yol açan, üretken elbirliği üzerindeki denetimi kendinin kılma yönündeki baskıya geri dönmeliyiz. Bu noktada tam olarak toplumsal işçinin kurucu süreciyle ilgili bir paradoks dile getirmeliyiz. Paradoksal olan şudur ki işçiler iktidarı yeniden kendilerinin kıldıklarında ve bilgi araçlarına el koyduğunda, iktidar ve bilgi komünist devrimi önceleyen bütün politik rejimlerde olduğunun aksine merkezileşmez, bilgi ve iktidar toplumsallaşır, topluma devredilir ve denetim üzerindeki bütün merkezileşme ve tekeller yaratıcı bir şekilde ortadan kaldırılır. Teklik ve çokluk eşzamanlı var olur, ancak ontolojik bakış açısından, teklik çokluğun hizmetindedir. Özü itibarıyla sürekli olarak kendi üzerine, sıfır toplamı bir hesaba dönen patronun zamanı; bir denetim zamanı, negatif bir ivmelenmedir ve bütün somut değerleri salt paraya, dolaşım evrelerinin sıfır noktasına indirgemek uğruna bu değerlerin imhasıdır. Bütün bunlar, toplumsal işçinin perspektifinden, türlü türlü, eklemler ve yaygın bir zamana; yerleştirildiği ve yer yurt edildiği için azami bir çeşitliliğe mey-

leden (ve böylece cemaatleşmeyen ya da korporatistleşmeyen) bir bilgi bütününe tekabül eder. Bu şu anlama gelir: Toplumsal işçi antagonizmanın doğasını toplumsal varlığının evrenselliği ve belirsiz mikrofizik güçleri içinde tanımlar. Bu antagonizmayı, iktidarın kapitalist merkezileşmesine, kapitalistin güç istencinin tükenmesine ve kapitalist diyalektiğin etkisizleştirici niteliğinin karşısına koyar. Bundan dolayı antagonizma mantıksal olarak katı bir belirlenim olarak değil, ontolojik olarak değişken, dinamik ve kurucu bir boyut olarak sunulur. Yeni olan şey bölünmez ve tek değil, çok yönlü bir şeydir. Paradigma tek değil, çok değerlidir. Antagonizmanın üretken özü çeşitliliğe dayanır. Daha önce vurguladığımız paradoks bu suretle çözümlenmekle kalmaz, bununla birlikte toplumsal işçinin özgül varoluş biçimini kurar.

Kitlesel işçiden toplumsal işçiye ve ötesine geçerken, buradaki “öte” fikri antagonizmanın en yüksek düzeyde dengeye ulaşmasına dayanır. Bu noktada toplumsal işçi, toplumsal olanın üretim ve yeniden üretim koşullarının bütünü üzerinde etkilidir. *Bu bütünlüğü “ekoloji” ya da “ekolojik sistem” olarak adlandıracğız.* Bu bütünlük doğalcı olmasının yanı sıra etik, politik ve üretkendir de. Bu, sermayenin kurduğu ve toplumsal işçinin yeniden insanileştirmesi gereken bir ikinci doğadır. Dolayısıyla ekoloji, toplumsal, üretken öznel bir tanım olmadan var olamaz; ekoloji, üretimle özgül bir diyalektik içinde bulunmaksızın var olamaz. Bu konuya daha sonra değineceğiz, ne var ki şu anda ekoloji kavramının ortaya konulması yeterlidir. Şimdilik Kızıl ve Yeşil politika arasındaki bağlantıyı tanımlamak yerine, açıklamakta olduğumuz antagonist ve öznel öncülerin maddi ve üretken oluşumuyla birlikte, Kızıl politikayı vurgulamak istiyoruz. Yine de bu bakış açısından, sınıflar ve toplum içerisinde yeniliğe yatkın örgütlenmeler bulunduğu müddetçe, toplumsal işçiyi kitlesel işçiden ayıran devasa boşluk giderilebilir. Şüphesiz, bu görevi *işçiciliğin* (ve diyalektik materyalizmin) *kokuşmuş diyalektiğine* emanet etmek mümkün olmayacaktır. Proletarya mücadelelerini sürekli olarak kapitalist denetim biçimlerinin yeniden yapılandırılmasının nedeni olarak gören -sınıfın (ve

sonsuz diğlerlerinin) yeni ve özneİ ana hatlarıİyla karşı karşıya kalan- bu bağılantı kesinlikle kırılmıştır. Ancak ister kapitalist ister sosyalist olsun kalkınmanın bütün dolayımİlarını ve ücretli emeğİn ortadan kaldırılmasının bütünüyİle toplumsallaşmasını anlamayı kolaylaştıran bir diyalektik faydalı bir diyalektik olacaktır. Bu tür bir diyalektik gerçekte bir harekete, yani dolayımısızlığı ve kendiliğindenliği içindeki işçi hareketine atfedilebilir mi? Muhtemelen hayır; ister olumlu ister olumsuz olsun, diyalektik her zaman düşmanın bir silahı, antagonizmanın ortadan kaldırılabilir olduğı yönünde bir yanılısma biçimidir. Dolayısıyla gizli ve el altından yapılmasına rağmen (çeşitli hareketler ve beklenmeyen patlamalarla birlikte) farklı sınıf katmanlarının (ve sınıf bileşiminin çeşitli tarihsel patlamalarının) yeniden birleşme araçlarının gerçekleştirilebileceğini çıkarsayabiliriz; yani garanti edilemese bile, en azından tüm bunlara işçi sınıfının, yani kitleseİ işçinin çocuklarının bedeni ve zihninde gerçekleşen maddi değişimlerin gücü ve derinliği yoluyla işaret edilebilir. Bütün bunlar, kitleseİ işçinin çocukları ya da komşuları olarak çoğumuzun yaşadığı deneyimlerdir; değişmemiz bir yazgıya, ailelerimizin maruz kaldığı sömürüden ötürü süren kan davasına ya da yeniden elde edilmiş bir özgürlüğün neşesine ve yaklaşmakta olan maddi özgürleşmeye bağlılığımızın önünde engel değildir. Aksine, bundan dolayı belleğimiz hiçbir zaman nostaljiye değil, umuda, örgütlenmeye ve mücadele etmeye dayanır.

FABRİKADAN EKOLOJİK MAKİNEYE

Üretim toplumsal ağlarla sürdürülürken ve meta dolaşımı süreçleriyle yakından bağlantılıyken ve (yaygın olmasına rağmen her şeyden önce *toplumsal olarak bütünleyici* olan) üretken emek her yerde bulunurken, *üretim ve yeniden üretim toplumsal olan yoluyla tamamen birörnek, farklılaştırılmamış bir ağ oluşturur.* Ötesinde, üretken uğrakların bütün yaşamın yeniden üretimindeki yenilikçi deneyimlere ve yaratıcı uğraklara dönüştüğü bir sınır tam olarak görülebilir. Bu bakış açısından, işin fabrikayla çok daha az ilgisi kalmıştır. Fabrika artık çalışma faaliyetinin pekişmesinin ve onun değere dönüşümünün özgül bir alanı olarak düşünülmez ya da kabul edilmez. İş, üretken faaliyeti yoğunlaştırma ve onu değere dönüştürme işlevlerine kesinlikle toplumsal olan içinde uygun bir yer bulmak üzere fabrikayı terk eder. Bu süreçlerin önkoşulları, toplumda nüfuz etmiş bir biçimde mevcuttur. Bu önkoşullar iletişim ağları, yarı-mamul enformasyon sistemleri...vs. gibi altyapıları kapsar. Sanayi emeği, üretimin ön koşullarının -tıpkı köylünün üretimin böylesi ön koşullarının büyük bir kısmını tarımda bulması gibi- büyük ölçüde toplumda mevcut olduğunu ve sürekli olarak yeniden üretildiğini görür. Potansiyellerin bu birikimi ve dolaylımsız bir biçimde ortaya çıkışı, hem kapitalist gelişmenin bir ürünü hem de bu gelişimin kalıntılarından biridir. Yani potansiyellerin birikimi, sermayenin

ürettiği ancak sömüremediği bir şeydir. Bu, kapitalist üretim çerçevesinin dışına düşen ve yalnızca toplumsal olarak özgürleşmiş emeğin kullanıma sokabildiği bir şeydir. Dolayısıyla toplum kendisini, fabrikadaki tek bir makinenin, birçok makinenin ve bütün bir makine sisteminin kendisini emek gücüne sunduğu gibi, yani *bir önkoşullar sistemi* olarak işe sunar. Makineler; ancak daha fazla emek gücü ile yeniden harekete geçirilebilen ve böylelikle de daha fazla değer, bilgi-beceri ve zenginliği içine çeken birikmiş emeği ya da yoğunlaşmış emek gücünü temsil etmeleri anlamında önkoşuldurlar. Makineler bir sistem oluşturur; çünkü bu teknik koşullar dünyası, varlığın yeni belirlenimlerini yaratmak için yeni faaliyetin eklenebileceği ve eklenmesi gereken düzenli bir evren ve bir çeşit ideal tasarıdır. Gelişmiş kapitalizmde toplum, muazzam potansiyellerin ontolojik olarak sabitlenmiş bir teknolojik sistemidir. Canlı emeği massede-bilmek ve bunun sonucunda yeniden üretim sistemini yeniden harekete geçirmek için kendinden donanımlıdır. Böylece, emek-yani emek gücünün yenilikçi faaliyeti- topluma eklendiğinde, toplumun her bir belirlenimi canlılık kazanır.

Gelişmiş kapitalizmde *toprak* üretken potansiyelin çerçevesi haline gelir; yani, *üretken toplumun uzamsal ontolojisine dönüşür*. Dolayısıyla toprak, sadece yaratıcılığın bütün kaynaklarını ve emek gücünün bir araya toplanmasının bütün uğraklarını bir araya getiren bir impluvium¹ değildir. Toprak ayrıca, aslında hepsinden önemlisi, tıpkı doğada olduğu gibi, doğal su kaynaklarının oluşumuna yol açan su-taşıyıcı bir katmandır. İş yalnızca toplumsal alana yönelmekle ve bu alan üzerinde örgütlenmekle kalmaz, aynı zamanda burada temel üretim koşullarından biriyle karşılaşır. Marksizm ile ve teknolojik sisteme dair materyalist bir kavrayışla tanışık olan hiç kimse yukarıdaki tanımlamayla (gerçekliğin kendisi Marksist analizin sınırlarını aşmadığı sürece) Marksizmin ötesine geçtiğimizi söylemeyecektir. Aksine gözlemlediğimiz şey gerçek bir gelişmedir ve bu gelişme-

¹ Roma evlerinde atrium'un ortasında üstü açık olan yer; burada yağmur sularını toplayan bir havuz bulunur. (ç.n.)

yi öngörebilme yetilerimizden biri, aktüelin alanından ziyade bu gelişmenin doğasında var olan teorik-pratik eğilimde bulunur. Dolayısıyla, Marksist tanımlamamızı büyümlü dünyaya geçmekle suçlamak da mümkün değildir. Büyümlü *olan* şey, teknolojinin toplumdaki soğurulan birikmiş değeri temin etme (ne kadar karmaşıklırsa o kadar gizemli hale gelen) gücüdür. Teknoloji gizli, ihtiyatlı ve etraflı bir biçimde bu değere tutunur. Bu yüzden bütün yönleriyle ve tamamen Marksist bir çerçevede içinde çalışıyoruz ve makinelerin (toplumsallaştıkça daha da artan) üretken gücünü, insan emeğinin somut, belirli ve yaratıcı belirlenimini geri çağırarak yorumluyoruz.

Aynısı *ekonomik döngüler* ya da başka bir deyişle, *üretken toplumun zamansal boyutu* için söylenebilir. Bu noktada da döngüyü kendi kendine hâsıl olan bir süreç olarak gören ya da döngü biçiminin dışsal şoklar tarafından belirlendiğini düşünen, modası geçmiş teorilerden bahsetmek gereksizdir. Aksine döngüsel mikro-fonksiyonların ufkundan, yani yatırım, tüketim ve planlamanın zamansal yönlerinin ve zaman aralıklarının giderek yoğunlaştığı küçük kendini değerli kılma hareketlerinin ve birikimin oluştuğu bir ufuktan bahsetmek gerekir. Bu tarz bir perspektif derhal, çağımızda ekonomik döngü içersindeki düzenli yapıları keşfetmenin olanaksızlığı ile beklenti ve tahminlerin güçlü, çok değerli ve çok yönlü bir belirlenimini tanımlama olanağı konusunda bir açıklama getirir. Toplumsal emeğin özgün bir niteliği olarak *zamanın yoğunlaşması*, toplumsal emeğin ölçümünü, ortalamanın ve ölçümün kavramlarından ve soyut türlerinden ziyade insanların gerçekliğe ilişkin yaşam deneyimine daha sıkı bir şekilde bağlar. Ekonomik döngülerin oluşumu, akışkanların ya da buharın yoğunlaşmasına benzetilebilir: Daha önceden gözle seçemediğimiz şeylerin birdenbire toplanmış ve pıhtılaşmış olduğunu gözlemleriz. Hangi biçimi alırsa alsın, iş yoğunlaşarak yavaş yavaş bütün boşlukları, bütün mekânı işgal etmeye başlar. Mekânın işgal edilmesi süreci, atomistik² bir süreç ya da daha doğrusu mekânın boşluktan başlayarak kurulduğu bir süreçtir.

² Ayır ve çoğunlukla farklı öğelere bölünmüş olan. (ç.n)

Ortalama, dolayım ve ölçüm kavramlarının krizinin özellikle ima ettiği şey *değer teorisidir*. Değer teorisi zenginliğin üretimini ve varoluşunu sadece bir akış olarak değil, aynı zamanda bir drama, açık bir antagonizma ve büyük bir tarihsel öneme sahip bir koşul olarak sunar. Bu yüzden, değer teorisinin anlamını (şimdi çok daha büyük oranda yapmakta olduğumuz gibi) takdir etmekten başka bir şey yapamayız. Ancak teoriyi takdir etmemize ve bu düzeyde yeniden doğrulamayı istememize rağmen, onu bir ölçüm, halihazırdaki ölçümün bir teorisi ve kaçınılmaz olarak da bir dolayım teorisi olarak daha az faydalı buluyoruz. Değer, emeğin elbirliğinin bütün toplumsal yerleşimlerinde, birikmiş gizli emeğin toplumun tumturaklı derinliklerinden elde edildiği her yerde bulunur. Bu değer ortak bir standarda indirgenemez. Daha ziyade değer ölçüsüzdür. Değer tahmin etmeye çalıştığımız bir sınırdır. İdraki ve ölçümü olanaksızdır. Ölçüm edimi açısından sonsuzdur. Bu yüzden toplumsal emeğin gösterdiği kadarıyla değerın bütün mekânsal ve zamansal belirlenimlerini ortaya çıkarmaya çalışmaktan başka hiçbir şey yapamayız. Böyle yaparak, aldatici ölçüm anlayışını ve dolayımın mistifikasyonunu terk etmeliyiz. *Yine de bir değer teorisi oluşturmak hem mümkün hem de gereklidir*. Böylece, değerin ifadesini bulduğu bütün uğrakların düzenleneceği sistematik ve verimli bir çerçeveye sahip olabiliriz. Bizim değer teoremizin *kartografiden* aşağı kalır yanı olmamalıdır. Bu şüphesiz güç bir girişim olacaktır. Bu girişim; toplumsal emek hareketlerinin ayrıntılarını tahmin eden, öznel eşgüdüm ve elbirliğinin yeni nesnel potansiyellerinin ana hatlarını çizen, gösteren ve önceden kestiren değer “haritalarının” düzenlenmesini içerir. Mevcut ihtiyaçlara yanıt veren bir değer yasası, değer akışlarını yönlendirebilmemizi ve elbirliği düzeyini derinleştirmeye, akış kanalları oluşturmaya ve ilksel birikim için fırsatlar elde etmeye hizmet eden alanların kurulmasını sağlayan bir yasa olmalıdır. Eğer sonradan bütün bunları ölçmek istersek, son derece karmaşık, kapsamlı ve kesin olan birçok hazır hesaplama tekniği vardır. Ancak değer teorisini ne saymanlıkla karıştırılın ne de bir temel bulmanın mümkün olduğu yönündeki doğalcı yanılsamayı devam ettirelim:

Gerçeklik sadece etkinlikten, inşadan ve hayal gücünden oluşur. Değer teorisinin gerçekleşmesi, ekonomik planlar ve planlanmada arandı. Ancak bunun tek sonucu özgürlüğün bastırılması oldu ve uzunca bir mühlet umut bağlanan sosyalizm kendisinin umudun sonu olduğunu gösterdi. Gerçekte, sosyalizm anlamsız bir zaman planlanmasını temsil etti; sosyalizm hiçbir şeyin ölçülmesiydi.

O zaman, kolektif eylem mantığının ve gerçekliğinin içinde olduğu *toplumsal makineler sisteminin* tanımına geri dönelim. Fabrikanın üretimin ve değer artışının özgül bir alanı olmaktan giderek çıktığını görmüş bulunuyoruz. İkinci olarak, iş süreçlerinin fabrikadan topluma geçişiyle gerçekten karmaşık bir makineyi harekete geçirdiğini gördük. Ayrıca, bu karmaşık makineyi artzamanlı ve tarihsel bir bakış açısı yerine, eşzamanlı ve yapısal bir bakış açısından değerlendirdiğimizde, modası geçmiş mantıksal ya da dilbilimsel belirlenimlere indirgenemez olan tamamen yeni bir boyut içinde çalıştığımızı fark ettik. Bu çevreyi ya da *Umwelt*'i³ bir "makine" olarak adlandıracakız ve böyle yapmakta haklı olduğumuzu düşünüyoruz. Ancak "karmaşık" sıfatını eklediğimizde kendimizi mekaniğin dilbilimsel evrenine geri sürüklenirken bulduk ve böylece bu mekanizmanın *niteliksel*, temel ve doğal özelliklerini unuttuk. Bu özellikleri vurgulamak gereklidir. Şüphesiz, bu makinenin belirlenimlerinin kelime anlamıyla "doğal" olduğunu göstermekten daha hatalı bir şey olamaz; ancak bu "doğanın" insanlar tarafından kurulması ve yeniden kurulması anlamında toplumsal makinelerin sanki doğalmış gibi olduğu da bir gerçektir. Bu doğanın zenginliği birikmiş emekten oluşur ve onun her bir manzarası, koyu ya da derinliği insan emeği tarafından etkilenmiştir. Öyleyse anlattığımız şey doğa değil, "ikinci doğa"dır: fabrika değil çevre ya da ekolojik *Umwelt*. İkinci doğa aynı zamanda ve her şeyden önce, doğala benzer boyutları ve nitelikleri bakımından algılanabilir ve tanımlanabilir bir ekolojik *Umwelt*-çevredir. Genetik bilişsel süreçler uyarınca ve bu evrenin temel olgusallığını

³ [Alm.] varoluşun doğal dünyası (ç.n.)

ifşa eden mekanizmalara ve belirlenimlere göre tanımlanabilir. Toplumsal makine doğal bir makinedir. O ekolojik bir mekanizmadır. Birçok belirlenimin onu biçimlendirmeye katkıda bulunması anlamında karmaşık bir boyuttur. Toplumsal makine, insan emeği tarafından canlandırılan bir doğal makinedir, bu emeğin doğaya dayattığı çirkinliğin ve yıkıcı unsurların bir sonucu olarak bile. Ancak bir kez daha bu makinenin soyut bütünlüğü ve bu belirlenim topluluğunun katılığı ortadan kaldırılmalıdır. Ölümden çok yaşamdan yana ve kârdan çok kolektiflik ve elbirliğinden yana olan seçimlerin antagonizması, toplumsal ilişkilerin kayıtsızlığının karşısına konmalıdır.

Ancak eğer toplumsal makine, kendisini yıkıcı bir boyut olarak sunan ve bu noktadan -bu tehlikeli aşırı uçtan- anlamı yeniden keşfeden ve yeniden kurulacak bir dünyaya insani bir değer katan insani bir boyuta indirgenmemiş olsaydı makinenin kendisinde ve içinde hiçbir alternatif ve hareket mümkün olmayacaktı. Bizden önce var olan, ıstırap ya da neşeyle dahil olduğumuz ve içine çekildiğimiz bu dünya ve bu doğa insanlığın bir hipotezidir.

Dolayısıyla değer temasını, özellikle yeni, üstü kapalı değer teorisinin tanımladığı durumu vurgulamaya devam etmenin çok önemli olduğunu düşünüyorum. Çünkü, değer teorisinin doğa kavramına dair etkisinin boyutunu ve içerimlerini göstermek, doğanın sermaye tarafından boyunduruk altına alınmasının ifade ettiği tarihsel suç yüzünden dövünmekten kaçınmak ya da daha doğrusu bu olayın neden olduğu korku dolayısıyla felç olmaktan kaçınmak demektir. Daha olumlu bir bakış açısından, değer temasıyla yeniden uğraşmak, doğanın sınıf mücadelesi ve antagonizma kurallarıyla ilişkisinin gerçekçi bir şekilde yeniden kurulabileceği anlamına gelir. Bunun nedeni, kapitalist devrimden dolayı, doğanın kendisini bize insancillaştırılmış bir biçimde sunmasıdır. Ekolojik mücadelenin olanaklı ve umut edilebilir olmasının nedeni doğanın insancılığıdır. Eğer durum bu olmasaydı doğa bize ne öğretebilirdi? Doğa bize kendini geliştirmiş kapitalizmin neden olduğu yıkım ve kalkınma pisliğinin ortasında bile bir canavar ya da dokunulmaz bir tanrı olarak tak-

dim edecekti. Bunun yerine sermaye doğayı bize geri döndürdü. Sermaye doğayı bir makineye dönüştürdü. Şimdi patronların düzenlediği talimatları değiştirmek için, kavramı yumuşatmak ve insanlığa faydalı bir mekanizma teslim etmek için bu makinenin denetimini ele almak bize bağlıdır. İşin toplumsal tanımının tam bilincinde olarak ekolojiye doğru yönelmeyi üstlenmeliyiz. *Toplumsal işçi açısından, toplum ekoloji tarafından kurulur; çünkü ekoloji toplumsal işçinin fabrikasıdır.*

Sınıf mücadelesi ekolojik fabrikada meydana gelir. Yani sınıf mücadelesi doğrudan doğruya verili toplumsal boyutun, üretimin yeni mekânsal ve zamansal belirlenimlerinin içinde meydana gelir. Farklılığın ve antagonizmanın toplumsal işçi tarafından nasıl oluşturulduğunu daha önce gördük. Çeşitlilik ve antagonizma; yaşamın değerleri ve üretimin niteliğinden yana bir seçimi ve kapitalist makinede üstü örtük olarak bulunan olumsuz değerlerin, ölüm pratiklerinin ve etkisizleştirici eğilimlerin reddini temsil eder. Bu alternatif değerlerin (ve onları besleyen antagonizmanın) üretimin yeni ekolojik boyutlarında oluşturulduğu hemen ilave edilmelidir. Bu, antagonizma ve farklılığın her bir tekillikle bağlantılı olarak ortaya çıkmadığı ve tekilliğin antagonizmanın cephelerinden birine veya başka cephelerine atfedilebileceğini öne sürmesi anlamına gelmez. Fakat, antagonizma ve farklılığın tam önemi ancak bu seçimler ortaya çıktıkları moleküler düzeyden molar bölünmelere eriştiklerinde kavranabilir; yani bu seçimler toplumsal üretimin ekolojik boyutuna özgü olan sonsuz ilişkiler üzerinde serildiğinde.⁴

Kimlik ve farklılığın, teklik ve *antagonizmaların molar genellemesinin* bu mekanizmaları analizimiz için temeldir.

⁴ “Moleküler” toplumsal öznelerin çoğulluğu içinde hem toplumsallaştırıcı hem de antagonist (fakat her halükârda çeşitli) bir biçimde geliştirilen ilişkiler kompleksine gönderme yapar. “Molar” bu çok çeşitli ilişkiler kompleksinin ikici bir karşıtlıkla ayırt edilen bir ilişkiye indirgenmesine gönderme yapar. Bu terimlerin kullanımını Deleuze ve Guattari’nin *Anti-Oedipus* ve *A Thousand Plateaus* (University of Minnesota Press, Minneapolis, 1981 ve 1987) isimli çalışmalarından alıyorum. Ayrıca bakınız Guattari ve Negri *Les nouveaux espaces de Liberté* (Bedon, Paris, 1985).

Toplumsal-ekolojik Umwelt'in kuruluşunun araçlarının bütünlüğü bu mekanizmalar etrafında ortaya çıkar. Kuruluş makinesi, şu ya da bu şekilde, sömürü ya da ona karşı, bir ya da diğer taraftan işletilmek için maksimum bir gerilime, zincirlerinden boşanmış yönler, eğilimlere ve çabalara maruz bırakılır. Bu fiziğin Sokrat öncesi bir biçimidir. Bu noktada, sömürü kavramı merkezi olarak yeniden ortaya çıkar. İyi bilindiği gibi, bu kavramın faydası genellikle reddedilir, bilimsel olmadığı düşünülür ve daha ziyade ahlaki bir kavram olduğu söylenir. O halde kavramın şimdi bile mistikleştirilmesi gerektiği açıktır. Ancak bunu yapmak giderek daha da zorlaşıyor. Sömürünün yadsınması özel bir bilim ve strateji gerektirecek kadar zor hale geldi. Patronlar bu nedenden ötürü sömürüden bahsetmek yerine, son zamanlarda Paris metrosunun kış görüntüsü, *favelalar*⁵ ve Bowery imgelerinde yakalanabilen *dışlanma kavramını* dayattı. Papa bile emek piyasasından, refah devleti ve yurttaşlıktan vb. dışlanmak yüzünden esef duymaya razıydı. Patron açısından, toplum birden -işçiler açısından her zaman olduğu gibi- *ikili* bir topluma dönüştü. Ama yine de bu bir dereceye kadar oldu. Yani toplumun ikili bir topluma doğru ilerleyişi, toplumsal emeğin yeni boyutunun neden olduğu birleştirici süreçleri takiben iki tarafın konumlarını değiştirdiği uğraşa kadar devam etti. İşçiler (sendikaların minöriter⁶ ve korporatist çıkarların savunulmasını örgütlemek için gösterdiği çabaya rağmen) giderek toplumda hegemonik bir konum elde etmeye başladıklarının farkına varırken, patronlar proletarya ve işçi sınıfı hegemonyasını ortadan kaldıracımları için bir karşı saldırı cephesi oluşturmak zorunda olduklarını fark ettiler. Ne var ki artık iş toplumsallaştığına göre, bu hegemonyanın yıkımı bütün toplumun ve toplumun kendi çevresi olarak örgütlediği doğanın yıkımını da gerektirir. Sonuç olarak, sermayenin icat ettiği ikicilik ne kadar nihilist ve yıkıcı ise işçilerin ikiciliği -hem pratikte hem de ütopyaya göre-

⁵ Özellikle Latin Amerika'da gecekondü mahallelerine verilen ad. (ç.n)

⁶ Minoritarian: Bir oluş ya da dönüşüm sürecini ifade eden Gilles Deleuze'e özgü bir kavram. (ç.n)

o kadar kurucu, narin, kendiliğinden, cömert ve bitmek tükenmek bilmeyecek kadar boldur (ve giderek daha da bu hale gelecektir). Yoksulluk, toplumsal işin birleşmesi yönündeki eğilime karşı koymak için egemen sınıflar tarafından kasten planlanır. Eğer toplumsal işin birleşmesi enflasyona yol açarsa -ve işin toplumsallaşmasının neden olduğu artan üretkenlik yüzünden bu kaçınılmaz gibi görünüyor- o zaman kapitalistlerin temel amacı enflasyonu durdurmak olacaktır. Bu; enflasyonun kökünde yatan, toplumsal işçinin birleşme için duyduğu gücün, yetkinin ve arzusun engellenmesine dönük apaçık bir amacı gizleyen bir riyakârlık ve şiddet hareketidir. Patronlara göre, eğer birleşmeyi engelleme yaygın bir yoksulluğu gerektiriyorsa, bunda sorun olan bir şey yoktur. Bu “bir taşla iki kuş vurmak” demektir; çünkü çok sayıdaki yoksul insan, toplumsal işçinin birleşik örgütlenmesini etkili bir şekilde engellemenin yanı sıra yaygın sefaletin açık belirtisini gösteren acımasız bir şantaj, yani hayal gücünün bulandırılmasına, atalardan gelen korkuların yeniden canlanmasına ve akıl almaz dindarlığın teşvikine neden olur. Fakat bugüne kadar insanlığın erişmiş olduğu en üst düzey politik ve toplumsal kuruluşun ürünleri olan bizler neden bu tür bir şantajdan etkilenmemize müsaade ediyoruz ki? Bir başka meseleye dönecek olursak, patronların şimdilerde neden talebi canlandırmaya yönelik neredeyse bütün “Keynesçi” girişimlerle mücadele ettiği açıktır ve eğer bu hareket sistem tarafından dayatılan kâr elde etme amaçlarına ters düşse bile bu yine de sermayenin işçi sınıfı içerisinde önyak olduğu yoksulluk ve bölücülük ideolojisiyle tamamen uyumludur. Neoliberalizm ve yeni-malthusçuluk birbirlerinin ikizidirler. Eğer enflasyon (daha doğrusu işçilerin gücü bakımından bunun işaret ettiği şey) söz konusu ise o zaman para arzını denetlemek gerekir. Böylece, yoksulluğun oluşumu için güçlü bir mekanizma harekete geçirilir. Ayrıca, yoksulluğun pekişmesi açısından toplumsal altyapıdan da faydalanabilmek için (talebi desteklemek üzere tasarlanmış bir politikayı ifade eden) refahı azaltmak gerekir. Son olarak, para politikalarının ve diğer mali politikaların baskıcı bir birleşiminin sağlanabilmesi açısından son derece karmaşık teknikler geliştirilir.

Bu tür tekniklerin amacı, işçi sınıfının kitlesel olarak bastırılması ve toplumsal çelişkilerin ve mücadelelerin politik genişlemesi, tercümesi ve dönüşümüne dönük bütün araçların ortadan kaldırılmasıdır. Parasal denetim kapasitesi yalnızca hem bireysel hem de toplumsal ücret ile kamu harcamaları arasındaki ilişkinin analizini ve sıkı denetimini amaçlar. Böylece ikili toplumun oluşumu için gerekli ayrıcalıklı araç dizisi ihtişamının zirvesine ulaşır. Sermaye işin toplumsal birleşiminin her noktasında kendi *parasal yıkımına* neden olur. İkili toplum güçlü, keskin bir bıçakla yarılmış, duyarsız ve kaba bir toplumdur. *Çağdaş kapitalizmin ülküsü ırk ayrımcılığıdır.* Toplumun proleter birleşimine karşı ikili toplumun kuruluşunda, sermaye metropol ülkelere şimdiye dek sadece emperyalizm ve sömürgecilik tarafından kullanılan araçları yeniden ithal eder. Naziler, Ku Klux Klan ve Boer masonluğu mevcut kapitalist kültürün Baba, Oğul ve Kutsal Ruh oldu. İkili toplum, üreticilerin toplumsal birliğini yıkma arzusunun en güçlü ve karmaşık ürünüdür. Bu yüzden, sermaye -doğal olarak- korku ve paniğe neden oldu.

İkili toplum, yoksulluk ve toplumsal dışlanmanın bir gerçek olduğu su götürmez. Aynı zamanda bunların düşman tarafından uygulanan gizemleştirici manevralar olduğunu iddia ediyoruz. Bunlar bize ıstırap çektiren gerçek mistifikasyonlardır. Öyleyse, bizim görevimiz onunla daha donanımlı savaşabilmemiz için bu gerçekliği daha iyi anlamaktır. Her şeyden önce, proletaryanın toplumsal birliğe doğru eğilimi ile bu birliğin yoluna çıkarılan politik, ekonomik ve ideolojik engeller arasındaki ilişkinin nasıl eklemlendiği sorusu üzerine düşünelim. Ayrıca bazen hangi biçimde parçalandığını ve hangi genel yoldan ona meydan okunması gerektiğini inceleyelim. Şimdi sermayenin birleşmeye yönelik eğilimin denetimini elde etme dürtüsünde, bu projenin merkezi planlaması ile toplumsal (yani, ekonomik ve kurumsal) deregülasyon amacı arasında bir çelişki olduğu açıktır. Kısacası, araçlar ve amaçlanan hedefler arasında bir çelişki vardır. Bu çelişkinin yüzeysel belirtilerini görmezden gelerek ve sınıf ilişkileri düzeyine nüfuz ederek, bu çelişkinin ötesinde ve yukarıdaki hedefler bileşiminin genel

olarak kapsadığı zorluk ve atalet içerisinde, kısmen antagonist hareketlerin, indirgenemez alternatif belirlenimlerin ve *direnış biçimlerinin zengin bir bileşiminin* var olduğundan söz edilebilir. Bütün bunlar temeldir. Bu, deregülasyonun zaman zaman sağlanan güvenceleri ortadan kaldırarak yalnızca proletaryanın çıkarlarına zarar vermekle kalmadığı, aynı zamanda politik alanların, yani yeni bir proleter bilgi/iktidar biçiminin kendisini gösterebileceği bir alanın açılmasını ifade ettiği anlamına gelir. Ancak deregülasyon her zaman vurguladığımız özelliklere sahip olmadığı için bu noktaları tanımlamalıyım. Deregülasyon, bu nitelikleri ancak son yılları niteleyen post-reformist mücadelelerin sonucunda edildi; yani proletarya mücadeleleri ile kapitalist yeniden yapılanma arasındaki baskıcı diyalektiğin kırıldığı, yirminci yüzyıla özgü bu süreçler içerisinde edildi. Ancak bu kırılma, ekonomik döngünün kırılmasından başka bir şey değildir. Deregülasyon döngünün kırılmasına işaret eder ve böylesi bir kırılmayı bir eğilim olarak değerlendirerek bu kırılmayı aynı zamanda hızlandırır. Bu yüzden deregülasyon, mücadelelerin, en azından belli aşamalarda, artık denetimin yeniden yapılanmasının sürekliliğiyle ve bu denetimin baskıcı mekanizmalarıyla uyuşmayan yeni bir döngü meydana getirmesine olanak sağlar. İkili toplumun, yoksulluğun ve marjinalleşmenin gerçekliği ve derinliği sorununa geri dönecek olursak, bütün bunların müdahale mekanizmalarıyla (ya da daha doğrusu, müdahaleci olmayan seçici ve teleolojik planlama ya da yeniden yapılanmanın hedeflerinin ve dönemlerinin altüst olmasıyla) idare edildiğine dikkat çekerek bir sonuca varmalıyız. Başka bir deyişle, ikili toplum, yoksulluk ve marjinalleşme; başlangıçta müthiş bir etkiye sahipken, uzun vadede sorunlu hale gelen deregülasyon mekanizmaları tarafından idare edilir. Aslında proleter meydan okumanın üzerinde önemle durulması, sistem dışı faktörlerin ortaya çıkışı yüzünden ya da tümüyle sistemin işleyişindeki sorunlardan ötürü, deregülasyon mekanizmaları; bir denetim çerçevesi içinde küresel olarak sürdürülmesi ve bu yüzden de (stratejik bir biçimde) içerilmesi güç bir durum meydana getirebilir.

Kapitalist gelişimin seyri sırasında, doğrudan kapitalist denetimden bağımsız olan -özellikle dolaşım alanında- gedikler her zaman var oldu. Bu gediklerde, belli kullanım değerleri tanımlandı ve bazen bu tür değerler içersinde kök salan topluluklar ortaya çıktı. Marx'ın kendisi bu açıdan "küçük dolaşım"dan bahseder. Toplumun kapitalist boyunduruğundan geriye kalan gediklerde var olan ya da boyunduruk sürecinden kendilerini bağımsızlaştıran kendini değerli kılma süreçlerini tanımlama fırsatını çoğu kez bulduk. Ancak bugünkü (post-reformist) dönemde olup biten, kökten ve son derece farklı bir şeydir. Çünkü burada ne kapitalizmin bütün bir çerçevesine yeterince içerilmeyen ve kapitalist denetime yeterince tabi kılınmamış öğelerle ne de tekil, ontolojik olarak ayrı öğelerle uğraşılıyor. Deregülasyonun bıraktığı gediklerde beliren, proleter kendini değerli kılma öğelerinin deregülasyondan yararlanma ya da onu kırmak konusunda hiçbir direnişi ya da kalıntısasal bir niteliği yoktur. Teknik terimlerle ifade etmek gerekirse, bunlar toplumun sermaye tarafından gerçek boyunduruğuyla bağlantılı bir yapının uğrakları, henüz bir boyunduruk sürecine yakalanmamış ya da biçimsel eşiklerde beklemekte olan öğelerdir. Deregülasyon bütün bir politik, ekonomik ve hukuki sistemde ileri dönük bir sıçrama meydana getiren küresel bir politikadır. Deregülasyon dönemi aslında Reaganların ve Thatcherlerin iktidara gelmesinden çok daha önce başladı. Doların altın standardından ayrılması ve petrolün, hammaddelelerin ve emek piyasasının deregülasyonu konusunda (bu kadar tepeden gelse de inandırıcı ve birörnek olan) birbirini izleyen tedbirlerle birlikte 1971'de başladı. Öyleyse deregülasyon teorisi, piyasa ideolojisini politik sahnenin merkezine geri getirme yönündeki muazzam bir çabayı temsil eder. Bu ancak iş toplumsallaştığında, üretken süreçler (ve iş) toplumsal bütünlüğe nüfuz ettiğinde ve bireysel öznelerin ne derece özerkliğe sahip olduğunun tam olarak belli olamayacağı kadar yoğun bir şekilde tortulaştığında ortaya çıkabilir. Bu aktörler arasındaki bütün farklılıkları ortadan kaldırdığında, piyasa ideolojisi bu tür farklılıkları mistikleştirmez (Sosyalist argümanlar bu mistikleştirme sürecine saldırır). Bu noktada *ideoloji, kendisine gerçek bir olgu*

görünümü vererek piyasayı icat eder. O halde bu noktada gerçekte bilimsel olarak denetlenen bir gerçekliğin neoliberal ideolojiler tarafından mistikleştirilmesi söz konusu değildir. Neoliberal kuramcılar deregülasyonun sözüm ona bireysel öznelere iade ettiği özgürlükten bahsettiklerinde, bilimsel süreci çarpıtırlar ve bu çok tehlikelidir. Aslında, özellikle bu son on yılda, işleri girişimci inisiyatiflere bırakmanın erdemlerini övmek konusunda en çok patırtıyı çıkartan ülkeler, aynı zamanda kamu borcunun, ticari ve bütçe açıklarının en çok arttığı ülkelerin de ta kendisi oldu. Bu tür ülkeler mali sınırlamayı ne kadar vaaz ettiyse, o kadar daha fazla kredilerle geçinir oldu; devlete karşı serbest piyasayı ne kadar revaçta kıldılarsa, (askeri harcama gibi) maliyenin geleneksel yöntemlerine o kadar daha çok başvurdular ve ekonomik büyümeyi olağandışı müdahale önlemleriyle daha fazla “uyuşturdular”. Şu var ki boğucu planlama teorileri ile geçen bir sürü yıldan sonra, kasvetli sosyalizm ve birçok totaliter felaketten sonra, Hayekizm kulağa hoş geldi. Neden peki? Elbette piyasanın yeniden icat edilebileceği ve özelin yeniden canlandırılabilirliğinden değil, tam tersine Hayekizm aracılığıyla kolektif tutarlılıklar ve kolektif özneler kendilerini karmaşık tercihler düzeyinde ve alternatif olanaklar bağlamında ifade edebilirler. Kısacası, proleter birleşmenin giderek büyüdüğü göz önüne alındığında, uzlaşmaz kolektif örgütlenmeleri, piyasa katılıklarını ve büyüyen marjinal sıkıntıları yok etme uğraşında, yeni farklılıkların kuruluşu için kapitalist deregülasyonun ödediği bedel *son derece yüksektir*. Deregülasyon, boyunduruk altına alınmış toplumun küresel boyutu olarak kabul ettiği mücadele düzeyini yükseltir. Kolektif öznelerin ortaya çıkışına bağlı olan yeni üretken devreler ve yeni eğilimler bu noktada oluşurlar (Deregülasyon sayesinde, bu özneler artık korporatist değil, kolektiftir ve böylece daha özgür ve daha güçlüdür).

Artık araştırmamızın temel temalarını özetleyebiliriz. Bu temalar “toplumsal işçiden onun gerçek boyunduruk durumundaki evrensel ifadesine” sözüyle ifade edilebilir. Toplumsal işçinin önünde yenilenmiş bir doğa -her yerde toplumsal eylemi kolaylaştıran (giderek daha da yoğunlaşan, hayat ve deneyim

dolu bir dünyanın kuruluşu için amaçlanan) bir doğa- durur. Dünya ve doğa, öznenin (paradoksal bir şekilde) kendisini gide- rek evrensel bir biçimde oluşturduğu akışkan bir çevre, zengin ve yoğun bir iletişimsel bütüne dönüşmüştür. Diğer yandan, bu gücü ya da eğilimi engellemek için birçok mekanizma harekete geçirilmiştir. Yine de aynı süreç içersinde kazılı olarak bulunan, *kırılma ve alternatiflerin icadı yönünde bir potansiyel* söz konusudur. Örneğin, daha yüksek kalitede bir yaşam ve hayal gücü için kurucu bir zamandan yana seçim yapma olanağı vardır. Hayatın yeniden üretiminden gelen keyif ve aynı zamanda varoluşu üretme ve yeniden üretme anlamına gelen ekolojik antagonizma söz konusudur. O zaman, birçok açıdan ve birçok yönden, feminist hareketin toplumsal işçinin ortaya çıkışına eşlik etmesi ve onunla bağlantılı olması -bu meseleye daha ayrıntılı olarak döneceğiz- hiç tesadüf değildir. Bunun nedeni, pek çok yerde fakat her şeyden önce feminist hareket içersinde, üretim kavramı, yeniden üretim anlayışına tabi kılınırken döngüsel bir biçimde yeniden üretimin doğa kavramına tabi kılınması vs.'dir. Ancak bu her şeyin kayıtsızlığa ya da modası geçmiş değerlere başvurmaya indirgendiği ya da kendisini her bir çıkarsamanın ve her bir pratik icadın paradigması olarak öne süren böylesi bir hayatın -ontolojik yeniliğin en önemli ifadesi olarak- bu olayın merkezinde sürekli olarak yeniden ortaya çıkmadığı anlamına gelmez.

Otuzların reformist devrimi *büyük işçi sınıfını, büyük sermayeyi ve büyük hükümeti kapsayan* politik, sendikal ve kapitalist ittifaklar tarafından sürdürüldü. Eğer bunlar sona erdiyse ve eğer ifade ettikleri değerler artık tükendiyse, bugün belki de yeni ittifakları ve yeni değerleri kavramaya başlamak mümkündür. Yeni ittifaklar ve değerler; toplumsal işçinin, feminist hareketin ve yeni devrimci entelektüel gruplarının (özellikle ekoloji, ücretler ve yaşam kalitesi konusunda özgürlük ve refaha ilişkin bastırılmayan talepler üretmeye başlayan grupların) bilgi/iktidar (ya da tersi) dinamiği içersinde oluşturulmakta. Öte yandan, günümüzde yeni ittifaklar ancak devrimci bir zemin üzerinde inşa edilirlse mümkün olabilir. Şu an geldiğimiz noktada, re-

formizmin olanaksız olduğu ve işteki kurucu hedeflere yönelik her yeni toplumsal elbirliği biçiminin felakete yol açan, devrimci ve ontolojik olarak yenilikçi bir dönüşümü temsil ettiği bir gerçektir. Dönüştürücü eylem kendisini ekolojik makine içinde ve bunun temsil ettiği küresellik ve uzam açısından kurduğunda, eylem için hedef ortaya koymak konusundaki ağırlığı, etki alanı ve kapasitesi derhal geleceğe dönük geri döndürülemez bir projeksiyon haline gelir, tıpkı yerçekimi kuvvetinden kurtulmuş, cennetin rüzgarı nereye götürürse oraya serbestçe sürüklenen bir beden gibi.

TOPLUMSAL İŞÇİNİN DÜNYA EKONOMİSİ

Şimdiye kadar eşzamanlı ve analitik terimler açısından yeni öznenin nasıl oluştuğunu ve içinde işlediği genel bağlamın nasıl adım adım değiştiğini gördük. Toplumsal işçi ekolojik makinede yaşar, işlemekte olan potansiyelini orada konuşlandırır ve onun aracılığıyla dünyayı yeniden ve yeniden kurar. Şimdi, günümüz tarihi bakımından (teorik olarak güçlü bir dönüştürücü potansiyele sahip olan) bu eşzamanlı uğrakların artzamanlı ve kurucu olarak nasıl kavranabileceğini değerlendirmek istiyoruz. İlk bakışta, bu teorik geçiş mümkün olmalıdır, en azından temel bir nedenden ötürü; yani yeni tip işçinin kuruluş sürecinin dünya piyasasının oluşum ve yapılanma süreciyle apaçık benzeşiklik içersinde gelişmesinden ötürü. Aslında, ekonomik canlanma artık tek bir “dünya ekonomisi” olarak görünmez. Bu ekonomide üretken varlıklar geliştirildi ve sonrasında -merkez ve çevre arasındaki korkunç ilişkiler dönemi boyunca- kalkınma süreci tarafından yaygınlaştırıldı. Bugün, Stalinist ve Rostowcu bütün kalkınma modelleri potansiyellerini tüketti. Artık “aşamalar” ya da bir “dünya ekonomisi” bulunmuyor. Bunun yerine yaygın, aralıksız, benzer ve ardışık süreçlerin sonucunda, üretken aktörlerin olduğu bir dünya piyasası söz konusudur. Bu süreçler bir çağlayan gibi değil, ancak birbiriyle bağlantılı bir dizi havuzcuk gibidir. Bu belirlenim, toplumsal işçinin analizi

bakımından temeldir. *Toplumsal işçinin dünya ekonomisi, birleşik dünya piyasasıdır.*

Toplumsal işçinin dünya ekonomisi 1971 ve 1982 yılları arasında göze çarpmaya başladı. İkinci bölümde yüzyılın ayırt edici özelliğini oluşturanın aslında otuzlu ve altmışlı yıllar olduğunu vurguladık. Bu yıllar boyunca reformist ivmelenme, kapitalist gelişimi felaketin eşğine iterken, toplumsal işçinin ortaya çıkışı için gerekli yapısal koşulları yarattı. O andan itibaren, toplumsal işçinin yeni nitelikleri ile üretim, yeniden üretim ve kriz arasındaki çatışma çok keskinleşti. Bu çatışma (ya da ontolojik kırılma) esas anlamını 1968 olayları sonucunda kazandı. Bu noktadan sonra, yeni bir gerçekliğin kurucusu olan çok önemli bir süreç harekete geçirildi ve bunun sonucunda, yetmişlerde çatışmanın örnek olabilecek nitelikteki ilk açığa çıkışına tanık olduk: 1971 (*doların altından ayrılması* ve akabinde bütün uluslararası fiyatların deregülasyonu ve parasal dengelerin bozulması, Bretton Woods tarzı uluslararası Keynesçiliğin sonu, petrol fiyatındaki anormal artış ve bunun sonraki yankıları vb. ile birlikte) ve 1982 (*Meksika borç krizi* ve bunun kapitalizmin dünya piyasasında toplumsal işçinin hareketlerini ve deregülasyonun etkilerini denetleyememesine kanıt oluşturmaya ile birlikte) yılları arasında çoktan *yirmi birinci yüzyılda bulunuyorduk*. Halen belirsiz ve prototip biçimler içinde yirmi birinci yüzyıldaydık (ve belki de belirsiz ve prototip oldukları için, özellikle meydana gelen kırılmanın saptanması ve vurgulanmasında hem simgesel bir öneme sahiptiler hem de etkiliydiler). Bütün bunların sonucunda, kendimizi krizin daha önce deneyimlenmiş olanlara hiç benzemeyen yönleriyle karşı karşıya bulduk. Bir deregülasyon politikasının kuruluşu ve toplumsal işçinin oluşumu -her ikisi de küresel düzeyde olmak üzere- el ele gittiler. Bu antagonist baskıların yeni bir ölçekte gelişmesine yol açtı ve daha önce gördüğümüz gibi, bu yeni ilişki artık kendimizi yirminci yüzyılda yaşıyor-muş gibi düşünmemize müsaade etmez. Bir zamanlar bizim için bildik olan ekonomik döngüler ortadan kalktı ve yalnızca ekonomi profesörleri halen kendilerini bunları saptamak yönünde boş uğraşlarla meşgul ediyor. Tersine, ekonomik ve politik ufuk

önemli bir dereceye kadar, bir yandan kısmi döngüler, denetlenemeyen hareketler ve ani daralmaların eşzamanlı bulunuşuyla ve diğer yandan ise yeni otonom döngülerin ve üretken elbirliğinin yeni boyutlarının ortaya çıkışıyla ayırt edilir. Bahsettiğimiz on yıl boyunca, dünya ekonomisi ya da dünya piyasası *toplumsal işçinin tarihsel kuruluşunun tamamlanmasının şizoid bağlamına* dönüştü.

İlerleyen sayfalarda yetmişlere sık sık geri döneceğiz. Halihazırda birçok meseleye değindik ve bunları tekrar ele alacağız. Bunu söyledikten sonra, o yıllarda nihayet olgunlaşan ve kriz boyutlarına ulaşan devasa süreçte neyin önemli olduğunu anlamaya çalışalım. Sermayenin büyük oranda tahakküm amacını daha da ileriye götürmek için kullandığı potansiyellerin, planlama biçimlerinin ve ham maddelerin neler olduğunu anlamaya çalışalım. İkinci olarak, toplumsal işçinin dünya piyasasının, daha doğrusu dünya ekonomisinin nasıl yeniden yapılandırıldığını göreceğiz. Üçüncü olarak, yetmişlerde olgunlaştıktan sonra, seksenlerde patlayan krizin yerlerini ve bağlamlarını sıptayacağız. En önemli yönler üzerinde yoğunlaşmaya çalışacak olsak bile yer darlığından ötürü bütün bunlar çok kısa olarak açıklanmak zorunda kalacak.

Her şeyden önce, eğer *gelişmiş kapitalist ülkelerdeki* sömürücüler ve sömürülenler arasındaki çatışma reformizmin zafer yılları sırasında zaten yüksek bir düzeye ulaşmamış olsaydı, dünya piyasasının kuruluş sürecinin mümkün olmayacağı vurgulanmalıdır. Bütün bunlar nasıl oldu? Bunun yanıtı, tüm bunların aynen gerçek boyunduruktan bahsederken tanımladığımız biçimde meydana geldiğidir. Bu durumda teori sadece tarihsel gelişimin bir anagramıdır.¹ Sömürünün toplumsallaşması, üretim ve yeniden üretimin bütün koşullarının sermaye tarafından doğrudan massedilmesinin sonucuydu. Sermaye toplumu tüketti ve böylece toplumsallaştı. Aynı şey küresel düzeyde de gerçekleşti. Sermaye bütün dünyayı tüketti ve böylece küreselleşti. Ama

¹ [Lat.] Bir kelimedeki harflerin yerini değiştirerek veya kelimeyi altüst ederek elde edilen kelime. (ç.n)

yine de küreselleşenin “toplumsal sermaye” olduğu ve söz konusu olanın özellikle toplumsal işçinin sömürüsünün küreselleşmesi olduğu vurgulanmalıdır. Burada (metropol ülkelerin çevre ülkelerle ilişkisi vb. gibi) sömürünün genel yönleriyle uğraşmıyoruz. Eğer yukarıdaki analiz doğruysa, artık anavatanda faşizm olasılığı ne kadar az ise eski tarz emperyalizmin de o kadar az olanaklı olduğunu söylemek yerinde olacaktır. Ancak (üçüncü dünya koşullarının ve protestolarının karşısında kalıcı anıtlar gibi durduğu) “eski tarz” emperyalizm bittiyse, bu emperyalist sömürü ilişkilerinin artık var olmadığını göstermez. Tam tersine, sömürünün yeni türü eskisinden çok daha korkunç ve yaygındır (eğer böyle bir şey mümkünse). Emperyalizmin *yeni* bir katılımcı, liberal ve “demokratik” türü pekiştiriliyor. Bundan dolayı küreselleşmek uğruna toplumsal sermayenin olağanüstü yüksek bir politik bedel ödemek durumunda kaldığı söylenebilir. Öyleyse asıl mesele, toplumsal sermayenin küreselleşmesi ve dolayısıyla toplumsal işçinin sömürüsü için temel koşulun, *denetimin politik biçimlerinin* sermayenin kullandığı (tek değilse de) önde gelen denetim biçimleri haline gelmesidir. Sermaye kendi politik tahakküm biçimini mümkün olduğunca genişletir. Tahakküm ancak politik biçimi yoluyla, dünya ölçeğinde var olan üretimdeki karşılıklı dayanışmanın (elbirliğinin) bilgisini (bir baskı ağına dönüşebilecek ve her halükârda bir sömürü ağı olan) bir denetim ağına dönüştürebilir. *Bu yüzden denetimin uluslararası şeması, doğası gereği her zaman ve yalnızca politiktir.* Bu şema merkezileşme öğeleri ile yerel ve çevresel kimliklerin ve bağılılıkların ifadelerini içerir. Bütün bunlar, sömürünün bakış açısından doğası gereği her zaman bölünmez bir diyalektiğe bulaşmıştır. Dolayısıyla bu diyalektik kaçınılmaz olarak politiktir. Bu bağlantıya dair vurgulanması gereken başka meseleler vardır. Örneğin, daha önce söylediğimiz gibi, değer yasası açıkçası artık sömürü ilişkilerinin saptanmasına dair (yine de gerekli) bir şemadan daha fazla bir şey olarak düşünülemez. Bu yasa artık teorik olarak yetersiz, sadece doğrudan, kaba analizler üretmek için (özellikle patron için) yararlıdır. Değer yasasının kullanımında yaşanan güçlükler genellikle dünya ölçeğine uygulanma-

sıyla daha da artar. Değer yasası yalnızca sömürünün kapsamını değil, aynı zamanda yoğunluğunu da vurgular. Yeni özgün birikimin yeniden oluşturduğu, hesaplanamayacak kadar çok olan değer parçalarını gösterir. Ancak sermayenin küreselleşme süreci göz önüne alındığında, doğrusal bir yaklaşımı benimseyerek ve bir sisteme indirgenebilen referans noktaları arayarak değer in üretimini tanımlamak olanaksızdır. Emperyalizm teorileri göz önüne alınırsa bunlar değer teorileri kadar başarısızdır. *Değer her yerde kapitalist denetimden kaçıp kurtulmuştur.* Daha doğrusu sınırların dışına taşmış ve varlığı tamamen ve yaygın bir şekilde hissedilir hale gelmiştir. Fabrikalar arasında, metropollerde ve hatta şimdiye kadar sanayinin elinin değmediği tropikal bölgelerde dolaşır. Değerin birçok farklı görünümü olmasına rağmen, aynı zamanda, ekonomik döngülerin sürekliliği, çaprazlamaları ve üst üste binmeleri nedeniyle, bu tür görünümeler birbirlerinden ayırt edilemez. Sermaye kapitalist üretim ilişkilerinin küreselleşme sürecini, yani (başka bir bakış açısından küresel bir ticari toplum, şimdiye kadar bilinmeyen ve paradoksal bir dünya ekonomisi olan) bir dünya piyasasının oluşumunu, eğer bu tür bir denetim doğası gereği politikse, denetleyebilir. Kapitalist elit politik bir elittir ve aslında uygulanacak olan denetimin hem kapsamına hem de yoğunluğuna uygun teknolojik araçlar oluşturur. Toplumsal üretimin politik yönleri önem kazanır, çoğunlukla önde gelen sektörler olarak tanımlanan sektörler, en büyük denetimin kapasitesinin üretildiği yerlerdir; disiplin ve iş örgütlenmeleri ilişkileri yalnızca politik araçlar olarak kullanılır. Tıpkı bir zamanlar metaların denetim araçları tarafından üretildiğinin düşünülmesi gibi, şimdi de *denetimin denetim araçları tarafından üretilmesinden bahsedilebilir.* Bunun nedeni üretimin, üretilen değer in, genel olarak metaların üretim niceliğinin -ve daha da önemlisi niteliğinin- ister metropoliten toplumlarda isterse bir bütün olarak dünya toplumunda artık denetimle hiçbir ilgisinin kalmamasıdır. Kitlesel işçinin devrinden farklı olarak, sayısız emekçinin zorunlu elbirliğiyle birlikte, gerçek anlamıyla denetim artık üretim için gerekli bir koşul değildir; günümüzde denetim muhasebeyle sağlanır. Muhasebe, iktidarın ve sistemin

değerin üzerinde, üstünde ve ötesinde yeniden üretiminin ifadesidir. Üretime artık elbirliğini yöneten toplumsal işçi tarafından hükmedilir. Bu yüzden işverenin denetimi gerçekte anlamsız, refleksif, dayanılmaz ve verimsizdir. *Otomasyon ve bilgisayar devrimi* kapitalist denetimin bu çığır açıcı krizinin merkezini oluşturur. Bunlar, yirmi birinci yüzyılın sembolleridir.

Ekonomik olanın politik olana dönüşümü uygun araçlar gerektirir. Otomasyon ve bilgisayarlaşma bu amacı gerçekleştirmek üzere tasarlanan araçlardır. Bunlar kapitalist iktidarın ihtiyaçlarına göre kullanılan bilimsel bilginin yoğunlaşmasıdır; “modernleşme”nin bağlantı kayışı ve sembolleridir. Toplumsal ve sanayi işinin denetimi açısından otomasyon ve bilgisayarların olanak verdiği çeşitli işlevler hakkında şunlardan söz edebiliriz: emeğin ikâmesi ve böylece emeğin yaptığı işin verimlilik düzeyinin arttırılması; üretim döngüsünün her durum ve evresinin içerdiği kesin zamanların denetimi ve böylece toplumsal emek gücünün bütün etkinliklerinin ve ihtiyaçlarının bu denetime tabi kılınması; bir ürünün maliyetini üretimine dahil olan bütün öğelerle ilgili olarak doğrudan doğruya açık hale getirmesi ve böylece sistematik içirme ve dışlamaya dair akılcı kararlara olanak sağlamak ve son olarak (yukarıdaki ihtişamlı koşulların bir sonucu olarak) toplumsal denetim için yeni hiyerarşilerin ve yeni bir meşruluğun kurulmasında başarı sağlamak. Şimdilik başka yönler yerine bunları vurgulamak istiyoruz (yukarıdaki meselelerin diğer önemli yönlerine daha sonra geri döneceğiz), çünkü böylelikle teknolojiyle donatılmış, politik denetim araçlarının dünya ekonomisinin her tarafına hangi araçlarla yayıldığını açıklığa kavuşturabileceğiz. Bu teknoloji her nerede bulunuyorsa (ve hemen hemen gezegenin her yerinde bulunur), üretken elbirliğinin yeni biçimleri üzerinde ve içerisinde etkili denetim biçimleri kurmak için kullanılır. Bu tür denetim biçimleri açıkça güçlüdür; üretken toplumsal emeğin geniş kitlesi üstünde, denetimin yayılması için hiyerarşiler ve temeller oluşturmaya eğilimlidirler. Bu amaca uygun olarak otomasyon ve hepsinden önemlisi bilgisayarlaşma süreçleri, denetim amacına yönelik olarak toplumsal aktörlerin birbiriyle benzeştirilmesine ve sınıflan-

dırılmasına olanak verir. Şimdi, yukarıda bahsetmiş olduğumuz, üretimin denetim araçları yoluyla denetimi fikrinin tam anlamını kavramaya başlayabiliriz. Politik tahakküm, otomatikleştirilmiş ya da bilgisayarlaştırılmış denetim yapılarına doğrudan ve verimli bir şekilde bağlanabilir. Bilgisayarlaştırılmış denetim yapıları, komutanın sadece bir yansıması değil, aynı zamanda bir somutlamasıdır. Üretim döngülerinin (özellikle daha karmaşık olanların) etkinleştirilmesi ve enformasyon, bilgi ve müdahale ağlarının kuruluşu; deregülasyonun gelişimiyle birlikte kullanıldığında, toplumsal aktörlerin sistemin yeniden üretimi ve meşruluğu açısından temel olan plan uyarınca verimli bir şekilde benzeştirilmesinin gözde bir aracı haline gelen piyasanın rasyonelleştirilmesine dair bir yöntemi ifade eder.

Yukarıda belirtilen belirlenimlerin bileşimi, *uygun bir uluslararası işbölümü* oluşturarak dünya piyasasını yapılandırır. Bu, meselenin soyut terimlerle ifade edilmiş biçimidir. Somut olarak ise dünya piyasasının birleşme süreçleri o kadar hızlanmıştır ki uluslararası işbölümünden ya da belirli alanların uzmanlaşmasından bahsetmek yerine, *aynı biçimde yayılan üretim hiyerarşileri ve biçimlerinden* bahsetmek daha doğru olacaktır. Bununla demek istediğim kapitalist denetimin artık sadece her bir ülkedeki üretim alanlarının ve süreçlerinin (yani zamansal ve mekânsal yönlerinin) biçimsel bir birleşimine gereksinim duymadığıdır. Bu yapılar zaten işlevlerini yerine getirdi. Daha doğrusu, her bir ülkedeki toplumsal emeğin denetiminde olduğu gibi, dünya piyasasının kapitalist sömürgeleştirilmesi de *bütünsel, çaprazlama ve dışsaldır*. Bunun birçok önemli sonucu vardır. Örneğin, belli bir süre için çevrede, büyük uluslararası ekonomi ölçeğinin klasik kriterlerine göre merkez ekonomilerle bütünleşmiş yeni emek piyasalarının büyümesi olgusunu çok iyi yakalamış olmasına rağmen, “çevresel Fordizm” kavramının gerçekten artık herhangi bir şey ifade edip etmediği sorulabilir. Çevresel Fordizmin uygulanması sayesinde ileri ve bağımsız bir büyümenin eşliğini geçen ülkeler şimdi toplumsal işçinin dünya ekonomisine tam anlamıyla dahil olmuşlardır. Bu bütünleşme en belirgin olarak, piyasanın bu büyümesine ve tam olarak

modernleşmeye karşı korporatist (örneğin profesyonel işçiler tarafından gösterilen) direnişin en zayıf olduğu ülkelerde görülebilir. Ayrıca, bütünleşmenin kendisini tam olarak ve zorlayıcı bir biçimde en çok hissettirdiği yerler önceki toplumsal-yapısal biçimlerin en karmaşık olduğu yerler olmuştur. Bu sayede (şimdiye kadar meşruluk ve katılımın modası geçmiş kıstasını meydana getiren) kapitalizm öncesi ya da zanaatkâr üretim tarzları şu anda apaçık bir şekilde üretimin yeni toplumsal yapılanmasını oluşturur hale gelmiştir. Tüm bunlar, yeni üretken potansiyellerin keşfi ve birikime dönük bir bakışla araştırılabilecek yeni alanlar ve durumlar sağlar, bununla birlikte her şeyden önemlisi ideolojik destek ve meşrulaştırıcı yanılsamalar sunar. Bu hususla ilgili olarak *Japon sanayisi ve politik yapısı örnek niteliği taşıyan bir durumdur*. Bu örnekte, teknolojik başarı, hızlı endüstriyel yenilik ve önde gelen pazarların kurulması ve ele geçirilmesi; hizmetlerin sağlanması ve geliştirilmesi süreci içindeki toplumsal denetimin geleneksel biçimleri ve (devlet, girişimciler ve aileler arasındaki) işbirliği sistemlerinin pekiştirilmesi el ele gider. Böylesi bir bileşim mümkün olabilmiştir; çünkü yeterli bir teknolojik gelişme düzeyi temelinde politik olarak denetim altına alınabilmiştir. Bu, kapitalist üretim tarzına büyük bir istikrar sağladı, böylece topluluklar ve çalışma süreçleri arasındaki farklılıklar massedilerek yok edildi. Bu yüzden, Japonya örneğinde gerçek boyunduruğun kendi ihtiyaçlarına göre uyarladığı biçimsel boyunduruğu öncelediği söylenebilir. Ancak teknolojik faktörlerin öneminin kabulünün, bütün bir kompleksin egemen güçlerin belirleyici etkisiyle bir arada tutulabildiği gerçeğini örtmesine müsaade edilmemelidir. Bu güçler, eskiden kalan miraslardır. Bunlar içsel bir emperyalizm biçimi meydana getirirler.

Çok fazla vurguladığım için -özellikle örnek olarak Japonya alındığında- bu eğilim doğrusal bir işlev gibi görünebilir ve sonuç olarak, ürettiği yapılar daha genel türdeki çelişkilerden muafmış gibi görünebilir. Aslında bu eğilim, aşırı olmasına rağmen, yine de gerçek olan bir dizi koşul oluşturur ve tarihsel gerçekliğin daha açık bir analizine girişerek yukarıdaki izlenimi düzeltebiliriz. Bu amaçla 1971 ve 1982 arasındaki döneme geri

dönmemiz gerekir. Bu dönemde, daha önce söylediğimiz gibi, üretim giderek “üçüncü dünya” ülkelerine kaydırılırken, kapitalizmin kitlesel işçinin üretimin hegemonik aktörü olarak güçlenmesinin altını oyma ihtiyacı, metropol ülkelerde ilk şiddetli deregülasyon deneyimlerine yol açtı. “Çevresel Fordizm” olarak adlandırılan süreç böylece giderek yaygınlaştı. (Aslında yavaş yavaş “Fordizm”e dönüşen “Çevresel Taylorizm”den bahsedilebilir. Başka bir deyişle, ihraç teknolojisi kullanan kitlesel üretim yavaş yavaş kitlesel bir çevresel piyasa için üretime dönüştü). Bu noktadan hareketle, *dünyanın sanayi haritası yeniden çizildi*. Çevresel Fordizm ülkeleri toplumsal işçinin dünya ekonomisinin tam üyeleri haline geldi. Bu durumda en önemli farklılıklar, biçimlenmekte olan dünya ekonomik sisteminin kendi içindeki farklılıklardan ziyade bu sistem ile bu sistemin yeni sınırlarının dışında kalan ülkeler arasındakilerdi. Başka bir deyişle, tıpkı metropol ülkelerde iki varoluş düzeyinin -biri bütünleşme, diğeri dışlama- bir arada var olması gibi dünya ekonomisinde de bir içsel bütünleşme düzeyi ve bir de dışlanma sınırı bulunur. Kapitalist ülkelerin (bu kategoriye henüz yeni dahil olmuş olanlarla beraber) ve dünya piyasasının karşısında örgütlü bir yapı olarak duran, dışlanmışların -açlık ve ümitsizlik dolu- dünyası vardır. Kısacası artık “üçüncü dünya” yoktur ve üçüncü dünyanın büyük bir kısmının “birinci dünya”ya girişinden sonra, sınırlarda yaşayan ve birinci dünyanınkinden daha aşağı, daha sefil koşullar üzerine kurulu “başka bir dünyanın” keşfi gelir.

Tanımlamakta olduğumuz bütünleşme sürecini son yirmi yılın *parasal gelişimi perspektifiyle* izlemek özellikle ilginç olacaktır. Şüphesiz eksiksiz bir değerlendirme sunamayız, bu zaten bizim görevimiz değildir. Gelişigüzel bir değerlendirme temelinde bile, bahsi geçen dönem sırasında dünya piyasasının bütünleşmesi yönünde kaydedilen muazzam ilerlemeyi gösterebiliriz. Bunun nedeni, çevrenin kalkınmasını finanse eden büyük girişimlerin tek tek ulusları, kıtaları ve bölgeleri tek bir üretim planı içerisinde bir araya getirmek ve böylelikle giderek sıkı bir şekilde homojenleşen yapıların kalıcı ve derin bir biçimde iç içe geçişini sağlamak noktasındaki kurnazlığıydı. Bu bütünleşme, temel olarak parasal araç-

ların yayılmasıyla oldu. Bütünleşme bir kez başarıldığında (yani yapı bir kez kurulduğunda ve toplumsal önemi kabul edildiğinde) parasal araçlar daha az faydalı hale geldi, etkinlikleri sorgulandı ve buna karşı çıkıldı. IMF başarısız oldu. Uluslararası borç idaresinin geleneksel araçları ve dünya piyasası içinde gruplaşma (ya da bundan dışlanma) normunu oluşturmak üzere tasarlanmış bir faiz oranının dayatılması artık amaçlarına uygun düşmüyordu. İster geleneksel emperyalist sistemler, hiyerarşik işlevler isterse iyi bilinen uluslararası işbölümü modelleri olsun, eski denetim sistemlerini yeniden canlandırmaya dönük her çaba başarısızlığa uğradı. Çevre ekonomileri bu önlemleri tek bir temel nedenden, yani artık çevre olmadıklarından ötürü kabul etmeyi reddetti. Halihazırda gelişmiş dünyanın ekonomik yapılarına (ve gerçekten gelişmekte olan ülkelerin ekonomilerine) denk boyutlara sahip ekonomik yapılara dahil olmuşlardı. Bu durumun farkında oldukları için, çevre ülkeler daha sonra ekonomik kalkınmalarını körüklemek için aldıkları borçların geri ödenmesini reddetmeye başladı. Bu ret karşısında merkezi hükümetler, baskıcı tedbirler alamadı ve bu alışılmışın dışında bir durumdu. Ödenmeyen Meksika borçlarıyla karşı karşıya kalan Amerikan hükümeti, 1982'den sonra kendisini, Orta-Batı çiftçilerinin borçlarını geri ödemeyi reddetmesiyle karşı karşıya kaldığı duruma benzer bir durum içerisinde buldu. Bütünleşme öyle bir boyuttaydı ki her iki durumda da reddin yapının diğer kısımları üzerinde etkileri söz konusuydu ve bu onun yıkımının habercisiydi. Toplumsal işçinin dünya ekonomisi bu şekilde gerçek renklerini göstermeye başladı. En başta bütünleşmeyi sağlamak için kullanılan araçlar, tam da bu bütünleşmenin ilerlemesiyle krize girdi. Böylece, bütünleşmenin derecesi, tahakkümün sınırlarını göstermeye hizmet etti. Burada da toplumsal işçinin genetik mirasının ve mevcut evrede kapitalist üretim tarzının gelişimindeki hegemonyasının bir parçasını oluşturan yeni yasalarla karşı karşıya kalıyoruz. (Ancak bu yeni temel çelişkilerin ortaya çıkmasının dışında, elbette bununla birlikte "başka bir dünyanın" ya da bir açlık ve dışlanma dünyasının var olduğunu unutamayız. Kitlel işçiden farklı olarak, toplumsal işçi dışlananları unutmayacaktır.)

Yine artzamanlı bir bakış açısından, yukarıdaki analiz temelinde *bir kriz uğrağı* saptayabiliriz. Bu uğrak, gerçek anlamıyla bir krizdir. Ekonomik, politik ve toplumsal bir krizdir ve çoğu kez kendisini askeri bir kriz (yani karşılıklı olarak bağımlı bir dünyada savaşın aldığı yeni biçimlerin krizi) olarak da ortaya koyar. Her zaman olduğu gibi bu kriz, sistemi en zayıf noktalarından -yani henüz yeni bütünleşmiş olan ülkelerden- etkileyen bir krizdir. Yapının en hassas sinirlerine, yani parasal sistem ve üretkenlik oranlarıyla ilişkili sinirlerine nüfuz eden bir krizdir. Ancak her şeyden önemlisi, bu teorik bir krizdir. Yani *toplumsal işçinin dünya ekonomisi* tamamen ve kökten bir şekilde *antagonist bir fenomen* olduğunu göstermiştir. Toplumsal işçi kavramının antagonist yönler içermesi zaten bildiğimiz bir şeydir. Bunu ilk olarak, toplumsal işçinin kapitalist üretime alternatif değerler dayatması gerekliliğini tanımladığımızda ve ikinci olarak da olgun kapitalizmin toplumsal-endüstriyel çevresiyle toplumsal işçinin ekolojik Umwelt'ini karşılaştırdığımızda görmüştük. Ancak bu noktada, antagonizma kendisini dünya ekonomisi düzeyinde, yani birleşik dünya piyasası düzeyinde hissettirmeye başladı ve bu yüzden alabildiğine radikalleşti. Bu radikalizm bir kavramdan ziyade gerçekliğe ilişkindi. Dolayısıyla aynı şekilde, toplumsal işçinin dünya ekonomisinin doğasından ayrılamaz olan ve bu yüzden de gelişme sürecinde yüzeysel olarak görünen çelişkilerin ötesine geçen bu çelişkilere dikkat çekmek gereklidir. Bu çelişkiler, gelişmenin artık ürünü olan ikicilikten daha derine gider; amansız dışlama mekanizmaları tarafından kışkırtılan öfkenin, açlığın, doğanın aşağılanması ve bu felaketlerle ilişkili çeşitli totalitarizm biçimlerinin ötesine geçerler. Piyasaları bütünleştirmek için girilen deregülasyonun -piyasalar gerçekten daha yüksek bir bütünleşme düzeyine ulaştığında- kendi sonuçlarıyla çelişkiye düştüğüne işaret ederken bu çelişkilerden kısmen üstü kapalı şekilde bahsettik. Ve eğer amaçların bu yaderkliğinin -ve dolayısıyla krizin ortaya çıkışının- en önemli yönü hiç şüphesiz borç krizi ve uluslararası para politikalarının (ya da başka bir deyişle, yatırım düzeylerinin düşük olduğu bir zamanda kâr oranlarının hızlı artışından

kaynaklanan paradoksun) oluşturduğu yönü ise analiz etmekte olduğumuz (gelişmenin ürünü olan ve gelişmenin sınırlarını gösteren) özgül çelişkinin diğer yönlerinin bundan hiç de aşağı kalır yanları yoktur.

Uluslararası borçların idaresini etkileyen krizden kısaca bahsettiğimize göre, bu tür üç, daha doğrusu iki yön göze çarpar. Belirtmiş olduğumuz gibi, yıpratıcı ve bazı bakımlardan da korkunç olan uluslararası borç krizi 1982’de başladı ve temel olarak Latin Amerika ülkelerini etkiledi. Ne var ki aynı anda iki önemli kriz daha, yani *Orta Doğu ve Güney Afrika krizleri* baş gösterdi ve kritik bir evreye girdi. Her iki örnekte de söz konusu olan, dünya piyasasındaki ekonomik gelişme ve sömürü açısından önemli olan bölgelerde, yani petrol üreten ülkeler ile değerli madenlerin efsanevi bölgesi Güney Afrika’da toplumsal işçinin birliğini denetim altına alabilme ve böylelikle de parçalayabilme kapasitesiydi. Kullanılan araçlar parasal araçlardan farklıydı. Ortadoğu’da kullanılan araçlar, İran ve Irak arasındaki acımasız kardeş katli savaşına destekle birlikte silahlı tehdit ve İsrail’in bölgesel yayılmasıydı. Güney Afrika’da ise proletaryanın ırklarla bölünmesine, vahşi sömürüye, düşman emek gücünün kullanımıyla birlikte Nazilerin bölgesel yayılma yöntemlerinin taklit edilmesine ve son olarak *tout-azimut*² kardeş katlini teşvik etme çabalarına tanık olduk. Her iki durumda da amaç birleşik, isyancı bir öznenin yeniden ortaya çıkmasını önlemek ve özgürlük hareketlerinin güçlenmesi yönündeki eğilimin önünü kesmektir. Temel bir teorik nedenden ötürü, yani yukarıdaki olaylarda çelişkinin dinamiğinin kendisini benzersiz bir şiddet ve vahşetle ortaya koymasından dolayı bu noktalar üzerinde durmak faydalıdır. Toplumsal işçinin dünya ekonomisinin birleşmesinden ayrılamaz olan çelişkinin bu etkili sonuçları aynı zamanda bu yapının paradigmasıdır. Tartışmamız dolayısıyla iki yönlü olur. Bir yandan akıl sömürülenin kanının akmasına izin verdi ve bu düşünme biçimini izlersek bilim kendisini ancak

² [Fr.] total, bütün yönlerden (ç.n.)

bir mücadele perspektifi olarak ifade edebilir. Diğer yandan, bu araştırma tarzının bilimsel önemi yeterince kanıtlanmıştır: Bu düzenli krizler, olayların hızı toplumsal işçinin birliğinin denetim önlemlerinin uygulanmasını zorladığını gösterir; ancak böylesi önlemler, hemen eşit derecede düzenli ve güçlü olan karşı saldırılara yol açar. Toplumsal işçi ve onun varoluşunun açığa vurduğu sömürü biçimleri aracılığıyla çelişki pekiştirilir ve indirgenemezliği ortaya konur. Ve böylece hem teorik hem de tarihsel olarak daireyi tamamlarız: Toplumsal sermayenin ve boyunduruğun sınırları, toplumsal işçinin ortaya koyduğu direniş ve alternatifler tarafından kurulur. Eğer bütün bunları örgütlenme perspektifinden incelemediyse, bunun nedeni yalnızca zamanın bunun için henüz olgunlaşmamış olmasıdır. Yine de bundan ileride daha fazla bahsedebiliriz.

Böylece eşzamanlı ifadeler ve artzamanlı belirlenimler arasındaki ilişkinin değerlendirmesini tamamladık. Toplumsal işçi kavramında ayrılmaz olarak bulunan antagonist baskılar tarihsel olarak geliştiğinde, yani kendi maddi cisimleşmelerini bulduklarında analiz, kendi doğal sonucuna ulaşır. Analiz ve teorinin böylece *a posteriori*³ ile ve gerçeklikle -yani, gerçekliğin içinden kurulduğu somut ve belirli tarihsel antagonizmayla- genetik bir ilişkisi olduğu kanıtlanmış olur. Analizimizi nasıl yürüttüğümüz göz önünde bulundurularak, bu sonucun, bulguları (yani kitlesel işçi döneminin ardından ve buna karşıt olarak toplumsal işçinin ortaya çıkışı) açısından ne kadar özgün olursa olsun, bir şekilde önceden varılmış bir sonuç olduğu yönünde itirazlar gelebilir. Ayrıca çıkan neticenin, toplumsal işçi devrinin korkunç başlangıcını gösterdiğini iddia ettiğimiz (beklenmedik ve yenilikçi olduğu kadar çarpıcı ve önemli olan) çağrışımların bileşimine tekabül etmediği yönünde itirazlar da gelebilir. Kısacası bütün bir gizemin örtüsünü kaldıran bildik bir temayı tekrarladığımız, toplumsal iş-

³ [Lat.] Gözlenen olgulardan yola çıkarak genel sonuçlara varma, deneyden ve tecrübeden çıkan veya deneyle ve tecrübeyle doğrulanan önerme veya bilgi. (ç.n)

çinin ortaya çıkışıyla birlikte bütün diyalektik yasaların ve bu yasaların tarihsel sentezler oluşturma yönündeki eğilimlerinin (ve dolayısıyla da tahakkümün meşrulaştırılmasının) işlemez hale geldiğini varsaydığımız yönünde karşı çıkılabilir. Ancak bu tezin ciddi bir şekilde düşünölmeye değeri olduğuna ve aslında doğrulanabileceğine inanıyorum.

Diyalektik bir ufkun sonunda anlamlı olmaktan çıktığı tezi desteklemek için ileri sürölen diğeri meselelerin yanı sıra, dünya piyasasının yapısal kuruluşunun devasa bir takma insan uzvunu gerektirdiğı, öyle ki bu düzeyde antagonizmanın sınırına dayandığı unutulmamalıdır. Bu tür olağanüstü durumlarda, gelişmenin (yani yeniden yapılanmaya neden olan mücadelelenin) (vaktiyle altın) kuralı yok olma noktasına gelir. Gelişme tümöyle kapsayıcı hale geldiğinde, bunu kamçılama devam eden şeyi anlamak olanaksızdır; değeri bütün ifadeleri yararlılığını kaybettiğinde ve artık kendini tanıma ve kendini değeri kılma bakımından hiçbir anlamı kalmadığında ve toplum kazananın olmadığı bir gelişme süreci olarak göröndüğünde, diyalektiğin artık herhangi bir önemi yoktur; farklıklar yalnızca denetimin belirlenimleri bakımından tanımlanabildiğinde, ontolojik çağrışımları olan bir yeniden yapılanma olanağı ortadan kalkar. Burada geleneksel anlamdaki ontolojik çağrışımlardan bahsediyorum, çünkü dünya ölçeğinde toplumsallaşmış çalışma faaliyetinin tarihsel takma uzvu tarafından oluşturulan yeni bir ontoloji bulunmaktadır. Bu, toplumsal üretkenlik faaliyeti aracılığıyla *dünyanın (ve doğanın) iki katına çıkartılmasını* ortaya çıkarır. Bu düzeyde gerçekleşmekte olan bir gelişme hayal etmek saçmadır. Ancak kapitalist bir kılıf altındaki bu takma uzvun toplumsal işçiye karşı uyguladığı sömürünün ve şiddetin iki katına çıkmış ağırlığı düşünöldüğünde, geriye kalan tek olanaklı eylemin bu tahakkümü teorik olarak alaşağı etmek, bunu sorunsallaştırmak ve sürdürölemez kılmak olduğunu görmek elbette saçma olmayacaktır. Eğer teorik eleştiri ve kavramsal olanak pratiğin gücüne ve bozma kapasitesine bağlanabilirse, bu başka bir sorun olacaktır. Fakat ister teorik ister politik açıdan olsun teori ve pratik arasındaki ilişki soru-

nuna, ancak toplumsal işçinin üretim tarzının dünya çapında nasıl yaygınlaştığının analizinin genişletilmesi ve bunun özgül biçimlerinin daha analitik ve ayrıntılı olarak düşünülmesiyle karşı konulabilir. Bir sonraki bölümde bunu yapmaya başlayacağız.

OLGUN KAPİTALİZMDE MÜLKSÜZLEŞTİRME

Fabrikada, ücretler kitlesel işçi topluluğunun temeliydi. Ücretler ilkel bir toplumun ilkel temeliydi. Üretim ve yeniden üretim, iş ve tüketimin hepsi ücretler etrafında ve bunlara dayalı olarak örgütlenmişti. Sınıf bilinci, ücretlerin ve onların nispi değeri üzerine mücadelelerin bir sonucu olarak şekillendi. Bütün bunlar fabrika işçisi açısından doğrudu, ancak toplumsal işçi açısından durum nedir? Toplumsal işçinin gerçekte son derece müphem olduğunu ve bu müphemliğin neye dayandığını gördük. Toplumsal işçi, kapitalist dünyanın takma uzvu içinde kısıtılır ve kapitalizmin kendi gelişimi sırasında ve sonunda meydana getirdiği ikili gerçekliğin içerisine hapsedilir. Toplumsal işçinin emeğinin toplumsal boyutu, kapitalist takma uzvun geçekliğinde oluşmaya başlar. Toplumsal işçinin emeği, kitlesel işçininkinden daha üretkendir. Bütün toplumun üretken potansiyelini harekete geçirme ve içinde barındırdığı bütün ölü emeği gerçekleştirme yetisi olduğu için çok yüksek bir üretkenlik potansiyeliyle donatılmıştır. Bütün düzeylerde ve bütün bağlamlarda, topluluk giderek üretken emeğin temeli haline gelir. Kitlesel işçi devrindeki ücret ekonomisindeki gelirlerde ifadesini bulan tahakküm ilişkileriyle karşılaştırıldığında, toplumsal işçinin gelirleri tamamen yeni bir durumun ifadesidir. Bunlar, üretken olanakların muazzam genişlemesinin bir işlevi olan bir ilişkinin ifadesidir:

retken potansiyelleri açısından zengin bir toplumsal alanda açan bir iek. Bugün, kapitalist mlkszletirme artık yalnızca ücretler yoluyla olmaz. Tanımladığımız koşullar göz önüne alınırsa, mlkszletirme artık yalnızca üreticinin mlkszletirilmesine değil, en doğrudan anlamıyla, üreticiler topluluğunun mlkszletirilmesine dayanır. Ücretler bireysel mlkszletirmenin ifadesiyken gelimi kapitalizmde mlkszletirme, doğrudan topluluğu ve kolektivitelyi etkiler. Gelişmiş kapitalizm doğrudan emeğin elbirliğini mlkszletirir. Sermaye, daha yüksek bir üretkenlik düzeyi ortaya çıkarmak için toplum içersinde oluşturulan emeğin elbirliği biçimlerini sadece takip etmek ve hakkında bilgi sahibi olmak için değil, aynı zamanda bunları öngörmek, örgütlemek ve boyunduruk altına almak için (günlük değer yağmasının silahları olan) teknoloji ve politik araçlar yoluyla bütün topluma nüfuz etmiştir. Sermaye her yere sokulmuştur ve her yerde değere el koyma ve onu koordine etme, elde etme gücünü kazanmaya çabalar. Bununla birlikte toplumsal işçinin yüksek üretkenlik düzeyinin dayandığı hammadde -entelektüel ve yaratıcı bir emek gücü için uygun olduğunu bildiğimiz tek hammadde- *bilim, iletişim ve bilgi iletiimidir*. Sermaye, bu yüzden iletişime el koymalıdır. Topluluğu mlkszletirmeli ve kendisini bilgiyi idare edebilme yönündeki özerk yetenek üzerine oturarak bu bilgiyi sadece toplumsal işçinin gördüğü her için bir aracına indirgemelidir. *Mlkszletirmenin gelimi kapitalizmde -daha doğrusu, toplumsal işçinin dünya ekonomisinde- aldığı biçim* budur. Bu bölümde -bu defa eşzamanlı bir bakış açısıyla- toplumsal işçinin dünya ekonomisini ayrıca değerlendireceğiz.

İletiimden mlkszletirme, toplumsal işçinin emeğinin üretkenliğinin kolektif doğasının bir mistifikasyonunu ifade eder. Bu varsayım birçok soruya yol açar. Örneğin, “cretler”in kitlesel işçi için oynadığı rolün toplumsal işçi açısından karşılığı nedir? Yani hem üretilen değerin bir simgesini hem de toplumsal işçinin mlkszletirilmesinin boyutunu ifade eden bir etken tanımlayabilir miyiz? İletişim, modern, soyut biçimindeki gerçek topluluğun özünü oluşturur. Toplumsal emeği oluşturan hammadde budur; bu yüzden toplumsal işçi çoğu kez

bu hammaddeden mülksüzleştirilir; bu hammadde her zaman denetlenir ve bazen de engellenir. Öyleyse gelişmiş bir kapitalist toplumda, sadece parasal değil, aynı zamanda politik biçimleri açısından değerlerin dağılımı nasıl düzenlenir? Kısacası toplumsal işçi açısından ücretler ne anlama gelir?

Aşağıda bütün bu sorulara yanıtlar bulacağız. Şimdi, toplumun iletişiminin nasıl elinden alındığını inceleyelim. Şimdilik topluluğun iletişiminden mülksüzleştirilmesi sürecinin nasıl gerçekleştiğine bakalım. Bu mülksüzleştirme sürecinin içeriğinin ifadelerinden ziyade nasıl bir tarzda gerçekleştiğiyle ilgilieniyoruz. Şimdi, gelişmiş kapitalizmin üretken topluluğunda, Habermas'ı takip edersek, "iletişimsel eylem" olarak adlandırabileceğimiz temel bir olguyla karşı karşıya bulunuyoruz. Gerçekliğin ufku, iletişimsel eylemlerin karşılıklı etkileşimi temelinde kurulur. Bu tür bir etkileşim, değişen eğilimler ve yönelimlerle ayırt edilen bir mekanizmalar bileşimini, bir belirlenimler ağını temsil eder. Gerçek anlam yapıları içerir. Tüm bunlar, elbirliğinin meyvelerinin birikmesine olanak vermeli ve bu suretle üretken toplumu mümkün kılmalıdır. *Yapmalıdırılar* ve aslında yapıyorlar da. İletişimsel eylem, çeşitli entelektüel ve etik ufuklar arasında hem bir seçim hem de özgürlük sağlar. Her şeyden önemlisi, iletişimsel eylem ölü toplumsal emeğin canlandırılması konusunda olağanüstü bir olanak sağlar. İletişim, bu ilişkilerin Doğru Akımıdır. Sermayenin bu ilişkilerin denetimini elde etmeye çalışması bu yüzdendir. Sermaye bu bağlamda çeşitli stratejiler benimser. Bir yandan, iletişimi kendiliğinden ve yapıcı özünden mahrum eder ve bunun sonucunda onu enformasyona, gerçeğin (her zaman çift anlamlı olan) cansız ve şematik bir yorumuna indirger. Diğer yandan, gelişmiş kapitalizm; proleter iletişimsel eylemlere (artık sadece savunmacı bir şekilde değil, aynı zamanda stratejik bir bakış açısından hareket ederek) iletişimsel eylemin kendiliğindenliğinden ziyade bilgisayarlaştırılmış çalışma tarzına uygun düşen çeşitli öznellikler üreterek karşılık vermeye çalışır. *Mülksüzleştirme ilk önce olumsuzlama ve daha sonra mistikleştirme biçiminde meydana gelir. En sonunda, mülksüzleştirmenin kendisi gerçek bir üretken sürece dönüşür.*

Bu mülksüzleştirme biçimleri acımasız, dirençli ve şiddetlidir. Dünyanın kapitalist takma uzvunun olumsuz bir uzva dönüşümünü temsil ederler. Bunlar, toplumsal emeğin elbirliğine dönük potansiyellerinin mistikleştirilmiş biçimde, tıpkı *Metropolis*'in yeni bir çekiminde olabileceği gibi yaşamdan mahrum edilmişçesine siyah ve beyaz olarak yansıtıldığı düz, camı bir ekran gibidirler. Bu biçimler önümüze, yaratımın, yeniliğin kendiliğindenliğinin; değer, iletişimin, iletişimsel ve üretken faaliyetin mucizesinin hiç görünmediği buz gibi bir kayıtsızlığa sahip metafizik bir ufuk çıkartır. Böylece kapitalist tahakküm, gelişiminin etkisini aşırı uçlara götürür. Üretim sadece metaların üretimine değil, üretken öznelliklerin varoluşu için gerekli bütün koşullara bağlıdır. Sermaye, kitlesel işçi için nasıl uygun ücret koşullarını yarattıysa bugün de toplumsal işçi için iletişimin gerçekleşeceği toplumsal koşulları oluşturmaya çalışır. *Ücret ilişkisi kitlesel işçi açısından ne idiye iletişim de toplumsal işçi açısından aynı şeyi ifade eder.* Topluluğun kuruluşu, toplumsal emeğin hem bir önkoşulu hem de hedefidir. Bu yüzden gelişmiş kapitalizme özgü tahakküm ve iletişimden mülksüzleştirme biçimleri; yüksek düzeyde denetim, tahakküm ve diktatörlüğü temsil eder. Ne var ki iletişim yaşamın kendisidir. Dolayısıyla gelişmiş kapitalizmde, çatışma, mücadele ve farklılık iletişime odaklanırken sermaye iletişim araçları yoluyla hayatın belirlenimlerini önceden kurmaya çalışır.

Şimdi, birincisi ücretlerin ve iletişimin sürekli benzeşmesiyle ilgili olan iki noktayı koymak için kısaca konunun dışına çıkacağız. Her şeyden önce tartışmanın anlamsızlaşmasını önlemek için, *ücretler* derken, *Marksist terimler açısından*, sadece emek tarafından üretilen değer, emek gücüne mistikleştirilmiş para biçiminde geri verilen kısmını değil, aynı zamanda ücretlerle (ve genel olarak gelirle) sembolize edilen üretici ve yeniden üretici arzu ve itkilerin bir karmaşasını kastettiğimi hatırlamak gerekir. Toplumsal işçinin emeğinin değerinin -ve dolayısıyla gücünün- temsil etmekte olduğu emeğin elbirliğinin tözüne atfedilmesi gerektiği inancındayım. Toplumsal işçi elbirliğini, iletişimi ve yaratılmış değeri temsil eder. Bu yüzden günümüzde, gelişmiş

kapitalizmde ve toplumsal işçinin bakış açısından, iletişimin değerini tözü olduğu ve ücretlerin bu tözün bir parçası olduğu söylenebilir. Ancak bu tür bir iddia doğru olmayacaktır, çünkü içerik değişimi biçim değişimini de içerir. Bunun nedeni de tekrar tekrar vurguladığımız gibi, içeriğin değişimi son derece derinleşmiş ve değerinin bütün ifadelerini etkilemiştir. Kısacası ücretler hakkında karmaşık bir anlayışımız olmasına rağmen, ücretler ve temsil ettikleri değerler ile (göreceğimiz gibi bunun üzerinde sürekli bir mücadele söz konusudur) iletişim birbirine karıştırılmamalıdır. Başka bir deyişle, içinden geçmekte olduğumuz tarihsel değişimlere (ve politik ajitasyona) dair anlayışımızın ücretlerin ve iletişimin benzeşmesi aracılığıyla ilerletilebileceği fikrinin kafa karışıklığına yol açmasına müsaade edilmemelidir.

İkinci nokta *iletişim ve enformasyon arasındaki ayrım*la ilgilidir. Şimdiye kadar, iletişimin halihazırdaki iletişimsel eylemi ifade ederken, enformasyonun, iletişimin önde gelen aktörlerinin elinden alınarak gerçekliğin yeniden üretiminin atıl mekanizmaları içersine hapsedilmesi anlamına geldiğini gördük. Ancak bu ayrım kesin değildir ve yeni tarihsel öznenin yaratılmasında temel olduğunu gösterdiğimiz etkenlerin analizini doğrulamaya yetmez. Özellikle, yeni öznenin (ve iletişimsel eylemin) gerçekliğin yapay kuruluşundan ve kapitalist gelişmenin takma uzvundan ya da artan soyutlamasından ayıramaz olduğu düşünüldüğünde, bu ayrım *deus ex machina*¹ tarafından üretilen bir kategori olarak görülebilir. Bu yüzden iletişim ve enformasyon arasında yapılan ayrım, somutun analizi açısından oldukça yetersiz olduğu unutulmadan, şayet istenirse bazen soyut, tanımsal bir ayrım olarak kullanılırken çok dikkatli olunmalıdır. İletişimsel eylem ve bilgisayarlaşmış birikimin sıkıca iç içe geçmişliği göz önünde tutulursa, söz konusu ayrımın iletişimin bağımsızlığı ve yaratıcılığına ilişkin vurgunun birden daha fazla ütopyacı öge içerdiği şüphesinin oluşmasına neden olması sıkça olan bir

¹ [Lat.] Bir bunalımı dışardan müdahale ile beklenmedik şekilde çözen büyük ve etkili güç. (ç.n)

durumdur. O halde bu tür bir iletişim (değer olarak) saf ve yalın bir ütopya mıdır? Hayır; aksine, iletişim toplumsal işçinin üretiminin asıl özünü oluşturur. Ancak tam da bu nedenden ötürü iletişim, her gerçek belirlenime nüfuz eden ve canlandıran, kendisini insani yapaylığın ufkunda geniş bir şekilde yayan bir şey olarak düşünülmeli. Öte yandan, enformasyon saf, anlamsız bir tekrar, kalıntısar bir olgu, atıl bir töz, basit bir çökelti midir? İletişimin ütopya olmamasıyla aynı nedenden ötürü cevap açık bir şekilde “Hayır”dır. O halde mülksüzleştirmenin içinde gerçekleştiği karmaşık yapı budur.

Bu noktada, iletişimsel ifadenin ve ona el konulmasının çeşitli yönlerinin biçimsel olarak birbiriyle nasıl ilişkili olduğunu gördükten sonra, bu sürecin yapısı üzerine içeriği açısından düşünmeye başlayabiliriz. Bunun için bir ön gözlem yapmalıyız, yani iletişim toplumunun ve toplumsal işçinin tahakkümü daha dirençli ve hegemonik hale geldikçe, üretimin toplumsal temeli (daha doğrusu, mülksüzleştirmenin uygulandığı toplumsal temel) daha birleşik ve güçlü hale gelir. Bundan dolayı, sermaye çok acımasız bir diyalektiği harekete geçirir. (Bu diyalektik her zaman ve yalnızca sermayenin diyalektiğidir.) Bu diyalektik, tabi kılmak yönünde sonsuz ve amansız ama yine de tamamen yetersiz ve başarısız bir çabayı temsil eder. Bu başarının olanaksızlığı, kapitalistlerin tabi kılmak (yani hepsi öznelliğın üretimini hedefleyen bir dizi sonsuz deneme, pratik ve belirlenimin kapitalist dayatılması) yönündeki çabasını daha da uçlaştırır. Aşağıda bu *denetim üretiminin* görünümünün bazıalarını ele alacağız.

Birincisi ve en açık olanı ekonomik ya da *parasal denetim* ve baskıdır. Bu noktada tekrar muazzam bir paradoksla karşılaşırız, çünkü toplumsal işçinin dünya ekonomisinde para, sömürüyü mistikleştirmeye hizmet eden bir olgunun bazıı dolayimsız niteliklerini yitirmiştir. Aslında, eğer üretim toplumsal ise, eğer değeri üretim sürecinin toplumsal bütünlüğüyle ilişkili olarak ölçülmeliyse -ve eğer bu yüzden bütün bu karmaşa bir soyutlama olarak ortaya çıkarsa- o zaman para tam da değerin doğası tarafından sergilenen soyut ortalamanın iyi bir temsilini sağlar gibi gözükcektir. Bunu hesaba katarak *monetarizmin başlıca*

önsezişinin doğru olduğu (yani paranın toplumun ve mübadelelerin bütününün bir yansıması olduğu) pekala söylenebilir. Para -belki de bir kez daha- bireyselden çok kolektif, somuttan çok soyut, belirli olmaktan çok belirsiz bir sayısal bir ifade haline gelir. Soyut kayıtsızlığı yoluyla para, üretimin toplumsal süreçleri tarafından ifade edilen soyut emek miktarına tekabül eder. Paradoks bu noktadadır. Bu gayet iyi bilinen bir nedenden ötürü bir paradokstur. Daha öncesinden Neo-klasik okulun kurucusu olan Walras'ta, paranın (işin toplumsal boyutuyla ilgili olarak) toplumsal boyutunun kabulü sosyalizmin sınırlarına kadar gelmişti. Şimdi, tamamen gelişmiş bir toplumsal ekonomi koşullarında, paradoks daha büyük ölçüde açılabilir. Mevcut koşullar altında aslında, istihdam edilmiş ya da edilmemiş bütün yurttaşlar arasında eşit bir şekilde dağıtılan toplumsal ve ortalama bir ücret sisteminden daha mantıklı bir şey yoktur. Bu tür bir sistem yalnızca ahlaken değil, ekonomik ve mali bir bakış açısından da kesinlikle doğru olacaktır. Toplumsal işçinin dünya ekonomisinde emek, komünal ve birörnek bir temel üzerinde gerçekleşir. Dolayısıyla para soyut, kolektif emek birimlerini doğrudan göstermek için kullanılabilir. Ayrıca bu formülasyon, bireylere değer yaratımına dönük elbirliği süreçlerine nasıl katıldıklarından bağımsız olarak emek güçlerini ifade etmek konusunda bir fırsat eşitliğinin sağlanmasını da içerir. Şimdi, parasal denetimin gelişiminin ta kendisinin neden olduğu bu paradokslar dizisiyle karşı karşıya gelen sermaye, çileden çıkmış birinin şiddetiyle tepki vermektedir. Toplumsal emeğin soyut niteliklerini ilgilendirdiği oranda paranın kazandığı yeni işlevin tanınması salt tepkiye yol açmıştır. O halde olumsuz yön budur. Emeğin elbirliği sadece toplumsal niteliğinden mülksüzleştirilmez, aynı zamanda ortalama niteliği de bu niteliğin bir ölçü olarak uygulanabilirliğiyle birlikte yadsınır. Bu durum, refah devleti koşullarında görülenle karşılaştırılabilir bir *düşüş* biçimine işaret eder. *Toplumsal ücret* fikri refah devletinin gelişmiş biçimlerinde uygulanırken, bu fikir emeğin elbirliğinin kolektif yapısının tanınmasından ötürü değil, daha ziyade yoksullara sınırlı bir yardım sağlamak için düşünülmüş bir şeydir. Bundan ötürü

işgünü düzenlemesinin yeniden değerlendirilmesi ya da çalışma saatlerinin büyük oranda azaltılması hesaba katılmaz (ya da benim demeyi tercih ettiğim şekliyle, defedilir). Alternatif olarak, emeğin ölçülmesi olumsuz bir biçimde dönüştürülür. Farklılığın ve ayrılmanın mistikleştirilmesi için bir araç olarak kullanılır; gelişmiş kapitalizmde insan etkinliği, iletişim ve elbirliği arasında kurulan soyut birleşmeye el konulmasının mistikleştirilmesi biçimini alır. Aslında, toplumsal emek gücünün parasal denetimi yönündeki kapitalist girişimlerin açığa çıkardığı bu paradoks çok keskindir. Sermaye bu paradokstan çıkış yolunun olmadığını anlamıştır, öyle ki emek gücü üzerindeki parasal tahakkümünü devam ettirmek için, kendi muhasebesinin (parasal denetim) peşinen kabul etmesi gereken toplumsal niteliği reddetmesi ya da mistikleştirmesi gerekir. Paradoksun bütün bir kapsamının farkına varmış olan sermaye, bunun kendi üretken kapasitesinin tükendiğinin bir belirtisi olduğunu doğru bir şekilde görmüştür ve kendi faniliğinin bu alametine, ölümünün kaçılmazlığını kabullenmeyi reddeden birinin şiddetiyle tepki göstermiştir. Soyut ve kolektif üretken nicelikler karmaşasının sayısal ifadesine, (en azından bir eğilim olarak) homojen bir şekilde yapılanan ve tek bir biçimde yayılan bir gücün karşılığına dönüştüğü andan itibaren para, baskıcı bir araç olarak kullanılır. *Bu kısa devrenin sonucu aşırı vahşiliktir.* Yaşama hissine karşı ölüm hissi onu çevreler.

Yine paranın çeşitli işlevleri (simgelediği çeşitli şeyler ve temsil ettiği farklı gerçeklikler) üzerine kafa yorarken, topluluğun ve elbirliği dinamiklerinin, komuta ya da özgürleşmenin ikili görünümünün eklemlendiği ve parçalandığı, birbirini içerdikleri ya da yerinden ettiği materyalizmin metafizik içine geri döndük. Daha önce Machiavelli ve sonra Spinoza, Marx ve Lenin’de bu ilişki metafiziğin merkezini oluşturur. Kavranması gereken bağlantıların karmaşıklığından dolayı bunu anlamak zordur. Ancak bu bağlantı dizilerinin hiçbir anlamda diyalektik çözümlere tabi kılınamayacağı düşünüldüğünde, anlamak neredeyse olanaksız ve her halükârda da usandırıcı hale gelir. Bu çatışmanın herhangi bir çözümü yoktur. Yalnızca derin ve şiddetli bir antagonizma

söz konusudur. Yaşam ve ölüm birbirine karşı durur. Bu ilişkinin ortaya koyduğu şiddet anlatılamaz; yalnızca etik ve şiirsel pratik onu yakalamakta başarılı olur. Bu tür bir ifade yeniliğe ya da başka bir deyişle, gücün olumlu ya da olumsuz görünümünün anlaşılmasına yol açar. Bu perspektiften, Spinoza Machiavelli ışığında, Machiavelli de Spinoza ışığında yorumlanmalıdır. Ortodoksluk sorunundan ayrı olarak, Marx ve Lenin, bu ilişki ve bunun çözümlenemezliği ve bastırılmaz şiddeti hesaba katılarak okunmalıdır. Çağdaş devrimci materyalizm bu paradokslar içinde var olur ve bunlar tarafından ölçülür.

Emeğin elbirliğine kapitalist el koymanın, bahsettiğimiz bu belirsiz, paradoksal ve çözümlenemez durumlar içerisinde üretilen ve hapsedilen olumsuz yönü kaçınılmaz olarak yayılır ve artar. Eğer toplumsal ilişkilerin acımasızlığı azami derecedeyse, terör de aşırı olmalıdır. Maddi terimlerle ifade edersek, *sermayenin teröre yönelik itkisi (potere)² nükleer güç ideolojisi ve pratiğiyle düzenlenir*. Bu aşamada basmakalıp olsa bile, teröre yönelik itkinin sermayenin bazı şeytani niteliklerinden kaynaklanmadığını vurgulamak önemlidir. Daha doğrusu, bu tür bir eğilimin kökeni ve mekanizması kaynağını; onlara yoğunluk derecelerini veren, sermayenin üretken elbirliğine el koyma diyalektiğinde bulur. Bu yoğunluk el koyma ilişkisi ne kadar kırılanlaşırsa o kadar büyüktür. Gerçekte, üretim sürecinin içerdiği elbirliği ne kadar ileri bir aşamaya ulaşırsa sermayenin meşruluğunu devam ettirmesi de o kadar daha zor hale gelir. Bu durumda iktidarın (*potere*) meşruluğu kabul edilemez bir aşkınlığa ulaşır. İlişki aslında örtük bir biçimde alaşağı edilmiştir: İktidarın yapay kırılanlığı, elbirliğinin sağlam yaratıcılığı ile yüz yüze kalmıştır. Ancak eğer iktidar bu gibi koşullar altında hüküm sürmeye zorlanırsa, o zaman toplumsal baskılar sadece büyümekle kalmaz, aynı zamanda –daha önce görmüş olduğumuz gibi– tam

² İtalyanca'da gücün ve kuvvetin merkezileştirilmiş, kitlesel bir biçimde kavranışına denk gelen *potenza* sözcüğünden farklı olarak *potere* sözcüğü, halihazırda yapılanmış ve merkezileştirilmiş bir kapasitenin, çoğunlukla devlet gibi bir kurumsal aracın kudretine ve otoritesine gönderme yapar. (ç.n.)

bir çöküşe neden olma eğilimi gösterir. Halihazırda iktidar hem kendisini güçten düşüren hem de istikrarına zarar veren bir çeşit çatallaşmanın içinden geçiyor. Elastik bir madde aşırı derecede gerildiğinde olduğu gibi, niteliksel bir sıçramayla patlama sınıra gelen yeni bir durum ortaya çıktığında da çok özel bir fiziksel uğrak söz konusu olur. Bu, deneyimlerimizin ve araştırmalarımızın bizi artık üzerine düşünmeye zorladığı bir uğraktır. Bunun nedeni, mülksüzleştirmenin sürekliliğini güvence altına almak için ölüm tehdidini artıran iktidarın gerçekte ölüm döşesinde yatıyor olmasıdır.

Gelişmiş kapitalizmde, *nükleer terör* sabit bir birikim olarak, *sabit toplumsal sermaye* olarak ortaya çıkar. Bu görünümün örnekleri çoktur. Hiroşima ve Nagasaki'den sonra, zaman zaman dünyanın dört bir yanında, hem korkuyu sürdürmeye hem de bütün dünyaya iktidarın bu tekil uygulanış biçiminin geri döndürülemezliğini hatırlatmaya yarayan radyoaktif kalıntılar ve nükleer bulutlar saçıldı. Ölüm bulutu Çernobil efendilerinin ellerinden çıktığında, meşrulaştırma gücü meşrulaştıracağı nesneden kurtuldu ve bu ayrılmayla birlikte, bulut sadece ölüm saçtı. Herkes bu ölümcül engele tepki gösterdi. Fakat buna etkili bir şekilde nasıl direnebiliriz? Bugün yaşam ve ölüm arasındaki hassas bir dengede yaşıyoruz ve halen çoğu kez yaşam veren şeyler ve potansiyel olarak öldürücü olan şeyler arasında ayırım yapabilmekten aciziz. Atmosfer zehirlendi. Bu nükleer terörün süreceği anlamına mı gelir? İnsanların yüreklerinde kök salan korku kaçınılmaz ölümün habercisi mi? Bütün bunlar, eğer nükleer gücü patronların bizim tecrübe etmemizi istediği gibi tecrübe edersek gerçek olacaktır; yani toplumsal sermaye olarak, bir zorunluluk olarak ve hatta zenginlik, tersine çevrilemez bir bilimsel zafer olarak, her halükârda çaresiz bir şekilde tabi olduğumuz toplumsal bir belirlenim olarak. Ancak durum böyle değildir. Korkunç yıldırma kapasitesine, her yerde hazır ve nazır sinsi vahşiliğe, cennete özgü bir genişliğe, kök kadar derinliğe, uzun yüzyıllar boyu sürekliliğe ve biyolojik mutasyonlar yaratma kapasitesine sahip nükleer güç imgesi, iktidarla (*potere*) savaşmak için kullanılabilir. Bu olanaklıdır, çünkü nükleer güç

öldürücü ve korkunçtur, bu yüzden de tiksindiricidir. Halihazırda bu nükleer güç imgesinin iktidara karşı yöneltilmiş olduğunu söylemiyorum; terörün gölgesinde tecrübe edilen bu meydan okumanın, muazzam direnişe ve iktidarın vahşi belirlenimine karşı konulmadan ve onlara kendi oturdukları zeminlerde meydan okumadan başarılamayacağını söylüyorum. Eğer zafer kazanacaksak, otoritenin nükleer güç üzerinde temellendirilmesinin toplum açısından bilinen tek ölümcül illet olduğunun tamamen teşhir edilmesi gerekecektir. Sermaye nükleer güce bağımlıdır. Sermaye bu gücü kullanmıştır ve bunun sabit toplumsal sermaye olarak kabul edilmesini ister. Bu toplumsal temeli, nükleer terörü -ister sermaye olarak isterse de toplumsal sermaye olarak- ortadan kaldırmaktan başka bir şey söz konusu olamaz.

Teoremim şudur: Sabit toplumsal sermaye nükleer sermaye olarak ortaya çıktığında, bunun yeniden üretimi artık barışçıl bir şekilde gerçekleşmez. Bu ne meşru ne de tahammül edilebilirdir. Bu sermaye yok edilmelidir. Diyalektik bu noktada sona erer. Geriye yalnızca yıkımın gölgesinde var olan kapitalist iktidar ve emeğin elbirliğinin toplumsal gücü arasındaki antagonizma kalır.

Savaş, toplumun kapitalist örgütlenmesinin her zaman temel bir yönü olmuştur. Bu bakış açısından, Hobbes gerçekten burjuva toplumun kâhini ve uzmanıydı. Savaşın toplum düzeyine içselleştirilmesi, modern çağın burjuva ideolojisinin temel unsurudur. Modern devletin üzerine inşa edildiği temel varsayım budur. Şu anda bu tarihsel evrenin sonlarını yaşıyoruz. Çoğu kez olduğu gibi, başlangıç noktası -bu örnekte, toplumsal düzenin özgül amacı, yani savaşın hukuki çözümü- gelişmenin ileri aşamalarından ötürü yerini uç alternatiflere bıraktı. Savaş bir kez daha varoluşumuzun dolaylımsız zemini ve üstbelirlenimi haline geldi. *Nükleer güç bu üstbelirlenimi pekiştirdi ve geri döndürülemez hale getirdi.* Dolayısıyla, savaş bir mevcudiyet, kesintisiz bir ufuk ve sürekli bir baskıdır. Toplum yalnızca arka planı oluşturur. Nükleer gücün gelişiyile birlikte, meşrulaştırma süreçleri zalimleşti. Zulüm şu anki normdur. Korku artık iktidarın sürdürülmesi için yeterli değildir. Korku insanları

sersemletecek kadar yaygın ve şiddetli olmalıdır. Nükleer güç ruha işkence yapar. Savaş, bizzat kendisi farkındalığımızın ufunda sabit bir noktaya dönüşen nükleer gücün yankılanmalarında gizil bir mevcudiyet haline gelmiştir.

Bütün bunlara daha sonra geri döneceğiz. Şimdilik sadece nükleer gücün üstbelirleniminden çıkan sonuçlardan birini tartışacağız. Gelişmiş kapitalist devlette, nükleer gücün, santallerinin ve tehdidinin kamusal karakterine denk düşen bir şekilde, gizliliğin olağanüstü yayılması söz konusudur. *Nükleer devlet gizlilik üzerine kurulu bir devlettir.* Gizlilik, devletin bütün kuruluşlarına yayılır, politik eylemin korunaklı ve çitlenmiş alanlarının sayısını çarpıcı biçimde artırır. Bunun güvenlik nedenleriyle gerekli olduğunu söylüyorlar ve bunda haklılar: Bu onların güvenliği için gereklidir. Bu onların kuruluşu, varoluşu ve yeniden üretimlerinin güvenliği için gereklidir ve toplumsal varoluşlarının gizlilik tarafından sürdürülmesi son derece semptomatiktir. İlk bakışta bir iletişim toplumuna tamamen zar zor benimsetilmiş bir ilke olarak gizlilik aslında o kadar iyi işleyen bir ilkedir ki toplumsal iletişimden mülksüzleştirilme sürecinin derinleşmesiyle uyumlu olarak genişletilir. Toplumsal iletişim kanallarına el konulması ve bunların mistikleştirilmesi, bunların bir tahakküm çerçevesi içine yerleştirilmeleri sürecine başladık. Şimdi ise tahakkümün iletişimin tam zıttı olarak görüldüğü, öncekini tamamlayıcı bir süreçle karşı karşıyayız. *Tahakküm gizliliktir.* Mülksüzleştirme sadece iletişimi ve bu tür bir iletişimin ürettiği emeğin elbirliğinin sonuçlarını mistikleştirmekle kalmaz, aynı zamanda iletişimi yasaklar ve tözünü ortadan kaldırır. İletişim ancak kapitalist teleoloji tarafından seçici biçimde kullanıldığı ve bu teleolojiye tabi kılındığı ölçüde var olabilir. Dolayısıyla, özneliği üreten mekanizmalar gizliliği de üretir. Gizlilik, iletişim süreçlerinin kurucusu olan belirlenimleri ortadan kaldırma yetisinin bir sembolüdür. Gelişmiş kapitalist toplumların en büyük saçmalığı, bir yandan açık olduklarını iddia ederken diğer yandan gizliliğin sürekli olarak büyümesidir; demokratik olduklarını iddia ederlerken gizlilik giderek korunur ve savunulur; hayatı zenginleştirme olanakları

patlarcasına büyürken ölüm ihtimalinin gizliliği sürdürülür. Bu paradoks sınırlarına dayanmıştır ve gelişmiş kapitalizmin ayırt edici politik ve üretken yapılarının büyük çarpıklığını oldukça iyi gösteren bir saçmalaktır.

Başka bir deyişle, geç kapitalizmde, sermayenin dayandığı mülksüzleştirme eylemi temel olarak iletişimi gizinden, onu toplumsal işçinin üretim tarzı yapan o yaratıcı mucizeden ayırmayı amaçlar. Bu giz, bir kez el konulduğunda, egemen iktidara ait bir gizeme dönüştürülür. İktidar neden daima karanlık, kutsal ve vahşi bir şey olarak görünür? Bu durumda, mistikleştirici yanılsama paradoks noktasına taşınır ve iktidarı gizli kılma çabası kendi karşıtını, yani iletişim sürecini ve hepsinden önemlisi bu sürecin öznesini etkilemeye başlar. Bu mülksüzleştirme eylemi, “ele geçirme yasasının” ifadesi olarak her zaman olduğu gibi rezil bir hareket olmayı sürdürür. Toplumsal komünite, kolektif özneler üretken elbirliğinin bütün değerlerin yegâne temelini oluşturduğunu ne kadar kabul ederse, bu eylem o kadar aşağılık hale gelir. Bununla birlikte topluluğun bastırılmaz talepleri gelişmiş kapitalizmin toplumsal ilişkilerinin altını oyuyor ve onları devasa bir baskı altına alıyor. Kısacası toplumsal işçinin dünya ekonomisiyle sermaye tamamen ve sürekli olarak çelişki içindedir ve tam olarak bundan ötürü hem yıkıcı hem de kurucu devrimci düşünceler halen bir ifade olanağı bulabiliyor. Bu düşünceler, kapitalist mülksüzleştirmeye karşıt olarak *proleter yeniden temellükü* önerirler.

ÖZNELLİĞİN ANTAGONİST ÜRETİMİ

Nesnel bir olgu olarak düşünülen mevcut dönüşümle ilgili birçok düşünceyi analiz ettikten sonra, şimdi bunu öznel bir bakış açısından düşünmek istiyoruz. Aşağıda tamamıyla tanımlayacağımız öznel yön tamamen temeldir. Böyle olduğu oranda da toplum ve sermaye arasındaki ilişki kendisini, bir yanda devlet diğer yanda ise özneler ve yurttaşlar, üreticiler ve sömürülenler arasındaki bir ilişki ve dolayısıyla karmaşıklığı toplum ve sermaye arasındaki bağı oluşturan bağlantıların çeşitliliğine, farklılıkların, çelişkilerin veya alternatiflerin derinliğine bağlı olan bir ilişki olarak gösterir.

O halde yapmak istediğimiz şey bu ilişkinin dinamiklerini öznel bakış açısından analiz etmektir. Bu tür bir analiz ne gerektirir? Öznel “bakış açısıyla” anlatılmak istenen nedir? Bu, öznelerden bu anlamda bahsetmenin tözsel bir ilişki kurmak ve dolayısıyla ontolojik bir anlayışı yeniden olumlamak demek olduğu ya da bunun yerine, antagonizmanın sadece öznel terimlerle belirtilebilir olduğu anlamına mı gelir? Bu sorulara yanıt bulmak için, birkaç referans noktası oluşturmak belki de faydalı olacaktır. *İlk olarak*, burada bahsedilenlerin tözsel ve sabit uğraklar olmadığı açıktır. Özne, özneler, ontolojik ilişki ve antagonizmanın devamı, bütün bunlar insan deneyiminin dolayimsız bir fenomonojisinin parçasını oluştururlar ve deneyimin ötesine

geçen temellere gerek duymazlar. Deneyim, özellikle kolektif öznelliklerle ilgili olan deneyim dinamik bir şeydir. Dolayısıyla *ikinci olarak*, “bakış açılarından” bahsedildiğinde -yani değişen amaçlardan- öznelerin kendilerini “mekanizmalar” olarak ortaya koyduğu açıktır. (Başka bir açıdan -Foucault’yu izleyerek Guattari’nin kullandığı terimlerle ifade etmek gerekirse- özneler kendilerini “agencement”lar¹ olarak ortaya koyacaklardır.) Bu yüzden, tekrarlayacak olursak, (diyalektik materyalizmin belli versiyonlarında bulunabilen) tözcü bir ontolojinin ve antagonist Manikeizm’in² belirli bir çeşidinin şüphesiz burada hiçbir yeri yoktur. Burada yerlerinin olmamasının geçerli bir nedeni vardır, o da bizim materyalizmimizin hiçbir anlamda diyalektik olmamasıdır. Ancak bunu söyledikten sonra, “*o zaman ‘bu bakış açıları’nın bir bedeni yok mudur?’*” sorusunu sormaya yöneliyoruz. Ve eleştirel aklın yerini alan (devrimci ya da başka türlü bir) fetişizmi önlemek için sadece tözcü ontolojiyi değil, aynı zamanda her tür ontolojiyi reddetmek gerekli midir? Böyle olduğunu düşünmüyorum. Aksine öznel bakış açısının esas olarak kurucu olduğunu ve bu kurucu sürecin gerçek belirlenimlerin yorum-bilgisine göre ontolojik terimlerle yorumlanabileceğini düşünüyorum. Bununla bakış açılarının gerçek anlamda karşı karşıya geldiğini, özneler arasındaki çatışmanın elle tutulabilir bir şey olduğunu ve bu bakış açılarının ve çatışma noktalarının maddi öneme sahip genel bağlamlara ve çerçevelere biçim verdiğini söylemek istiyorum. Dolayısıyla bizim yapısalcılığımız “öznesiz bir süreç” ile aynı kayıtsızlık derecesine ulaşamaz. Tam tersine öznelliğin ontolojik yönleri bakış açılarının formülasyonları, mücadele yönelimlerinin iç içe geçmesi, amaç ve arzuların açığa vurulmasıyla kurulur (daha doğrusu üretilir).

¹ Deleuze ve Guattari tarafından kullanılan bu Fransızca terim, söylemsel bir formasyonun maddi pratiklerle kesiştiği alanı belirtir. *Agencement*, Deleuze ve Guattari’nin sözleriyle “aynı zamanda hem bir makine birleşim hem de bir ifade birleşimidir”. (ç.n.)

² İran’da M.S. III. Yüzyılda Mani tarafından ortaya atılmış düşüncelerin sonradan din niteliğini almasıdır. Manikeizm’e göre evren ve insanın yapısını kuran iki karşıt (iyilik ve kötülük) güç vardır ve insan varlığı bu iki gücün sürekli çatışmasından doğan eylemler içindedir. (ç.n.)

Öznelliğin ontolojik yönleri *farklı* (daha doğrusu, *antagonist*) biçimlerde üretilir. Bu yalnızca tarihsel kişiliklerin doğuşunda değil, tarih ve toplumun bütün bir yapısında ve kurumsal süzeklerin tabi olduğu ilişkide de molar³, antagonist alternatifleri tanımlayabileceğimiz anlamına gelir. Bireysel belirlemelerin genetik mekanizmalarının bakış açısından analiz edilirse tarih, sınıf mücadeleleri tarihi değildir; tarih sınıf mücadeleleri tarihi haline ancak bu belirlenimler biriktiğinde ve toplumsal formasyonlara dönüştüğünde gelir. Bu toplumsal formasyonlar aynı anda tekil olarak ve bireysel yönlerin birikimi, ideolojik eşikler ve makineler olarak görülebilirler. Bu genel perspektifler içersinde, yeni kolektif tekillikler hayatın, iktidarın ve yeniden üretimin temel sorunları üzerinde çatışmaya girerler. Şimdi, çatışma ilişkinin temel yönlerine odaklandığında –yani, toplumsal ilişkinin varoluşu ve gidişatıyla ilgili önemli kararları zorlayan yönler üzerinde yoğunlaştığında– alternatifler molar, ikici ve antagonist bir hale gelir. Mevcut durumda bu, söz konusu olan *emeğin elbirliğine el konulması sorunu* olduğunda alternatiflerin molar, ikici ve antagonist hale geldiği anlamına gelir. Böylece mikro çatışmalardan molar çatışmalara geçilir ve insan etkinliğini koordine eden makineler katı ve karşıt sıralara geri çekilir. Bu tür katılıklar ne bağlantıların karmaşıklığını, ne de tikel tarihlerin yoğunluklarını etkiler. Aksine, bu tekil bakış açılarının indirgenemezliğini kanıtlar. Aynı zamanda, mekanizmalar emeğin elbirliğinin iletişimi yoluyla ifade ya da el koyma sorunları etrafında kurulmaya başladığında, yapıcı mekanizmaların doğal bir parçası haline gelen şiddeti gösterir. O halde antagonizma, özneleri kuran karmaşıklığı basitleştirmek yerine artırır ve bu karmaşıklık kendisini oluştururken antagonizma yaratır. Bu, *kurucu bir ontoloji* olarak adlandırabileceğimiz ve her zaman analitik ve yaratıcı anlamda etkili olan işleyişlerin birikimi yoluyla kolektif kimliklerin oluşumuna erişebilen, çok özel bir ontoloji biçimidir. Öznelliğin

³ Deleuzecü bir kavram olan molar; kesin ayrıntıların, farklılıkların ve tekilliklerin sonuçlarını geçersiz hale getirecek şekilde, istatistik yasalarına göre işleyen katı tortulaşmalar anlamında kullanılıyor. (ç.n)

üretimi temelinde -antagonist alternatiflerin merkeziliğine dair bu gözlemler dizisini sonuçlandırmak üzere- keşfettiğimiz şey budur. İnsan bilimleri açısından özgün ya da önemli bir yaklaşıma sahip olduğumuzu ancak bu yolla öne sürebileceğimizi de eklemeliyiz. Verili bir öznenin bir diğerinden daha fazla önemli olmadığı ve hiçbirinin hiçbir şekilde önem taşımadığı yerde, bir yandan bilime dair totaliter ve idealist anlayışların boş idealist soyutlamaları öte yandan ise kayıtsız ve kinik çoğulcu kavramlar bizim yöntemimize eşit ölçüde zıttır. Aksine bizim çoğulculuğumuz somut özneler üzerinde yoğunlaşır, hem ikiciliği hem de antagonizmayı kabul eder, ideal kategorileri ayrıştırılmış analizlerde kullanır ve sonrasında bu analizin sonuçlarını ontolojik bir yeniden yönelim için kullanır. Bizim kendi ontolojimiz köklerini çoğulculukta bulur, ancak belirlenimsizliğin ideal kategorilerini reddeder. Dolayısıyla bu ontoloji, çerçevenin (ve toplumun, devletin ve onu saran Umwelt'in) bütünlüğünü kuran mekanizmaların ve eğilimlerin antagonist biçimde kullanımına göndermeyle tanımlanır.

Toplumun ve devletin bütünleşmesi böylece biçimsel olarak ortadan kaldırılır. O halde her şeyden önce, devletin aldığı biçimi ve antagonist bir özne olarak nasıl işlediğini görelim. Bütün hukuki anayasalar, devletin eylemlerinin meşruluğunu ve etkililiğini, amaçlarına ulaşmasını güvence altına almak için tasarlanan davranışlarla ilgili bir dizi yasal hükümlere denk düşer. Başka bir deyişle, devlet anayasa yoluyla, meşru şiddet kullanımının tekeli haline gelir ki buradaki “meşrulaştırma”, bir özne olarak devletin kendi varoluşu ve eyleminin tözü ve gerekçesi olarak kurmaya çalıştığı bir değerler bileşimi ve güç ağı olarak anlaşılmalıdır. Ancak sadece öznelliğin yasal/anayasal yönünü yeniden tanımlamaya çalışmak yeterli değildir. Gelişmiş kapitalizmdeki devlet biçiminin, güç eğilimlerinin (sonuç olarak ortaya çıkan amaçların ve sınırların) belirli ve tarihsel bir tanımlaması olarak açığa çıkartılması gerekiyor. Kısacası devletin yalnızca çatışmalı bir bağlamın örgütlenmesi olarak değil, aynı zamanda, hepsinden önemlisi, mülksüzleştirmenin (yani sömürünün) motoru ve bu yüzden özellikle diğer öznelerle karşı olan

bir özne olarak gözler önüne serilmesi gereklidir. Bu yüzden bir kez daha *eşzamanlı bir analizden artzamanlı bir analize* geçeceğiz; ancak bu defa, yalnızca devlet-biçimi eklemlenmelerinin tanımını zenginleştirme amacıyla.

Örneğin, altmışların sonunu, ve özellikle, bu on yılın nihai teorik paradigması olan 1968'i düşünelim. Bu tarihsel perspektif içinde, antagonist öznelliğin devlet tarafından üretimi hangi biçimi aldı? Bu soruya yanıt vermek imkânsız değildir ki aslında bunu yapmak zor bile değildir. En dolayımsız biçimiyle, bu yanıtın mücadelenin diyalektiğinin genel ilkesinin ya da öznellik üretiminin diyalektik mekanizmadan etkilenen biçiminin basitçe uygulanmasına dayandığı gösterilebilir: antagonizmanın ve onu destekleyen öznel bileşimlerin, mücadelelerin, yeniden yapılanmaların, yeni bileşimlerin ve öznelliklerin vb. tanımı. Ancak, daha önce görmüş olduğumuz gibi, altmışlı yıllar, o dönemde egemen olan reformizm aracılığıyla -yani işçi sınıfının sendikası ve politik programı olarak ve hem kendiliğindenliğinin hem de kendi örgütlenmesinin işareti olarak kabul ettiği bir reformizm-önceden beri var olan düzenleme ve düzenleme biçimi krizini üretti. Altmışlardan sonra, diyalektik, reformcu devlet imgesini bir yönetim aracı olarak "*kriz devleti*" imgesi -yani krize başvurmaya zorlanan ve dolayısıyla krizin "tüketicisi" olan bir devlet imgesi- takip etti. Tahakkümünü yeniden kurabilmek adına, sermaye ve onun devleti işin gözetimi, örgütlenmesi ve dağılımına ilişkin araçlarının sadece birini değil bütün bir dizisini değiştirmek zorunda kaldı. Ancak *toplumun bu genel olarak yeniden yapılandırılması* ve kapitalist üretim tarzının geliştirilmesi *sürecinin*, eski düzeni devam ettiren öznel belirlenimleri, kolektif ve elbirliğine dayalı diretmeleri alt üst etmemek gibi özgül bir niteliği vardı. Yeniden yapılandırma süreci elbette radikal bir süreçti, fakat aynı zamanda geçici stabilizasyonun ve nispi denetimin belli öğelerinin etkili olmaya devam etmesi gerektiği yönündeki kaygıyla sınırlanmış ya da denetlenmiş olduğu söylenebilir. Dolayısıyla yeniden yapılanma (sürecinin) giderek şiddetlenen ve bütünleştirici hale gelen dönemleriyle tutarlı olarak, yenilikçi süreç bir bütün olarak gözler önüne serildiğinde,

diyalektik durdu. Birdenbire, bununla birlikte daha da ikna edici bir biçimde toplumsal yapıya antagonizmanın hakim olduğu kanıtlandı. Sosyal bilimlerin bulgularına egemen olan diyalektik yasalar sanki artık gerçekliği ve öznelliği kavramak için kullanılamıyordu ve iç içe geçerek yükselmek yerine, en sonunda kendilerini kendi mekanizmaları içinde ayrılmış olarak buluyorlardı ve bu yüzden de antagonistler. Çünkü meşhur *reformist yeneden yapılanma* dönemi, *işin toplumsallaşmasında* yalnızca nicel olarak değil aynı zamanda niteliksel olarak da *belirleyici* olmuştu. Bu noktada, toplum etkileyici eşbiçimlilikler (*isomorphism*) sergiledi: Toplum fabrika koşullarını yeniden üretti ve doğrudan sömürünün gerçekleştiği yerler, sömürünün dolaylı biçimde gerçekleştiği yerlerle birlikte sürekli olarak dönüştürücü pratiklerin aktarımlarıyla kesişti. Çalışma dünyası tamamen toplumsal, akışkan, bir uçtan bir uca kat edilebilir, geçirgen ve aktarılabilir. Hangi bakış açısından bakılırsa bakılsın, üretim hegemonyasının merkezlerinin kitlesel işçiden toplumsal işçiye bu dönüşümü o kadar dikkate değerdir ki diyalektik artık yoktur. *Yeniden yapılanma ve mücadele arasındaki ilişki parçalandı*, çünkü söylemiş olduğumuz gibi, bu ilişki toplumsal olarak yaygınlaştı; sermayenin yapısını canlandırarak organik bileşimine saldırdı. Kol ile kafa emeği arasındaki ve emeğin elbirliği ile bilgi iletişimi arasındaki mübadele süreçlerini (doğa ve değer bakımından) temel olarak dayatmasıyla birlikte bu ilişki doğasını değiştirdi. O zaman bu perspektiften, sermayeden hasıl olan bu öznellik üretimi pratiği nedir?

Bu koşullarda *sermayenin alternatif (antagonist) öznellik üretimi* tekrardan başka bir şey değildir. Bu ne muazzam bir enerji gerektirir! Bu perspektiften, özneliliğin üretimi, hem gerçekte hem de görünüşte -korporatif katılıkları, sabit mekanizmaları ve iktidarın istikrarının teminiyle birlikte- eski üretim tarzı normlarının üretici güçlerin dönüşümüne, toplumsallaşmasına, akıcılaşmasına ve harekete geçirilmesine dayatılması gerektiği anlamına gelir. Hemen görülebildiği gibi, eğer bu olanaklı değilse ve eğer neo-korporatist çözüm önemsenmezse, o zaman başka araçlar bulunacaktır. (Ancak yetmişlerin başında

-ve İtalya’da, “tarihsel uzlaşma” olarak adlandırılan döneme kadar- neo-korporatist çözüm hakimdi.) Üretici güçlerin politik ifadesini engellemek -tahakküm altına almak için üzerlerinde çalışmak- esastır. Kısacası (tanımlamış olduğumuz) üretken güçlerin devrimiyle ilgili olarak, bunların *toplumsallaşmasını* parçalamak ve *otonomilerine* (ya da başka bir deyişle, üretken elbirliğini doğuran heyecan verici *iletişim* yetilerine) el koymak temeldir. Bu bakış açısından, öznelliğin sermaye tarafından üretimi kurgusal antagonizma öğeleri yaratmamalıdır. Öznelliğin üretimi antagonizmanın kendini hasrettiği maddedir. Öznellik üretimi antagonizmanın kurgusal öğelerini patlatır ve ön planda sergiler. Dolayısıyla tüm mesele, amansız antagonist biçimleri içersinde onları bilmek, onlara sahip olabilmek ve onları idare etmektir. Öznelliğin sermaye tarafından üretimi tamamen, toplumsallaşmanın işçinin ve üreticinin eline verdiği gücü parçalamak yönündeki çok daha önemli zorunluluk tarafından belirlenecektir. Tabiri caizse yeniden yapılandırılan kapitalizmin marifeti olan öznelliği parçalama planı düşünüldüğünde, “bunun hangi biçim ve yöntemlerle geliştiği” sorulabilir?

Bu mekanizmalar karmaşıktır. Aslında, mesele emek süreçlerinden ortaya çıkan yapılara karşı bir plan çıkarmaktan (yani dışsal bir alternatif hazırlamaktan) çok bu süreçlere sızmak ve bunların ifadesindeki değişimler ve kendilerini kurdukları Umwelt’in bütünü üzerinde denetim sahibi olmaktır. Bütün mesele ekonomik döngülerin parçalandığı, daha doğrusu gelişimi temsil etme ve diyalektik olarak içirme yetilerini tamamen kaybettikleri bir politik döngüyü yeniden inşa etmektir. Bu durumda öznelliğin kapitalist üretimine komuta eden işlemlerin karmaşıklığını vurgulamak gerekir. Bu durumda, paradoks sınırlarına kadar zorlanır ve öznelliğin sermaye tarafından üretimi, üretimin komünal süreçleriyle bütünleşmiş olan öznelerin aşırı parçalanmasına doğru yönelir. Üstelik bu parçalanma temelinde, öznellik üretimi özneleri ayırmış gibi göstermeye yönelir.

Bu süreçlerin güçlü kökleri, yani emeğin toplumsallaşmasına, iletişim ve elbirliğine karşı öznellik üretim mekanizmaları (ortaya çıkışlarının işaretleri yetmişlerin sonlarında zaten

ortada olmasına rağmen) günümüzde açıkça bulunabilir. Toplumsal olanın yapısal eşbiçimliliğini parçalamakta -sermaye açısından yararlı bir biçimde- *kullanılan* hepsinden önemlisi *üç araç* vardı: piyasanın yeniden inşası, toplumsal emek gücünün bölünmesi ve (eleme, hiyerarşi ve bireysel değerler vb.'e dair) çok güçlü bir ideolojik göstergebilim. Kapitalist öznellik üretiminin bu üç temel aracını sırasıyla tek tek inceleyelim. Bunu yaparken, bu projelerin gerçekleştirilmesi sırasındaki öfkeyi -doğal ve tarihsel sınırları bile (şiddet ve vahşet ile) aşma çabası- unutulmamalıdır. Bu projeler ne kadar idealizm tarafından gizlenir ve bu yüzden etkili bir şekilde işleyemezse, açıkça görüldüğü gibi durum daha da bu hale gelir. Kısacası çelişki gerçek (yani mistikleştirilmemiş) öznellik üretiminin özüne, yani proleter bir bakış açısından yeni üretken elbirliği hareketlerine bağlılıkla anlaşılabilir olan üretime ne kadar saldırırsa bu durum daha da geçerlidir. O zaman evvela *piyasanın yeniden inşasını* inceleyelim. Bu çok karmaşık bir işlemdir. Bu işleme derhal sınırlı ve yıkıcı bir hedef, yani refah devletinin çözülüşü, daha doğrusu "gerilemesi" atfedilir. Aslında "piyasanın yeniden inşası"nın ideolojik makinesini düzenleyen binlerce manevranın, yalnızca refah devletinin -ve dolayısıyla bütün refah biçimlerinin- yıkımı örneğinde sağlam bir araçsal rasyonalite bulması hiç tesadüf değildir. İlk olarak, yeniden inşa ideolojisinin son derece yıkıcı bir niteliği vardır; o kadar yıkıcıdır ki çoğunlukla patronlar açısından çok faydalı olan kurumların bile çözülmesi istenir. Yeniden inşa edilen piyasa, ekonomik özgürlüklerin cennet bahçesi olarak ortaya çıkmalı ve gerçekten böyle olmalıdır. Ancak bu ekonomik gerçekliklerin refah devletinin niteliklerinin olumsuzlanması dışında hangi açıdan tanımlanabileceği bilinmez. Refah devleti aslında emek faaliyetinin toplumsallaşmasının kurumsal görünümünden başka bir şey olmadığı için, bunların hiçbirisi bizim açımızdan anlaşılmasa olmamalıdır. Bu toplumsallaşma (genellikle *devlet* müdahalesi anlamına gelen) politik müdahalenin nispeten araçsal bir kullanımını gerektirir. Amacı emek faaliyetinin toplumsallaşmasına destek olmak ve bu temelde yeni üretken aktörlerin ürettiği zenginliği yeniden bölüştürmektir.

Bu yüzden, *refah devletinin yıkımı* emeğin toplumsallaşmasının parçalanmasına işaret eder. Piyasanın yeniden inşası, yalnızca olumsuz gücün bir programı olacaktır. (Şüphesiz bu hedef derin etkileri olan ve tamamen olumlu bir niteliğe sahip araçların ve müdahalelerin kullanımını gerektirecektir; yine de bu işlemin maksadı mistikleştirici ve yıkıcıdır.) Piyasanın yeniden inşası toplumsal elbirliğinin bencilce talanına göz yummak demektir; rekabetin aşağılık efsanesini desteklemek ve iletişime el konulması konusunda işbirliği yapmak demektir. İkinci olarak, kapitalist ideoloji piyasanın yeniden inşasının başına *emek piyasasını bölme* hedefini oturtur. Kapitalist saldırının kuramcıları, emek gücünün toplumsallaşmasının koşullarını ya da üretken elbirliğinin gerektirdiği yatay iletişimi ortadan kaldırmanın yeterli olmadığını; daha olumlu bir anlamda ayrılmanın ve bağımsızlaşmanın koşullarının ve elbirliği sürecinin önünde etkili engeller oluşturulması gerektiğini söyler. Bölünme, yukarıda gördüğümüz gibi, bu hedef için temel bir araçtır. Bu yine de yeterli değildir. Bölünme yönündeki bu kapitalist arayışın sonucu olan *ikili toplumun* kendisini bu şekilde yeniden üretebiliyor olması gerekir. Bölünmenin ardışık ve sürekli motorlarının harekete geçirilmesi gerekir. Bölünme böylece ideal bir ufuk, belirsiz bir ayrılma süreci ve düzenleyici bir fikre dönüşür. İnsanlar arasındaki neredeyse dini -ve dolayısıyla hatta daha da mistikleştirilmiş- bir eşitsizlik ruhu bu projenin doğasından gelir. Ücretlerden aileye, istihdam olanaklarından okullara ve araştırmaya (ve hepsinden önemlisi iç ve dış göç, çevresel üretim birimleri, çevresel Fordizm gibi uluslararası boyutlara kadar) toplumsal örgütlenmenin bütün nesnel yönleri eşitsizlik ruhundan etkilenebilir. Bununla birlikte toplumsallaşmanın parçalanma sürecinin analizinin üçüncü kısmına, yani *hiyerarşi ve bunun ideolojik kanonlarına*⁴ geliriz. Eğer belli bir dereceye kadar bağımsız

⁴ Canon: Köken olarak Hristiyanlıkta kilise yasası. Kutsal Kitabın bir parçasını oluşturduğu açıkça kabul edilen bazı yazıların bir listesi anlamına gelen bu sözcük, hem kitaplar dizisi hem de çoğunlukla benimsenen davranış ve düşünüş biçimi, genel kural, ölçüt ve ilke anlamlarına da gelir. (ç.n.)

bir güç ve bir ayırma planı olduğu kanıtlanan, genişletilmiş bir yeniden üretim modeli içinde açıkça birbirleriyle bağlantılı olmasaydılar, refah devletinin yıkımı ve piyasanın yeniden inşası, emeğin toplumsal doğasının çözülmesi, emek piyasasının bölünmesi ve parçalanması -ve son olarak da ikili toplum ve bunun ürettiği diğer bütün pislikler- hiçbir anlam ifade etmezdi. Emek gücünün toplumsallaşmasının, iletişimin ve emeğin elbirliğinin komünal doğasının kapitalist bir biçimde parçalanması, bu noktada aşırı mistifikasyon ve radikal bir alternatif proje açısından desteklenir. Bu, sınıf mücadelesinin ayrı bakış açısı ve kararı olarak desteklenir. Bununla demek istediğim, sermayenin bile aziz tutulan diyalektiği terk ettiğidir. İdealist ve tipik bir bakış açılarından böylece en yüksek kapitalist öznelliği kavrarız. Her zaman olduğu gibi, ayrıcalıkların ve meritokratik⁵ işlevlerin geleneksel öğelerinin bir kümesini ifade eden hiyerarşik değerler bu noktada dayatılır, daha doğrusu üretilir ve yeniden üretilir. Bu işlemi sonuna götürerek, sermaye emek gücü açısından kendi antagonist stratejisini ve bundan ortaya çıkan stratejiyi fark eder. Bu noktada kapitalist öznellik tamamen açıktır. Şimdi açıklığa kavuşmuş olduğu gibi, kapitalist öznellik tanımının herhangi bir tözcü varsayımla hiçbir ortaklığı yoktur. Kapitalist öznellik bir mekanizma, süreç tarafından oluşturulan bir özne, bir mücadele stratejisinin ve düşmanın tepeden tırnağa sömürüldükten sonra ortadan kaldırılmasının pekiştirilmesidir. Bu stratejiyi, genel olarak sömürü tarafından büyük antagonist ilişki çiftlerinin tanımına doğru götürülmek üzere, günlük çarpışmaların mikro-çatışması izler. Böylece antagonist karşıtlık, makroskopik bir düzeyde şekillenir. Bu, sömürü lehinde ya da aleyhinde, toplumsallaşma, eşitlik ve özgürlük lehinde ya da aleyhinde olan molar bir karşıtlıktır.

Şimdi bu bağlamda son bir nokta üzerinde duracağız. Daha önce gördüğümüz gibi (ve bu hem gerçekliğe hem de yöntemimize uyan bir şeydir) toplumsal olan boyunca yayılan stratejiler hem toplumsal olan içinde kök salar hem de ideoloji alanıyla

⁵ Liyakat egemenliğine dayanan toplumsal sistem. (ç.n)

ilişkilidir. Bu stratejilerin gerçekliği daima ve her durumda çift anlamlıdır. Marksist terimlerle ifade edersek, bu stratejiler hem yapıya hem de üstyapıya aittir ve çok iyi eklemelenmiş ve karmaşık nedensellik mekanizmaları yoluyla ilişkiler bileşimine içerilmiş durumdadırlar. Ancak bu noktada yukarıda yaptığımız gözlemlerden çıkarak geçici olarak bir tür yasa kurabiliriz, yani işin toplumsallaşmasını ortadan kaldırma yönündeki ihtiyaç daha acil hale geldikçe ve bu proje daha da özel hale gelerek antagonist bir alternatif oluşturmaya çabaladıkça, kapitalist stratejilerin idealist yönlerinin ideolojik niteliği daha şiddetli bir şekilde vurgulanır. Bunu söylemek, sermaye tarafından hiyerarşik değerlerin kuruluşunun giderek gerçekliğin bir eksikliğini temsil ettiğini söylemek demektir. Bu noktada kapitalist proje artık bir gerçeği mistikleştirmez, ancak yakından gözlemlendiğinde, mistifikasyonun yerine gerçekliği koyar ve böylece dünyanın anlamsızlığını derinleştirir. Ayrıca ideolojinin gerçek gibi görünüşünü siler. *Hiyerarşinin göstergebilimi ve değerleri* çok soyut bir uğraktır. Ancak emeğin özellikle bireysel niteliklerini yadsıyan bu soyutlamanın bir uğrağı değildir. Aksine genel olarak gerçeğin bilgisine karşı konulan şey, bu soyutlamanın bir uğrağıdır. Bu bir komuta işlevi, saçma ancak verimli göstergelerin bir eklemelenmesidir. Burada öznelliğin üretimi, gayri insaniliğin üretimi olmuştur. Toplumsal işçi dönemindeki kapitalist ideolojinin bu Nazi yönü hafife alınamaz.

Bütün bunlara karşıt olarak işçiler benzer bir biçimde antagonist bir öznellik üretimi süreci başlatmalıdır. Tıpkı şimdiye kadar ana hatlarını çizdiğimiz öznelliğin kapitalist olması gibi, işçilerin öznelliği de proleter olmalıdır. Bu nasıl saptanabilir? Nasıl fark edilebilir? Bu soruyu yanıtlamak güçtür. Yine de gelecek bölümde bunu yapmaya çalışacağız. Şimdilik, analiz ettiğimiz nedenler çerçevesinde, bu süreçlerin başlangıcını saptamamıza olanak tanıyan mekanizmaları anlamının mümkün olup olmadığını görmek yararlı olabilir.

İlk mesele şudur: Kendimizi toplumsal emek gücüne bir saldırının söz konusu olduğu bir durumda bulduğumuzu, dolayısıyla kapitalist öznenin antagonist kuruluş süreci ve bunun işçi

toplumu açısından sonuçlarıyla karşı karşıya kaldığımızı hayal edelim. Şimdi bu durum *-yetmişlerin sonunda* tanık olunduğu üzere- doğrusal değildir. Deyim yerindeyse, zincirlerinden boşanmış (kapitalist bakış açısından münasebetsiz, ancak buna karşıt bir bakış açısından erdemli olan) denetlenemez birçok sonuç söz konusudur. Üretken toplumu parçalamaya dönük kapitalist çaba, işçi hareketlerinin tarihsel sürekliliğinden kaçsalar bile, yine de piyasaya yönelik kapitalist planlarla kolayca uzlaştırılamayan (özgürlük uğrakları ve tekilleşme deneyimleri gibi) çeşitli güçleri harekete geçirir. Sermaye, stratejisini geliştirirken, bu yeni tekillikleri tanımaya zorlanır, ancak hiçbir şey bize bu yolculuğun sermaye tarafından kurulan yön doğrultusunda sonuçlandırılabilceğini göstermez. Gerçekte bu tekil uğraklar, toplumsal emek sürecinin birliğinden ve iletişimsel elbirliğinden ayrılmış (ve bazen de gettolaştırılmış olmalarına) rağmen, etkili bir direniş ortaya koymayı başarırlar. Yeniden kurucu bir projeyi tanımazlar, ancak kapitalist projeyi de tanımaz ve hiç de kabul etmezler. İşçi mücadeleleri tarihi içindeki başka uğraklarda kendimizi yine benzer durumlarla yüz yüze buluruz. Mücadelelerin yenilgisini (örneğin göç gibi) salt direnişi içeren yeni deneyimler izledi. Ancak yenilgiler telafi edilemezdi. Yetmişlerde, *kitlesel işçinin* ve örgütlenmesinin *yenilgisini*, toplumsal bir dağılma ve her anlamda *oldukça yükselen bir hareketlilik* dönemi takip etti. Toplumun atardamarları boyunca gerçekleşen bu iç göç -toplumsal enerjilerin bu seferberliği- başlangıçta salt bir *direnış* olgusuydu. Bununla birlikte bu çok önemli bir direnişti, çünkü *alternatif ya da antagonist mekanizmaların yeniden inşası* öngörüsüyle araçların, gereçlerin ve koşulların hazırlanmasına olanak sağladı. Sermayenin bir kriz durumunda antagonist üretim stratejisini geliştirilmesiyle aynı anda karşıtının da geliştiğini, daha doğrusu başka bir eğilim ve antagonist bir amacın işareti olarak gelişmeye ve biçimlenmeye başladığını vurgulamak önemlidir. Bu başlangıç noktasında artık herhangi bir diyalektik yoktur. Baştan itibaren birbiriyle karşı karşıya gelen ve kendilerini eylem için hazırlayan antagonist paradigmlar söz konusudur. Bunun ardından mekanizmalar nasıl gelişir?

Bu soruyu yanıtlamaya başlarken şunu söyleyeceğim: Kapitalist açısından süreç, gerçekten ideale doğru ne kadar ilerlerse, işçi ve üretken elbirliği toplumu açısından mekanizmanın kuruluş makinesi; idealden gerçeğe, belirlenimsizlikten azami tekilleşmeye (ya da basit terimlerle ifade etmek gerekirse, *direnışten kendinin kılmaya, yeniden kendinin kılmadan öz-örgütlenmeye*) doğru o kadar çok ilerler. Kısacası bu, çeşitli *kendini değerli kılma* biçimleri boyunca gerçekleşen bir yolculuktur. Azami gerçek belirlenim, elbirliği süreçlerinin tekilleşmesine ve bunları, tekillikler tarafından tamamen tabi kılınmış etkili bir ütopyanın -komünist disütopyanın- hizmetine sunmaya bağlıken, azami ideal direnme direniş durumuna karşılık gelir. Bütün bunları daha sonra açıklayacağız. Bu noktada, daha önce sermaye konusunda yapılmış olduğu gibi, bu sürecin karmaşıklığının -işçi toplumu örneğinde bile- mikro çatışmadan açık sınıf mücadelesinin büyük antagonist ve molar karşılaşmalarına aktarımının nispi doğrusallığına gölge düşürmediğini hatırlamak gerekir.

Toplumsal işçi açısından direnişten kendinin kılmaya doğru hareket ne demektir? Bu, neredeyse şuursuz ve bilinçsiz bir şekilde, mücadelenin önceki dönemleri sırasında kurulmuş olan katı değerler dünyasını aşmak, bunların arta kalan tutarlılığını ve bundan kaynaklanan kimliklerini toplumsal işçinin yeniden yapılanma sırasında maruz kaldığı aktif mistikleştirmeye karşı karşıya getirmek demektir. Ancak, geçmiş bir gerçeklikle yeniden kurulan (değer-belirleniminden yararlanan ancak patronların karşı saldırısıyla artık salt bir ihtiyaçlar ufkundan bile daha önemsiz bir şeye indirgenmiş olan) bu bağlantı, bu geçmişte ne vicdanın ne de belleğin, yalnızca mücadelenin devamlılığının doğruladığı derin bir çizgiyi, somut bir esası tanımlayamıyorsa -ki bu temel bir şeydir- yeterli olmayacaktır. Ve bütün değişiklikler, kırılmalar ve radikal yenilikler bu kurulu ve yeniden keşfedilmiş temel etrafında, öznel bir ontolojinin dinamik bir profili etrafında bir araya gelir. Böylece, alternatif değerlerin her yeni ifadesi, üretken toplumu bir özne olarak tanımlayan ve gerçekleştiren bir sürece dahil olur. İhtiyacın gerçekleştirilmesi, daha doğrusu değerlerin ortaya çıkarılması için, bu değerlerin

çıkış kaynağı olan sezi ve anlam bağlantıları öznel bir dönüşümü gerektirir. Bu dönüşüm, özneliliğin iletişimin ve elbirliği deneyiminin yeniden temellükü yoluyla göz önüne serildiği, *yeniden kendinin kılmanının maddi işleyişinin aynı zamanda bir öz-farkındalık uğrağı olduğu bir dönüşümdür*. Bu dönem, öz-örgütlenmenin -belki de hiçbir zaman sona ermemiş olan (en azından direniş biçiminde) ancak bununla birlikte en derin deneyimlerde bulunduğu için açık olmayan- halihazırda bilenen bir kendini değerli kılmanın önkoşuluna dönüştüğü bir dönemdir. Bu, toplumsal özneye organik olan ve (bütün hareketleri değerlenmeye dönük olduğu için) toplumsal işçinin doğasından ayrılamaz olan bir kendini değerli kılmadır. Dolayısıyla özneliliğin antagonist üretimine dair bir gösterebilime proleter bakış açısından da işaret edilmeye başlanır; direniş ile kendinin kılma, yeniden kendinin kılma ile yeni bir kuruluş arasında, öznelleşme süreci proleter bakış açısından -toplum içersinde, bilfiil maruz kaldığı niteliksel dönüşümler içinde- gözler önüne serilir. Öyleyse sonuç olarak, alternatif proleter mekanizmanın nihai oluşumuna yol açan sürecin başlıca aşamalarını gösterelim. Bu aşamalar deneyimlemiş olduğumuz ve üzerinde mücadele etmeye devam ettiğimiz bir olayın aşamalarıdır. Bunlar, toplumsal işçinin gösterebiliminin -en azından buna dair farkındalığımızın düzeyinde, kurucu sürecinin ortaya çıkışındaki- belirli öğeleridir. *Öncelikle*, bu öğeler direniş ve kitlesel işçi olayının bir radikalleşmesi olarak bir mücadele deneyimini oluştururlar; gelişmiş kapitalizmin üretim tarzının sınırlarında işe karşı -eklemlenmiş, yaygın ve derin- bir mücadeleyi; *daha sonra* ise bu temelde, bu yeni üretim biçimi içindeki çalışma süreçlerinin toplumsal doğasının ve toplumsal üretimin hegemonyasının geri döndürülemez biçimde tanınması yönünde niteliksel bir sıçrama; *öte yandan* bu yeni gerçekliğe, bu çok güçlü, etkili, vahşice baskıcı projeye hükmetmek için tasarlanan kapitalist bir proje. *Bu acil durumda* bu öğeler yeniden yapılanmanın ve baskının yıkıcı etkisinden dolayı toplumsal işçi hareketinin görece bir silinişini, işçi sınıfı bilincinin geri çekilişini; sömürüye karşı, eşitlik için, iletişimin yeniden temellükü ve elbirliği üzerinde denetim için, asla ortadan kalkmamış

olan bir hareketin direnişini ve onun *binlerce gizli hikayesini; eşzamanlı olarak* emeğin iletişimi ve elbirliği üzerinde komuta ve buna el koyma hakkını kendine mal eden, henüz yeni tanınan düşmanı lanetleme ve buna karşı mücadeleyi; *son olarak* -ki bu günümüzün sorunudur- hem iktidar mücadelesine hem de üretimin idaresine önderlik etmek için kitlesel, öncü örgütlenmenin uygun biçimlerinin kurulmasını oluştururlar. Öznelliğin antagonist üretiminin toplumsal işçinin bakış açısından örgütlenmeye başlanması bu şekilde gerçekleşir. Gelecek bölümde bu gerçekliği tarihsel bir perspektiften ele alacağız; toplumsal işçinin devrimci örgütlenmesinin kuruluşunun ileri bir aşamasında bulunuyoruz.

GİZLİLİKTEN PARTİYE OTONOMİ

Yüzyılın sonu, kendini yakın geçmişimizin krizi olarak ve zapt edilemez bir yeniliğin ilanı olarak gösteren bir geleceğe adımdır. Kriz açıktır: Bu krizi, geleceğin geçmiş açısından açıklanamayacağı ve öznelerin eylemlerinin bizim için alışılmış olan mantıksal kanona indirgenemeyeceği bir uğrak olarak tanımlamıştık. Yenilik açısından ise bu tarif edilemezdir. Biz bunu bir kırılma, niteliksel bir eşiği aşma, reformizm kültürü ve projesinin sona erdiği anı ve şiddetli bir uğrak olarak anlıyoruz. Yenilik ayrıca tarihsel olarak altmışların başı ile 1968 arasında konumlandırılabilir. Bundan sonra sanki kriz içinde dibe çökmüşçesine yenilikte bir duraklama var gibi görünmektedir, uzun bir dönem boyunca yenilik görülmez. Kuruluş gelişmeye devam eder, ancak sonrasında şimdiye kadar uykuda olan her şey birdenbire yeniden belirir. Hayat kendisini tarihte gösterir. Sınıf mücadelesi ve bunun yenilikleri -ve on dokuzuncu yüzyıla karşılaştırıldığında, yirminci yüzyılın *differentia specifica'sını*¹ meydana getiren yenilik- bu kılıkta gözler önüne serilir. *Yirminci yüzyıl bir geçiş dönemidir*. Bunun büyük bir kısmı on dokuzuncu yüzyılın bir devamıdır. Yirminci yüzyılın içersinde, yirmi birinci yüzyıl baş göstermeye başlar. Bu geçiş döneminde yaşıyoruz ve teorik

¹ [Lat.] ayırt edici özellik (ç.n.)

bir bakış açısından, onu çok önemli bir deneyime dönüştürüyoruz. Çünkü bu geçiş döneminde (on dokuzuncu yüzyılın sonunda kendisini toplumsal bir özne olarak kuran) tarihsel proleter öznenin nasıl hegemonik hale geldiğine ve kendini aynı anda hem bilinmeyen ve kurulu, hem de çok güçlü ve namevcut bir geleceğe açtığına tanık olduk. Yirminci yüzyıl son derece kısa, sınırlı, her birimiz için (eğer halen gelmemişse bile) biyografik bir mesele haline gelebilecek bir geçiş döneminin parametreleri içersinde dondurulmuş ve hapsedilmiştir. Söz konusu biyografi bir mücadele biyografisi, bir trajedi ya da muazzam bir maceradır. Bu sebeple de aynı zamanda teorik terimlerle tanımlanabilen bir deneyimdir.

Yirminci yüzyılın sonu, daha önceden geleceğe atılmış bir adımdır. Geçişin belirtileri bilhassa çarpıcıdır. Sadece iki belirtiyi, yani 1971 ve 1982 arasındaki dolar döngüsünü/krizini ve 1973 ve 1986 arasındaki petrol fiyatı döngüsünü/krizini düşünelim. Bu döngüleri tanımlamak için, toplumsal işçinin 1968'deki ortaya çıkışına geri dönmek gerekir. Kapitalist girişimin isyancı girişimleri ve devrimci mücadeleleri içerebilmek için reformist enerjileri harekete geçirmeye kalkışması, toplumsal işçinin ortaya çıkışının ve mücadelelerinin yarattığı şok temelinde mümkün olmuştur. 1971'de altın standardından ayrılmasıyla birlikte gelen dalgalanması ve yeni bağımsızlığından dolayı dolar, kapitalist girişimin serbest ölçümünün bir aracı olarak düşünüldü; daha doğrusu yeni toplumsal öznelerin ani ortaya çıkışına karşılık olarak reformist politikaları uygulamaya koymanın mümkün olduğu her yerde böyle düşünüldü. Bu, doların rolünün artan önemine ve dolaşımdaki para açısından tamamen yeni bir devrin başlangıcına yol açtı. Gerçek eşdeğerin dizginsiz aracı olarak, dolar reformizmin bir öncüsü ve bir özgürlük sembolüydü; ancak en önemli emperyalist devletin para birimi olarak, sınıf mücadelesinin her tarihsel hareketinin üstbelirlenimiydi. Özgürlük ve üstbelirlenim nereye kadar birlikte var olabilir? Bu belirsiz ilişkinin yakın dönemdeki tarihi bu tür bir ilişkinin krizini kanıtlar: 1971'de doların altından ayrılmasıyla başlayan dönem, 1982'de Meksika borç kriziyle bitti, daha doğrusu yerinden edil-

di. Dolaşımdaki para böylece reformizmin faili ve dünya piyasasının genişlemesinin destekleyicisi olarak hareket etme kapasitesini tüketti. Denetleme ve üstbelirleme ihtiyacı, bütün katılıkları acil olarak parçalama ihtiyacıyla birlikte, kendisini bir paradoks olarak ortaya koydu. En azından şu kadarı kesindir, muhtemelen merkez ülkeler için geçerli olan, çevre ülkeler için şüphesiz geçerli değildir. Meksikalılar borçlarını ödemeyi reddederek bir örnek ve emsal haline geldiler. Dolar, altından ayrılmasıyla değer kaybetmeye başladı, özgürlük ve gücün ifadesi olmak yerine, keyfiyet ve yönünü kaybetmişliğin, kırıklık ve belirsizliğin bir ifadesine dönüştü. 1971 ile 1982 arasındaki (ve bunun ardından şekillenmeye başlayan) dönem, denetim biçimleri ve üretim tarzı dinamikleri arasındaki bir dengesizlik durumuna özgü olan bir gelişmeye işaret eder. O halde Amerika'nın 1971'deki olağanüstü girişimi neden başarısız oldu? Çünkü Amerikan hükümeti, toplumsal işçinin belirlenimlerinin dünya ölçeğinde meydana getirdiği niteliksel sıçramayı kavrayamamıştır. Emegın artan toplumsallaşmasının, üretkenliğin muazzam büyümesinin çıkar ve kârı yönlendiren kurallara yeniden tabi kılınmasını önlediği yerde denetim uygulama olanağı yoktu. Bu anlayışsızlıktan dolayı, *dolar-döngüsü çabucak* "politik bir döngüye", daha doğrusu "ideolojik bir döngüye" *indirgendi*. Reagan, Nixon ve diğerlerini izledi: İdeolojik döngü böylece kitlelere sergilendi ve 1971'deki Nixoncu projenin görece rasyonallitesi gerici propagandanın çorbasıyla sulandırıldı. Bütün durumların ve olayların karikatürü buydu.

Kısacası, aşağıdaki *teoreme* girişmek mümkün gibi görünüyor: Toplumsal işçinin dünya ölçeğinde ortaya çıkışı reformizmi dayatır, fakat aynı zamanda reformizmi, kendi tezahürünü pekiştirmeyi ve -yeniden üretimin genişletilmiş biçimi aracılığıyla- geri döndürülemez kökenini göstermeyi amaçlayan -ve birçok açıdan tahrip edici olan- araçsal bir kullanıma indirger. Böylelikle kapitalist reformizm kışkırtılır, kullanılır, yıpratılır ve yerle bir edilir. Dolayısıyla çözülemez bir çelişkiler yumağı içerisinde yozlaşır. Bir yandan birikim rejimleri, yeniden üretim biçimleri ve hareketlilik boyutları ile, öte yandan kurumsal dinamikler

arasındaki ilişkinin krizi 1968'den sonra giderek daha da derinleşti. Yalnızca toplumsal işçinin merkezi, bastırılmaz ve hegemonik gerçekliğinin tanınması, ilerici bir politik ufkun yeniden inşasına olanak tanıyordu. Ve bu kapitalist sınıfın istediği bir şey olmadığı için *proletarya devrimi sorunu yeniden gündeme geldi*.

Eğer 1973 ile 1986 arasındaki "petrol döngüsü"nü düşünürsek, deyim yerindeyse, dolar döngüsü konusunda vurguladığımızdan çok daha açık olan paradokslarla karşı karşıya kalırız. Bu durumda da aslında, yüksek petrol fiyatıyla sürdürülen kaçınılmaz bir reformizm –sadece değil ama özellikle de ılımlı Arap ülkelerinde- boy verdi. Arap ülkelerinde, reformist projeye ilham veren politik güdü -petrol temelli birikim aracılığıyla- kapitalist genişlemenin yeni merkezlerini belirleyenlerle aynıydı. Tüm bunlar, bir yandan ılımlı Arapların halkçı ve devrimci güçlerin -Filistinliler ve diğerleri- üzerine yıktığı politik yenilginin bedeli olarak, öte yandan aynı ılımlı güçlerin İsrail sorunu konusunda emperyalist güçler yüzünden uğradıkları yenilgiye bir paravan olarak tasarlandılar. Dolayısıyla Orta Doğu'da petrol döngüsü, hiyerarşik ve yapısal olarak düzenlenen reformist esinin son derece bütünleşmiş bir politik döngüsüdür. Bu döngü üç etmen içerir: çalışkan insanlara istihdam olanakları sağlarken aynı zamanda bu insanların devrimci gücünü kararlı bir şekilde kazımak; sürekli artan yeni petrol fiyatlarıyla zenginleşen ve orta vadede bölgedeki birikimin ve düzenin devamı açısından bir denetim unsuru olarak hareket etmeye hevesli, politik olarak ılımlı bir dizi ulus; karmaşık inişli çıkışlı olayları denetlemek üzere bölgede kurulan üstün bir emperyalist güç ve bu suretle amansız bir üstbelirlenim. Bu on yıl boyunca dünyanın geri kalanı, giderek daha da süreklileşen enflasyonist mekanizmalar tarafından yeniden bölüştürülen toplam petrol giderleri içindeki paylarla orantılı bir biçimde, bu tasarının beraberinde getirdiği istikrarın ceremesini çekmek zorunda kaldı. Ne var ki daha sonra, paradoks gözler önüne serildi: Batılı ülkelerde, işçi sınıfı yukarıda bahsedilen dengenin, maliyetlerin ve enflasyonun gerektirdiği şantajı kabul etmek konusunda giderek daha isteksiz hale geliyordu. Dolayısıyla Orta Doğu ülkelerinde, çelişki çok

daha derin ve dramatik bir şekilde hissedildi, hepsinden önemlisi İran devrimi ve Filistin devrimci projesinin vahim bekleyişi, ılımlı reformizm ile emperyalist bir düzenleme projesini birleştirmenin olanaksızlığını kesin olarak açığa çıkardığı andan itibaren. Bütün beklentilerin ötesinde ve artık anlaşılması hiç de kolay olmayan sonuçlarla birlikte bütün bir vaziyet alt üst olduğunda, (reformist olsalar ve bir dizi belirlenime dayanıyor olsalar bile) *birikim rejimleri ile muhafazakâr kurumsal ve politik projeleri birleştirmenin olanaksızlığını yeniden kavrayabildik.*

Toplumsal işçinin gücünün ilk olarak kendini göstermesinin bir sonucu olarak 1968 sonrası istikrar projesinin başarısızlığı bundan daha açık olamazdı. Bugün *Reagancılığın sonu geliyor.* Reagancılık en vahşi muhafazakârlık çerçevesine hapsedilmiş ve onunla tutarlı bir serbest piyasa projesini, imkân dahilindeki en grotesk tarzda başlatmaya çalışan bir stratejiydi. Artan üretkenlik içersinde, mümkün olan en kaba yolla, kapitalist uygarlığa yeni ve mistikleştirilmiş bir umut vermeye çabaladı. Bu projenin sonuna dikkat gösterirken, yeni öznenin ortaya çıkışını durdurmanın imkânsızlığı karşısında memnun olmamız kaçınılmazdır. Yeni öznenin ortaya çıkışı feshedilemez; o çağdaş dönemin özünü oluşturur; bu yeni özne halihazırda deneyimlemekte olduğumuz, geleceğe atılan adımdır. Ve hiç şüphesiz, ne neoliberal ahmaklar ne de sistematik büyücüler, son on yılda hem politik tartışmalarda hem de kütüphane raflarında yer işgal eden, mistifikasyona hizmet etmek için tasarlanmış bütün saçmalıklardan kendimizi -çabucak ve kısa, küçük bir ışıltıyla- özgürleştirme zevkinden bizleri mahrum etmekte başarılı olabilecektir.

O halde tartışmanın odağı toplumsal işçi ve onun otonomisidir. Bu, toplumsal işçinin, uzun bir tarih içinden yüzeylerin ve etkili yeniliğin güçlü bir görünümüne geri götüren hareketlerinin gizliliğini izleme çabasıdır. Toplumsal işçinin üretken şahsının etrafında kurulduğu temaları biliyoruz: entelektüel emek ve kol emeği arasındaki ilişki; dünya piyasasının genişlemesi ve hiyerarşilerinin parçalanmasıyla yeniden üretilen merkez ve çevre, Kuzey ve Güney arasındaki dinamik; üretim ve yeniden üretim

arasındaki gerilim ve sözü edilen gerilimin bir sonucu olarak öne çıkan, kadın emeğinin toplumsal üretkenliği meselesi; dördüncü olarak, doğa-tarih sorunsalı ya da yeni toplumsal yönleri açısından üretimin temel alması gereken ekolojik belirlenimlerin bileşimi; son olarak, bizatihi toplumsal işçinin gelişiminin -hem maddi hem de ideal- bütün politik yönlerini özetleyen refah devleti ile ücretler arasındaki, eşitlik ve özgürlüğün eş-zamanlı diyalektiği. Şimdi, bu ilişkilerin her biri için yapılması gereken değerlendirmeleri bir an için bir yana bıraktıktan sonra, vurgulanması gereken temel bir yön vardır; yani ne kadar geliştirilirse geliştirilsin, bütün çizgisel analizler ve ayrıca sınıf bileşimindeki değişime ilişkin son derece karmaşık analizler, yukarıda bahsi geçen öğelerin ve kurucu çiftlerin hazırlandığı erdemli sentezi açıklamakta hiçbir işe yaramaz. Gerek işçi cephesinden getirilen materyalist açıklamalar gerekse de kapitalist cepheden teknolojik açıklamalar, sorunun özüne, yani yeni öznenin politik otonomisi ve ortaya çıkışının radikal niteliği sorununun özüne dokunmaz bile.

Adımlarımızı yeniden takip edelim ve bu mesele üzerinde daha ayrıntılı duralım. Toplumsal işçinin sınıf mücadelesi düzeyinde kavramsallaştırılmasına damgasını vuran şey, çoğu kez tekrarladığımız gibi, *toplumsal ilişkilerin tamamen yeniden yapılandırılmasıdır*. Toplumsal ilişkilerin görünüşte antagonist olduğu keşfedilir. Diyalektik bir dizi ve teknolojik bir nedensel zincir olarak, mücadele-gelişme-kriz-yeniden yapılanma (vesaire) dizisinin artık kendini ortaya koyma fırsatı yoktur. Bu ilişkiye, toplumsal bedeni, gerilimlerini billurlaştırarak engelleyen iki eğilim eşlik eder. Artık herhangi bir zamansal süreklilik söz konusu değildir; bu yüzden artık herhangi bir geçmiş ya da herhangi bir bellek yoktur. Yalnızca süreksizlik tarafından açığa vurulan ontolojik süreklilikler vardır. Bu süreksizlik, bileşimin birikintilerindeki ve yeni bir biçim aldığı durumda, ihtiyaçların ve arzuların farklılaşan birikimlerindeki bir süreksizliktir. Bu aynı zamanda bizzat ontolojik işleyişlerin süreksizliğidir. Daha sonra, tarihsel süreçteki süreksizlikler gibi, ani belirişler yoluyla yeni olayların ifşası gerçekleşir. Bu gerçeklik ve buna eşlik eden,

gerçekliği olmadığı için giderek daha az tatmin edici hale gelen kıyamete benzer bir yönün içinde yaşıyoruz. *Toplumsal işçi toplumsal ilişkinin otonom bir temeli olduğunu keşfeder.* Toplumsal işçi kavramı, bağımsız bir politik ilişki oluşturan politik bir edim kavramıdır: iktidar ilişkileri bakımından antagonist bir toplum, üretim ve yeniden üretim süreçlerine alternatif, öznenin ve topluluğun amaçlarından otonom bir toplum. Bir şekilde sürecin gelişimine yardım eden, niteliksel sıçramalar meydana getiren ya da bir şekilde aynı nedenselliği gerçekleştiren hiçbir *dei ex machina*² olmadığı akılda tutulmalıdır. Aksine söz konusu süreç, özgür bir yapısal ufuk içinde, toplumsal emeğin gelişiminin merkezi eksenini etrafında toplanan bir sisteme dönüşen bir mekanizmalar bileşiminin nüfuz ettiği bir alanda var olur. Bu kuruluşa eşlik eden tek yol gösterici radikal seyir, politik olan ve politik olanın otonomisidir (daha doğrusu, otonomi siyasetidir).

Bizim sorunumuz *-politik olanın toplumsal olandan kurtarıldığı yerde değil, bilâkis politik olanın tamamen ve bağımsız olarak toplumsal olanı kendi içerisinde yeniden üstlendiği yerde-politik otonomiyi oluşturmakla ilgili bir sorundur.*

Politik argümanımızın ve devrimci deneyimimizin büyük bir kısmının, Üçüncü Enternasyonal ve Bolşevik Parti içerisinde ayrıntılı olarak ele alındığı ve değişik yerlerde yine de bu şanlı geleneğin üzgün halefleri tarafından sürdürüldüğü haliyle “politik olanın otonomisi” kavramına karşı bir polemikle yoğrulmuş olmasından sonra bu tür bir sonuca ulaşmak ve politik olanın otonomisini kutlamak tuhaf olabilir. “Politik olanın otonomisi” ifadesini yeniden elde etmek, sistematik konumlanışını ve tarihsel anlamını yıkmak anlamlıdır. İçinde hareket etmekte olduğumuz teorik durum içerisinde, *toplumsal olan* aslında toplumsal olanın bir soyutlaması değildir, aksine *toplumsal bir soyutlamadır*. Politik olan iletişimdir; sembolik olandır; toplumsal

² Latince *deus ex machina* deyişinin çoğulu. Makine ile gelen tanrılar. Eski Yunan tiyatrosunda, hiçbir kurtuluş olasılığı kalmadığı bir anda, sahneye, yukardan kurtarıcı olarak indirilen tanrı. (ç.n.)

ve üretken elbirliğini oluşturan ve bunun kendisini yeniden üretmekle beraber değer üretmesine olanak veren materyaldir. O halde değişen şey, (gelenekten kullanışlı bir biçimde koparılabilir) “politik olanın otonomisi” kavramından ziyade sadece “politik” kavramının kendisidir: bir temel oluşturan politika; otonomi kavramının tam da kendisinin içerdiği bir politika. Otonomi ve kurumlar arasındaki diyalektiği patlama noktasına -geri döndürülemez bir kopuş noktasına- kadar götüren çok şiddetli bir tarihsel süreç, bizlere şimdi, antagonizma ve alternatifler aracılığıyla, politik olanı bağımsız bir şekilde kuran bir otonomi kavramı sunuyor. Dolayısıyla Machiavelli, başladığı noktada, toplumsal olanın içinde yeniden keşfedilir.

Ne var ki eleştirmenler *otonominin* “*politik olmayan*” bir şey olarak tanımlandığı yanıtını verecektir. Şüphesiz otonomi, gelişmiş kapitalist sistemlerde politik olanın kendini ortaya koyuş tarzına karşıt bir anlamda, politik olmayan olarak tanımlandı. Politik olan = işin toplumsal örgütlenmesinin mistikleştirilmesi = mücadele mekanizmalarının ürettiği öznelliğin feshi = sabotajdan ziyade tahakküm. Ancak artık işçilerin toplumu istilasından ötürü, terimlerin konumlanması ve anlamı değişir. Politik olanın genişlemesi için alan tutmanın olanağı yoktur; her şey politiktir ve bir iktidar politikası ile bir otonomi politikası vardır. İktidar politikası daha önce tanımlanmış olduğumuz gibi -karanlık ihtişamına gerçek görünümü karşılık gelir- kalırken, otonomi politikası ontolojik olarak gerçekliğe nüfuz eden ve onu kuran bir edimin tanınmasıdır. Projenin öznelliğini kurarak ve mistifikasyonun nesnelliğini kendi haline bırakarak toplumsal olanı kurar. Toplumsal işçinin kullandığı kategoriler bakımından, politik olanın otonomisi toplumsal olanın kendini tanımasını ifade eden bir terimdir; toplumsal olanın üretken olarak yeniden temellükünü ifade eden bir terimdir; ve son olarak toplumsal olanın yenilikçi biçimde aşılmasını ifade eden bir terimdir. Toplumsal işçinin politik otonomisi = öznenin kendini tanıması = toplumsal olanın yeniden temellükü = dünyanın politik olarak yenilenmesi.

O halde hepsinden önemlisi, *öznenin kendini tanıması* söz konusudur. Toplumsal işçinin kendisini tanımasına yol

açan süreci vurgulamak kendimizi tekrarlamak olacaktır. Ancak toplumsal işçinin gizlilik halinden aleni eyleme geçmesini sağlayan mekanizmalar düşünüldüğünde, daha doğrusu toplumsal işçinin üretken makinesinin gizli politik hareketleri incelendiğinde ve örgütlendiğinde sorunun özgüllüğü ve yeniliği açıklık kazanır. Bu noktada tarihsel materyalizmin bize kutsal olarak düşünmemizi öğrettiği bir terimi azletmek gerekir. Bununla demek istediğim, bilinci yaratanın, hareketlerin maddi özelliği değil, kendi gelişimi yoluyla, üreticilerin hareketlerinin maddi yönlerini oluşturan kolektif bilinç olduğudur. Bu geçiş, gelenekten kopar ama materyalizmi modernize eder. Kendini değerli kılma, öz-örgütlenmeden önce değil, sonra gelir. Değerlenme süreçlerine dair her kendiliğinden kavrayış, böylece ortadan kaldırılır: Özne kendini öz-örgütlenme ve kendini tanıma yoluyla ortaya koyar. *Örgütlenme, öznenin kuruluşunun merkezi ve temel maddi unsurudur.* Bu kurucu mekanizma içinde, bunun kadar güçlü ya da önemli olan başka hiçbir unsur yoktur. Hepsinden önemlisi, örgütlenmeden ayrı olarak, toplumsal işçinin gelişiminin en düşük ortak paydasını oluşturan hiçbir unsur bulunmaz. Ancak eğer örgütlenme, yeni öznenin kuruluşundaki tuğla ve harcı oluşturuyorsa ve eğer örgütlenme özneyi üreten mekanizmaları kuruyor ve çalıştırıyorsa, o zaman -entelektüel emeğin, alternatif seçeneklerin, örgütsel güç ve planların sentezi olarak- bilinç, öznenin üretim sürecinin merkezi unsurudur. *Militanlığı örgütlemek* bilincin içeriklerini ve kurucu gerilimini geliştirmektir. Militanlık ve örgütlenmeden ayrı bir bilinç yoktur. Gerçek şu ki burada öne sürdüğümüz şey (kökleri ve nedenleriyle birlikte) -tıpkı ontolojik belirlenimlerinin eylem hareketlerinden önce gelmesi gibi- bizden önce gelir. Her şey bizi bu ontolojik sınıra geri getirir. Toplumsal işçinin deneyimi, kitlesel işçinin mücadele döngüleri azaldığında ve kapitalist yeniden yapılanma toplumsal olanı etkilemeye başladığında, sınıf mücadelesinin geniş arka planına dayalı olarak boy göstermeye başlar. İfadenin ve yeni ittifakların dolayimsız tatmini, işin toplumsal doğası ve emeğin elbirliğinin belirlenimindeki yeni üretken öncülerin hegemonyası konusundaki farkındalık; bütün bunlar

baskıyla ezildi. Ancak her hâlükârda -gizli bir şekilde- direnişin çerçevesi olarak var olmaya devam etti. Olayların normal akışında, baskı doğası gereği diyalektiktir: Baskı altında tutarken aynı zamanda onarır. Bizim örneğimizde ise baskı, bu anlamda işlevsel olmaktan uzaktı. Yeni özneyi etkilemekten acizdi ve onu onarmak bir yana tam da onun etkisi altında kaldı. Ne profesyonel işçilerin geleneksel korporatif örgütlenmeleri, ne kitlesel işçi sendikalarının elverişli piyasa koşulları, ne de refah devletinin sübvansiyonları bu aşamada üretim mekanizmasını sürdürme yetisindeydi; yalnızca yeni özne -kendi öznelliğinin daimi yeniden üretimi aracılığıyla- bunu yapabilme yetisindeydi. Bu koşullarda, sermayenin dayattığı gizlilikten ayrı olarak, örgütlenme geliştirildi ve reformdan geçirildi. Bu bağlamda, üretim örgütlenmesi ile karşılaştırılarak politik örgütlenmenin yokluğu ile ilgili keskin bir ayrım yapmak mümkün değildir, çünkü genelde bu ayrım keskin bir ayrım olmasına rağmen, toplumsal işçi örneğinde bu, gördüğümüz kadarıyla, yanlıştır. Sonrasında yeni koşullar özneyi ön plana çıkardığında, örgütlenme ve bilinç hareketlerinin karmaşıklığı ve derinliği gözler önüne serilecektir. Son bir nokta eklemek gerekirse, toplumsal işçinin gizli süreçlerinde olup biten ille de bir bellek oluşturmaz. Bazen gerçekten de açıktan mücadele evrelerinden geçerken bellek, yenilgiye ve gizli mücadelenin içerdiği hatalı ya da el altından yürütülen binbir yöntemle ait bir bellek olabilir. Hayır, mesele bu değildir. Öz-örgütlenme belleği önceler. Belleklerden ayrı olarak, yeni özne açısından ontolojik bir süreklilik, gelişmiş bir bilinçaltı ve deneyimlerin birikimi söz konusudur. Açıktan mücadelenin yeniden ortaya çıkışı bunları kendini tanımanın matrisi ve perspektifi olarak yeniden düzenler ve dayatır. Böylelikle, belleklerin dışında, yeni öznenin kuruluşuyla, genetik süreç, fetişist olmayan, yaratıcı bir biçimde devam eder. Ve yeni özne ortaya çıktığında, geçmişin bütün deneyimlerini beraberinde getirir. Varoluşun bütünü -tıpkı Leibnizci bir kozmogoni³ gibi- yeni özne içinde oluşur. Varoluşun öz-örgütlenmeyle başlamasının nedeni budur.

³ Evrenin doğum ve gelişimine dair bilimsel teori ya da mitoloji. (ç.n)

Yani, varoluş atalarımızın bıraktığı yerden tekrar başlar. Yeniden baştan başlamak asla geri dönmek değildir.

Toplumsal olanın yeniden temellükü yeni sentezin ikinci terimidir. Bir kere daha bu terimde saklı olan şey, politik olanın otonomisi, yani yukarıda giderek alenileştiğinden bahsettiğimiz ontolojik politikliğin otonomisidir. Politik olanın otonomisinin hangi anlamda bir kalkış noktası oluşturduğu artık tamamen açık olmalıdır, çünkü toplumsal işçi kendi projesiyle ilişkilendirilemeyen -başka bir deyişle, kendi güç ve bilgi istencine hizmet etmeyen- ayrılıkları tanımaz. Bütün bunlar mümkündür, çünkü toplumsal işçi toplumsal olana -bu toplumsallık üretim yapısını meydana getirdiği ve iş açısından aşkınlığı tanımadığı ölçüde- bir bütün olarak ve tamamen nüfuz eder; belirlenimlere, gerilimlere ve kurucu mekanizmalara göre nüfuz eder. Dolayısıyla harekete geçirilen şey -yani *antagonist toplumsal bağın yeniden temellükü*- yeniden temellükün gerçek bir mekanizmasıdır. Bu aşamada birçok noktanın ortaya konulması gerekir. İlk olarak bu yeniden temellük sürecine, kuruluşun ontolojik geriliminin kurucu sürecin öğeleri arasındaki eşitliği desteklemesi (en azından, kurucu sürecin kendisi için eşit ölçüde gerekli olan öğeler olarak aralarındaki eşitliği desteklemesi) anlamında, öznenin kendini tanıması egemen olur. Bunun nedeni açıktır. Kurucu süreçte, çeşitlilik ve farklılığa -yatay ve çaprazlama biçimde- birleşme, bir araya toplanma ve tanıma yasası eşlik eder. Biçimsel bakış açısından bile, çeşitlilik yeni öznenin bileşenlerinin bir araya toplanması konusunda -bu bağlam içinde elbirliği ilişkisinin çaprazlama niteliğinin temel olması anlamında- temel bir etkide bulunur. Eşitlik, yeni üretken öncüyü meydana getiren öznelere özgürlüklerini, davranışlarını ve etkinliğini birleştiren kıstastır. Kısacası, eşitlik kuruluşun makineleri, mekanizmaları ve biçimleri içersinde etkilidir. Ne var ki eşitlik, dışarıya yönlendirilen, denetimin sürdürülmesi için, yani mülksüzleştirilenlerin mülksüzleştirilmesi için belirleyici bir biçimde örgütlenen bir güçtür. Ortaya konması gereken ikinci nokta budur ve bunu vurgulamak önemlidir. Bunun varlığı yer, yeniden temellükün tamamen maddi bir süreç olduğudur. Bu, toplumsal

olanın politik olan tarafından yeniden massedilmesidir; yalnızca biçimsel bir olanaktan tarihsel belirlenime geçişte kendilerini ortaya koyan çeşitlilikler ve duraklamalarla engellenemeyen bir süreçtir. Bu, *üretken olanın da politik olana dahil edilmesi gerektiği* anlamına gelir. Toplumsal işçinin şahsında ve hegemonyasının bütün toplum üzerindeki gücü açısından, üretken olan zaten biçimsel olarak politik olana dahil edilmiş durumdadır. Üretken olan artık, aynı zamanda *toplumsal* örgütlenme olan üretim örgütlenmesinin toplumsal işçinin örgütlenmesiyle özdeşleşmesi gerektiği anlamında, gerçekten içerilmelidir. *Toplumsal işçinin partisi üretimin öznesidir*; toplumsal üretimi kendi içerisinde yeniden masseder. Kısaca ifade etmek gerekirse, ortaya koymak istediğimiz üçüncü nokta şudur: *Öznenin eşitlikçi tözü* üretim aracılığıyla ister istemez toplumsal hale gelir. Komünizmin toplum, üretim ve devlet örgütlenmesinin eşitlikçi öncülleri bu noktada olanaklı hale gelir. Eşitlik bundan sonra her yerde hüküm sürer; toplumsal öznenin üretimi yeniden kendinin kılmasının bir ögesi olarak bu öncül aynı zamanda çok radikal bir demokrasinin işaretidir.

Böylece bizi ilgilendiren üçüncü noktaya, yani proleter öznenin ve örgütlenmesinin kuruluşunu niteleyen, *toplumsal olanın yenilikçi bir biçimde aşılmasının* betimlenmesine geliyoruz. Bu noktada, bu sayfalarda çok sık hatırlattığımız ve yeniden ayrıntılarıyla açıkladığımız antagonizma meselesi, bir kere daha tartışmanın odağı haline gelir. Çünkü kendini tanıma ve yeni öznenin toplumsal üretim sürecini (kendini üretim sürecinin biçimleriyle yaratıcı bir şekilde özdeşleştirmek istemeye varacak kadar) kendinin kılması sürekli bir yenilik sürecinin motorlarına dönüşür ve bu bakış açısı değerler, alternatifler ve teorik yenilikler ufkunun basit tanımı ve kuruluşu ile ayırt edilen bakış açısından farklı bir bakış açısıdır. Burada, sorun bir kere daha pratik bir hal alır; kendimizi dahil ettiğimiz süreç parçalanmanın, dönüştürücü belirlenimlerin ve kurucu mekanizmaların bir sürecidir. Bu noktada kurucu ontoloji yokluğun sınırları üzerine açılır; henüz var olmayan yeni gerçekliğe yönelir. Paradoksal bir şekilde, bu uğrağa kadar, devrimci süreç halihazırda verili

olanın restorasyonunu, başka bir deyişle -baskı ve yeniden yapılanmanın gizlemeye çalıştığı- halihazırda kurulmuş olanın restorasyonunu amaçlıyordu; şimdi devrimci süreç dönüştürücü şiddetin özelliklerini yeniden üstlenir. Bireyselliği tanımlama ve teşhis etme gücü olarak, antagonizmanın terimleri de bir kez daha can alıcı bir önem kazanır. Leninizm ve şiddet bir kere daha güncel bir ilgi odağı haline gelir. Bunun kurucu süreç tarafından bu zamana kadar sergilenmiş olan demokrasi bolluğuyla çelişip çelişmediği sorulabilir. Ancak neden öyle olsun ki? Öznenin kendini tanıması ve toplumsal olanı ayakta tutan çerçevenin yeniden temellükü, demokratik bir üretim örgütlenmesini ve öznenin düşmanlarına karşı -daha doğrusu tarihsel sürecin, kapitalist tahakkümün ve kâr için üretimin özgürlük hareketine karşı sağlamlaştırdığı bütün politik ve doğal sınırlara karşı- üretim örgütlenmesinin tam bir belirlenimini oluşturur. Burada politik olanın otonomisi, geleneksel kavrayışa çok daha yaklaşan bir kavramdır. Bu, toplumsal olanın politik olan içersinde massedildiği ve dolayısıyla politik olan dönüştüğü ölçüde mümkündür. Toplumsal işçi artık ne sadece kapitalizm tarihinin bir ürünü, ne de sadece *genel olarak* üretimin zorunlu koşuludur. Toplumsal işçi, daha ziyade bütün yeniliklerin temelinde yatan ve bütün toplumsallaşmanın eşitlikçi dokusu olarak yayılan bir özneliktir. Her üretken topluluk aracılığıyla güç üreten bir öznellik meydana getirir. Böylece kendi *devrim hakkını* meşrulaştırır. Devrim bilgi ve güçtür; devrimci sürecin meşruluk sorunu ne soyut bir sorundur, ne de sadece yasal bir saçmalık. Aksine bu, hegemonyanın ifadesi, antagonist bir ilişkinin teşhisi, bir kaderdir. Gizlilik ve parti arasında otonomi, böylece örgütsel, üretken ve devrimci potansiyellere dair tam bir tasarı oluşturur.

Umut mekanizması gerçekçilik mekanizmasına bağlanır. Proleter toplumsal özne gerçeğe daha çok nüfuz edebildiğinde, devrimin olanaklı olduğunu biliriz. Bu yüzden ütopyaya gerçekliğin denetim altında olmasına rağmen baskıcı olduğuna dair bir kesinlik eşlik eder. Bu duruma disütopya diyelim. Bu, zafe-rin eşiğine varmış olduğumuz ve bize ilham veren davaların karşı konulamaz olduğu anlamına gelir. Aynı zamanda bu, söz konusu

zaferin yeni ve korkunç şiddet biçimlerinin kullanılmasını gerektireceği; toplumsal olanın doğrudan örgütlenmesini, üretimin yeniden temellükünü, yeni bir toplumsal ve üretken düzenin kuruluşunu gerektireceği anlamına gelir. Bütün bunların gerekli olduğunu biliyoruz ve yine de bunu istemiyoruz. Ancak bu karar verebileceğimiz bir şey değildir. Bilginin ve toplumun neşe veren ölçüsüzlüğünün insafına kalmış durumdayız.

2. BÖLÜM

"TOPLUMSAL PRATİK" ÜZERİNE FÉLIX GUATTARI'YE MEKTUP

Sevgili Félix,

Montreal'daki toplantınıza katkıda bulunmam istendi ve bazı fikirlerimi sunmaktan mesudum. Ancak bu kadar uzaktaki bir toplantı için bir elyazması metni postaya verme fikri bana hoş gelmiyor; böyle bir şey fazla iddialı ve tatsız kaçacaktır. Dolayısıyla, ikinci kez düşündükten sonra, yapılacak en iyi şeyin bu mektubu -her zamanki gibi "toplumsal pratik" hakkındaki çalışmalarımızla ilgili sana gönderdiklerimin sonuncusunu-konferansta okumanı istemek olduğu sonucuna vardım. Böylece müdahale etmek, tartışmanın önkabullerini açıklığa kavuşturmak ve belki de diğerleriyle ve benimle polemik geliştirmek zorunda kalabilirsin. Bu şekilde benim yavan ve uzaktan katkım canlı ve dolaylımsız hale gelebilir, birkaç yıllık zorunlu ayrılıktan sonra, bütün yoldaşlarla üretken bir tartışmaya kaldığım yerden devam etme arzum kadar dolaylımsız.

Şimdi, "Les nouvelles alliances"¹ da¹ çok genel birkaç programatik öğeyi özetledikten sonra, senin ve benim toplumsal pratik sorununu ortaya atmak zorunda kalacağımız belliydi. İşin doğrusu programlar gerçekleştirilmelidir, aksi takdirde onları

¹ Negri, Guattari ile 1986 tarihli ortak çalışmasına atıfta bulunuyor. [Bizim gibi Komünistler, çev.: Ufuk İlkey Sümer, Otonom Yay., yayına hazırlanıyor]. (ç.n.)

beyan etmek anlamsızdır. Ancak şu da bir gerçek ki toplumsal pratik gibi bir tema son yıllarda öylesine itibar kaybına ve iro-niye maruz kalmıştır ki -işte döne-kler!- insan kendisine sade-ce toplumsal bir pratiğin, yıkıcı ve dönüştürücü bir militanlığın olanaklı olup olmadığını değil aynı zamanda bir programın for-müle edilip edilemeyeceğini ve devrimci bir söylemin ifade edi-lip edilemeyeceğini bile sormak zorunda kalıyor. Bunu anlamak için -ve eğer gerekliyse, her türlü şüpheyi gidermek için- mesele-yi daha yakından inceleyelim.

Başka vesilelerle -biri program ve bir diğeri pratik konusun-da olmak üzere- iki olanağın tek bir deney yoluyla birleştiğine ikna oldum: Eğer pratiğin programın doğruluğunu kanıtlaması gerekliyse de program öz-neler onu gerçekleştirdiği oranda şekil-lenir. Ben gençken, bu erdemli döngüyü “birlikte araştırma” ola-rak ve onu içinde yaşattığımız sınıf mücadelesinin somut terim-leriyle adlandıırdık. Altmışlarda, büyük fabrikalarda, FIAT’ın ya da kimyasal fabrikaların işçileriyle birlikte, tek bir doğrulama yöntemimiz vardı: doğrudan pratik. İşin reddinin doğruluğu fabrikayı durdurmaktaydı. İdeoloji hakkındaki küstah kuşku-culuğumuz, pratikte hakikatin yadsınamaz bir kıstası yerine geçti. Hakikate kendi açıklığı işaret ediyordu. İşçilerimiz nasıl da Wittgensteinci-ydi!

Günümüzde ve bu bağlamda bu dobra ve belki de biraz sert *verum ipsum factum*² deyişini tekrarlamak kolay ancak gerçekçi olmayacaktır; toplumsal pratik sorunu bu tekrarla -ne bir yön-temin teorik tekrarıyla, ne de fantastik ve mesut pratik bellekle-çözülebilir gibi görünmez. Yöntem, kayıtsız bir şekilde uygula-nabilen bir araç değildir. Aksine, doğruyu söylemek gerekirse, metodoloji yalnızca hegemonik bir öznenin, ortaya çıkmakta olan bir hakikatin, muzaffer bir tarihselliğin ana hatları olarak var olur. Bu kadar akıl almaz hale gelmelerinin nedeni budur; gü-nümüzdeki kararsızlık ve kolektif belleğin tamamen silinip git-mesiyle kederlenip artık kılsız olmayan tenleri konusunda ciddi gençlik ve ergenlik hikayeleri uydurarak bilincin ve belirsiz aç-

² [Lat.] Hakikat, gerçekleştirilmiş olandır. (ç.n.)

lımların çizgisel ritimleri içerisinde yenilikçi mutluluklar hayal edenlerin... Tam tersine, şu kesindir, yani yenilgiye uğratıldığımız ve bu yenilginin devrimci mücadele içerisinde bilincin dönüşümüyle ortaya çıkan ihtiyaçların, arzuların ve zekânın zenginliği kadar önemli bir ontolojik anlama sahip olduğu kesindir. Şimdi, kendimize şunu soralım, yenilginin ciddiliği dönüşümün önemini geçersiz kılar mı? Bilmiyorum. Ancak görmeye çalışalım. Biz yenildik. Yeniden başlamalıyız. Nostaljiden sakınmalıyız ve olayın olanaklı bir tekrarının olmadığını anlamalıyız. Her şey farklı bile olsaydı, bu İthaki'ye geri dönen bir Ulysses'den çok bilinmeyene doğru ilerleyen İbrahim'in durumuna benzerdi. Bu yenilgi, bilincin ve toplumsal yıkımın yolundan ancak muazzam bir eleştirel kapasite aracılığıyla kaldırılabilir olan sağlam bir bariyeri, bir engeli temsil eder. Ancak yenilgi üzerine yeniden düşünmek bâkidir, belleğe giden herhangi bir doğrusallık olmadığını hatırlayarak, yenilginin nedenlerini ve düşmanın bizi hangi yollardan yendiğini yeniden düşünmek gerekir. Yalnızca etik olarak ayakta kalma söz konusudur. Önümde endüstriyel modernleşmeyi, kârın yeniden keşfini ve piyasanın yeniden icadını görüyorum: *dura lex sed lex*³. Biz yenildik. Altmışların kültürü ve mücadeleleri yetmişlerde yenilgiye uğratıldı. Seksenler kapitalizmin zaferinin pekiştirilmesine tanık oldu. O halde benim arkeolojik bir kalıntı olmam ve yenilginin, tanık olduğumuz dönüşümden daha önemli olması mümkün olabilirdi, eğer böyle olmasaydı...

Eğer böyle olmasaydı, bizim bulunduğumuz yerlerden kaçınan bir modernleşme olmayacaktı; düşman açısından bizim yenilgimiz kendi projesinden önce gelir, bu onların modernleşmesinin biçimsel nedeniydi. Ancak bizim olumsuzlanmamızı onların olumlamasına ne bağlayabilir? Gerçek şu ki modernleşme, ne olduğumuzun ve sahip olduğumuz bilginin geri alınması ve etkili bir mistikleştirmesidir. Birkaç örnek verecek olursak, ilk olarak olumsuz bir bakış açısından, bizim komuta uygulamasına karşı oluşturduğumuz kısıtlamaların çiğnenmesi gerekti ve -efektif

³ [Lat.] Yasa, katı da olsa yasadır. (ç.n)

talepteki büyümeye ve o zaman için kontrol edilemeyen arzulara dayanan- güvenceli ücret talebi reddedildi. Olumlu bakış açısından ise fabrikalarda patronlar hâlâ, otoriteye itaatin “daha az işle” ödüllendirileceği yeni bir üretim örgütlenmesi oluşturmak zorundaydı. Otomasyon, işin reddinden kaynaklanan bilgi aracılığıyla özgürce icat edilir, öte yandan bu proleter ihtiyacın genelliğini kırmak ve mistikleştirmek için uygulanır. İkinci olarak, “kamu harcaması”nın özenli, eklemelenmiş ve zekice manipülasyonu yoluyla, toplum içinde yeni bir toplumsal işgünü modeli örgütlüyorduk. Modernleşmek için, enflasyon yoluyla, (baskıcı, hiyerarşik, işlevsel vb.) dışlayıcı hükümlerin canlandırılması ve sıkılaştırılması yoluyla, bizi toplumsal düzeyde de mağlup etmek zorunda kaldılar; ancak aynı zamanda “üçüncü sektörün gelişimi” süreçlerine ve girişimcilik kapasitelerinin toplumsallaşmasına boyun eğmek zorunda kaldılar ki bu da onları enformasyon teknolojisi yoluyla genel bir denetim uygulamak zorunda bıraktı. Bu alanda halen bütünüyle çözümlenmemiş bir iktidar savaşı geliyor. Toplumsal olanın bilgisayarlaşması, patronun denetiminden kurtarılacak güçle ele geçirilen ve emeğin elbirliği ufkunda doğrulanan işgününün uzunluğu konusunda, olumlu, emekçi ve proleter ütopya tarafından serbestçe yaratılır; ancak tam tersine bilgisayarlaşmaya, bu ihtiyacın baskısını kırmak ve toplumsal emeğin gücünü (kendisini asalak bir endüstriyel bölgeselleşmeden kurtararak toplumsal bir evrensellik olarak gösteren emeği) kapitalist bir şekilde sömürmek için başvurulur. Son olarak, her nerede özgürlük mücadeleleri ve arzuları harekete geçirildiyse, benzer bir mekanizmaya tanık olduk: gücümüzün bastırılması ve bilgimizin mistikleştirilmesi, altında ezildiğimiz vahşi ve kanlı bir diyalektik.

Bu düşman diyalektiğinin içsel niteliklerini bir kez daha incelemek -şayet böyle yapmak gerekiyorsa- üzerimize yıkılan yenilginin unutulması gerektiği değil, aksine yenilginin yoğunluğunun kavranması gerektiği anlamına gelir. Geçmişin olanaksız bir restorasyonunu değil, aksine tahakküm makinesinin yeni bütünlüğüyle karşı karşıya gelmeyi ima eder. Bütünlük her zaman düşmanın bütünlüğüdür; somut tarihin öğelerini yeniden

sınıflandıran ve onları komutanın işlevsel döngüsellliği içerisinde şekillendiren bir bütünlük. Bununla birlikte, tahakküm makinesinin şimdi yeni bütünlük içerisinde yeniden örgütlediği kimi önemli ve -bazen de- temel öğelere sahibiz. Belleğimiz bazen bu öğelerin kimisini siler; ancak yenilgiden sonra ve yenilgi durumunda, bilgimiz güçten yoksundur. Kendini bizimle karşı karşıya getiren bu mistikleştirilmiş etkili dünyada, komuta ve şeylerin bu manzarası içinde, bellek başa çıkmaktan acizdir. Yaşamaya ve bilgiyi örgütlemeye yeniden başlamak için bu yeni bütünlüğü parçalamalıyız. Tikelliğimize yeniden güç katmak için parçalanmış varlığımızı hapsedildiği bütünlükten kurtarmalıyız. Eğer pençesine düştüğümüz bütünlük ortadan kaldırılmazsa, dünyanın yeniden kuruluşuna uygulanmak üzere -başka vesilelerle olduğu gibi- olumsuzluğumuzun ya da tikelliğimizin ilanı söz konusu olamaz.

Bütünlük tarafından dayatılan sınırların ortadan kaldırılması kendini böylece toplumsal pratiğin ilk eylemi olarak ortaya koyar, ne geçmişe özlem duymaktan, ne öfke, anarşik çırpınmalar ya da entrikacı bolşevik profesyonelliğe duyulan nostaljiden ötürü ne de devlet iktidarını ele geçirerek, hem devleti yıkan hem de ona el koyan yeni bir Bacchusçu¹ ayine katılmak için; tam tersine, bu yıkım bütünlüğün hapisanesinden kaçmanın tek yolu ve kesitler olarak, tekillikler olarak özgür olabilmek demek olduğu için. Bütün yapıcı toplumsal pratikler, yalnızca bu yıkıcı özgürlük eylemine dayanır.

Reformizm, revizyonizm, sosyalizm (kısacası, gerçek hareket içerisinde, komünizmin karşısında olan şeyi gösteren bütün biçimler) bunların hepsi özgürleşme ve yıkım arasındaki ilişkinin olumsuzlanması yönünde uğraş verdi. Değerlerin sürekliliğine dair yeniliğin sosyal demokratlar tarafından bastırılışından, özgürleşmenin bürokratik olarak kurtuluşa indirildiği

¹ Romalılar, en büyük tanrılarından, şarap ve mistik coşkunluğun Yunan tanrısı Bacchus adına dini bayramlar düzenlerlerdi. Roma senatosunun farklı gerekçelerle birçok Bacchus rahibini öldürmesi ve Baccchanalia'nın yasaklanmasından sonra bu bayramlar Güney İtalya'da Dionysos geleneği altında devam ettirilmiştir. (ç.n)

Stalinist teröre kadar ilişki her hâlükârda yadsınır ve ilişkinin potansiyelliğinin yerine, akıl almaz sonuçların izlenebileceği varsayılır. Bugünlerde “sol” kavramının, temel kurucu öğelerinden birinin -tam olarak özgürleşme ve yıkım arasındaki bağlantının- dikkate alınmadığı göz önünde bulundurulursa, çok az bir ağırlık ya da önem taşıması şaşırtıcı değildir. “Sol” kavramı bir savaş kavramıdır; onun yıkıcı boyutlarının unutulması nasıl istenebilir, özgürlük istencini destekleyen güç gerilimi nasıl inkâr edilebilir? O halde -uzamı Foucault tarafından betimlenen, moleküler⁵ nüfuzu en yakın öğretmenlerimiz ve yoldaşlarımız vb. tarafından betimlenen- iktidarı anlayabilme yetimizdeki büyük artışın bizim üstümüze yıkılması ve neredeyse bize karşı kullanılması daha da paradoksaldır; sanki iktidarın karmaşıklığı konusunda farkındalık, daha yüksek bir yıkıcı kapasiteyi olanaklı kılmak yerine, artık kendimizi kurtaramayacağımız bir labirentmiş gibi. Neden karmaşıklığa egemen olma yetisi, her bir özgürlük ve yaşam gayesini ortadan kaldırmak için, düşman gücüne, himaye güçlerine özgü olan zorunluluğa karşı dönüşümün bilgisine -onu oluşturan tekillikleri dikkate alarak- dahil edilmesin ki?

Bunun yanı sıra en yakın yoldaş ve arkadaş çevremizde bile -kendisini etik bir antipati olarak ortaya koymadığında- yıkıma dair bir çeşit gönülsüzlük, ontolojik bir ürkeklik görülür. Aslında komünizm yalnızca varlığın büyümesi olarak tasavvur edilir. (Ve eğer daima bundan emin olmasaydık, feminizm bunu bir ültimatoma olarak emrederdi.) Ancak bu gönülsüzlük adil değildir; çünkü komünist özgürleşmenin talep ettiği yıkım varlığın yüzeylerini biçimsizleştirmez. Bu bakımdan, düşünce tarihindeki felsefi şüphenin işlevleriyle bizim yıkım tipimizi karşılaştırmak isterim. Aslında Sokratik cehaletten Kartezyen şüpheyeye kadar şüphe bütün biçimleriyle varlığın ufkunu suiistimal etmekten ziyade keşfetmiştir. Fakat aynı zamanda eleştirel dönüşüm mücadelesine ne yıkıcı bir güç sokmuştur! Kartezyen

⁵ Özgül etkileşimlere göre işleyen; çoğunlukla yerel ya da küçük ölçekli durumlar halinde oluşan [Açıklama için bkz. Philip Goodchild, Deleuze & Guattari, çev.: Rahmi G. Ögdül, Ayrıntı Yay., 2005]. (ç.n)

şüpheyi bakalım. Düşüncelerin gerçekliğe sahip olduğu, burjuvazinin ve modern devletin doğuşunun olumlandığı on yedinci yüzyıl dünyasında, gelenekler güce sahiptir ve büyü hâlâ katı bir ufuk oluşturur; burada şüphe sadece düşünceleri etkileyen bir bilim değil, fakat her şeyden önce düşüncelerin somutluğunu, mekanik varoluşunu ve maddi tutarlılığını aşındıran bir pratikti. Şüphe yalnızca hayaletler ve gerçek dışı düşünceler değil, şeyler açısından da özgürlüğü olumladığı ölçüde yıkıcı olan bir toplumsal pratiktir. Gerçekliğin askıya alınmasından çok gerçeğin mistikleştirilmiş biçimine karşı, iktidarın ve onun aldatıcı biçimlerinin -inanç, kabahatler, yanılgı ve bilincin bütün “putları”nın- buyurganlığına karşı bir güçtür. Bilginin hapishanesinin yıkıldığı andan itibaren, özgürleşme, etik varoluş ancak hakikatte mümkün olabilir.

Bu yüzden *posse*⁶ *nosse*⁷’den önce gelir. Bu her koşulda –örneğin, bize hükmetmek için, bizi bilgiden mahrum bırakmak için, bütün saygınlığını güç üzerinde temellendirmesi gereken patronun durumunda da- geçerlidir. *Posse*, patron açısından, *nosse*’nin maddi koşuludur. Fakat *posse* bizim örneğimizde de *nosse*’nin koşuludur; maddi koşuldan çok biçimsel, ancak bundan ötürü hiç de daha az etkili olmayan bir koşul. Her seferinde bilgiden mahrum edilirdi, çünkü güç alanında mağlup oluruz. Elbette, bilgiyle iktidar aracılığıyla olan ilişkimiz kaba bir şey değildir; öngörünün, daha doğrusu, bilginin sürekli üst-belirleniminin keyfi ve kör önemine sahip değildir; ancak değer yasasının ve bununla birlikte sermayenin ilerici işlevinin aşılmasından bu yana patronun varlıkla kurmuş olduğu ilişkinin niteliği aynen böyledir. Daha ziyade -dönüştürücü toplumsal pratikte yıkım ve özgürleşme arasında bir köprü kuran- dönüşüm kavramının kendisinde bilgi ve iktidar arasındaki ilişki bütündür ve çok verimlidir. Kadim “rasyonel/irrasyonel çiftiyle oynamak istiyorum; bu metaforunda *nosse yoluyla posse*’nin kapitalist tarzda öngörülmesi irrasyoneldir; bununla birlikte

⁶ [Lat.] güce sahip olma (ç.n.)

⁷ [Lat.] bilmek (ç.n.)

proleter ilişki rasyoneldir. Burada “rasyonel” ile kendi içeriğini üreten biçim kastedilir. Proleter bakış açısından, *posse* ve *nosse*, yıkım ve özgürleşme biçimsel olarak sınırdış ve karşılıklı olarak belirleyicidir. Bilginin biçimsel güncelliği, iktidarın maddi öngörüsünün koşuludur. Dolayısıyla proleter eylem açısından, bilgi iktidarı meşrulaştırır, onu haklı kılar. (Dikkat ederseniz, benzer bir akıl yürütme, iktidarın bilgi tarafından öngörüsünün zamansal boyutları ve dolayısıyla da bu zamansallığın sermayenin ve dönüştürücü toplumsal pratiğin bakış açısından edindiği ontolojik nitelikler dizisinin zamansal boyutları açısından kullanılabilir. Tüm bunlara ilişkin olarak *Macchina Tempo* adlı eserime bakılabilir.)

Öyleyse, sevgili Félix, toplumsal pratikle ilgili araştırmamızın belirlenimlerine geri dönelim. Baştan başlayarak, birkaç ön varsayım geliştirelim. İlk olarak, eğer yıkım özgürleşmenin içsel koşuluysa, eğer bir dinamik düşüncesi dönüşüm kavramının tanımı açısından temelse, o halde toplumsal pratik süreci sıradan bir akışa bağlı değildir. Tam tersine, toplumsal pratiği bir *consistence d’agencement*⁸ ya da bir yatırımlar ve toplumsal zorunluluklar nosyonu dışında düşünemeyiz. Ancak bir yandan bu tutarlılık, tamamen ontolojiktir ve üstyapılara ya da üstbelirlenimlere müsaade ya da itibar etmez; diğer yandan bu ontolojik tutarlılık her defasında özgül bir biçimde yer yurt edinen boyutların ve yapısal filumların⁹ birbirine geçmesidir. Bu nitelendirme, toplumsal örgütlenme biçimleri ve evrelerinin tarihsel gelişim sırasına göre açıklanır. Şimdi, bu çerçevede, yıkım ve özgürleşme arasındaki, iktidar ve bilgi arasındaki bağlantıyı nitelendirmek, belirlemek ne demektir? En genel söylemden, toplumumuzun somut düzeyine, ontolojik alanımızın belirli ufkuна indiğimizde, kurumların ve devlete ait baskıcı ve kapitalist *équipments collectifs*’lerin¹⁰ yersiz yurtsuz mekanik tutarlığına karşı koyduğumuzda bu ilişki nasıl temsil edilir?

⁸ [Fr.] düzenlemelerin tutarlılığı (ç.n.)

⁹ Aynı soydan gelen ve kuşaklar halinde devam eden canlılar topluluğu. (ç.n.)

¹⁰ [Fr.] kolektif donanım (ç.n.)

Bu sorunu iki perspektiften ele alabiliriz. Birincisi devletin yapısal örgütlenmesidir ve burada bu bir örnek olarak bize yardımcı olacaktır; ikincisi özgürleşme sürecinin örgütlenmesinin nitelendirilmesidir. Şimdi, her iki perspektifte de sorun; çakışarak, eşzamanlı olarak birbirine geçerek ve tarihsel olarak birikerek yavaş yavaş yapısal bir bütünlük oluşturan toplumsal kesimlerin, ontolojik ve maddi işlevlerin karmaşıklığını tanımlamanın olanaklı olduğu anlayışların çeşitliliğiyle kurulur.

Félix, bizzat senin ileri sürdüğün gibi, örneğin, devletten bahsedilirken, zaman zaman tahakkümün yer yurt edinmesi için hazırda bulunan bir dizi düzeyi içsel olarak içeren katmanlaşmış bir ontolojik boyuttan ve karmaşıklıktan bahsedildiği açıktır. Bu kesimler devleti oluşturmakla kalmayıp, aynı zamanda bizzat öznellik içinde üretilir ve yeniden üretilirler. Bu yüzden, “devletin sönümlenmesi”nden bahsetmek son derece sorunsaldır; ve devletin kesin olarak yok edilmesinden konuşmak -metaforik kullanımının dışında- kesinlikle ve tamamen saçmadır. Şüphesiz her zaman devletin içersindeki toplumsal kesimlerin yeni tür bir oluşumu -büyük ölçüde yersiz yurtsuzlaştırılan ve yeniden yer yurt edindirmeye dönük kapitalist politikalarından kopan filumlardan oluşması anlamında daha açık olan bir oluşum- düşünülebilir. Ancak bütün bunlar, ontolojik deneyimlerin hem daimi hem de sağlam bir tarihsel birikimini gerektirir.

Eğer şimdi sorunu toplum ve toplumsal öznelerin bakış açısından ele alırsak, devlet düzeyinde tanımladıklarımızla paralel olan benzer süreçlerin nasıl meydana geldiği anlaşılabilir. Bununla demek istediğim, devlet ve onun katmanlı yapısı yoluyla toplumdaki örgütlenme deneyimlerinin sorunsal gelişimini ve toplumsal emeğin örgütlenmesine yöneltilen *équipments* birikimini kavrayabileceğimizdir. Böylece, toplumsal öznelerin bilincinde ve kitlesel eylemlerinde, sağlamlık ve bileşim öğelerinin -mücadele, zafer ve yenilgi, özgürleşme ve örgütlenme deneyimlerinin, ancak hepsinden önemlisi bütün bu engin gelişimin beslediği özgürleşme bilgisinin filumunun ve tarihinin- izini sürebiliriz.

Bir zamanlar İtalyan ve Avrupa işçiliğinde, toplumsal sınıfların teknik ve politik bileşimi arasında ayırım yapıldı. Bu ikili yaklaşım sadece analitikti; tanım aslında tamamen özlüydü ve eklemlemeleri haklı olarak yaşanmış deneyimin boyutları açısından teyit edilmişti. Bununla birlikte, işçiliğin yöntembilimi ve sosyo-tarihsel araştırmanın daha ileri yöntembilimi arasında önemli bir benzerlik vardı. İşgününün, emek piyasasının, üretim ve yeniden üretim yapısının örgütlenme bakımından gelişimini çevreleyen tarihsel olayların -ve hepsinden önemlisi, mücadele döngülerini çevreleyen olayların- izinin sürülmesiyle, işçilik alanında sınıf bilinci biçimlerinin evrimi konusunda bir tanım geliştirilebildi. Bu tanımın eşsiz ve aşılabilir olduğunu düşünüyorum. O halde bu eski araştırma artık doğrulanmış bulunmaktadır. Parti tarihi bile (ya da başka bir deyişle, kurumsal *équipement* ve devrimci *agencement* arasındaki sınıf bilincinin sürekli diyalektiğinin tarihi) anarşist, sosyal demokrat, sosyalist ve Leninist biçimleriyle sınıf bileşiminin evrimci yönelimi bakımından açıklandı. Bu evrim aracılığıyla, gerçek bir birikimin, sınıflandırma ve elemanın -kuruluşun- öznel bir dinamiğinin keşfedildiği açıkça ortaya konmalıdır. Bütün bunlar bilinçte sabitlendi ve geçmiş örgütlenme deneyimleri, sürekli olarak yenilenen özgürleşme projesinin çok önemli bir malzemesi haline geldi. Bunun ışığında Leninizm (kendisinin doğrudan ataları ve düşmanları olan) anarşizm ve sosyal demokrasiyi, yeni bir örgütsel biçimin parçalarına indirgeyerek, yok olmaktan kurtararak ve Leninizmin kendisinin kurduğu özgün *agencement*'in bir parçası olarak onları yeniden sınıflandırarak bunların etkin bir şekilde ötesine geçebildi.

Günümüzde aynı şekilde özgürlük mücadelelerinin kritik bir aşamaya ulaşması gerektiği, otomasyon işçisinin ve toplumsal bilgisayarlaşmanın, toplumsal örgütlenme ve özgürlük mücadelesinin yeni biçimi içinde Leninizmi anlayacağı ve aşacağı açıktır. Leninizm, özgürleşmeyle anarşizmin Leninizmle bağdaştığı gibi bağdaşır. Yeni örgütlenme ve mücadele perspektifinde, Leninizm elbette üstesinden gelinmesi gereken bir unsurdur ve buna rağmen hazırlayacağımız *agencement* içerisinde her zaman yer bulacaktır.

Böylece özgürleşme ve yıkım arasındaki ilişkiye dair tartışmaya geri dönebiliriz. Bu yıkıcı uğrak, toplumsal pratiğin mevcut aşamasında yıkıcı uğrak neye dayanabilir ve dayanmalıdır? Toplumsal ve üretici yaşam kesimlerinin ve proleter bilginin 1970'lerdeki yenilgiden sonra içinde yeniden örgütlenmek üzere olduğu devlet bütünlüğünün parçalanmasına dayanmalıdır. Söz konusu modernleşmeyi yenmek elbette bu modernleşmenin ortaya çıktığı teknik ve maddi dönüşümlerin önemini yadsımak değildir. Bu daha ziyade, söz konusu dönüşümleri defetmek, bütünlüklerinden kurtarmak ve bugün kapitalizmin dayatmak istediği komuta planına karşı harekete geçmelerini, böylece tabi kılınacakları düzenli yeniden yer yurt edindirmeye karşı hareket etmelerine olanak sağlamaktır. Yıkım, üretim ve yeniden üretim bileşenleri karmaşasının genel altüst oluş sürecinin harekete geçirilmesini gerektirir. Şüphesiz Leninizm bu düzeydeki ve bu boyutları içeren bir toplumsal sürecin ardındaki temel itici güç olamaz. Leninizm başından beri bu boyutlardan ve bu niteliklerden yoksundur. Hegemonik bir bilinçle şekillenmiş toplumsal, üretken bir sınıfın devrimci ihtiyaçlarından uzaktır ve bu nedenle geniş bir biçimde eleştirilebilir. Ancak eleştirinin ötesinde, Lenin'e köpek ölüsü¹¹ gibi davranmamak konusunda dikkatli olalım. Leninizm, sınıf mücadelesinin kaçınılmaz görevini, yani düşmanın tahakküm mekanizmasının bütününe ortadan kaldırmayı güçlü bir şekilde hatırlatır ve hatırlatacaktır. Özgürlüğü arzulayanlar açısından, bu sürekli olarak yeniden olumlanması gereken bir görevdir. Dolayısıyla özgürlük çerçevesinin baştan başa yerinden edilmesi, merkezi bir deneyim olarak bütünlüğün yıkımını gerektirir.

Bu noktada bir dizi yeni fikre açılabiliriz. Önce, kendimize birkaç noktayı hatırlatalım. Bugün bir yenilgi döneminden geçiyoruz; bunu hiçbir zaman unutmayalım. Kendi içersinde yıkım teorisini besleyen alternatif toplumsal pratiğin çok az manevra alanı var. Aslında böylesi bir pratik çoğunlukla, egemen güçlerin ürettiği bütünlük içersinde sonuca ulaşma eğilimindedir. Ve

¹¹ Genellikle Spinoza'ya yakıştırılan bir itham. (ç.n)

yine de paradoksal bir şekilde, egemen güçlerin sistemin bütünlüğü içersinde, kendi bilgilerinden ziyade başkalarının bilgisini -dolayımına için hazırlanmayan, şiddetli ve çoğunlukla bastırılmaz olan bilgiyi- sınırladıkları ve hapsettiklerinin oldukça farkındadırlar. Şüphesiz, tahakkümün güvencesizliği ezilenlerin direnişinden ziyade tahakküm ilişkilerinin kırılğanlığıyla açığa çıkar. (Birçok boyut bu bağlamda değerlendirilmelidir; her şeyden önce, konsensüs oluşturma mekanizmalarının hızı ve dolaşımı; meşruluğun zamansal boyutu, ancak bütün bunlara başka bir sefer değineceğiz). Krizin bu nesnel yönü hafife alınmamalıdır. Tahakküm sentezinin düzeyi ve düşmanın öznellik üretme kapasitesinin yoğunluk derecesi nesnel olarak asgaridir. Düşmanın bütünlüğü organik olmaktan acizdir. Ancak bu -ve burada bir dizi yeni düşünceye ulaşıyoruz- yeni bir “sol” düşüncesini meydana getiren teori ve pratiği oluşturmak için yeterli değildir. Başka bir deyişle, toplumsal teori ve pratiği, bir kere daha temel faaliyetler olarak, direnen bütünlüğün yıkımının bir anı olarak ya da nesnel çelişkilere bir müdahale olarak düşünmek yeterli değildir. Kısacası, toplumsal pratik yalnızca bir kriz teorisinden çok daha fazlası olmalıdır. Daha doğrusu, ontolojik boyutu da düşünmeli ve kurucu eğilimi geliştirmelidir.

Şimdi, düşman bütünlüğünün, kendi tahakkümü altında, sömürülenin bilgisini kontrol altına alma yetisini ortadan kaldırdığımızda, tam o andan itibaren teorinin çarpıcı biçimde parçalı karakterini, arzuların bastırılmaz tikelliğini, *agencement*’ların bütün çaprazlama yapısını açıklama yetisini kazanırız. Doğal olarak, bundan dolayı, toplumsal pratiğimizin bütün ağırlığı düşman bütünlüğünün yıkımıyla ilişkilidir. Bunun nedeni parçalama ediminin toplumsal eylemlerin mantığında ontolojik olarak olagelen bir şey olmasından ziyade gerçekten büyük bir ifade olanağı sağlamasıdır. Toplumsal pratik arzulu kesimlerin özgürlük uygulaması olarak ortaya çıkar. Bu ifadeler bütünlükleri içersinde ifşa edildiğinde -bütünlüğü sürekli olarak parçalayabilen ve bu yıkımı yapısal bir olguya dönüştürebilen- savaş makineleri harekete geçirilir. Parti ve “sol” kavramı dolayısıyla yalnızca bir savaş makinesi olarak değil, aynı zamanda bu olum-

lu eylemlerin ve kesimlerin ifadelerinin tamlığı olarak tanımlanabilir.

Son yıllarda gelişen ve büyük öneme sahip bir dizi tarihsel süreç artık kendini hissettiriyor ve bunların temsil ettikleri büyük yeniliğin hepimiz farkındayız: Polonya'daki Dayanışma (Solidarnosc) deneyiminden, Batı Almanya'daki Yeşil hareketin gelişiminden ve -çok daha az örgütlü olmasına, halen eleştirel bir incelemeye gereksinim duymasına rağmen yine de benzer nedenlerden dolayı çok önemli olan- bir dizi başka yeni hareketten (İtalya'daki Autoconvocati, NATO'ya karşı İspanyolların mücadelesi ve İngiliz madencilerin mücadelesi gibi) bahsediyorum. İşçi hareketlerinin örgütsel gelenekleriyle karşılaştırıldığında, bu hareketlerin örgütlenme ve mücadele özellikleri tamamen yenidir. Bu yüzden, bizim tarihimiz ve bizim geleneğimizle bağdaştırılamazlar. Bu hareketler hem bütünlük içersindeki gediğin içerdiği ontolojik deneyimi hem de sürekli olarak bütünlüğe karşı yönelen bir enerjinin özgürleşmesini ifade eder. Bileşimlerinin analizi yoluyla, sömürülen sınıfın söz konusu politik oluşumlarının maddi temellerini kurmak güç olmayacaktır, ancak bunu burada yapmak gerekmez. Asıl önemli olan bütün bunların resmettiği olağanüstü yeniliği vurgulamaktır. Bahsettiğimiz bütün hareketler bir tufandan sonra ortaya çıktı ve bir tufandan sonra dünyanın var olmaya devam etmekle kalmadığının, işin doğrusu, bu tür bir felaketin toprağı son derece verimli kıldığının da farkına varmaya başlamak fena bir fikir olmasa gerek.

Bu hareketlerin özgün özelliklerinin neler olduğunu görelim. İlk olarak bunlar toplumun hareketidir; ikinci olarak, bunlar reformist değil, ancak farklı bir tür harekettirler. Bu yüzden, çapraz ve alternatif hareketlerdir. Amaçları bütünlüğe sahip olmaktan çok onu ortadan kaldırmaktır ve onu ortadan kaldırırken kendi bilgilerinin (zenginliğinin ve muazzam çeşitliliğinin yanı sıra) bağımsızlığını ve kendi güçlerinin etkisini olumlarlar. Bu hareketlerin varlığının hangi yasalara göre sağlamlığını kazandığını bilmiyorum; eğer böyle yasalar varsa, bunları keşfetmek gereklidir. Bu bağlamda ortaya bir hipotez atmak isterim. Akışkanlıktan tutarlığa, hareketlerden partiye geçiş temel ola-

rak kitlelerin fiziksel gücüne, yeni bilginin gücü ve yıkıcı kapasite arasındaki ilişkinin oluşturulmasında kullanılan entelektüel radikalizmin derecesine dayanır. Benim izlenimim bir mücadele hareketinin sağlamlılık ve örgütsel istikrar derecesinin -ontolojik geri döndürülemezliğinin- ancak kendisini politik açıdan radikal bir değişim makinesi olarak tanıdığına (muhtemelen kesin olarak saptanabileceği ve) değerlendirilebileceğidir. İlk defa, çok uzun zamandır gelişen bir ütopyacı sürecin sonunda olduğu gibi, paradoksal bir şekilde, politik olanın otonomisi toplumsal olanın bağımsızlığı ve devletin reddi olarak biçimlenmeye başlamıştır.

Modern liberalizm ve hukuk mevcut devrimci bilginin birçok belirlenimini anlamıştır. Sonuç olarak bunu mistikleştirmeye çalıştılar ve bu şekilde “yeni felsefelerin” festivaline tanık olduk. Alternatif politikalar konusunda gerçekten herhangi bir *laissez-faire*¹² söz konusu değildir; tam tersine, üretim araçlarının top yekûn kolektifleştirilmesini talep etmemiz gerektiği bize aşikâr ve sıradan bir şey gibi görünür. Yine de mesele bu değildir. Mesele başka bir şeydir ve bu çok önemlidir. Özgürlük koşullarına dair her türlü olanağın aksi takdirde ortadan kaybolduğu ve egemen sınıfın bütünlüğü içersinde massedildiği bir dünyada, özgürlük esaslı bir çeşitlilik pozisyonudur. Öyleyse yalnızca politik olanın kurumsal alanı içinde farklılığın -alternatif bir ontolojinin- akını, özgürlük anlayışının yeniden kurulmasına ve dolayısıyla da dönüştürücü bir toplumsal pratiğe olanak verebilir. Bilgi ve bilim felsefesinde, estetik ve bütün yapısal/işlevsel sistemlerde, felakete götürecek bir unsurun -radikal farklılığın- ortaya çıkışı, insanlık ufkunun bütünlüğe maruz kalmasıyla aynı oranda- temel bir uğrak haline gelir. Yalnızca yıkıcı bir politika hakikate ilişkin bu ölçüsüzlüğü üretemez. Ve yine de yalnızca yıkıcı politika defalarca (bir kapanmadan ziyade radikal yenilikten biri olan) bir bütünlük imgesi sağlamakta ve bu şekilde felaket kavramını sezinlemekte, açıklamakta başarılı olmuştur: 1848, 1870, 1917, 1968...vb. olayların temsil ettiği felaketlerin

¹² [Fr.] Bırakınız yapsınlar. (ç.n.)

yokluğunda, bilim termodinamiğin felaketlerini hiçbir zaman ortaya çıkaramayacaktı. Ancak şimdi sorun bir felakete hazırlanmaktır. Yine de bunu söylemek, çözemeyeceğimiz birçok büyük meseleyi içinde barındırır. Ancak bu sorunu çözmeliyiz; yani felakete hazırlanırken kendimizi bir felaket olarak nasıl kuracağımız, bütünlüğe dönüşmeden kendimizi bir bütünlük olarak nasıl kurabileceğimiz, kapitalist ve devlet bütünlüğüne karşı, bunun bir benzerine dönüşmeden, kendimizi yıkıcı bir karşıtlık olarak nasıl kuracağımız sorusu. Gerekli olan şey, örgütsel biçimlerin Leninizmin etkisini taşıdığı ve otonominin özgürlüğüne sahip olduğu, radikal olarak demokratik bir yıkıcılık türüdür. Toplumsal pratik, -ister “genel arzu” ister “ortak çıkar” olarak adlandırılınsın- farklılığın feshedilmesini ve bunun sömürü evreninde sadece bir çark dişlisine dönüştürülmesi için müdahale eden fetişizmden sakınan bir tekillik *agencement*’ı olmalıdır.

Dostum Félix, bitirirken, şahsen hissettiğim ve yenilgimizde katkısı olmuş olan, düşmanın korkunç derecede güçlü bir toplumsal pratiği aklıma geliyor. Elbette terörizmden bahsediyorum. Bu çok basit bir şekilde karakterize edilebilir: Bu korkunç bir olaydır –ilişkinin dinamiğini ve hassasiyetini bir kere daha ortadan kaldırarak, özgürlüğü imhayla boğan tek taraflı, mistik saldırı; devlet şiddetinin ve onun boş bütünlük kurgusunun mistik tercümesi. Ancak terörizm bir skandala dönüştü ve bizi olamadığımız şeyle, *sans phrase*¹³ isyan eden, özgürlüğü yeniden ele geçiren ve egemen güçler tarafından engellenen kopuşu etkili kılan insanlar olmayı becerememekle korkunç bir şekilde azarlamasını önleyemediğimiz koşulda daha da böyle olacaktır. Terörizm bizi özgür olmamakla, Davut peygamber olmamakla, aksine Golyat’ın¹⁴ önündeki koyun olmakla¹⁵ suçlayabildi. Ancak alternatif değerler ve yöntemlere dair tamamen radikal bir sorunu dayatabilecek bir militanlığa geri dönersek, hem terörizmin

¹³ [Fr.] sözsüz (ç.n.)

¹⁴ Filistin kralı Câlut (ç.n)

¹⁵ Dini inanca göre insan günahlarının kefareti olarak kurban edilen koyun burada metafor olarak kullanılıyor. (ç.n)

hem de devlet şiddetinin sürgün edildiği yeni bir yaşam yaratabileceğiz. Toplumsal pratiğimiz ancak on binlerce, milyonlarca Davut tarafından sahiplenilirse bunu yapabileceğiz.

Posse'nin *nosse*'den önce geldiği söylendi. Dostum Félix, eğer böyle şeyler söylersek faşist olmakla suçlanacağız. Yine de insanlar neyi söylemek istiyorsa söylesinler. Ben kendi adıma, (bayağılık ve tatsızlık noktasına kadar) işleri daha kötüye götürmeye; bilgi ve güç arasındaki ilişkiyi belirleyebilecek tek şeyin sevgi, yalnızca sevgi olduğunu söylemeye hazırım. İrrasyonelizmin bu utanç verici itirafının derinliklerinden, beni doğrulamaları için bazı eski dostları yanıma alacağım. Bunların arasında ilki, kendisinin de - İtalyan rönesansının büyük filozoflarının düsturlarına gönderme yaparak- sevginin bilgi ve güç arasında yattığına inandığı göz önüne alınırsa, Spinoza'dır. Bundan sonra, Goethe'nin ebedi destekleyicisi Lenin gelir: "Başlangıçta eylem vardı". Harekete geçelim.

Herkese kucak dolusu sevgiler,
Saygılarımla,
Toni

Ekim 1984

SİVİL TOPLUMDA YOLCULUK (PETER BRÜCKNER'İN ANISINA)

1. Sivil toplumun gücü, Hegelci felsefede devlet teorisinin asıl temeli olarak sunulur. Eğer sivil toplum gerçekte diyalektiğin temeliyse, o zaman sivil toplum -devlet ihtiyacını ve dolayısıyla devletin meşruluğunu diyalektik olarak öne süren- sürekli devrimdir. Hegel'de devrim, bu anlamda devletin temelidir. Sivil toplumun "iktidarı ele geçirmesi" bunun gerçekleşmesi, olumsuzlanması ve yücelmesidir. Hegelci sistemin bu temel özelliğini görmek için Hegel'in yazılarını -gençlik çalışmalarından daha çok ilk olgunluk çalışmalarını (Jena dönemini)¹- incelemek yeterlidir: Hegel'in olgunluk eseri *Hukuk Felsefesi*² bunu yadsımaz, fakat potansiyel olarak bütün yıkıcı etkilerinden onu açık bir şekilde yoksun bırakır. Bununla birlikte bu mahrum etme girişiminin başarılı olduğu bir gerçektir, böylece Hegel'in olgunluk çalışmalarında, devrimci olan diyalektik gerçek bir *theodicy*'e³ dönüşür. *Hukuk Felsefesi*'nde, aslında devrim (yani sivil top-

¹ 8-14 Ekim 1806 tarihlerinde Napolyon'un Prusyalılar karşısında zafere ulaştığı savaş dönemi. (ç.n)

² G. W. F. Hegel, *Hukuk Felsefesinin Prensipleri*, çev.: Cenap Karakaya, Sosyal Yay., İstanbul 1991.

³ Kötülük karşısında Tanrı'nın iyiliğini ve her şeye gücünün yettiğinin savunulması. (ç.n)

lum hareketi) devleti kurarken düzeni yeniden inşa eder. Bu noktada, devlet tarih felsefesinin bir ögesi haline gelebilir; kendine tanrısallık perspektifi içersinde yer bulmak üzere, diyalektik değişkenliğin bütün niteliklerini, olumsuzlamanın bütün izlerini ve bütün ontolojik potansiyelini kaybeder. Devletin devrimci meşrulaştırması gizlice defedilir ve devletin metafizik meşrulaştırmasıyla yer değiştirir.

Ancak Hegel'in argümanı muğlak değildir. Hegel'in teorileştirmiş olduğu devletin devrimci kuruluşu, sivil toplumun burjuva örgütlenmesiyle nitelenir. Devrimci meşrulaştırma mekanizması, kapitalist toplumun toplumsal emeği örgütlemeye başlamasıyla, toplumsal emeğin diyalektiği tarafından yeniden üretilir. Bu örgütlenme, kapitalist üretim (Jena yazılarında), burjuva toplum ve onun müttefikleri (Berlin felsefesinde) tarafından meydana getirilir. O halde Hegel'de devletin kuruluşunun sivil toplumdan başlayan diyalektik süreci, kapitalist devrim tarihinin kendi zorunluluğu ve kendi gerçek "akıl idesi" olarak önceden canlandırdığı, ilerlemeci dikey örgütlenmenin ritmini takip eder.

Marx, diyalektiği sınıfların materyalist analizine tabi tutarak Hegelci sivil toplum ve devlet kavramlarını kalbinden vurdu. Sınıflar arasındaki güçler dengesinin yatay bir analizi düzeyinde, Marx açıkçası kapitalizmin üretim ilişkileri içersinde belirlediği temel ikiliğin çözülemezliğini vurgular. Dolayısıyla, kapitalist devrimci projenin diyalektiği de çözülemezdir. Sivil toplumdan başlayarak, bu proje devlet, değer ve kapitalist üretim örgütlenmesinin özgüllüğü biçiminde dikey bir sistem içinde örgütlenmeyi amaçlar. O halde kapitalist ilerleme hiçbir koşul altında ilerici ve devrimcileştirici eşiklerden öte bir şey oluşturamaz. Aynı devrimci devlet, sivil toplum hareketini sonlandırmaz ve asla sonlandıramayacaktır da. Sivil toplum bölünür ve yüceltilmez. Yüceltme açıkça ideolojidir. Bilimin mitoloji içerisine çökertilmesidir. Bütün devlet teorileri teolojiktir. Devrim şimdiye kadar yalnızca devleti mükemmelleştirdi; ancak bütün mesele devleti yıkmaktır. Fakat bu yıkım sivil toplumu örgütleyen ikiliğe içseldir; ikiliğin ufkunda var olur.

2. Marksist-Leninist anlayışlara özgü, “iktidarı ele geçirme” kavramı ve toplumun kapitalist ikiliğinin belirleyici mekanizmasının devletle ilişkili olarak dikey örgütlenmesi, Hegelci diyalektiğin gerçek bir restorasyonunu temsil eder. Dolayısıyla “Marksizmin krizi” olarak adlandırılan şey temel olarak devrimci düşüncenin (ve devrimin Marksist okumasının) Hegelcilik-Leninizm alanına çekilmesiyle meydana gelen bir krizdir. Dolayısıyla Marksizmin devlet teorilerine ilişkin olarak krizi, Marksizmin sonuç olarak kadim bir devleti meşrulaştırma sanatına dönüştürülmesinden ötürüdür. Bununla birlikte, Marksizme sağdan saldırmak meşru değildir; bu soğuk akıntıya kapılan Marksizm kendi eleştirel üstünlüğünü kaybetti, sermayenin felsefesine ve mantığına dönüştü. Deyim yerindeyse, eleştiri yalnızca soldan, yani dönüşüm perspektifinden, devrimin yenilikçi ve samimi bakış açısından gelebilir.

Ancak bu olanaklı mı? Yine de Marksizmin kendisini Marksist ve devrimci eleştiriye tabi tutmak olanaklı mıdır? Bunun olanaklı olduğuna inanıyorum ve üstelik, eleştirinin ilk olarak (Marx açısından da olduğu gibi) Hegelci geleneğin sivil toplumun devlet ve kendi içsel ikiliğinin çözülmesi doğrultusunda dikey olarak örgütlenmesine işaret eden özgül yönü üzerinde yoğunlaşması gerektiğini düşünüyorum. Bu açıdan, materyalist analiz ilk olarak, sınıfların ve onların mücadelelerinin fiili, belirli biçimlenimiyle bağdaşmayan herhangi bir çözümün olanaksızlığını gösterir. Bu sivil toplumun hâlâ ikili olduğu ve çatışmanın esas olarak çözülemez olduğu anlamına gelir. Ne var ki bu noktada analizin bütünleştirilmesi gerekir; şöyle ki devletin meşrulaştırılması teorisinin Hegelci yorumunun yeniden olumlanmasının aksine, sınıf çatışmasının ortadan kaldırılması ya da çözümüne dair önkabulün artık istemeyerek kabullenilemeyecek olmasının yanı sıra, mevcut deneyimler ve araştırmalar düşünüldüğünde, sınıf çatışmasının ortadan kalktığı ya da çözüldüğü dikey örgütlenme biçimi eşit ölçüde kabul edilemezdir.

Bu meseleyi şöyle açıklayabilirim. Çağdaş kapitalist toplumların temel özelliği, sivil toplumun küresel sermayenin gerçek boyunduruğu altına alınmış (yani küresel sermayeye tabi

kılınmış) olmasıdır. Bu olgu genellikle kendini devlet biçiminde ortaya koyar. Analizin gösterdiği gibi, ilk baştaki durum böylece ileri doğru bir sıçrama yapmış, analitik temel değişmiştir. Bu ileri sıçrayış, bu sivil toplumun bütün tanımlayıcı özelliklerini içeren kapsayıcı bir sıçrayıştır. Aslında, gerçek boyunduruk sadece sivil toplum içindeki, her hâlükârda yalıtılması olanaksız olan toplumsal ikiliği açığa vurmakla yetinmez; aksine bize söz konusu ikiliği, sivil toplum ve devletin yeni bileşimi tarafından kurulan bu belirli kompleks içinde gösterir. Bu bileşim, böylece analizin tek nesnesi haline gelir. Başka herhangi bir yaklaşımın sadece filolojik değeri vardır. Bu toplum-devlet kompleksinin yönetilebilirliği sorunu, bu kompleksin düzenli yeniden üretimi ya da devrimcileştirilmesi sorunuyla aynı sorundur. Dolayısıyla, bu perspektiften, toplumun ikilikleri tamamen yatay olma eğilimindedir. Eğer bu modası geçmiş terminoloji halen kullanılmak istenirse, devlet öğretisi artık “egemen ve özne” kavramları ile değil, yalnızca “güç ve karşı güç” kavramlarıyla ilgilenir. Güç ve karşı gücün biçimsel bir analiz içinde birbirinin yerine geçebilir terimler olarak düşünülebilmesine rağmen, elbette politik analizin bakış açısından böyle düşünülemeyeceklerini unutmayalım. Sonuç olarak, devrimin materyalist temaları ve genel olarak yönetilebilirliğin politik temaları, ikiliği tamamen yatay bir alanda kavrama kapasitesine dönüşürken, meşrulaştırma temaları “ne pahasına olursa olsun” biçimsel ve döngüsel hale gelir. Bu “yatay” alanı, savaş alanı olarak adlandırıyorum. Bir devlet ya da devrim teorisi savaş alanını normal olarak varsaymalıdır. Politika ve kuruluş süreci savaşın başka araçlarla devamıdır.

3. Eğer toplumsal ikilik toplum-devlet kompleksinin düzeyine taşındıysa, eğer çatışmaya ilişkin dikey çözümler düşünmek olanaksızsa (meşruluğun teorik çerçevesinin istikrarsızlığından ötürü çoğu kez olduğu gibi, duruma ilişkin felakete yol açan üstbelirlemlere başvurulmadıkça) ve bu koşullar gerçekten etkiliyse, o zaman tek olanaklı strateji çatışmayı dengelemeyi denemek olacaktır. Hem hukuk alanında hem de devletin anayasal ve politik teorisinde, bu tür yaklaşımlar bana son zamanlarda denenmiş gibi görünüyor.

Hukuk alanında, meşruiyet teorisinin sözleşmeli versiyonları çok revaçtadır. Bu yaklaşımların özelliği, hukukun bütün soyut ve genel tanımlarının çözülmesidir. Yasal ilkeler nihayetinde seküler bir devletin avantajına sahiptir; ne var ki kendi içlerinde biçimsel bir rasyonalitenin meşruluğunu içermeyen (hemen hemen mistikleştirilmiş yine de etkili) tahakküm biçimlerinin belirsizliğini kabul ederek bu sekülerleşmenin bedelini öderler.

Anayasal teori alanında, politik pazarlığın korporatist versiyonları itibar görür. Aslında tarafsız bir değerlendirmenin, gelişmiş kapitalist devletlerin anayasal işleyişinin etkin olarak korporasyonlar ve korporatist koalisyonlardan oluşan bir ağdan meydana geldiğini fark etmesi kaçınılmazdır. Bu güçlerden oluşan maddi anayasa resmi anayasayı üstbelirler, daha doğrusu onu altbelirler (*underdetermine*)⁴ ve işleyişinin her bir sınır merkezinde bir krize neden olur. Korporatist güçlerin hayatıyeti göz önüne alındığında, resmi anayasanın süregelen reformu açısından düşünmek (otuzlarda olduğunun aksine) mümkün değildir, örneğin esas öncülerin değişimlerini ve sarsıntılarını ilerletme bir şekilde resmi anayasaya uyarlamak ve maddi, korporatist anayasanın isyanına uymak gibi.

Alman felsefesinde ve özellikle Gehlen tarafından, bu ikinci durum *Posthistorie* (tarih sonrası) başlığı altında anlaşıldı ve nitelendirildi. *Posthistorie*'nin tanımı, hem güncel olarak geçerli ve tarihsel olarak geri döndürülemez bir şey olarak gerçek boyunduruğun maddi niteliğini hem de (bu nedenle) legal ve anayasal sistemin geleneksel örgütlenmesinin krizini birleştirir. Dolayısıyla, toplumsal eylemin makul bir analitik çerçevesinden başlayarak, bu yeni durumla karşı karşıya gelmek için girişimde bulunulur. Teorinin tek amacı açıkça, çatışmanın dengelenmesine dair bir ölçüt oluşturmaktır. Gerçekliğin karmaşıklığı sadece içerilebilir ve denetlenebilir. *Posthistorie*'de devlet, tarihsel üretici güçlerin kesin billurlaşması açısından "modern" olana girmek

⁴ Kanıtların sonuçlarla olan ilişkisiyle ilgili epistemolojik bir soruna işaret eder. Teorinin kanıtları verili olarak, eğer söz konusu teoriyle tutarsız olan karşıt bir teori varsa bu teori yine aynı kanıtlar tarafından destekleniyorsa ilk baştaki teori altbelirlenmiş olur. (ç.n.)

üzere tarihi terk eder. Bu yüzden Gehlen'in ve onun okulunun analizini, burada bahsettiğim konuları daha fazla aydınlatabilmek için Luhmann'a gelene kadar erteliyorum. Ancak bu teorilerin, yeni devlet-toplum kompleksini yine de nitelendiren ikilik öğelerinin sürekliliğini mistikleştirdikleri oranda, devlet-toplum ilişkilerinin yatay örgütlenmesini açığa çıkarabildikleri açıktır.

Öte yandan, çatışmanın yatay örgütlenmesinin yeni toplum-devlet kompleksi içerisindeki diyalektik ilişkinin temel biçimini oluşturduğu yönündeki hipotez, bana göre, Marksist bir bakış açısından, yine de ilişkiye atfedilmesi gereken ikilikli özü saklamaktan acizdir. Aslında boyunduruk sivil toplumun ikilikli doğasını ortadan kaldırmaz, sadece çatışmanın çözümünü dikey olarak devlet doğrultusunda örgütleyerek bunun çözülmesinin olanağını ortadan kaldırır. Gerçekte, yeni ilişkilerin perspektifinden, toplumsal antagonizma, dönüşüm ve devrim arzusu kendilerini daha güçlü ve açık bir şekilde hissettirirler. Sınıf mücadelesi belirlenmiş değildir.

Frankfurt Okulu'nun sınırlarında ve hepsinden önemlisi Gehlen antropolojisinin içersinde, belki de bu yeni boyutlar bağlamında "devrim" kavramının yeni özelliklerini en iyi sergileyen yazar Peter Brückner'dir. Sınıf mücadelesi sona ermemiştir, insani bütünlüğe ait olan bir alana taşınmıştır. Gerçek boyunduruk ve toplumsal ilişkilerin yatay örgütlenmesi ve kitlesel niteliği her türlü biçimsel denetim olanağını yadsıyıp insani toplumsal ilişkilerin maddi doğasını vurgular.

4. Ne üstbelirlenimli ne de üstbelirlenebilir, maddi bir temeli olan ikilikli bir ilişki biçimini almaya eğilimli antagonizmaların nüfuz ettiği düz bir ufuk olduğunu varsayarsak, o zaman çatışmanın dengelenebileceği araçları saptamak mümkün müdür?

Soyut yeni-sözleşmecî modellerin dışında, neo-korporatizmin kaba reçeteleri ve pratikleri ile işlevselci ve toplumsal eylem teorilerinin mistikleştirici çarpıtılmasının dışında, çatışma konusunda arz edilen anayasal bir çözümün bakış açısından, tek kullanışlı teorik çerçeve federalizm tarafından sunulmuş olan gibi görünüyor. Federalizmde, özneler eşitlik temelinde bir ara-

ya gelen otonom varlıklar olarak (mevcut durumda bu özneler sistemin yeniden üretimi için çalışır) tanımlanır. Dolayısıyla, özneler arasında bir sözleşme yoktur, ne de genel ve soyut kategoriler içersinde tekil ve kolektif bedenlerin haklarını tanıyan ve eşitleyen bir anayasa olanağı söz konusudur; bilâkis özneler ile tekil öznenin niteliklerinin savunulması ve kolektifliğin korunması açısından değerlendirilecek olan sözleşme arasında bir bağlılık vardır. Ancak on yedinci ve on sekizinci yüzyılların burjuva toplumunun kökenlerindeki anayasal materyalizmin ne dereceye kadar bu federalizm teorileri tarafından oluşturulduğunu açıklamanın yeri burası değildir. Bu teorik çerçevede esas olarak büyüleyici olan şey, etkin olmaya başlayan öznelerin çarpıcılığı, anayasal varlıklarının indirgenemezliği.

O halde, şüphesiz, sınıf mücadelesinin bu evresinde, temel sorun sınıf mücadelesinin anayasal olarak istikrara kavuşturulması sorunudur. Ancak eğer hedef buysa, öznelerin eylem alanının sınırlarının özneler arası karşılıklı düzenlemenin temeli olarak kabul edilmesine olanak veren, mistikleştirilmemiş bir ölçüt saptamak gerekecektir.

Ne var ki düzeni kuracak araçların gelişiminin ve çatışmayı dengelemek için tasarlanan konsensüse dayalı sözleşmelerin ancak öznelerin eşitliğinin önkabulü temelinde meydana gelebileceği gerçeği olduğu gibi kalır. Yine de bu mümkün müdür? Ya da bütün mesele, uyumsuzlukların halen, bunu ve bütün denge stratejisini işlemez kılacak kadar çok açık olması değil midir? Özellikle, halen eski dengenin, eski birikim ve kapitalist yeniden üretim ilişkilerinin restorasyonunu amaçlayan ve bu amaç uğruna ilişkiyi yıkan üstbelirlenim araçlarına başvurmayı arzulayan güçler yok mu?

Ancak bugün herhangi bir istikrar döneminin proletaryanın çıkarına olduğu açıktır. Aslında proletaryanın taşıyıcısı olduğu toplumsal devrim istikrar yoluyla ilerler. Öte yandan, istikrar tahakkümün geleneksel uygulayıcılarının çıkarına değildir, çünkü çok iyi bildikleri gibi, toplumsal devrimin, kendisini politik bir devrim olarak açığa vurmasa bile, ileriye taşınması istikrar yoluyla gerçekleşir.

Dolayısıyla istikrarı zorla kabul ettirmek ve barış mücadelesi yoluyla toplumsal devrimin ilerlemesini sağlamak proletaryanın temel çıkarıdır. Bu çıkar, proletaryanın kendi öznelliğini derinleştirme, meydana çıkarma ve zenginleştirme araçları ve kampanyalarıyla ifade edilir. Bu mirası barış aracılığıyla pekiştirmek ve bu olgunluğu toplumsal devrime bağlamak bugün gerçekten anayasal bir edimi yerine getirmektir. Bu şekilde artık burjuva yerine proleter olacak olan sivil toplum -üzerinde kendisini yüceltecek yeni bir devlet kurmak amacından ziyade, muhtemelen bu devasa burjuva ve kapitalist fetişi ortadan kaldırma ve bunun sonucunda sivil toplumun bütün farklı işlevlerini topluma devretmekte başarılı olmak amacıyla- yeniden keşfedilecektir. Bunun bir ütopya olduğuna şüphe yoktur, ancak bu varlığın alanında ilerleyen ve açılan bir ütopyadır, düşmanın bunu gizemli bir biçimde bile olsa varsayması gerektiği ölçüde. Barışçıl ve teknolojik olarak eşit ve dolayısıyla sınıfsız bir toplumu kendisi vaat eder. Ancak insani dönüşüm eyleminden ziyade teknolojinin sınıfları ortadan kaldırılabileceğini düşünmek bütün ütopyaların en kötüsüdür. Gerçek şu ki toplumsal hareketler asla billurlaştırılamaz, asla kurumlara dönüştürülemez ve asla teknik bir aygıtı indirgenemez.

Bu yeni çerçevede, yeni anayasal manevralar denenmektedir. (Bu sorunun gerçek bir sorun olduğunu takdir etmek için, örneğin, Johannes Agnoli'nin "Yeşiller"ın Batı Almanya *Bundestag*'daki⁵ rolü hakkındaki "Zwischen Bewegung und Institution", *Tageszeitung*, Berlin (18 Şubat 1983) adlı yazısını incelemek yeterlidir.)

⁵ [Alm.] Alman parlamentosu. (ç.n.)

GERÇEK BOYUNDURUK EVRESİNDE DEVLET VE SINIF¹

1. Devlet ve Sınıf

1.1 Devlet teorisi ve sınıf teorisi arasındaki ilişki

Devlet teorisinin bir tahakküm teorisi, sınıf teorisinin ise kendini değerli kılma (*Selbstverwertung*) ve proletaryanın bağımsızlığına ilişkin bir teori olması anlamında, devlet teorisi ve sınıf teorisi arasında herhangi bir ilişki yoktur. Bu, devletin egemen sınıfın bir aracı olmadığı ya da meşru şiddet tekelini elinde bulundurmadığı vb. anlamına gelmez; bu yalnızca söz konusu özelliklerin işçi sınıfı hareketleriyle artık herhangi bir ortaklığının bulunmaması demektir. Devlet reformizmini ve devlet kurumlarının faaliyetlerini genel olarak işçi ve proleter sınıf hareketlerine bir tepki olarak düşünürdük. Liberal ve “planlamacı” devlet dönemi sırasında böyle bir bağlantı vardı, ancak bugün bu ilişki artık mevcut değil. Devletin gelişimini anlamak için sınıf teorisi temelinde herhangi bir çerçeve oluşturmak mümkün değildir. Bu anlamda devlet -salt egemen sınıfın, yani sömüren sınıfın yeniden üretimi açısından işlevsel olan bir düzenin özerk üreticisi olarak kendi asıl doğası bakımından-kendini yalıtmıştır. Sömürünün mekanizmaları temel olarak

¹ Bu makale *Kapitalistate* dergisinin önerdiği konular üzerine Rebibbia cezaevindeki yoldaşlarla yapılmış bir tartışmanın ürünüdür.

doğaları gereği yönetseldir ve amaçları iktidar-makinesinin basit yeniden üretimidir.

1.2 Proletaryanın yeri ve iki-sınıf modelinin faydası

Emek her nerede sömürülüyorsa orada proletarya vardır; bu yüzden proletarya toplumun her tarafında bulunur. Üretken emeğin üretimin bütün sektörlerine eşit biçimde dağıldığı bir toplumda yaşıyoruz. Üretim ve dolaşım arasındaki ayrım bir tarafa, üretken emek ve yeniden üretim emeği -üretim ve yeniden üretim- arasındaki bu ayrımın hiçbir ileri tutar yanı yoktur. Sömürü, toplumun sermaye altındaki -yani bütün toplumun devlet altındaki- gerçek boyunduruğu düşünülerek analiz edilmelidir. Burada, yani cezaevlerinde en yaygın şekilde *Kapital*'in “yayım-lamamış altıncı bölümü” okunuyor. Komünist devrimin esas öncüsü, sömürünün toplumsal öznesi, toplumsal proletarya, yani metropoliten proletaryadır. İki-sınıf modeli -mekânsal terimlerle düşünülmebileceği gerçeği hariç- muhafaza edilebilir. Geleneksel “fabrika modeli” örneğinde olduğundan farklı olarak, sömürenler ve sömürülenler arasında herhangi bir mekânsal bölünme yoktur. Yalnızca bütünüyle sömürünün kendisine içsel olan -işgününü bir bütün olarak ilgilendiren ve kendini (bütün toplumu kapsayan) zamanın temellükü konusundaki mücadelede ifade eden- bir bölünme söz konusudur. İki-sınıf modeli, sömürü zamanı ile boş zamanı karşı karşıya getiren zamansal bir modeldir. Dolayısıyla, iki sınıfın diyalektik değil, yalnızca antagonist ilişkilerle meşgul olduğu açıktır. İşgününün örgütlenmesinde, gerekli zaman ile artı değer zamanı nicelikleri arasındaki ilişki bütün oransallığını kaybetmiştir. Bu oransallık, en fazla parasal açıdan, yani gerçek ücret kavramının artık bir anlamı kalmadığı için parasal ücret açısından ölçülür. Proletarya nerededir? Proletarya, tıpkı patron gibi, her yerdedir. Fakat bu eşzamanlı hazır ve nazırlık sadece her ikisinin de sırasıyla iktidarın ağırlığını tecrübe ettiği anlamına gelir. Gerçek boyunduruk çağında, sömürünün mekânsal yorumunun artık hiçbir anlamı yoktur. İşgünü içinde, sömürünün zamansal bir anlamı vardır.

İki sınıf modeline ilişkin olarak tek gerçek sorun, proletaryanın bağımsızlığı yoluyla, devrimci öznenin birliğine vesile olabilecek eylem tarzlarının teşhis edilmesidir.

1.3 Devlet ve sınıf yapısı

Sınıf yapısı, diyalektik ilişkilerden soyutlanmış olarak, kapitalist sistemin yeniden üretimini hedef alan tahakküm perspektifinden incelenmelidir. Dolayısıyla bu noktada, bir kapitalist üretim tarzı ve işbölümü teorisi yerine, çok basit biçimde, bir yönetsel işlevler ve tahakküm çeşitleri teorisi önerilmelidir. Sermaye ve onun devleti sınıfları esas itibarıyla şekillendirmez, ancak onları bir yeniden üretim süreci içinde tanımlar ve onlara hayat verir. Bu bakımdan sınıflardan adamakıllı bahsedemeyiz. Gerçekte, devletin lehine olan, totaliter yeniden üretimin mekanizmaları karşısında toplumun görece parçalanmasıdır.

Devlet, toplumsal üretim güçlerinin her türlü toplanma biçimine karşı vahşi bir savaş yürütür. Devletin yegâne şekillendirici gücü, yürüttüğü parçalama işine dayanır. Bu yüzden burada bahsedilen negatif bir ilişkidir. Devlet tarafından yürütülen toplumsal gerçekliği sembolleştirme işinin içeriği, parçalara bölme yönünde aralıksız olarak yenilenen bir girişimdir.

Devlet sömürücü toplumdan yayılan yenilikçi girişimleri massedemez; devlet yalnızca bu girişimleri, tahakkümün meşruluğunun sembolik ve soyut çerçevesi içine kaydetme ve yerleştirme yetisine sahiptir. Devlet kendisini imgelerle gösterir; o bir film, bir televizyon, işçi sınıfının ve muhtelif kesimlerinin somut varoluşunun önünden geçen bir enformasyon mekanizmasıdır. Devlet tahakkümün salt bir mistifikasyonudur; etkin bir mistifikasyon olarak olmadıktan sonra var olamaz. Öyleyse devlet sınıfları şekillendirmekten ziyade onları temsil eder. Sınıflarla ilgili sorunların hiçbirinin devletin bunlardan bahsetme biçimiyle ortak yönü yoktur. Devlet bu gerçek dışılığın biçimidir.

1.4 Sosyalist toplum ve Marksist analiz

Marksist analizin neden gerçekten var olan sosyalist toplumlara uygulanmaması gerektiği hiç açık değildir. Ancak

devrimci yöntemin neden uygulanmaması gerektiği açık olmasına rağmen, Marksist yöntemin neden uygulanması gerektiği de açıktır. Sosyalist denilen toplumlar geri kalmış kapitalist toplumlardır. Bazı sosyalist toplumlarda gerçek boyunduruk süreçleri henüz tam olarak gelişmemiştir. Halen sınıf mücadelesinin geleneksel bir türünün gerçekleşebileceği belli bir pay söz konusudur. Bu konuda Polonya tipik bir örnektir ve orada mücadele eden yoldaşlar bizim tam desteğimize layıktır. Marksist yöntemin bu toplumlara uygulanmasının iki faydası vardır; birincisi bu bize ücretli emek sömürsüne dayalı toplumların gelişimi konusunda bileşik bir görüntü sağlar; ikincisi bu modelin alabileceği çeşitli alternatif biçimleri önümüze koyar.

Günümüzde, özellikle, sosyalist toplumlar Batı kapitalizminin iskartaya çıkartılmış gelişim modellerine doğru, yani sömürünün denetiminde askeri yapıların hakim olması yönünde eğilim gösterir gibidir. Bu eğilim, söz konusu toplumların içine düştüğü emperyalist güçler arasındaki çatışmalı ilişkilerden kaynaklanan, sınıf mücadelesinin yüksek düzeyi ve şiddetinden kaynaklanır.

2. Devlet ve Siyaset

2.1 Devlet teorisi ve sosyalist strateji

Devlet teorisi ve sosyalist strateji arasındaki ilişki mistiklikten arınma ya da başka bir deyişle, negatif bir teori bakımından ortaya çıkar. Dolayısıyla tıpkı birinci bölümde değinilen sorun ve meselelerin gerçek boyunduruğa dair Marksist dönüşümle ilişkili olarak düşünülmesi gerektiği gibi, bu ikinci grup sorular da kendini değerli kılma ve proleter kurumsalcılık meselelerine kadar geriye uzanır. Şimdi, devleti mistikliğinden arındırma görevi yerine getirildiğinde bile ayrıntılandırılmış olan devlet teorisinin bir şekilde sosyalist stratejinin mekanizmalarını tanımlamakta faydalı olup olmadığı sorulabilir. Bu soruyu ortaya atmak, sosyalizmin kuruluşunda iktidarın ne kadar gerekli olduğu sorusunu ortaya atmakla aynı şeydir. Ancak yanıt yalnızca zorunlu olarak soyut değildir; yanıt vermek tamamen olanaksızdır, çünkü sınıf mücadelesinin iki farklı tarafındaki iktidar

anlayışları arasında hiçbir benzeşiklik bulunmaz. O halde biraz yardım isteniyorsa, dikkatin *Staatslehre*² sorunlarından ziyade, *ulusların yasasının* belirli temalarına ya da kilise ve devlet arasındaki çatışmanın tarihine yoğunlaştırılması gerekir; bu, dışsal ve karşılıklı olarak bağımsız güçler ve onların çatışmalı yakınlığı sorununu ortaya çıkarmıştır. Bazı insanlar bu noktada yeni-sözleşmecî perspektiflerin, sınıflardan kaynaklanan çeşitli iktidar alanları arasındaki kesişim bölgelerinin anlaşılmasını ve sistematik hale getirilmesini sağladığı müddetçe, yararlı olabileceğini düşünüyor. Fakat bu perspektiflerin, tarihsel olarak gelişen stratejiler ve karşı güçler dizilerini yakalamak konusunda, yani biçimsel doğalarından ötürü, artık aciz ve sembolik olmaktan öteye gitmediği izlenimi hakimdir.

2.2 Geleneksel sosyalist model ve yeni hareketler

Geleneksel sosyalizm modeli üretken emeğin ve onun birikim amaçlı toplumsal örgütlenmesinin bir ideolojisidir. Sonuçta ortaya çıkan demokratik görüntünün devrimci içeriği *-ilerici ekoloji ve özgürleşme hareketleri için de geçerli olduğu üzere-* sosyalizmin tarihsel-teorik çerçevesinde artık çözümlenemeyecek olan sorunlar yaratır.

Devrimci mücadelenin özneleri radikal bir değişim geçirmiştir; özgürleşme mücadelelerinin içeriği kurtuluş mücadelelerinin içeriğini yeniden özümsemiş ve dönüştürmüştür. Böylece özgürleşme, işin özgürleştirilmesi yerine *işten* özgürleşme haline gelir. Bu bakış açısından, devrimci mücadeleye dahil olan yeni kuşaklar *belleksizdir*. Ancak bu devrimci sürecin ilkelerden yoksun olduğu anlamına gelmez. Tam tersine, toplumsal örgütlenmenin mevcut biçimlerinin kökten reddi yoluyla, komüniter ve toplumsal mücadeleler deneyimi yoluyla, devrimci mücadele nadiren algılanabilen bir radikalizmle şekillenir. İlkeler mücadelenin gelişimiyle doğar ve bunların arasında her şeyden önce yaşam kalitesini yükseltme ve yaşamı ölüme tabi kılma çabalarının hepsine karşı mücadele etme ve bunları ortadan kaldırma

² [Alm.] devlet öğretileri (ç.n.)

amacı vurgulanmalıdır. Sosyalist varoluşa özgü eşitlik ve üretim tarzını toplumsallaştırma meseleleri, özellikle sorunlu olmayacak biçimde benimsenir; çünkü eşitlik ve toplumsallaşmanın (*Vergesellschaftigung*) özsel hedefler değil (doğrusu artık büyük ölçüde hedef bile değildirler), sermayenin dayattığı, bir özgürleşme pratiğiyle yeniden zapt edilecek koşullar olduğu açıktır.

2.3 Sosyalizm kavramının yeniden tanımlanması

Sosyalizm terimiyle, sermaye birikimi maksadıyla düzenlenen ve bu yüzden nüfusu çalışmaya mecbur etmeyi amaçlayan devlet baskısının ekonomik ve fiziksel biçimlerine göre yapılanmış, toplumsal emeğin çok daha eksiksiz bir planlaması temelinde örgütlenen bir toplumu anlıyoruz. Ayrıca sosyalizmden, işin ve üretimin doğasının zorunlu bir işlevinden çok toplumun yeniden üretimi ve örgütlenmesine dair sorunlarla ilişkili olmasına rağmen, işbölümünün hâlâ var olduğu bir toplumu anlıyoruz. Öte yandan, *komünizm* terimiyle, kendisini emeğin gerekliliğinden kurtarmış bir toplumu, dolayısıyla kolektif örgütlenmenin emeğin birikiminden daha ziyade indirgenmesini, bütün insan enerjilerinin eşzamanlı özgürleşmesini, yenilik ile hastalık ve ölüme karşı mücadele için zamanın tam ve genel kullanımını hedeflediği bir toplumu anlıyoruz. Sınıf mücadelesinin mevcut evresinde, sosyalizm ve komünizm arasındaki ayrım tamamen esastır. Sosyalizm artık tarihsel bir zorunluluk olarak bağımsız bir varoluşa sahip değildir. Aksine, gelişmiş kapitalizmin biçimlerine göre, yani ya kapitalist toplumsallaşmaya (*Vergesellschaftigung*) ya da fiili sosyalizmin otoriteryanizmine göre massedilmiş ve biçimlendirilmiştir. Sermaye tarafından uygulandığı gibi, sosyalizm de gerçek boyunduruğun kendini görünür kıldığı kılıklardan biridir. Ancak gerçek boyunduruk koşullarında, proletaryanın bağımsızlığı kendisini komünizm talebi ve mücadelesiyle ortaya koyar. Bu mücadele için gerekli koşullar, proletaryanın kendini değerli kılmasının tözü yoluyla (*proletarische Selbstverwertung*) ve otonom proleter kurumsallık (*Institutionalisierung*) süreçlerinde verilir.

2.4 Sınıf mücadelesi ve devlet arasındaki ilişki

Sınıf mücadelesini, sürekli yeniden yapılanmanın karmaşık diyalektiğinin bir yönü olarak açıklamak yerine (aslında kapitalist yeniden yapılanmaya *karşı* proleter mücadele formülasyonu gerçek boyunduruk koşullarında artık var olmayan bir ilişkidir) temellük ihtiyaçlarının ve girişimlerinin görünür hale geldiği uğraklar olarak açıklayabiliriz. Devlet kendisini üretim ve zenginliğin yeniden üretimi akışlarını düzenlerken bulur. Muh-telif biçimleri, katmanları, hareketleri vb. içersindeki proletarya, bu zenginliğin ve hepsinden önemlisi özgürlük ve zamanın çok daha geniş ve daha kayda değer bir bölümünü temellük etmeye çalışır. Tıpkı devlet tahakkümünün artık dolayımlayıcı bir işlevinin olmaması gibi mücadelelerin de dolayımlayıcı bir işlevi yoktur. Dolayım bitmiştir. Malların üretimi tahakküm yoluyla olur. Üretim ve yeniden üretim, tahakküm/kâr ve direniş/ücretler arasındaki ilişkiler uyumlulaştırılamaz. Sermaye, devlet aracılığıyla (ve günümüzde kolektif sermaye devlet biçimi dışında var olamaz) kapitalist zorunlulukların çerçevesine hizmet eden, ancak kendini değerli kılma süreçlerinin bağımsızlığıyla hiçbir ilgisi olmayan işlevsel toplumsal ilişkiler kurmaya çalışır ve bunları üstbelirler. Devlet *içindeki* mücadeleler, eğer bu mücadeleleri başlatan özne proleter özne ise her zaman devlete *karşı* mücadelelerdir. Devletin özellikle yönetsel yöntemleri günümüzde bir ayrılma mantığına, ilişkiyi karşı karşıya gelen güçlerin çatışması olarak tasavvur eden bir mantığa göre incelenebilir. Ne kadar geçerlilikleri (yani mevcut düzen açısından geçerlilikleri) olursa olsun, hukuki ve yönetsel edimler potansiyel olarak tamamen etkisizdir. Yönetsel edimler yalnızca karşı güçler onlara onay verdiğinde etkili hale gelebilir. “İçinde ve karşısında” olmak bu yüzden dışsal belirlenimlerden ziyade proletaryanın kendi bağımsız kurumsallığının kuruluşu sırasında gezindiği biricik yolun belirlenimleridir.

2.5 Hareketler ve devrimci öznenin kuruluşu

Bugün proletaryanın ileri taşıması gereken tek politik mücadele kendi içersindeki mücadeledir. Bu, proletaryayı bir yanda

devlete karşı antagonizma ile diğer yanda bu antagonizmanın ifade edildiği hareketlerin çeşitliliği ve nedenleri arasında bir birlik oluşturmaya götürmesi gereken bir mücadeledir. Çeşitli sınıf ifadeleri arasında bir çeşit materyalist *Vergleichung*³ geliştirilmelidir. Bu, sömürünün bütün biçimlerine karşı birleşerek, birlik arayışının kaçınılmaz olarak antagonizma alanında -dolayısıyla sınıf düşmanının var olduğu koşulda- gerçekleştiğinin bilinciyle, fakat aynı zamanda böylesi bir birliğin proletaryanın ihtiyaçlarının, davranışlarının, dışavurumlarının karmaşıklığını hesaba katmadığının farkında olarak yapılmalıdır. Kısacası, Adam Smith'in ifadesini biraz değiştirecek olursak, "proletaryanın zenginliğinin" salt karşı bir güç uygulama işlevine indirgenemeyeceği, kurduğu toplumsal gücün çeşitli ve çok yönlü biçimiyle eşit derecede ifade edilmesi gerektiğinin farkında olarak yapılmalıdır. Proletaryanın, kendi katmanlarının ve ihtiyaçlarının çeşitliliği yoluyla, içsel kuruluş süreci günümüzde, nasıl anlaşılırsa anlaşılsın, sınıf politikasının en temel sorunudur. Devrimci öznenin çeşitli ifadeleri yoluyla kuruluşu bugün gerçek bir hegemonya sorunudur.

3. Devlet ve Parti

3.1 Marksist parti teorisinin yeni bir tanımı için

Leninist parti teorisi (ve genellikle Üçüncü Enternasyonal'in damgasını taşıyan parti kavramları) partinin işçi sınıfının temsilcisi olduğunu ve bu yüzden topluma iki anlamda dışsal olduğunu ileri sürer: ilk olarak parti bilinçli ve sorumlu öncü olduğu için (böylece sınıfa göre dışsallığı temsiliyet açısından ortaya çıkar) ve ikinci olarak da işçi sınıfının partisi toplumu işçi sınıfına dışsal bir şey olarak düşündüğü için. Boyunduruğun meydana getirdiği dönüşümün sonucunda, işçi sınıfı artık topluma dışsal değildir, aksine toplumun her tarafına yayılmış olan üretken gücün bütün tabakalarıyla ilişkilidir. Bu yeni özneyi toplumsal işçi ya da metropoliten işçi olarak adlandırıyoruz. Devrimci öznenin kurduğu yeni gerçeklik ışığında partinin rolü

³ [Alm.] karşılaştırma (ç.n.)

nedir? Partinin kendini bir temsilci olarak ortaya koyamayacağını doğrudan doğruya söyleyebiliriz; proletaryanın toplumsal bileşimi düşünüldüğünde bu mümkün değildir. Hatta toplumsal emeğin önünde kendisini işçi sınıfın öncüsü olarak ortaya koyması çok daha az olanaklıdır. Geleneksel parti teorisinin bu ikili olumsuzlanmasının ortaya çıkardığı sorun pratik dışında, yani sürekli örgütlenme ve mücadele deneyimleri dışında çözülemez.

Şüphesiz parti, karşı gücün örgütleyicisi ve bu suretle komünist örgütlenmenin kolektif toplumsal aktörü olarak yeniden doğabilecektir. Her hâlükârda, kitleler arasında karşı güç ve komünizme götüren proleter kurumsal yapılar adına proleter örgütlenmelerin ve açılımların kurulması, partinin günümüzdeki yegâne görevidir. Geçişin bir aracı olarak, parti sınıfın genel çıkarlarının temsilcisi gibi bir rolü reddetmeli ve bunun yerine kendisini belli sınıf çıkarlarını örgütleme ve karşılama kapasitesi olarak ortaya koymalıdır.

3.2 “Komünist” partilerin rolü

Batı Avrupa’nın büyük bir kısmında olduğu gibi Doğu Avrupa’da da (aradaki fark niteliksel değil niceliksel) parti yalnızca ve tamamen devletin bir işlevidir. Doğu Avrupa ülkelerinde parti hükümandır: iş örgütlenmesinin hükümranı ve dolayısıyla toplumsal sömürünün aktörü.

Öte yandan, Batı Avrupa’da ve özellikle aşırı parlamenter bir çoğulculuğun damgasını vurduğu rejimlerde, parti sistemi çok yoğun bir şekilde bürokratik ve baskıcı bir güce sahip neokorporatist bir sisteme dönüştü.

Bu mesele, işçi sınıfıyla ilişkisi çok daha sınırlı hale gelen ve fabrika proletaryasından oluşan geleneksel ve güvenilebilir tabakanın savunmasına indirgenen Batı Avrupalı komünist partilerle ilgilidir. Yeni hareketlerden yayılan devrimci hamleler yalnızca korporatist türden politik uzlaşmalar çerçevesine uydurulabildikleri ölçüde ele alınır. İş ve üretkenlik ideolojisi, Batı Avrupa komünist partilerinin kayıtsız şartsız nükleer enerjinin tarafında yer almalarına yol açtı. Gençlik hareketlerine göre,

Batı Avrupalı komünist partiler, gettolaştırma yönündeki baskıcı eylemler ve çabalar arasında kaçamaklı bir rol oynadı. Onlara göre, çevre sorunu yalnızca kentleri temizleme kampanyalarına dayanır. İş ahlakı, en büyük zararı toplumsal sapmalara karşı uygulanan baskıcı politikalar açısından vermiş oldu. Hapishaneler, dışlayıcı kentsel rejimlerin marjinalleştirdiği insanlarla doludur. Kısacası, söz konusu komünist partiler çoğu kez muhafazakar ve gerici ideolojinin başlıca kaynağı olmuştur. Bu, komünist partilerin hâlâ büyük bir proleter kitleyi kapsamadığını göstermez. Ne var ki bu partilerin rolleri esas itibarıyla bu güçlerin korporatist anlamda düzenlenmesi ve denetimidir. Komünist partilerin endüstriyel yeniden yapılanmanın yönetimi ve “enflasyona karşı mücadele”deki rolü belki de –ancak Reagancılık olarak adlandırılabilir- İtalya’daki kısa tarihsel uzlaşma dönemiyle örneklenebilir. Özellikle Fransa ve Almanya’daki sosyalist partiler, yeni hareketlerle bir diyalog başlatmaya çalıştı. Buradan –yani cezaevinden- bu manevraların seçimler dışında bir amaç taşıyıp taşımadığını değerlendirmek zor.

3.3 Partilerin komünizm hareketiyle ilgisi

Peşinen kabul edilmesi gereken temel gerçeklik, partilerin devlet açısından önemidir. Partiler, devletin düzgün görünümünün güvenilir unsurları olarak devlet tarafından finanse edilir; partiler kitle iletişim araçları üzerinde doğrudan etkiye ve devlet güçleri tarafından güvence altına alınan merkezi bir bürokrasiye sahiptir. Parlamenter rejim ne saf ne de karışık bir biçimde var olur; büyük oranda parti rejimi tarafından ikame edilir. Bu durumda dönüşüm için iki olanaklı yol vardır: ya aynı zamanda ve her şeyden önce partilere ve devletin iradesinin biçimlendirilmesi konusunda yürüttükleri katılımcı faaliyete yöneltilen karşı güçlerin yaratılmasından ve sağlamlaştırılmasından geçen yol ya da eşzamanlı olarak bulunan *Sprachlosigkeit*,⁴ pasif meşruiyet veya meşruiyetsizlik yolu. Gramscici İtalyan geleneğinde, “pasif devrim”den kitlelerin pasif olarak maruz

⁴ [Alm.] sessizlik (ç.n.)

kaldığı yukarıdan bir devrim anlaşılır. Belki de bugün, “pasif devrim” ifadesini aşağıdan bir devrimi dayatan parçalı kitle hareketlerinin pasif sürecini göstermek için kullanmak uygun olabilir. Genel görüş partilerin hem zayıf hem de güçlü olduğu yönündedir. Şöyle ki partilerin bütün gücü devlet faaliyetleriyle güvence altına alınırken, herhangi bir “halk iradesi” için bir bağlantı kayışı olarak işlev görmezler; bunlar mistikleştirmenin yıpranmış makineleridir.

4. Devlet ve Politik İktidar

4.1 Devlet biçimi ve gücünün tarihsel belirlenimleri

Bu sorunu ele alırken belki de temel bir kanıyı, yani devletin, içinde artı değer elde edilmesi sürecinin gerçekleştiği biçim olduğunu hatırlamak gereklidir. Eğer kapitalist gelişimin önceki evreleri açısından devletin “görece özerkliği”nin bir şekilde anlamı varsa, gerçek boyunduruk döneminde devletin ve politik olanın herhangi bir özerkliği olanaksızdır. Reel sosyalizm ülkelerinde, kapitalist üretimin gelişimindeki yetersizlikten ötürü, muhtemelen devletin ve sosyalist projenin görece özerkliği için hâlâ belli bir pay vardır, fakat gelişmiş kapitalist ülkelerde bu kesinlikle olanaksızdır. Bu yüzden, devletin gücü en başta kolektif kapitalistin gücüdür. Tarihsel açıdan, devletin gücü, yalnızca sermayeyi boyunduruğa sevk eden ve devletin sermayeyi somutlaştırmasına yol açan işçi mücadelelerinin diyalektiği temelinde açıklanabilir. Bugün, boyunduruk ve bunun antagonyizmasının yeniden belirdiği evrede, “devletin gücü” kavramı krize girmiştir. Diyalektik teorisi savaş teorisiyle çatışmaya başlamıştır. Savaşın gerçekliğinde devlet -sadece tek- bir kutuptur. Devletin toplumsal üretim dünyasının simgesi olma (ve simgeleştirme yoluyla toplumsal üretimi işlevsel olarak parçalama) çabaları, toplumsal üretim ve yeniden üretimin bütün bağlarına yayılan, giderek artan bir direnişle karşı karşıya kalmıştır. Devlet gücünün tarihsel açıklaması, toplumsal üretimin gerçek etkisini dikkate almalıdır: yarıda kesilmiş bir süreç-sergilenecek olan son diyalektik edim. Diyalektik ne bir aktüel gelişim yasası, ne de metafizik bir yasadır; sadece sermayenin dayattığı bir

yasadır. Komünizm onun yerini almaya başlar. Ve bu yüzden, şimdiden, savaş ve yeni örgütlenmenin yol göstericiliğiyle, en temel yasa savaş yasasıdır; ancak devletin gücü her zaman sınıf ilişkilerinin bir -ve tek- kutbudur.

4.2 Biçimsel, yasal ve politik haklarla ilerici sınıf mücadeleleri arasındaki ilişki

Resmi ve/veya gayri resmi olmakla birlikte etkili olan yasal ve/veya politik haklar, kapitalist gelişimden etkilenseler bile (ve bunun sonucunda kesin olarak mistikliklerinden arındırılmış olsalar bile) tümüyle kapitalist gelişimin işlevleri değildir. Ancak sınıfın yeni bileşiminden ötürü, bu biçimsel haklar bile bastırılamaz, maddi ihtiyaçlara tekabül ederler. Dolayısıyla demokratik mücadeleler, toplumsallaşmış haliyle işçi sınıfının özsel birliğe sahip öğeleridir. İlerici mücadeleler sınıfın yeni kurumsallığı için fırsatlar yaratır; mücadelelerin bütünleşmeyle sonuçlanabileceği fikriyle mücadele etmek gereklidir. Bütünleşme yalnızca mücadelenin yokluğundan ortaya çıkar. Kendini değerli kılmanın önemli etkisi mücadelelere içseldir. Mücadeleler yol aldıktan sonra yeniden kurulabilecek olan denge, güç dengelerini olduğu gibi bırakmaz. Mücadelelerin tam bütünleşmesine ilişkin bir teori hiçbir zaman ağır basmaz. Barış durumu, mücadelelerin öncesinde zenginliğin bölüşümünde söz konusu olan aynı denge ve nispi paylar üzerine kurulamaz. Dengeyi sürdürme ideolojisi olarak Keynesçilik işçi sınıfının yararına bir rol oynadı. Fakat Keynesçilik bitti. Günümüzde sorun, çatışma halinde iki tarafın sadece zenginliği değil, aynı zamanda toplumun zamansal varlığını temellüküne yaratıcı bir biçimde işaret eden ortak ve antagonist bir sorundur.

4.3 Kapitalist ve komünist toplumda kanun ve hukuk

Kanun ve hukukun rolü, komünizme doğru ilerlemesini etkili bir şekilde üstbelirlemek dışında bir şey olamaz. Bu süreç ilerleme kaydettiği oranda, hukukun ne olduğu konusunda toplumsal olanın üstbelirleniminden ziyade sadece örgütlenmenin bir yansıması olduğu gibi yanlış bir fikre sahip olunmaması kaydıyla,

devletle birlikte hukukun rolünün de yitip gideceğini düşünmek yerindedir: yani toplumsal olanın üstbelirleniminden ziyade salt örgütlenmenin yansıması olarak. Hukuk iradeye dönüştürülen normlar, tahakküm ve artı değerdir; kapitalist gelişimde bunların içeriği keyfidir ve basit geçerlilik kavramlarına indirgenmiştir. Kelsen, biçimsel ve normatif yönlerden burjuva hukukunun gelişiminin eşsiz bir temsilcisidir. İşçi sınıfı, hukuku burjuvazinin kullandığından farklı adlarla adlandıramaz. İşçi sınıfı, burjuva hukukunu ancak ortadan kaldırabilir. Geriye anlaşma ve sözleşme meselesi kalır. İçinden geçtiğimiz geçiş ve yeni pasif devrim dönemi boyunca sözleşmeye dayalı anlaşmalar önemli olabilir. Ancak bunlar, betimsel bir düzeye ve şu anda var olan kamu hukukundan ziyade uluslararası hukuk (*ulusların hukuku*) teorisine indirgenmelidir. Bu bakış açısından, fiili pratik tamamen hukukun yerini alır. Bu açıdan önemli olan meseleleri birbirine karıştırmamaktır.

Örneğin, yaygın bir şekilde kullanılan “yeni kanunlar” terimini düşünelim. İster kapitalist ister sosyalist olsun, kanunun yaratılmasını sağlayan araçlar özellikle devlet nosyonuyla ilişkilidir. Devlet tarafından bir kanunun her yaratılışı, aynı zamanda, onun olumsuzlamasının yaratılmasıdır. Kapitalizm yeni ihtiyaçlar, yeni davranışlar vs. yaratır; ancak bunlar, kanunun böylesi ihtiyaçları ve davranışları vs. *kurmasıyla* aynı oranda *denetlenmelidir*. Bu açıktır ve kapitalist tahakkümün devamı ve yeniden üretiminde herhangi bir güçlük yaratacak gibi görünmemektedir.

Eğer “yeni kanunlar”la bunların tanınmasıyla birlikte yeni çatışma öğelerinin yaratılması anlaşılıyorsa, bunun da epeyce açık olduğu görülecektir. Kapitalist kanun üretim makinesinin, aynı zamanda ve eşit ölçüde, çatışmaların çözümü için düzenlen, yani kapitalist devletin yeniden üretiminde işlevsel olacak şekilde örgütlenmiş bir makine olması tesadüf değildir. O zaman sorun yeni kanunlardan çok proleter karşı güçlerin kendilerini somutlaştırması ve hegemonik hale gelme eğilimidir. Gerçek sorun, ortaya çıkmaya başlayan ve yasal sistemlere, kısa dönemler dışında, içerilemeyen kolektif taleplerdir. Bu anlamda, yani güç

ilişkileri ve zorunlu uzlaşmalar gibi çok da yasal olmayan bir dizi ilişki temelindeki yeni bir sözleşmecilik çerçevesinde, birçok yeni kanunun üretildiği açıktır. Fakat bu kolektif talepleri tanımlamak için yasal terminolojiyi kullanmak çok tehlikelidir. Çağdaş İtalya tarihi konuyla ilgili -hem proleter öznelerin taleplerinin etkili gücü konusunda (dolayısıyla bunları kanunla sınırlamanın ve oldukları gibi üstlenme alışkanlığının olanaksızlığı; örneğin grev hakkının ve sendika denetiminin sınırlanması) hem de yeni iktidar sistemlerini (örneğin, meşhur işçi yasası) engellemek üzere olağanüstü norm üretimi konusunda- zengin örneklerle doludur.

4.4. Devlet şiddetinin ve devlete karşı şiddetin rolü üzerine

Devlet karşıtı şiddetin bugünkü rolünü saptamak güçtür ve proleteryanın örgütlenme teorisi ile denk karşı güçlerin yokluğunda şiddetin genel rolünü saptamak da güçtür. Devlete karşı şiddet uygulanması, etkin olarak devletin öznelerle karşı şiddet uygulaması kadar yaygınlaşmıştır. Devleti ortadan kaldıracak, tek vücut bir şiddetin zincirlerinden boşandığı ölümcül bir uğrak tasavvur etmek zordur. Eğer denk karşı güçler teorisinin ve proletaryanın doğrudan örgütlenmesinin bir anlamı varsa, o zaman şiddet proleter örgütlenmenin ve denk karşı gücün rasyonel eylemiyle ilişkilendirilmelidir. Proletaryanın toplumsal örgütlenmesinin karmaşıklığı göz önüne alındığında, silahlı ayaklanma ideolojilerinin teorik bakımdan iler tutar yanı yoktur. Mevcut geçiş süreçleri, ayaklanmanın “şimdisi” olamayan bir zaman aralığında gelişecektir. Daha doğrusu, söz konusu zaman aralığı proletaryanın kendi gücünü pekiştirmesi ve aynı zamanda zenginliği temellük etmesi yönündeki bastırılmaz eğilimi için gerekli olan zaman aralığıdır. Sorun sadece yıkmak değil, her şeyden önemlisi kurmaktır.

Kapitalistate tarafından önerilen konular arasında proletaryanın kendi kaderini tayin hakkı ve yeni anayasacılık temalarına herhangi bir referansın bulunmaması eleştirilmelidir. Bunlar belki de bugün devrimci eleştirinin ve imgelemin gerçekleştirildiği başlıca konulardır. Temel sorun -karşılaştırmalı tartışmalar

aracılığıyla bile- proletaryanın kendini değerli kılmasının nasıl açık kurumsallık kazanabileceğini saptamak başarısı gibi görünüyor. Tanımlamaya ve anlamaya çalıştığımız birçok süreç var. Fakat bu bağlamda tam bir teorik çerçeveye daha da yakınlaşmamız gerekiyor.

Bir yanda hem reformist stratejilerin (Avrupalı komünist partilerin çoğunluğu gibi) hem de komünist solun isyancı stratejilerinin başarısızlığı, diğer yanda hareketlerin ve işçi sınıfının aktif kesiminin muazzam mücadeleleri aracılığıyla karşı güç pratiklerinin pekişmesi, dikkatimizi yoğunlaştırmamız gereken konular olacak gibi görünüyor.

"NÜKLEER DEVLET" KAVRAMIYLA İLGİLİ BAZI NOTLAR

Bir yanda devlet, bir yanda nükleer enerji ile atomik silahların hazırlığında söz konusu olan üretim döngüleri vardır; ancak "nükleer devlet" olduğu söylenebilecek özgül bir teknik-teorik varlık söz konusu mudur?

Elbette betimleyici bir bakış açısından, sadece sıkı sıkıya askeri enerji alanları değil, aynı zamanda ekonomik ve mali politika alanları, endüstriyel dönüşüm ve yeniden yapılanmanın planlanmasına dönük politikalar, bölgesel politikalar, kamu düzeni politikaları ve gizli servislerin faaliyetleri, dış politika, dış ticaret ve endüstriyel kaynaklar, bilimsel ve uzay politikalarıyla vb. ilgili olan, devlet ve nükleer silahlar/enerji arasındaki ilişkiyle bağlantılı olarak geliştirilen bir dizi özgül politikadan söz edilebilir.

Ne var ki bu politikaların neden olduğu yeni ilişki ve faaliyet kompleksinin niteliksel bir sıçrama meydana getirme eğiliminde olduğunu varsaymak ya da -daha doğal olarak- nükleer enerji gelişiminin, daha ılımlı bir şekilde, mevcut üretim tarzında önemli değişimlere yol açtığına inanmak, yani yalnızca bu nedenden ötürü devletin doğasının değişmekte olduğunu ve dolayısıyla açıkça yeni bir "nükleer devlet" kavramı ortaya atmanın savunulabilir olduğunu düşünmek bana mümkün gibi görünmüyor. Bu yüzyılın ilk yarısında temel enerji kaynağı olarak

kömürün yerini elektrik aldığıında, üretim tarzları ve devlet faaliyetleri arasındaki birçok ilişki bu dönüşümden etkilenmiş olsa bile, bunun devlet biçiminde bir değişime yol açacağı haklı olarak düşünülmemiştir. Elektrik, üretimin teknik bir yönü olmayı sürdürdü ve Lenin bunu kapitalist hükümetlerin tekeli korporasyonların gelişiminde kullanabildiği kadar kolay bir şekilde Sovyetlerle birleştirebildi. Dolayısıyla teknik dönüşüm, nispeten özerk bir şeydi.

Eğer “nükleer devlet” kavramının gerektirdiklerini saptamak istersek, özellikle enerji türü ve devlet biçimi arasındaki ilişkiyi tanımlayan özgün bir kavramı anlamamız gerekir. Başka bir deyişle, şu soruya yanıt bulmalıyız: “Nükleer gücün kullanımıyla ilişkili askeri ve enerji politikalarının gelişimiyle, devletin meşrulaştırılmasının doğasını etkilemek gibi hem normatif hem de anayasal ve politik açıdan ciddi değişiklikler olmuş mudur?” Asıl soru budur.

Meseleyi ilk önce normatif bakış açısından inceleyelim ve kendimize şunu soralım: Demokratik bir devlette meşruluk kavramı ne gerektirir? Meşruluk, bir yandan şiddetin yasal uygulaması öte yandan ise şiddet kullanma tekeli elinde bulunduran politik yönerge ve örgütlenmelerin konsensüse dayalı demokratik oluşumu arasında anayasal olarak güvence altına alınan bir ilişkidir. Bu, hükümet kuruluşları ile politik iradenin oluşumunu türeten süreçler ve özneler arasında anayasal yetkiye sahip kuruluşlar tarafından denetlenen ve yeniden kurulan; onu örgütleyen kolektif özneler aracılığıyla, düzenli olarak halk iradesinin kararına bırakılan belli bir dengenin var olması demektir.

O zaman kendimize şunu soralım: Nükleer enerji ve üretimin gelişimi, nükleer silahların olası kullanımı ve stoklanması demokratik meşruiyeti ve bunun anayasal uygulamasını etkiler mi? Şiddetin yasal uygulaması ile halk iradesinin oluşumu arasındaki ilişkiyi değiştirir mi?

Bu sorulara doğru yanıtın olumlu olması bana kaçınılmaz gibi görünüyor. Demokratik ve anayasal ilişkiler nükleer enerjinin ve nükleer savunma politikalarının gelişimiyle değiştirilir; çünkü bu politikalar, şiddetin yasal kullanımının potansiyel

sonuçları üzerindeki bütün sınırlamaları kaldırır ve bununla politik iradenin oluşum mekanizmaları arasındaki ilişkiyi son derece eşitsiz bir ilişkiye dönüştürür.

Toplumsal ve politik kriz (ya da tercih edilirse, yükselen sınıf mücadelesi) dönemlerinde bu ayrılma dinamikleri -onları ister teorik olarak analiz edelim ister ampirik olarak tanımlayalım- keskin şekilde görünür hale gelir.

Nükleer enerjinin gelişiminin beraberinde getirdiği etkilerden -yani, ekolojik tahribat ve nükleer patlamayla ortaya çıkan radyoaktif tozun etkilerinden- henüz bahsetmedik. Hiçbir anlamda ikincil olmadığı halde ve doğal kaynaklar ile biyolojik yenden üretim koşullarının korunmasının anayasanın (herhangi bir anayasanın) titizlikle savunduğu değerler bileşimine dahil olduğu şeklinde itiraz getirilse bile, bunlar normatif meşruluk kavramıyla doğrudan bağlantılı değildir. Bu meselelerden bahsetmedik, çünkü şu anda esas olarak ilgilendiğimiz şey anayasal meşruluk dengesinin parçalanmasına neden olan politik dinamikleri anlamaktır.

O halde şimdi hükümetlerin sahip olduğu nükleer enerji kapasitesinin yıkıcı potansiyelinin ortaya çıkardığı teorik soruna geri dönelim. Doğrudan bir gözlem yapmak yararlı olacaktır. Hipotez yoluyla yasal şiddet uygulamasını niteleyebilen ve aslında her hâlükârda onu kapsayan nükleer gücün yıkıcı potansiyeli, kendini yalnızca verimli bir yıkım kapasitesi olarak değil, esasen yasal düzenin bir bütün olarak zora dayalı üstbelirleniminin etkisi olarak ortaya koyar. O halde, politik anayasa ve yürütmeyle ilişkin düzenlemeleri ile usulleri açısından, bu tür bir yıkıcı potansiyel (anayasaya aykırı ya da basitçe karşıt bir davranıştan tamamen farklı olan) bütün alternatif ve antagonist politik hareketlere göre bir üstbelirlenim gücü olarak ortaya çıkar. Genel olarak yasallığı ve baskıcı caydırıcılığı bu kadar esaslı bir biçimde tanımlayan ve yüksek bir baskı düzeyine taşınan tehdit duygusu, sadece soyut ve kurucu meşruluk ilişkisini biçimsizleştirmekle kalmaz, aynı zamanda genel ilişkinin temsil ettiği somut tarihsel-politik ilişkilerin çeşitliliğini ezer ve bunlara müdahale eder. Bununla demek istediğim şey, caydırıcı etkinin doğrudan

politik özgürlükler ve anayasanın işleyişiyle ilgili olduğudur. Politik düşünce tarihinde, egemen gücün mutlaklığı hiçbir zaman böylesine tam ve kesin bir ifade kazanmamıştı.

Sonuçta, gücün uygulanışı üzerindeki denetimlerle ilgili geleneksel liberal-demokratik analize böylesi mutlak bir güç atfetmek katışıksız bir teorik saçmalığa dönüşür; hatta bunu yeni-sözleşmecilik ya da yeni-faydacılık bakımından değerlendirmek daha da büyük bir saçmalık olacaktır (ister yeniden dikilsinler ya da nakledilsinler, sonuçta yine dikili kalırlar). O halde, ilk olarak nükleer devlet, gücün uygulanışı üzerindeki sınırlamalarla ilgili sorunsaldan ve dolayısıyla da şimdiye kadar anlaşıldığı şekliyle meşru devlet tanımından tamamen uzak bir devlet olarak tanımlanabilir. Eğer demokratik meşruiyet, yasal şiddet kullanımı ile bu şiddetin uygulanmasını sağlayan kuruluşların ve yönergelerin oluşumu arasında anayasal olarak güvence altına alınan ilişki ise o zaman nükleer gücün devlete “bağlanması”

-şiddet kullanımının ilişkinin fiziksel koşullarının yıkımına yol açabileceği ölçüde;

-bu tehditteki örtük caydırıcılığın, bu tür caydırıcılığın her hâlükârda totaliter bir tarzda üstbelirlediği politik iradenin oluşumunun anayasal doğasını yok edebileceği ölçüde;

-yıkıcı gücün yoğunlaşmasının bu düzeyinde, anayasal denetimler sorununun neredeyse sadece biçimsel olarak ortadan kaldırıldığı ölçüde bu tür bir ilişkiyi geçersiz kılar.

Daha küçük bir sorun olarak, nükleer devletin gelişimine bağlı olarak ortaya çıkan, demokratik meşruiyet içersindeki yozlaştırıcı bir eğilimin saptanmasının, alışılmış teknokrasi eleştirisi ile ve teknokratik devlet ütopyalarıyla hiçbir ortak yönünün olmadığını eklemek istiyorum. Nükleer güç meselesinde, eleştiri bu gücün rolü, işlevi ya da dış görünümüne değil, gücün, bunun niteliğinin ve esasının gerçek anlamı üzerinde yoğunlaşır; yani analiz, bu birikmiş gücün büyüklüğünün bir sonucu olarak, egemenlik kavramının nasıl salt maddiliğe indirgenme eğiliminde olduğunu gösterir.

Ancak bunları söylerken nükleer devlet biçimini de tanımlamaya başlıyoruz. Eğer gerçekten dikkatimizi normatif analiz-

den siyasal ve anayasal bilime yöneltirsek, o zaman demokratik ilişkilerin çöküşü çok daha açıklık kazanır.

Gerçekte (ister liberal demokratik ister sosyalist olsun) aldığı politik biçimden bağımsız olarak, nükleer devlet (devleti gayri meşru kılan bir olgu olarak) politik iradenin oluşumunu engelleme eğiliminde olmasının yanı sıra hükümet biçimiyle ilişkili bir dizi tamamlayıcı sonuçlara yol açmaya eğilimlidir. Sabit toplumsal sermaye nükleer enerji akışı tarafından tanımlanan yapılarda somutlaştırıldığında, ister üretimde ister yeniden üretimi ve savunmayı düzenleyen politikalarda olsun, toplumsal ve politik dolayım işlevleri birbirinden uzaklaşmakla kalmayıp aynı zamanda ayrı bir şekilde örgütlenmeye başlar. Nükleer sermayenin mantığı sözmerkezcidir (*logocentric*)¹, bu bağımsız yeniden üretim ve özerk örgütlenme mantığıdır. Dolayısıyla, nükleer sermayenin politik katmanı bu işlevsel zorunluluklara göre şekillenmeye başlar ve bunun sonucu olarak yeni bir toplumsal tabakalaşma biçimi bu yeni toplumsal temel üzerinde oluşturulmalıdır. Ulusal gelirin yeniden bölüşümü, her şeyden önce ayrı hedefleri gerçekleştirmek için ve daha sonra ayrı yapılar oluşturmak için, giderek yeni bir toplumsal hiyerarşinin kuruluşunu amaçlar. Yetkililer kendilerini politik iradenin demokratik oluşumuyla olan bütün diyalektik ilişkilerinden sıyırdıkları ölçüde, yalıtılmış hale gelme, kendilerini bir ayrılma durumu içinde yeniden üretme ve toplumsal yeniden üretimi uygun katmanlaşma yasaları gereğince şekillendirme eğilimi gösterirler.

Bu noktada ikinci bir engelleyici unsur vurgulanmalıdır, aynen son zamanlarda, büyük emperyalist güçlerin (ABD ve SSCB) devlet biçimlerinin yozlaşmasını etkili bir şekilde eleştiren demokratik literatürde (Mary Kaldor, Cornelius Castoriadis vb.) yapıldığı gibi. Hükümetin toplumdan yalıtılmışlığı, meşruluk akışının kesilmesi ve daha önce hiç görülmediği kadar

¹ Eleştirel yapışöküm teorisine Jacques Derrida tarafından kazandırılan bu kavram, Batı düşüncesinde bir metnin ya da söylemin merkezini, Yunanca söz, akıl ve tin anlamlarına gelen *logos*'a oturtma yönündeki hakim eğilime gönderme yapar. Bu anlamda kavram, Batı felsefesinin hakikati, akli ve sözü önelemesinin bir eleştirisidir. (ç.n.)

sıkı bir şekilde askeri-endüstriyel bir nükleer sisteme bağlı olan aygıtların oluşumundan başlayarak, genel toplumsal üretkenlik içindeki bir engel giderek açıklık kazanıyor. Bütün bunlar hiç dolambaçsız açıktır, eğer ki toplumsal üretim düzeyinde, üretkenlik kavramı büyük ölçüde politik topluma özgü katılımcı bir diyalektiğin içsel biçimlerini ifade ediyorsa. Politik alanda bu ilişkilerin parçalanması sistemin genel üretkenlik alanına kadar yayılır.

Bu mesele, kesinlikle politik olarak yalıtılmış nükleer-askeri endüstrinin karmaşıklığının artık ne endüstriyel yeniliğe ne de ekonomik büyümeye yardımcı olduğu ekonomik alanda da kapsamlı bir şekilde kendini gösterir. Nükleer-askeri gelişme, sürekli artan ölçüde, gücün salt bir imgesini pekiştirme ve bu manasız yönden üreyip çoğalarak dünyayı kirletme kapasitesine yegâne olarak sahip olan garip bir fazlalık olmakla suçlandı. Bu bağlamda, her bir üçüncü dünya diktatörlüğünün küçük bir nükleer-askeri aygıtı olabilir, açıkçası düşmanla savaşma amacından ziyade gücü konusundaki ününü yeniden inşa etme amacıyla. Kim nükleer enerjinin mutlak gücü meşrulaştırmasının konu hakkındaki teolojik yazılarla bu kadar uyumlu olacağını düşünebilirdi ki!

Avrupa'nın demokratik-korporatist ülkelerine gelince, bunlar bu çarpık gelişme bakımından yine de oldukça geri kalmıştır. Ancak korporatist katmanlaşmanın nükleer-askeri bir proje sistemine göre yeniden yapılanmasının, (bugün bu ülkelerin travmatik bir şekilde tecrübe ettiği) çıkar grupları arasındaki anlaşmaların bozulması sorununa uygun bir çözüm olduğu şüphe götürmez. Fransa'da, bu tür projeler bazen hem kesinlikle gerici politik çevrelerde hem de sosyal demokrat/reformist gruplarda bazen görülebiliyor.

Her hâlükârda, gelişmiş sanayileşmiş ülkelerde gizli ya da yeraltı gücünün müthiş gelişiminin, askeri-nükleer ve endüstriyel aygıtların çarpıtılmış rasyonelitesinin ortaya çıktığı biçimden başka bir şey olmadığı tamamen açıktır. Bahsi geçen endüstriyel, mali ve askeri "skandallar" yoluyla, meşruluk krizine neden olan güçlerin şimdi nasıl bir toplumsal projeyi yeniden düzenlemeye çalıştığını algılayabiliriz. Bu proje işlemeye başlar başlamaz ve

karşı konulmaz şekilde zorunlu olduğu gösterilir gösterilmez, gizli güç yeni bir meşruluk biçimi içerisinde ortaya çıkacaktır. Gizli güç, bir yozlaşmadan ziyade nükleer devlete ve onunla bağlantılı olarak teröre geçişin “doğum sancıları”nı oluşturur gibi görünecektir. Bu anlamda, “gizemli imparatorluklar” yönetici tabakanın gerçekleşmesi için zorladığı bir geleceğin illegal ön biçimlenimlerinden ve teröristçe öngörülerinden başka bir şey değildir. Avrupa’da, ABD ve SSCB gibi ülkelerde halihazırda fevkalade ileri bir aşamaya ulaşmış olan gelişim sürecinin tarih öncesinden geçiyoruz. Giscard’ın geleneksel Fransa’sı ya da Strauss egemenliğindeki geleceğin Almanya’sı, İtalya’yı da etkilemekte olan kapitalist bir eğilimin belirtileri olarak düşünülebilir.

Böylece bu analitik noktaları koyduktan sonra, ki başka birçok nokta daha eklenebilir, “nükleer bir devlet”ten bahsetmenin gerçekten mümkün olduğu, bu kavramın birçok olguyu açıklamakta faydalı olduğu ve çağdaş devletin normatif ve politik yapıları hakkında özellikle yeni bir şeyleri yakalayabildiği sonucunu çıkarabiliriz.

Nükleer devletle birlikte, kapitalist devletin uzun tarihsel gelişim sürecinin sonuna geliniyor görüldüğü belirtilebilir. İlk vahşi bir birikim dönemi ve bunun kapitalist devlet tarafından güvence altına alınmasından sonra, kapitalist devlet piyasa güçlerinin toplumun demokratik bir şekilde işlediğinin mistikleştirici “kanıtı” olduğunu öne sürdü. Ancak piyasanın pürüzsüz işleyişi, piyasa mantığına ve onun “liberal zoru”na asimile edilemeyen yeni güçlerin ortaya çıkışıyla engellendiği için, mutlak zor mekanizmalarını yeniden canlandırma zorunluluğu ortaya çıktı. Tehlikede olan denetim biçiminin ta kendisidir; nükleer devlet kılığı altındaki bu denetim, kapitalist birikimin üzerinde temellenmiş olduğu, toplumsal zamanın massedilmesi ve sömürsünün ne pahasına olursa olsun, nükleer gücün kendi içinde yıkıcı bir kapasite olarak taşıdığı zamanın geçersiz kılınması tehdidi altında bile olsa sürdürülmesi gerektiğini gösterir. Nükleer devlet insani yıkımın başlangıç anına işaret eden ve kendi gücünü bu tehdit temelinde meşrulaştıran tarihsel-politik bir oluşumdur. Bu çerçevede, sonuç olarak, demokratik-anayasal

meşruiyetin nükleer devlet tarafından tahrip edilmesiyle kalınmaz, aynı zamanda nükleer devlet içinde yeni toplumsal sömürü çeşitleri -özel ve ayrı olan yeni toplumsal katmanlaşma biçimleri ve yeni yönetsel aygıtlar- pekiştirilir.

Bu geniş perspektif içerisinde, barış sloganı sadece yaşam ve onun yeniden üretimi sorunlarını değil, aynı zamanda bu sorunlarla ilgisi olduğu ve bunları totaliter devletin yeni bir biçimine karşı olarak tanımladığı için, dönüşüm içerisindeki proletaryanın en geniş çıkarını ilgilendiren kavramsal bir öneme sahiptir.

Son büyük emperyalist savaşı izleyen on yıllar boyunca komünizm için savaşan kuşakların deneyiminde, barış sloganı uluslararası çıkarlara bulaştırılması ve az çok bilinen ya da belirsiz ütopyacı teminatlar aracılığıyla çoğunlukla çarpıtıldı. Böylece yağmalandı, sınırlı ve fırsatçı düşünceler tarafından zayıflatıldı. Sonuç olarak, bazı kuşaklar açısından, barış için mücadele etmek proletaryanın mücadele gücünün altını oymak ve bu gücü olumsuz, neredeyse muhafazakar bir ambalajda saklamak gibi göründü.

Eğer nükleer devlet kavramını kavrarsak, bugün bu devletin güçlü ve vahşi boyutları bağlamında, ölüme karşı yaşamın yeniden üretiminde yatan çıkarın ve toplumsal dönüşümün aciliyetinin nasıl bir birlik oluşturduğunu anlarız. Nükleer devletin toplumsal üretim ve kolektif varoluşun bütün ilişkilerine bulaştırdığı kanserin yok edilmesini düşünmeden, yaşamın yeniden üretimini düşünmek mümkün değildir. İnsani ortaklığın temel bir özelliği olarak korkuya son veren bir dönüşüm için mücadele etmeden, kişinin kendi esas yeniden üretimini düşünmek mümkün değildir. Fakat bu korkuyu ortadan kaldırmak için, kolektif varoluşun genel koşullarını dönüştürmek ve nükleer devletin anayasal düzeninin kendi içinde barındırdığı ve her yere yaydığı yıkıcı içeriğini ortadan kaldırmak gereklidir. Barış bu yüzden bizim zamanımızın temel sloganıdır. Ve bu töz olarak olumlu, kurucu, yapısal, başka bir deyişle alternatiftir. Barışı güvence altına almak için, politik gelişimin ve toplumsal üretkenliğin gelişiminin önünü açabilmemiz gerekir. Boş zamanın zora dayalı emek zamanına tabi kılınmasının ve sermayenin

tehdit olarak öne sürdüğü tahribatın üstesinden gelmemiz gerekir. İnsan varoluşunun umudunu canlandırmalıyız.

Düşünülmesi gereken birçok meseleden sonuncusu ise şudur: Gelişmiş kapitalizmde, devlet baştan başa toplum örgütlenmesi işlevini üstlenir. Nükleer devlet bu eğilimi yeniden canlandırır ve geliştirir. Nükleer enerjinin gelişimi, bütün topluma saldırarak, yalnızca devlet meşruluğunun yeni koşullarına her yerde önayak olmakla kalmaz, aynı zamanda genel üretimin koşulları ve esası aracılığıyla dünyayı kirletir. Bu noktada analizimiz betimleyici bir tarza dönmelidir. İnsan biyosferinin tahribatının ve ulusal toprakların idari, polis ve askeri denetiminin meydana getirdiği aşırılıklar arasında, devlet müdahalesinin yüzlerce alanı bulunur. Nükleer devlet -artık yalnızca etkili normatif faaliyet ya da biçimsel açıdan değil, fakat maddi açıdan da- bu alanlara saldırır, bunları yok eder ve ne olursa olsun kendi amaçları için düzenler. Direniş ve yeni tarz bir varoluş arayışı bu yüzden bütün alanlarda gereklidir ve mücadelelerin gelişiminin yıkıcı etkiyle bir arada var olması, fakat aynı zamanda çeşitli, eşgüdümlü ve belli çatışma koşulları, bölgeleri ve konjonktürleriyle kesinlikle uyumlu olması kaçınılmazdır. Bu karşı saldırı çok çeşitli olacaktır. Bunun gücü toplumun nükleer devlete tabi kılınması meselesine kadar uzanacak, etkisi bütün yönleriyle yoğunlaşarak yayılacaktır. Bu noktada, kavranması gereken mesele, kapsamlı bir şekilde nüfuz etmiş olan bu moleküler mücadelelerin -hiçbir koşulda kapitalist gelişimden ve nükleer devlet yapısından gelen özellikleri taklit etmeyen- gerçek ve etkili bir koordinasyon merkezine ihtiyaç duyacak olmasıdır. Günümüzde özgürlük mücadelelerinin merkezinin, hareketlerin çoğalmasına ve nükleer güç mantığından kaynaklanan korkuyu gidermek için günbegün ve sürekli olarak gösterilen çabaya, yeni varoluş tarzlarının kendiliğinden önerisine, hiçbir koşulda sözmerkezci ve araçsal bir mantığa tabi olmayan bir dönüşüm ve yenilenme projesinin olumlanmasına bağlı olduğunu düşünmek ütopya değildir. Mücadelenin karmaşıklığı ve uzamı sentezi değil, nüfuz etmeyi gerektirir. Barış, günümüzde bu güçlü özgürlük mücadelesini sınırlarının ötesine götürebilecek bir slogan ve ihtiyaçtır.

POSTMODERN

“Postmodern” ifadesini kullanmak –Rönesans’tan beri Avrupa kültürünün parçası olan geleneksel bir tema olarak- “eski” ve “modern” kavramlarıyla ilgili geçmiş tartışmanın çözölmüş olduğu anlamına gelir. Çağdaş dönemde, modern kavramının ilerleme kavramıyla ve ilerleme kavramının öncü kavramıyla yakından bağlantılı olduğu, dolayısıyla bu şekilde, gerçek bir tarihsel *theodicy*’nin¹ şekillendiğı hatırlandığında, bu çözölmüşün olumlanması çok daha önemli hale gelir. Şimdi postmodern kavramı bu ilerlemeci dizgeye karşı güçlü bir meydan okumayı temsil eder. Tarihin büyük fresklerinin, ister spekülâtif ister dini olsun, artık bize anlatacakları bir şeyleri yoktur. Jean-François Lyotard *The Postmodern Condition: a Report on Knowledge* (University of Minnesota Press, Minneapolis, 1984)² içinde “evrenselliğin çöktüğünü” ilan eder. Ancak eğer postmodernizm modern düşüncenin krizinin bir işaretiyse, günümüz kültüründe, hem politik hem de toplumsal analiz yetersizliğinin içinde ve bundan ayrı olarak, ne kadar yeni ve yadsınamaz şekilde yenilikçi şeyler bulunduğunu da gösterir. Postmodern kavramının daha sıradan ve kötümser versiyonlarında, günümüz kültürünün yeni

¹ Kötölük karşısında Tanrı’nın iyiliğinin ve her şeye gücünün yettiğinin savunulması. (ç.n)

² J. F. Lyotard, *Postmodern Durum*, çev.: Ahmet Çiğdem, Vadi Yay., 1994.

yönleri; kabul gören dilin, onun anlamlarının ve anlatımlarının tamamen parçalanmasında yatar; bu dilin temelini tektonik kaymasıdır (J. Baudrillard, "Symbolic Exchange and Death" çev. Charles Levin *The Structural Allegory* içinde, der. John Fekete, *Theory and History of Literature*, C. II, University of Minnesota Press, Minneapolis, 1984). Bunun tersine, daha karmaşık olan fakat aynı temelden çıkan kavrayışlarda postmodern; dillerin çoğulculuğu, yargıların belirsiz rolü, iletişim ufkunun giderek daha da mutlaklaşmasıdır (J. F. Lyotard, *Economie libidinale*, Minuit, Paris, 1974; *Le différend*, Minuit, Paris, 1984). Ancak, yenilik açısından, postmodern çok daha zengin bir kavrama dönüştürülebilir.

Çağımızın yeni özelliklerinin olumlanmasıyla birlikte modern olanın olumsuzlanması, oldukça paradoksal bir şekilde, romantiklerin Aydınlanma devrimini olumsuzlamalarını ve on dokuzuncu yüzyıl boyunca ortaya çıkan yeni kültürel kimlikleri olumlamalarını örnek alır gibi görüldüğü de eklenebilir. O halde, belki de olumlu ve olumsuz arasındaki ilişki postmodernin özüne aittir. O zaman postmodernin romantizmin yeni bir biçimi olduğu sonucunu çıkarabilir miyiz? Bu soruyu yanıtlamak için ve daha genel olarak tanımımızı ayrıntılandırmak için bunun her bir yönünü sırasıyla inceleyeceğiz.

Her şeyden önce, bir krizin tanınmasına dayanan olumsuz bir yön söz konusudur. Bu kriz politik bir krizdir; postmodern kavramının hemen hemen bütün yazarları, entelektüel köklerini "solun kültürü" olan bu modernite biçiminde ve tarihin ilerleme olarak temsilinde buldu. Şimdi krizde olan, bu kültürün iskeletini oluşturan büyük değerlerdir. Bu değerlerin kurumsallaşmaları yaderkliklerini gözler önüne serdi. Özgürlük iddiası despotizme dönüştü. Eşitlik köleliğe dönüştü. Emek ve değer gerçek mübadelesi sembolik bir mübadele, hayatın simülasyonu ve bir ölüm imgesi haline geldi. Değerlerin dolaşımında, bütün metalar paraya dönüştü, bütün referanslar eşdeğer bütünlüklerin çevriminde görüldü ve bütün tekillikler böylece tüm anlamını kaybetti ve varlık hissi salt paranoyaya dönüştü. Artık yönlerini ve çerçevesini algılamadığımız, içine çekildiğimiz varlığın bü-

tünsel anlamsızlığına dair bu algının elem veren tözünü sonsuza dek kataloglamaya devam edebiliriz. Politik krizin ardında yatan ve onu sürdüren şey ideal, felsefi -hatta metafizik diyeceğim- bir krizdir. Etik-politik dünyada doğrulanan bir yönelim eksikliği, kavramların ve dilin ideal dünyasında çok daha güçlü bir şekilde hissedilir. (J. Baudrillard, *For a Critique of the Political Economy of the Sign*, çev. Charles Levin, Telos Press, St. Louis, 1981). Hiç yapmacıksız –ama bazı gerekçelendirmelerle birlikte- postmodernist filozoflar (Husserl’in fenomenolojik çileciliğinden Wittgenstein’in dilbilimsel mistisizmine ve Heidegger’in nihilizminden yapısalcılığın en son versiyonlarına kadar) çağdaş düşüncenin en önemli akımlarının, kendi teorik güçlüklerini kesin olarak postmodernistler tarafından tanımlanan yeni fenomenolojiye yüklediklerini (Vincent Descombes, *Le même et l’autre* (Minuit, Paris, 1979) ve bir yere kadar da bununla çakiştığını düşünür.

Postmodernizmin, çağımızın ideal krizini eklektik terimlerle yorumlamasına rağmen, yine de son derece tanımlayıcı bir gücü vardır. Sık sık birleşen analiz alanları, disiplinci sınırların parçalanması ve alanların örtüşmesi, postmodernizmin analitik gücünü kuvvetlendirir. Ve postmodernizm kaosa, teknolojik ve üretken değerlerin yaderkliğine ve tersyüz edilmesine kesinlikle politik ve ideal kriz arasındaki yakınlık aracılığıyla işaret eder. Son olarak, modernizmin krizi ve paradoksal postmodernist alternatif, estetik alanında bile göze çarpan bir şekilde ortaya çıkar. Eğer modernizm biçem ve yapıcılıktan oluşuyorsa, eğer sanatsal Prometheusçuluğun son biçimi ve teknolojilerin pratik bir sentezi ise, o zaman bütün bunlar da son buldu. Artık maddeler daha ziyade “maddi olmayan” olarak tanımlanabilecek kadar gözden kaybolmuştur ve belirsiz bir şekilde yönetilmektedir. Postmodernizm içerik olarak *kitsch*³ ve *pacht*’ı bir araya getirir, her ayrımı reddeder ve yazarı sonsuz bir dizi faydanın hizmetine koşar. Üstelik tam da ontolojik bir referans noktasının olmaması, gerçek olanla imgesel olanın karşılıklı değişebilirliği, imgesel olanın ve

³ [Alm.] Niteliksiz ya da aşırı süslü olarak algılanan biçimler ve sanat yapıtları için kullanılan aşağılayıcı terim. (ç.n)

onun kör yaşamsallığının savunusu dolayısıyla, iletişim endüstrisi postmodernizmin tercih edilen alanı haline gelir. Üretim ve teknoloji artık ilerlemeye giden yol değildir. Modernizmin hegemonyasından ve “sosyalizmin Sovyet iktidarı artı elektrifikasyona eşit olduğu”(!) yanılmasıyla bu yana epey zaman geçti. Bugün, üretim ve teknoloji kayıtsızca yaşam -ya da ölüm üretimi- olarak tasarlanabilir; birini diğerinden ayırt etmek olanaksızdır, örneğin, nükleer gücün yaratıcı amaçlardan çok yıkıcı amaçlara ne kadar hizmet ettiği açık değildir... Postmodernizm, öyleyse, varlığın bu döngüsellğine dair farkındalıkta, metaların bu aralıksız (ve tarif edilmesini olanaksız kılacak kadar hızlı) dolaşımında, önermelerin ve eylemlerin anlam ve idraki arasındaki bu tam ayrılıkta ve son olarak bütün bunlardan herhangi bir çıkış yolunun bulunmamasında yatar. (Paul Virilio, *Speed and Politics*, çev. Mark Polizotti, Semiotext[e] New York, 1986).⁴ Postmodernizm, olumsal olarak bir varoluşu oluşturan sonsuz atomdan meydana gelen bir dünyadır (ki bu atomlar eşit ölçüde bu varoluşu ortadan kaldırabilir); postmodernizm sembolik, imgesel ve benzetimli bir düzendir; ancak karşılaştırılabileceği bir gerçeklik olmadığı için, kendisi bir gerçekliktir.

Postmodernizmde, kriz tanımının yanı sıra, paradoksal olarak olmasa da, olumlu bir uğrağın tanımlanması söz konusudur. Gerçekte, bu politik, ideal ve üretim krizi dünyası, bu yüceltme ve denetlenemez dolaşım dünyası nedir? Bu eğer şimdiye kadar insanlığın tecrübe ettiği her şeyin ötesinde çılgın açıcı bir sıçrama değilse nedir? Postmodernizmin teorik katkısının olumlu yönü bu temel süreksizliği göstermesine dayanır; insan toplumu sorununun tamamen yeni terimlerle -sadece üretim alanında değil, ancak aynı zamanda ve her şeyin ötesinde iletişim alanında- ortaya konduğu uğrağı tanımlar ve vurgular. Bir insan toplumu vizyonu (her şeyden önce felsefi bir vizyon olan, daha sonra ise metaların dünya çapındaki dolaşımının ve buna tabi kılınan öznenin ürünü olan ve son olarak enformasyon-yayımlama araçlarının müthiş gelişiminden kaynaklanan iletişimsel bir somutlaş-

⁴ Paul Virilio, *Hız ve Politika*, çev.: Meltem Cansever, Metis Yay., 1998.

tırma olan bu vizyon) bütün ilerici anlamı yok etmesine rağmen, yine de bu süreç içinde gerçekleştirilen insani projenin devasa potansiyelini gözler önüne serer (G. Deleuze ve Félix Guattari, *A Thousand Plateaus*, çev. Brian Massumi, University of Minnesota Press, Minneapolis, 1987). Bu vizyon eşzamanlı olarak bütün anlamın hem yıkımını hem de yeni potansiyelini oluşturur. Bütün mutlakların temeli haline gelecek kadar mutlak bir koşuldur. Postmodernist perspektifin bu paradoksal karakteri özneye ve öznelere uyarlanmalıdır; ilişkinin olumsuzluğu önerme, iletişim ve eylemin koşullarının üzerine yöneltilmelidir. Böylece, postmodernizm yalnızca devasa, akıcı bir iletişim evrenini önvarsaymaz, bu iletişimsel bağlar yığınının her bir uzantısı boyunca, çelişkiyi, çatışmayı ve hepsinden önemlisi yeni gücü tanımlar. Postmodernizmin bu yönleri temel olarak, Frankfurt Okulu'nun krizi ve kriz felsefesinden başlayarak, dilbilimsel ve iletişimsel perspektife, bu perspektifin aşkınsal niteliklerini tanımlayarak ve açıklayarak mutlaklığını -bir şekilde- yeniden kazandırmaya çalışan yazarlar (Habermas, Tugendhat, Apel) tarafından ele alınmıştır.

Bu noktada, önemli ancak Marksist ekonomi politik analizinde çok az incelenmiş bir metinden bahsetmek uygun olacaktır. Marx, gerek *Grundrisse* gerekse *Kapital*'in yayınlanmamış altıncı bölümünde, emeğin sermaye altındaki "biçimsel" ve "gerçek boyunduruğu" arasında ayrım yapar. "Biçimsel boyunduruk" ile Marx, bir yığın farklı üretim tarzının kapitalist üretim ilişkilerine tabi kılındığı bir durumu kasteder. Bu tabi kılma, bu üretim tarzları içindeki emek süreçlerinin kapitalist bir çizgi doğrultusunda örgütlenmesiyle değil, kapitalist üretim ilişkilerinin toplum üzerinde etkili bir hegemonya uygulamasıyla gerçekleşir. Eski üretim, mülkiyet ve piyasa biçimleri, böylece kapitalist hegemonyayla düzenli bir şekilde birlikte var olabilir. Ancak bundan sonra sermaye bütün topluma nüfuz etmeye ve onu zapt etmeye başlar ve eski üretim, mülkiyet ve dolaşım biçimlerinin parçalandığı bir uğrağa gelinir. Bu durumda, kapitalist üretim tarzı hegemonik olmakla kalmaz, emek sürecinin kapitalist biçimi var olan tek biçim haline gelir. Bütün toplum

devasa bir fabrikaya dönüşür ya da daha doğrusu, fabrika bütün topluma yayılır. Bu durumda, üretim toplumsaldır ve bütün faaliyetler üretkendir. Ancak eski üretim biçimleri aşıldığı için, bütünlüğün dış hatları belirsizleşir ve özgül üretim alanları toplumun her tarafına çözülerek dağılmış gibi görünür. Bu durum, kendisini toplumsallaştırmış olan sermayeye toplum üzerindeki hegemonyasını ve sömürüdeki çıkarını gizleme ve böylece kendi fethini genel çıkarın parçasıymış gibi geçiştirme olanağı sağlar. Marx'ın olayların seyrine ve kendi dönemi açısından olanaklı komünizm vizyonuna ilişkin öngörüsünün “gerçek boyunduruğu” bir kayıtsızlık ortamı olarak gösteren postmodernist mistikleştirmeye indirgenemeyeceği ve bundan ayırt edilebileceği açıktır (*Marx Ötesi Marx* isimli çalışmama bakınız). Marx'ta boyunduruğun yapılandırılmasının dinamik kilidini oluşturan antagonist çerçeve, postmodernizmde aslında ortadan kaldırılır. Ancak, antagonizmanın yok edilmesi, postmodernizmde bile, insan toplumunun olgunlaşmasını -yani olağanüstü üretkenliğiyle birlikte emeğin tam olarak soyut hale gelmesinin yarattığı paradoksun çözüldüğü ve Marx'a göre, kolektif bireyin bir gücüne, tekilliğin özgürleşmesine ve özgür, komünal etkinliğin keşfi ve neşesine dönüştüğü toplumu- gizleyemez.

Bu devasa çelişki postmodernizmin içinde saklıdır. Bu nedenden ötürü onun bütün gelişimleri aslında bir kısır döngüdür. Örnek olarak, postmodernizmin önermiş olduğu, sistemler teorisinde, yani özellikle Niklas Luhmann'ın (bilhassa *Soziologische Aufklärung* içindeki makalelerde) ayrıntılandırmış olduğu haliyle Alman sistemler teorisinde ortaya çıkan politik olan tanımını inceleyelim. Bu teoride, tam dolaşımın, mutlak esnekliğin ve karmaşıklığın radikal bir şekilde yalınlaştırılmasına dayalı bir toplumsal ideolojinin ele alınması yoluyla, Batı demokrasilerinin işleyiş tarzını örgütlü çıkarların çatışmasından koruma, yönetilebilirliği ve bu amaçlara ulaşabilmek üzere ayarlanmış araç ve stratejilerin oluşturulmasını sağlamak yönünde girişimde bulunulur. Kısacası teori; modern olanın politik sorunlarını çözmeyi amaçlayan, postmodernizmin bir fenomenolojisidir. Politik ve toplumsal karmaşıklığı indirgeme işlemi, ontolojik

bir temele sahip çatışkılarını soyutlamaya, bunları bir benzetim (simülasyon) projesine dahil etmeye, kısacası gerçekliğin yerini alan bir şemaya göre bunları yeniden tanımlamaya dayanır. Sistemler teorisinde, benzetimli evren modeli müdahalenin bir ölçütü haline gelir ve böylece gerçeğin yerinden edilmesinin haki-ki bir sürecine tanık oluruz. İnsanlar arası ilişkilerin muazzam karmaşıklığı, sistemin pürüzsüz işleyişine uyarlanan basitleştir-melere indirgenmelidir. Bu modelin idari nitelikleri, yerinde bir örnek olarak gücünden bir şey götürmez. Ancak bu karmaşık öneri içersinde bile, bir belirsizlikten daha çok gerçek bir çelişki-nin varlığını sürdürdüğünü doğrulayabiliriz. Aslında, sistemler teorisi modeli, çağdaş toplumlara özgü olduğu varsayılan çeliş-kisizliği açığa çıkarmak için postmodern bir çerçeve geliştirir. Ne var ki teori bu sayede bu toplumların yine de yönetilebilir ol-duğunu ispatlamaz. Daha ziyade yalnızca çağdaş toplumdaki insan ilişkilerine özgü olan akışkanlığın, dolaşımın ve iletişimin niteliklerini vurgulamakla kalır. Bu, kapitalist toplumun gelişi-mi ve olgunlaşması arasındaki çelişkinin postmodern çerçevede çözülmediği, yalnızca kısır bir döngüye dönüştüğü ya da gerçeğin yerinden edilmesi açısından daha da güçlendiği anlamına gelir. Öte yandan, daha zengin, daha itaatkar bir insan toplumu amacı idari yaklaşımlar ve hukuki tanımlar içinde saklıdır.

Postmodernist modelin kendi çelişkili doğasını bir kere daha açığa vuran, ikinci bir politik teori uygulaması, son yirmi yıldır süren kriz boyunca uygulanan neoliberal ekonomi poli-tikalarında verilidir. Bu durumda da piyasanın ve içindeki ak-törlerin tamamen pürüzsüz işlemesine dair postmodernist bir iddia teorik çerçevenin oluşturulmasına yardımcı olur. Bu iddi-aya göre, devlet yetkililerin tek rolü piyasa engellerini ortadan kaldırarak, vergileri azaltarak, emek piyasasını serbestleştirerek vs. bu pürüzsüz işleyişi kolaylaştırmaktır. Böylelikle daha büyük düzeyde bir toplumsal yatırım ve ekonomik evrenin mükemmel işleyişini sağlama amacının başarılabacağı varsayılır. Tek sorun, ekonominin aşırı serbestleşmesinin kendi karşıtını ortaya çıkar-masıdır, toplumsal ve üretken çevre atomize edilmiş bireylerden oluşmaz ve gerçek çevre kolektif bireylerden oluşurken bunlar

var oldukları yerde (boyunduruğun “gerçekliği” karşısında “biçimselliğe” ait olan) marjinal ya da kalıntısar fenomenleri temsil ederler. Ayrıca, yeni teknoloji ve yeni üretim güçlerinin genişlemesi üretimin bu kolektif temelinin önemini artırır ve onun eski çelişkilerinden ziyade yeni çelişkilerine dikkat çeker. Böylece kendimizi bir kısır döngüye dönuşen bir çelişkiyle tekrar karşı karşıya buluruz ve ekonomik neoliberalizmin “postmodernist” hükümetleri yaderkliklerin oyununa öyle bir kapılmışlardır ki enflasyonu piyasanın düzenlenmesi aracılığıyla yenmeye çalıştıklarında, enflasyonun çok daha kötüye gittiğini görürler ve piyasanın serbestleştirilmesi yoluyla yatırımı arttırmaya çalıştıklarında yatırımın azaldığını görürler.

Bitirirken, postmodernizmin yeni kolektifliklerin mistikleştirilmiş ideolojisi olarak, daha doğrusu, Marksist gerçek boyunduruk evresinde (ya da daha basit biçimde, genel dolaşım ve iletişim evresinde) oluşar yeni öznelerin bilimsel belirlenimi yönünde ilkel ancak etkili bir anıştırma olarak okunmasını öneriyorum. Proje belirsizdir, ancak postmodernizm kuramcılarının yeni kolektif öznellikler kavramının oluşturulmasını olanaklı kılar belli koşulları ortaya attıklarını düşünüyorum. Her zaman olduğu gibi, öznenliğin tanımını sorunu, mekân, zaman gibi temel meseleler ile tözün metafizik niteliğiyle ilgilidir. Postmodernizmde, daha doğrusu, Marksist “gerçek boyunduruk”ta mekânsal olan mutlak esneklik olarak nitelenir. Her bir toplumsal özne işgünü ve özneler arası iletişimin taramaları kadar esnektir. Bu nitelikler tözle ilgilidir ve ona nitelik kazandırır. Dolayısıyla postmodernizmde özne, tamamen hareketli ve esnektir. Son olarak, her yönden soyut töz; üretim, tüketim ve bilginin yanı sıra dönüşüm ve eşitlik arzusu tarafından belirlenmiştir. Bunlardan hiçbirini, açıkça görüldüğü gibi, eşit ve birbirinin yerine geçebilir bireyler yaratmaz. Tam aksine, bu soyut nitelikler iletişimsel potansiyelin evrenselliği içinde birbirine bağlanır ve bu kolektif, insani, iletişimsel potansiyel bu niteliklerin *par excellence*⁵ tözünü meydana getirir. Gerçek paradoks; insan niteliği ne kadar hareketli ve esnekse, üretken kapasite ne kadar soyutsa, dünya ve öznenin o kadar daha kolektif olma-

sıdır. Klasiklerin tanımladığı gibi, sermayenin “ilkel birikimi” bütün doğal ve toplumsal bağı parçalamıştır, özneyi salt nicel bir mahiyete ve piyasa içersindeki salt sayısal bir mevcudiyete indirgemıştır. Aksine, bugün şekillenen soyutlama, karşılıklı insani iletişebilirliğe nüfuz eden ve bu düzeyde, komüniter ilişkilerin sağlamlığını öznelerin yeni gerçekliği üzerinde yapılandıran bir soyutlamadır. (Bkz. K. Polanyi, *The Great Transformation*, Beacon Press, Boston Mass., 1957)⁶.

O halde, postmodernizm romantik bir ideoloji midir? Bana göre postmodernizm *mutatis mutandis*,⁷ romantiklerin yaptığı gibi, toplumun ve işin kapitalist tahakküme tabi kılındığı bir kriz dönemini tanımlar. Biçimsel boyunduruk ve gerçek boyunduruk arasındaki Marksist ayrımı unutmadan, romantiklerin biçimsel terimlerle belgelediği ve tanımladığı şeyi, postmodernizm gerçek terimlerle ifade eder.

⁵ [Fr.] mükemmel (ç.n.)

⁶ K. Polanyi, *Büyük Dönüşüm*, çev.: Ayşe Buğra, İletişim Yay., Ekim 2000.

⁷ [Lat.] Gerekli değişiklikler yapılmış olarak (ç.n.)

YENİ DEĞERLERE DOĞRU?¹

Terminal: Enformasyon teknolojisi, ekonomi ve toplumsal hareketler arasında ne gibi bir ilişkinin bulunduğunu düşünüyorsunuz?

Toni Negri: Birkaç yıl önce giriştiğim çalışmamda, işçi sınıfının yeni bir bileşimi hipotezinden başladım. Ne var ki otomasyonun ortaya çıkışıyla birlikte, “kitlesel işçi”nin potansiyeli tamamen dağıldı. Aslında, yeni bir üretim biçimiyle karşı karşıyayız. Bu yalnızca, otomasyon dolayısıyla hiyerarşileri belirleyen mekanizmaların değişmesinden değil, aynı zamanda üretim sürecinin tamamen farklı biçimler almasından ötürüdür. Klasik Marksizm bakımından, üretim ilişkilerinin bütünlüğü açısından neyin yeni olduğunu tanımlamak neredeyse olanaksızdır. Otomasyon artık üretken emeğin sömürü sürecinin kusursuzluğu olarak değerlendirilemez, aksine toplumsal ilişkilerin bütünü'nün bir değişimi olarak düşünülmelidir. Sorun, enformasyon teknolojisinin ne dereceye kadar sermayenin bütün toplumsal üretim ve yeniden üretim güçlerini gerçek boyunduruk altına almasına yarayan bir araç olduğunu saptamaktır. Otomasyon aracılığıyla, (bir meta olarak düşünülmesi gereken emek gücü

¹ M. Burnies, G. Lacroix, E. Braine ve B. Pianta tarafından gerçekleştirilen röportaj.

dahil) metaların üretimi ve dolaşımı arasındaki ilişkinin tamamen sermayeyle bütünleşmiş olduğu görülebilir. Üretimin toplumsallaşması, toplumun sermaye tarafından sömürüldüğü anlamına gelir.

Bu hipotezlerin ışığında, İtalya'daki faaliyetimiz yoluyla, bir direniş potansiyeli düzeyi kurmaya çalıştık. Başka bir deyişle, otomasyonun ortaya çıkardığı yeni durumu kabul ederek, toplumsal ücretin (yani insanların ihtiyaçlarına bağlı olan, eşitlikçi bir eğilimi olan ve -hepsinden önemlisi- işi olanlar ve işsizler arasındaki bölünmenin ve başka herhangi bir toplumsal bölünmenin çökertilmesini kolaylaştıracak bir ücretin) başarısını amaçlayan bir politik strateji geliştirmeye çalıştık. Ayrıca refah devletinin bütün biçimlerini, toplumun her tarafında yaygınlaştırılan bir ücret biçimi olarak düşündük. Ücret mücadeleleri olarak sunulan, malların çalınması gibi yanlış anlaşılan biçimleri dahil, çok çeşitli ve otonom mücadelelerle birlikte İtalya'da olup bitenler işte budur. Bu hareketlerin öznelere okullar, fabrikalar, enformasyon teknolojisinin uygulanması ve -enformasyon teknolojisinin kendisini olanaklı en yüksek üretkenlik düzeyine ve değer üretimine taşımasıyla birlikte son derece modernleşmiş olan- örtülü ekonomiyle ilişkili olan insanlardı. Otomatikleştirilen büyük fabrikalardan bahsedeyim. Örneğin, Varese ve Milano arasında bulunan, aydınlatma mühendisliği şirketi Bassani-Ticino, binada 3000 ve dışarıda her biri bilgisayarlı ve kamyonlu 15.000 işçi çalıştırıyor. Her hafta, çalışma çizelgeleri dağıtılır ve önceki haftanın bilgisayarlaştırılmış makineler kullanılarak üretilen işleri toplanır. Bu, kapitalizmin geleneksel ancak daha gelişmiş bir düzeydeki biçimidir. Özgül yapısal koşullarda (özellikle köylü-işçilerin var olması ve göçün olmaması durumunda) işçilerin mücadelesi hem geleneksel hem de ileridir, çünkü toplumsal düzeyde hem ücret artışları hem de bütün yurttaşlar için eğitim hedeflenir.

Aynı olgu aşağı yukarı Kuzey İtalya'nın tamamında görülür. Durumu daha yakından inceledikten sonra, örneğin, eski dikiş makineleri kullanan çocuk emeğinin, gerçekte mevdut bankalarının ve büyük sanayiye mali avantajlar sağlayan

Visentini kanununa² göre düzenlenen, son derece örgütlü bir endüstriyel süreç tarafından düzenlendiğini görmek mümkündür. Venice ve Padua arasında, Marches'de ve Milano'un kuzeyinde vb. binlerce işçi, uluslararası ekonominin ihtiyaçlarıyla bağlantılı "yaygın fabrika"da³ çalıştırılıyor. Örneğin, ayakkabı sektöründe, ayakkabı tasarımları, makineler ve "büyük İtalyan fabrika bölgesi" için gerekli her şey Alman şirketleri tarafından sağlanırken bu fabrikalar da enformasyona dayalı merkezi yönetim temelinde son derece esnek çalışma tarzını örgütleyiyor.

Bütün bunlar bir dizi teorik sorun ortaya çıkarır. İşçilerin özneliği yeni bir biçim alır, çünkü üretimin ekonomik değeri artık özgül teknik kapasitelere ya da işçinin becerilerine bağlı değildir. Sınıf bilinci bertaraf edilmiştir. Asıl soru sınıf bilincinin yeniden var olup olmayacağıdır ve bunu yanıtlamak için, örneğin, yeni dayanışmaların ve yeni toplumsal ağların göstergesi olan iki yüz saatten daha fazla süren grevler gibi gizli olguları gözetmenin gerekli olduğuna inanıyorum. İşçilerin bilincinin yeniden kurulmakta olduğu bir yeraltı hareketinin, işçilerin "gizli" bir varoluşunun halihazırda bulunduğunu düşünüyorum.

Terminal: Otomasyonla birlikte, düşman kim?

T.N.: Düşman, toplumun örgütlenmesine dayanır. Almanya'da insanlar "Biz ne solda, ne de sağdayız" diyor. Mesele yalnızca patronlar ya da devlet değil, aynı zamanda kültürümüze ve işimize el koyan toplumsal yapıdır... Bu, insanların potansiyellere, inisiyatiflere, özgürlüklere sahip olabilmesine karşın gittikçe artan şekilde sömürüldüğü bir durumdur. Sermaye bize anlamdan yoksun sürekli bir hareket ve bir yer değiştirme mekanizması dayatmaktadır. Dolayısıyla sorun antagonizmanın, toplumsal çatışmanın ne düzeyde meydana geldiğini saptamaya bağlıdır.

Mesele sadece emek sürecinin tahakkümü ve hiyerarşi olgusu değildir; burada halihazırda insan özneliğinin üretim

² İtalya'da 1985 yılında, işletmelerin çok ayrıntılı vergi beyanında bulunmasını zorunlu kılan, vergi kaçırmayı önlemek için getirilmiş, gelir vergisine ilişkin yasa. (ç.n.)

süreçleri bulunmaktadır. Buradan tam bir kafa karışıklığı ortaya çıkar. Antagonizmayı ve hangi yöne gidilmesi gerektiğini saptamak olanaksızlaşır. Toplumsal değerlerin yeniden nasıl tanımlanabileceğini bilmiyorum. Paradoksal olan şey şudur ki toplumsal denetimi kolaylaştıran değerlerin seçimi bile antagonizmayı zorunlu kılar.

Bu bakımdan patronlar, her zaman oldukları gibi, bizden daha Marksisttir. Politik olanın, toplumsal yönelim kriterinin çöküşü ve toplumun sermaye altındaki boyunduruğu, Marksizmin krize girmesine neden oldu. Marx, endüstrileşmenin zafesinin (diyalektik bir yoldan) insanlığın özgürleşmesine götüreceğine inanıyordu. Aksine, değerlerin genel yönelimi tamamen çöktü. Haklı olarak gücün değer olduğu söylenebilir ("Senden daha zengin olma fırsatım var"). Ne var ki bunu söylemek, orman yasasını ilan etmektir. Bütün değer ölçütlerinin önü kesilmiştir ve başka hiçbir şey özgürleştirilmemiştir.

Terminal: Bilgisayarlaşma, genel üretim ufkunun yeni biçimlenişine müdahale ettiği ölçüde, emek süreçlerini, değer dolaşımının belli bir türünün ortadan kaldırılması yoluyla dönüştürüyor. Bu koşullarda, üretim akışının değeri nedir? Üretkenlik nedir?

T.N.: Klasik olarak "örgütlü bilginin belli bir düzeyinde, emeğin kullanım mekanizmasına tabi kılınan türsel olarak insani emek gücüdür"; ancak değerlerin hesaplanması bu açıdan yapılmaz. Burada bir çelişki vardır, çünkü bir yandan, otomasyon biri üretken diğeri işsiz olmak üzere iki toplumun kuruluşunu temsil eder. Öte yandan, işe harcanmayan zamanın yine de toplumsal ve üretken açıdan faydalı olduğu daha yüksek bir toplum biçiminin kuruluşunu temsil eder.

O halde mesele işsizliğe "hayır" demekten ziyade, "toplumsal zaman nedir?" sorusunu sormaktır. Eğer toplumsal zaman, bugün üretimi koşullandıran bilginin üretimi ve aktarımında yararlıysa, o zaman, ister atıl olarak isterse işte geçsin, toplumsal zamanın bütünü ücretlendirilmelidir. Ancak bu konu tartışmalı bir konudur ve aynı zamanda büyük bir kafa karışıklığına neden olmuştur!

Örneğin Almanya’da, sendikalar Yeşillere verilen artan destek ve ekonomik kriz karşısında, haftalık otuz beş saatlik çalışma önerisinde bulundu. Yönetim, üretim akışının kontrolünü kaybetmemek için görüşmeyi kabul etti. Ne var ki üretimin kenarlarında konuşlananların çoğu (çıraklar ya da kadınlar vb. gibi) haftada otuz beş saat çalışma için mücadele etmeyi reddetti, çünkü kendilerini otonom hissettiler ve esnekliği kaybetmeleri denetimlerini de kaybetmeleri anlamına geleceği için esnekliği tercih ettiler. Bu nedenle, kimin solda ve kimin sağda olduğunu bilmek ikincil bir öneme sahiptir, çünkü durum neredeyse çözümsüz bir karmaşıklık içersindedir. Yeşillerin kendisi bu sorun konusunda bölünmüştür.

Terminal: Bilgisayarlaşma; otonomi, özgürlüğün artması ve angaryanın azalması gibi bir dizi yeni değer in gerçekleşmesini olanaklı kılması yönüyle sunuluyor. Geçmişte gruplar ve insanlar toplumsal değerken, şimdi kendilik bir toplumsal değer haline geliyor. Şimdi “işimle baş edebilirim” diyen, bireyin kendisi. Bu aslında çok eski bir değerdir; geleneksel fabrikaların işçilerinden belli bir dereceye kadar otonom ustalar olmaları istenmişti. Bilgisayarlaşmanın gelişmesiyle birlikte insanların yeni teknolojiye belli bir ideolojik onay vermelerinin istendiği söylenecektir. İşçilerin bunu olumlu bir vizyon, değişime giden toplumsal yol ve yeni iletişim biçimleri vb. olarak görmeleri istenecektir.

T.N.: Bunun tamamen olumlu olduğunu düşünüyorum. Kırımca çelişki burada değil, sermayenin, gelişmenin bu düzeyinde, aynı zamanda bastırmak durumunda kaldığı yeni ihtiyaçlar yaratmasındadır. Ve bu bastırma giderek şiddetleniyor. Politik bir yeniden yapılanma sürecinin, genel bir toplumsal gerçek olarak, belki de devlet düzeyinde yorumlanan otomasyonu protestodan geçtiğine inanıyorum. Talep edilen otonomi, devletin işleyişini sorgulamayı gerektirir. Ne var ki hepsinden önemlisi, talep edilen otonomi topluluktan daha fazla anlama sahiptir; otonomi “toplumsal birey” in oluşumu ve üretken işlevlerin toplumsal bir düzlemde bütünleşmesi demektir. Örneğin, hizmetler için vergi ödemek yerine, insanların adım adım alternatif dayanışma

biçimleri, kooperatifler vb. örgütlemeyi deneyebileceğine inanıyorum; ve bütün bunların olabilirliği çeşitli mali, teknik ve üretim kaynaklarının vb. temellüğüyle daha da artacaktır.

Terminal: Bu bir çeşit temellük yanılsamasının ortaya çıkmasına neden olmaz mı? Örneğin, bazı Fransız komünlerinin yurttaşlarına belediye bütçesini kendilerinin idare etmesi söylenmiş, bu suretle yeni bir konsensüs yaratılmak istenmişti.

T.N.: Bir zamanlar kapitalizmin mistikleştirici buyruğu "kendini zenginleştir!" idi. Şimdi bu "kendini bilgisayarlaştır!" şeklindedir. Ancak ne amaçla? Özgürlük elde etmek için olmadı mı? Teknik kaynakların kapitalist örgütlenmesinin yok edilmesi, her şeye rağmen gerçekleştirilmesi gereken güç bir görevdir.

En yoğun, devlet karşıtı çelişki bu yeni, otonom üretici güç aracılığıyla -Mitterand'a ya da devlet kurumlarına karşıtlık değil, toplumsal sömürü biçiminin ta kendisine karşıtlık anlamında- ortaya çıkacaktır. Toplumsal sermaye, devlet ve iktidarın kurumsal biçimleri arasında giderek daha az fark görüyorum.

Terminal: Sizce bir devlet kapitalizmi dönemine mi girdik?

T.N.: Böyle olduğunu söylemeyeceğim. Devlet sermayesinin oranı elbette muazzamdır. İtalya'da devlet fabrikaları ve malları toplam üretimin yarısından fazlasını oluşturur. Eğer günümüzde üretim biçimlerinin dolaşım biçimleriyle çakıştığı doğruysa bu, üretim ve yeniden üretim biçimlerinin birbiriyle kaynaşma eğiliminde olduğu anlamına gelir. Gerçek durum çok daha karmaşıktır. Örneğin, Fransa'da toplumsal refah üretken bir öğe midir? Bilmiyorum; ancak devletin onu üretkenleştirmeye yöneldiği, daha doğrusu yardım biçimlerinden toplum üzerinde genel bir denetime geçmeye eğilimli olduğu kesindir. Artık tekeli devlet kapitalizminden ziyade tamamen farklı bir şey söz konusudur. Biçimler tamamen değişti.

Terminal: Bugün ezilen insanların etrafında varoluş biçimlerinin ve emeğin yeniden temellükünü örgütleyebileceği

olanaklı değerler olarak tariflenen, alternatif mekanizmalar söz konusu. Nispi ücretler üzerine mücadeleden ötürü birçok şeyin ihmal edildiği Fransa’da bu düşünce çok yaygın değil. “Bilgisayarlaşmış kapitalizmin” büyümesi karşısında üretimin ve alternatif stratejilerin bu yönleri nasıl bir direniş ya da temellük biçimi oluşturabilir?

T. N.: Bu üzerinde kafa yorulması gereken büyük bir sorundur. Bu soruya devlet iktidarını ele geçirmek ve mevcut devlet makinesini parçalamak anlamında Leninist bir yanıt verilebilir. Diğer tek yanıt hiçbir şey yapılamayacağıdır. Şahsen, Leninist yanıtla aynı fikirde değilim. Ne doğrusal bir toplumsal bütünleşme süreci, ne de işçi sınıfı bilincinin artışı ve kapitalizmin krizi arasında eşzamanlı bir çelişki söz konusudur. Aksine, sistem parçalanmaya eğilimlidir. Toplumsal bütünleşme savaşı, daha doğrusu savaş korkusuyla ortaya çıkar. Ayrıca, tahakküm sistemleri devlet şiddeti tarafından üstbelirlenir.

Bu yüzden, yeniden bir perspektif oluşturmak için, belki de bu tahakküm sistemlerinin soykütüğünü incelemek gereklidir. Bu, mevcut süreçlerden önce var olan öğeleri ve özellikle öznel ihtiyaçlar ve yeni potansiyeller arasındaki çelişkiyi düşünmek demektir.

Terminal: Yeni teknolojik olanakları kendinin kılan karmaşık ve çoğul bir öznenen bahsediyorsunuz. Bu düşünceyi açıklayabilir misiniz?

T. N.: Bunun olması için gerekli olan koşullar kapitalist gelişim yoluyla oluşur. Önceki üretim süreçlerinin bilincini kaybetmiş ve henüz yeni olanın farkında olmayan, hiyerarşinin en altındaki işçi bile, değerler bakımından en zengin ve konumunun çok daha önemli olduğu düzeyde bir yüzleşme olanağına sahiptir. Başka bir deyişle, sermayenin organik bileşiminde, sabit sermaye oranı olağanüstü artarken değişken sermaye oranı bununla bağlantılı olarak küçülür. Değişken sermaye bu nedenle her zaman olduğundan çok daha gerekli hale geldi. Üstelik, bütün yenilikler değişken sermayeden doğar.

Dolayısıyla nicel olarak verim tamamen olumsuzdur, ancak nitel olarak, üretkenlik verimi muazzamdır; değişken sermaye, kendi güvencesizliği içerisinde, üretkenliği muazzam biçimde artırır.

Bu üretkenlik yalnızca işçinin üretimde işgal ettiği konumdan ötürü değil, aynı zamanda kültürel değerler ve mekanizmaların bütünlüğü sayesinde ortaya çıkar. Kendisini bu konumda bulan (bu konumdadır, ancak başka bir yerde de olabilirdi) bireyin gücü bütünüyle bu toplumsal ilişkiye bağlıdır. Bu öznenin özgürlüğünü ya da başka bir deyişle, bu öznenin artık makinenin bir kölesi olmadığını gösterir.

Acaba bu paradoks üretken midir? Bu sorunun yanıtını bulmak için bu ilişkilere politik olarak müdahale etmek, yüzleşme ve eyleme geçme arayışında olmak gereklidir. Bu olanaklı tek stratejidir. Bu sorunlar yalnızca teorinin yardımıyla çözülmeyecektir. Bu yeni gerçeklikte işçi sınıfının inceleme yöntemini sürdürmek gerekir.

Terminal: Klasik işçi direnişleri perspektifinden, üçüncü sektörde³ çalışan ve geleneksel olarak küçük burjuvaziye ait olduğu düşünülen kadın ya da erkeklerin bilinci nasıl bir rol oynar ve bilinçleri nasıl değiştirilebilir?

T. N.: Bu soruya yanıt verebilmek için burjuvazi, küçük burjuvazi vb. gibi önceki kavramsallaştırmaların hepsini bir kenara bırakıp baştan başlamak gerekiyor. Mesela Paris'in merkezine çalışmaya gelen, her gün on beş saatini orda çalışarak geçiren ve çalışmak zorunda olan kızı düşünün. Gerçekten o bir "küçük burjuva" mıdır?

Geldiğim yerde, bir bankada memur olmak zamanında hatırı sayılır bir toplumsal statü bahşederdi. Ancak gerçekte, bir bilgisayarda yazı yazan kadın bankada, yakınındaki kimya fabrikasında da tamamen benzer şekilde yerine getirebileceği aynı görevleri üstleniyordu. Tek fark fabrikada çalışarak kazanacağı on üç ayın maaşıyla karşılaştırıldığında yıllık on beş aylık bir

³ Maddi olmayan emeğin baskın olduğu hizmet sektörü kastediliyor. (ç.n)

maaşı olmasıydı. Ne var ki “işçi” olmayan bankadaki bu kadın belli bir toplumsal statüye sahip olduğunu kabul eder. Burada ele alınan, durumun gerçekliğinden kopmuş arızı bir psikolojik tutumdur. O halde mesele buradaki emek biçimini, işgünü biçimini (yani zamanını) ve üçüncü olarak da harekete geçirilen özgül değerlenme biçimini analiz etmektir.

Peki “fabrika” nedir? Kapitalizmin ve işçi sınıfının evriminden dolayı, “fabrika” duvarları (deyim yerindeyse) uzun zaman önce çöktü ve fabrikanın ne olduğuna dair en son anladıklarımızın üzerinden on beş yıl geçti. Üçüncü sektörün devasa fabrikası bir “fabrika toplumu” olarak analiz edilmeyi gerektirir. Bununla birlikte, yalnızca maddi ürünler bakımından düşünmeyi teşvik ettiği için, “fabrika” terimi terk edilmelidir. Günümüzde üretilen sadece maddi ürünler değildir, aksine temel olarak (öz-nellik bileşenlerinin de dahil edilmesi gereken) enformasyon ve tahakküm bileşenleri üretilir.

Terminal: İşin devam ettiği ve artık değerinin kalmadığı toplumun doğası nedir?

T.N.: Bu geriye yalnızca komuta gücü ve toplumun baskıcı düzeninin kaldığı ve atom bombası tarafından kontrol edilen bir toplumdur: “Eğer çalışmazsanız, hepiniz yok edileceksiniz.” Bu toplumda bütünsel bir üstbelirlenim vardır. Artık herhangi bir değer ya da iş ilişkisi yoktur; yalnızca bir tahakküm ilişkisi vardır. Postmodernitenin kültürel stereotipi de böyledir.

Terminal: Lenin’in ileri sürdüğü gibi, politik olan ekonomik olanın yoğunlaşmış bir biçimi ve iktidar da değer in yoğunlaşmış bir biçimi midir?

T.N.: Tam olarak tersi doğrudur!

Terminal: Değerlenmesi için sermayenin değersizleştirilmesi gerektiği düşünüldüğünde, aynı şekilde sermayeyi değerli kılmak için toplumu değersizleştirmek gerekmez mi?

T.N.: Bu olgu Schumpeter tarafından tanımlandı (yaratıcı yıkım). Halihazırdaki kriz sermayeyi yeniden değerli kılmak için

toplumun değersiz kılınmasının krizidir. Bu genellikle “yeniden yapılanma” olarak adlandırılır. Sermaye açısından, bilgisayar ve telekomünikasyon alanlarında çok geçmeden değeri ya da başka bir deyişle paranın tözünü belirleyecek, halihazırda geliştirilmekte olan bir dizi yenilik söz konusudur. Para hiçbir zaman genel eşdeğeri oluşturmadı; aksine, o gücün taşıyıcısıdır; sadece politik güç değil, aynı zamanda “devrimci” ekonomik güç ya da “öncü” yenilikler olarak. Bu yüzden paranın, tabiri caizse, buhar makinesi, daha sonra petrol makinesi vb. olduğu söylenebilir. Şimdi ise bu güç enformasyon teknolojisi ve tam anlamıyla enformasyondur. Mesele, bilgisayarlaşma sürecinin diğer üretken değerlerin genel bir değersizleşmesine yol açtığını söylemekten ziyade belli bir noktanın ötesinde, bilgisayarlaşmanın değer niteliğinde bir değişime yol açtığına işaret etmektir. Sonuç olarak artık üretim süreçleri önceden düşünülmüş değer ölçütüyle ölçülemez. Artık böyle bir emek gücü, ya da böyle bir emek zamanı içinde bulunmuyoruz, aksine enformasyon dolaşımının, açıkçası büyük miktarda enformasyonun kurduğu bir evrendeyiz. Bu yüzden alternatif ölçüm birimleri benimsenmelidir. Bilgisayarlaşma, sadece bir aktarım aracı olmaktan çıkarak üretimini özü haline geldiği noktanın ötesinde, artık yalnızca meta niceliklerinin dönüştürüldüğü bir biçim değildir. Daha doğrusu, kendisi bir metaya dönüşmüştür.

Terminal: Emek “tripalium”⁴ olmaya devam edecek mi?

T.N.: Günümüzde Fiat’ta, iş çok daha az çetindir. Fiat’ın Avrupa’daki en otomatikleştirilmiş araba üreticisi olduğu söylenir. Arabalar daha önce otuz ya da kırk işçiyi gerektirirken şimdi bir işçi tarafından monte edilebilir. Değişken sermaye oranındaki çarpıcı azalma eğilimi, bu oranı toplumsal açıdan belirleyici hale getirir.

Bazıları üretimin sanayileşmemiş ülkelerde yeniden konuşturıldığına dikkat çekecektir. Bu özgün bir itiraz oluşturmaz. Endüstrinin Tayvan ya da Güney Kore işçilerine çok daha

⁴ [Lat.] Bir tür işkence aleti. Fransızca’da iş anlamına gelen *travail* sözcüğü de bu kökenden gelir. (ç.n.)

az ödediği ya da hiç ödemediği doğrudur; ancak bu ülkelerin kendisi kısa bir zamanda otomatikleşecektir; bazı örneklerde endüstri halihazırda ve hatta sanayileşmiş ülkelere daha büyük ölçüde otomatikleşmiştir. Başkaları ise otomasyonun sınırlarındaki özgürlük hareketlerinin gelişimine inanıyor. Ancak bu durum, üretim tarzının her dönüşümünde bulunabilir. İkili toplum teorisi bir mistifikasyon, daha doğrusu, katı bir sınıflandırıcı ideolojidir. Kapitalizmin gelişiminin nasıl gerçekleştiğine bakın. Kendisi sınırlı olan, verili bir kapitalist sanayi yapısının, bütün toplumsal evrimi belirleme gücü vardır. Lenin'in 1898/99 dolaylarında Rusya'daki kapitalizm üzerine incelemesinde gösterdiği şey buydu. Tarımdaki teknolojik yenilik, daha sonra yeniden endüstriye angaje edilmek üzere, emek gücünün bir kısmını serbest bıraktı. Sonrasında otomasyonun fabrikaya nüfuz etmesiyle, yerinden edilen işçiler üçüncü sektöre geçti. Yeni bir teknoloji biçimi olarak bilgisayarlaşmanın devreye girdiği ve böylece üçüncü sektörün sınırlarını ve birliğini sorguladığı nokta burasıdır. O halde üçüncü sektördeki insanlar bilgisayarlaşma tarafından kısırıldıktan sonra nereye gideceklerdir?

Terminal: Üçüncü sektör uzmanları on yıl içersinde emek gücünün yarısından daha fazlasının işsiz kalacağını söylüyor. Şu anda sistemin bütün bunları desteleyecek kadar sağlam bir görüntüsü nerdeyse hiç yok. Toplumun henüz gerçekleştirme yetisine sahip olmadığı, çalışma saatlerinin gerçek değerlendirilmesi bu yüzden başarısız olacaktır. Hiç şüphesiz bunun nedeni, işverenlerin halen diğer toplumsal faaliyetlerin faydasız olduğunu ve yalnızca ertesi günün işi için emek gücünü yeniden üretmeye yardımcı olduğunu düşünerek doğrudan üretken değerler bakımından akıl yürütmesidir. Ve bu noktada bir toplumsal patlama riski üretilir: Ya "üretken olmayan" faaliyetlerin de değer ürettiği kabul edilir ya da savaş çıkar.

T. N.: İnsanların krizi kendi başlarına idare etmelerini sağlayacak bir girişimde bulunulmalıdır. "Şu anda iki milyon kazanıyorum, yarın bir milyondan fazla kazanmayacağım, fakat öte yandan tekne modelleri üreteceğim" diyen yoldaşın alkışlanması gerek.

Bu savaşın dışında bir dönüşümle birlikte ortaya çıkar. Doğru bir şekilde gözlemlendiği üzere, yeni teknoloji konsensüsü gerer. Yine de çalışma zorunluluğundan çalışmama hakkına geçişin çok şiddetli olacağı kanısındayım. Aslında, mevcut geçişte, değerlenme ilişkisi insani anlamından mahrum kalmıştır. Üretimin üretim için olduğu bir duruma ulaştık ve bu, krizin sonucu olarak, kimi egemen politik ve endüstriyel tabakaların ırkçı ve bağınaz politikaları desteklemeye başladığı anlamına gelir. Fransa'daki göçmenler olmadan yaşamının olanaksız olacağı gerçeği göz önüne alındığında, kendilerini bir dizi kısır dönünün içersinde bulurlar. Bu nedenle ırkçılık, köhne politikalara bağlı bir otoritenin krizinin bir ögesidir.

Buna karşın, Almanya ve ABD'de ilk defa, bir değerler krizi (dolayısıyla kürtaja, Reagancılığa vb. karşı kampanyaları kapsayan ABD'deki gericilik ve baskı) radikal alternatiflerin gerçekleşmesine bağlanacaktır. Almanya'daki gelişmeler halen cılız bile olsa daha olumludur; bir yandan ormanları koruma gibi geleneksel ve eski değerleriyle, öte yandan enformasyon teknolojisi gibi daha modern değerleriyle birlikte Yeşiller hareketinin bileşimini gözlemlemek yeterlidir. Bade-Wurtemberg'da (daha önce Hristiyan Demokratların etkisi altında olan) çiftçiler, teknisyenler ve mühendisler arasında Yeşillere verilen desteğin oranında genel bir artış oldu. Anti-kapitalist neoliberalizm olarak adlandırılabilir muhafazakâr bir gelişmenin (kırsal bölge yollarının onarımı ve sanayileşmenin belli bir biçiminin reddi) paradoksal bir şekilde ortaya çıkışına tanık oluyoruz.

Eğer mücadele ve alternatiflerin yükselişi gerçekleşmezse ve eğer toplumsal karşı güçlerin uygulandığını göremezsek, giderek üretim için üretime bağlanan gerici bir duruma -gerçek bir iktidar paranoyasına- sürükleneceğimiz açıktır. Bu koşullar altında savaş şüphesiz ihtimal dahilinde olacaktır.

Kapital, Birinci Cilt¹

Bütün bunlara karşın bu değişim, emek sürecinin, yani fiili üretim sürecinin gerçek doğasında temel bir değişime yol açmaz. Aksine, sermaye emek sürecini bulduğu gibi boyunduruk altına alır, yani farklı ve daha arkaik üretim tarzları tarafından geliştirilen *varolan emek sürecini* devralır. Dolayısıyla sermayenin *hazır, kurulu bir emek sürecini* devraldığı açıktır. Örneğin, el zanaatı veya küçük, bağımsız bir köylü ekonomisine tekabül eden bir tarımsal bir üretim biçimi. Sermaye tarafından devralındıktan sonra eğer bu geleneksel kurulu *emek süreçlerinde* değişiklikler meydana gelirse, bunlar bu boyunduruğun aşamalı sonuçlarından başka bir şey değildir. İş daha yoğun hale gelebilir, süresi uzatılabilir, ilgili kapitalistin denetiminde daha düzenli ya da sürekli hale gelebilir, ancak tek başına bu değişimler, fiili emek sürecinin, fiili çalışma tarzının niteliğini etkilemez. Bu, *özgül kapitalist üretim tarzının* (geniş ölçekli sanayi vb.) gelişimiyle çarpıcı bir zıtlık oluşturur; özgül kapitalist üretim tarzı,

¹ Karl Marx, *Kapital: A Critique of Political Economy*, c.1, çev.: Ben Fowkes, s.1021, 1024, 1034-1035, 1039-1040. Random House Anonim ve Penguin Books, Ltd. (Harmondsworth, 1976). [*Kapital'e Ek: Dolaysız Üretim Sürecinin Sonuçları*, çev.: Mustafa Topal, Ceylan Yay., 1999] Alıntılarının Türkçe basımdaki yerleri, köşeli parantez içinde verilmiştir. (ç.n.)

yalnızca üretimin farklı etmenlerinin durumunu dönüştürmekle kalmaz, aynı zamanda onların fiili emek tarzını ve emek sürecinin gerçek doğasını bir bütün olarak *devrimcileştirir*. Daha önce tartışmış olduğumuz şeyi, yani sermayenin kapitalist ilişkilerin ortaya çıkışından önce geliştirilmiş olan bir emek tarzını devralmasını, *emeğin sermaye altındaki biçimsel boyunduruğu* olarak tanımlarken temel aldığımız zıtlık budur. Artı emeğin emek zamanının süresinin uzatılması yoluyla elde edildiği bir *baskı* biçimi -kişisel tahakküm ve bağımlılık ilişkileri yerine sadece farklı ekonomik işlevlere dayanan bir *baskı tarzı*- olarak emeğin sermaye altındaki biçimsel boyunduruğu her iki biçimde de ortak olarak bulunur. Ne var ki özgül kapitalist üretim tarzı artı değeri elde etmek için başka yöntemlere de sahiptir. Ancak daha önce var olan emek tarzı, başka bir deyişle emeğin üretici gücünün *kurulu* bir gelişimi ve bu üretici güce tekabül eden bir emek tarzı göz önüne alınırsa, artı değer ancak işgününü uzatarak, yani *mutlak artı değeri* arttırarak yaratılabilir. Emeğin sermaye altındaki *biçimsel* boyunduruğunda, artı değer üretiminin yegâne yolu budur. (s. 1021) [86-7].

Emeğin *toplumsal* üretici güçleri ya da doğrudan toplumsal, *toplumsallaşmış* (yani kolektif) emeğin üretken güçleri; elbirliği, işyerindeki iş bölümü, *makinelerin* kullanımı ve genel olarak bilimlerin, mekaniğin, kimyanın vb. üretimin dönüştürülmesi için bilinçli tarzda, belli amaçlar için *kullanımı*, teknoloji vs. ile benzer bir şekilde üretimin *ölçeğinde* bu gelişmelere denk düşen muazzam bir artış yoluyla ortaya çıkar (çünkü matematik gibi, insani gelişiminin *genel* ürünlerini üretimin dolaysız süreçlerine dönük olarak uygulayabilme yetisine sahip olan sadece toplumsallaşmış emektir; öte yandan, bu bilimlerdeki ilerleme belli bir maddi üretim düzeyini ön gerektirir). Bireylerin az çok yalıtılmış emeğinin aksine, toplumsallaşmış emeğin üretici güçlerinin bu yekpare gelişimi ve bununla birlikte *bilimin* (toplumsal gelişimin *genel* ürününün) *dolaysız üretim sürecinde kullanımı*, *sermayenin üretici gücü* biçimini alır. Bu gelişim, emeğin üretici gücü olarak, hatta bunun sermaye ile özdeş olan kısmı olarak

bile görünmez. Hele ki bireysel işçinin ya da üretim sürecinde bir araya gelen işçilerin üretici gücü olarak hiç görünmez. Bir bütün olarak sermaye ilişkilerindeki örtük mistifikasyon burada, emeğin sermaye altındaki biçimsel boyunduruğu sürecinde ulaşmış olduğu ya da ulaşmış olabileceği noktanın çok ötesine geçecek kadar yoğunlaşır. Öte yandan, burada özgül kapitalist üretim biçiminin tarihsel öneminin çarpıcı bir örneğini buluruz: dolaysız üretim sürecinin dönüşümü ve emeğin toplumsal üretici güçlerinin gelişimi.

Üçüncü Bölüm'de, işçiye sermayede nesnelleşmiş ve kişileşmiş olarak görünen emeğinin toplumsal niteliğinin kendi karşısına sadece fikir düzeyinde değil, gerçeklikte de yalnızca yabancı değil, aynı zamanda düşman ve antagonist bir şey olarak çıktığını göstermiştik.

Eğer mutlak artı değer üretimi, emeğin sermaye altındaki biçimsel boyunduruğunun maddi ifadesi ise o zaman nispi artı değer üretimi de emeğin gerçek boyunduruğu olarak düşünülebilir. (s. 1024) [89-90].

Emeğin sermaye altındaki gerçek boyunduruğu

Biçimsel boyunduruğun genel özellikleri, yani emek sürecinin sermayeye doğrudan tabi kılınması, teknolojik gelişiminin düzeyinden bağımsız olarak, olduğu gibi kalır. Fakat şimdi bu temel üzerinde, emek sürecinin ve onun fiili koşullarının doğasını dönüştüren, teknolojik bakımdan ve diğer yönlerden özgül bir üretim-kapitalist üretim- tarzı ortaya çıkar. Ancak bu gerçekleştiğinde emeğin sermaye altındaki gerçek boyunduruğuna tanık oluruz.

Emeğin sermaye altındaki gerçek boyunduruğu, mutlak artı-değere karşıt olarak nispi artı-değer tarafından geliştirilen bütün biçimler içinde olgunlaşır. Emeğin sermaye altındaki gerçek boyunduruğu ile birlikte üretim tarzında, işçilerin üretkenliğinde, işçiler ve kapitalistler arasındaki ilişkilerde tam (ve sürekli tekrarlanan) bir devrim meydana gelir.

Emeğin sermaye altındaki gerçek boyunduruğu ile birlikte, daha önce tartışılmış olan, emek sürecindeki bütün değişimler artık gerçeklik kazanır. Emeğin *toplumsal üretici güçleri* artık gelişir ve büyük ölçekli üretimle beraber bilim ve teknolojinin doğrudan uygulanması başlar. Bir yandan, *kapitalist üretim* şimdi kendisini *sui generis*² bir üretim tarzı olarak kurar ve yeni bir maddi üretim tarzı meydana getirir. Diğer yandan, bu maddi üretim tarzının kendisi kapitalist ilişkilerin gelişiminin temelini oluşturur, zira kapitalist ilişkilerin uygun biçimi, emeğin üretici güçlerinin evriminde belli bir aşamayı önvarsayar. (s.1034-35) [100-01].

Birincisi, emeğin sermaye altındaki gerçek boyunduruğunun ya da *özgül kapitalist üretim tarzının* gelişimiyle birlikte, bireysel işçi gittikçe bütün bir emek sürecinin *gerçek kaldırıcı* olmaktan çıkar. Bunun yerine, *toplumsal bakımdan birleşik emek gücü* ve birlikte bütün bir üretim makinesini oluşturan, rekabet halindeki çeşitli emek güçleri, dolaysız meta üretim sürecine ya da bu bağlam için daha doğru olacak bir ifadeyle, ürünün yaratılması sürecine çok farklı biçimlerde dahil olurlar. Bazısı el emeğiyle, başkaları kafa emekleriyle, biri yönetici, mühendis, teknoloji uzmanı vb., diğeri ustabaşı olarak, üçüncüsüye en ağır işlerde ya da el emekçisi olarak daha iyi çalışır. Sayısı giderek artan farklı emek türleri *üretken emek* kavramına dahil edilir ve bu emeği ifa edenler, doğrudan sermaye tarafından sömürülen ve sermayenin üretim ve genişleme sürecine tabi kılınan *üretken işçiler* olarak sınıflandırılır. Eğer toplam *işçiyi*, başka bir deyişle işyerini oluşturan bütün üyeleri düşünürsek, bu işçilerin *birleşik etkinliğinin* maddi olarak, aynı zamanda belli bir miktar mal anlamına gelen *toplam* bir üründe sonuçlandığını görürüz. Ve bu noktada toplam işçinin sadece bir uzvunu oluşturan belirli bir işçinin işinin fiili el emeğinden ne kadar uzak ya da yakın olduğu tamamen önemsizdir. Ancak o halde, bu toplam emek gücünün etkinliği, onun *sermaye tarafından dolaysız üretken tü-*

² [Lat.] benzersiz, kendine özgü (ç.n)

ketimidir; başka bir deyişle bu, sermayenin kendini değerli kılma süreci ve dolayısıyla da, ileride göstereceğimiz gibi, dolaysız artı değer üretimi, *artı değer in sermayeye dolaysız dönüşümüdür*. (s.1039-40) [107].

Grundrisse³

Büyük sanayinin dayandığı temel olan yabancı emek zamanının temellükünün, bizzat büyük sanayinin gelişimiyle birlikte, zenginliği oluşturmaktan ve ifade etmekten çıkması gibi *dolaysız haliyle emek de* üretimin temeli olmaktan çıkar. Çünkü bir yandan dolaysız emek daha çok bir denetleme ve düzenleme etkinliğine dönüştürülür; öte yandan da ürün yalıtık dolaysız emeğin bir ürünü olmaktan çıkar; toplumsal etkinliklerin *birleşimi* asıl üretici öge olarak görünmeye başlar.... Dolaysız değişimde, bireyin dolaysız emeği tikel bir üründe ya da ürün parçasında gerçekleştirilir ve emeğin komünal, toplumsal karakteri –genel emeğin nesnelleşmesi ve genel ihtiyacın giderilmesi açısından niteliği– ancak değişim yoluyla gerçekleşir. Buna karşılık, büyük sanayinin üretim sürecinde, bir yandan doğa güçlerinin toplumsal zekâ tarafından ele geçirilmesi nasıl artık otomatik bir sürece dönüşmüş olan, emek araçlarının üretken gücünün önkoşulu ise, diğer yandan *dolaysız bulunuşu içindeki bireysel emek de bireyselliği aşmış, başka bir deyişle toplumsal emek olarak vazedilir. Dolayısıyla bu üretim tarzının diğer temeli de kayıp gider*. (s.709) [658-9].

Buna karşılık, büyük sanayi geliştikçe, gerçek zenginlik üretimi, giderek emek zamanından ve harcanan emek miktarından çok emek işlemi sırasında harekete geçirilen faktörlerin gücüne bağımlı olmaya başlar. Bu faktörlerin “güçlü etkililiği” ise, üretimlerinde harcanan dolaysız emek zamanıyla tamamen

³ Karl Marx, *Grundrisse: Foundations of the Critique of Political Economy*, çev.: Martin Nicolaus, s.704-705, 705-706, 709. Random House Anonim ve Penguin Books, Ltd. (Harmondsworth, 1973). [*Grundrisse*, çev.: Sevan Nişanyan, Birikim Yay., Ekin 1979].

orantısızdır, daha ziyade bilimin genel durumuna ve teknolojinin ilerlemesine ya da bu bilimin üretime uygulanışına bağlıdır. (s.704-705). [651].

Gerçek zenginlik, daha çok harcanan emek zamanı ile bunun ürünü arasındaki müthiş oransızlıkta ve saf bir soyutlamaya indirgenmiş olan emek ile bunun denetlediği üretim sürecinin gücü arasındaki niteliksel dengesizlikte görülür. Büyük sanayi bunun ifadesidir. Emek artık, üretim sürecinin içsel bir ögesinden çok, üretim sürecinin denetçisi ve düzenleyicisi konumunu almaya başlar. (Makineler için geçerli olan, aynı zamanda insan faaliyetlerinin birleşip bütünleşme tarzı ve insanlar arası ilişkilerin gelişimi için de geçerlidir.) İşçinin işi artık işlenip değiştirilmiş bir doğa nesnesini [*Naturgegenstand*] aracı bir bağ gibi kendisi ile nesne [*Objekt*] arasında sokmak değildir; aksine, sınai bir süreç haline getirilmiş olan doğal sürecin bizzat kendisi, işçi ile -böylece egemenliği altına aldığı- inorganik doğa arasına sokulur. İşçi üretim sürecinin başlıca faktörü yerine, sürecin kenarında duran bir bakıcı haline gelir. Bu dönüşümde, söz konusu olan ne işçinin kendisinin harcadığı dolaysız emek ne de bu emeğin süresidir; daha ziyade toplumsal bir beden olarak bulunuşu sayesinde kendi genel üretken gücünü, doğa anlayışını ve doğa üzerindeki egemenliğini kendinin kılmasıdır – kısacası, üretimin ve zenginliğin önemli bir temel taşı olarak beliren toplumsal bireyin gelişimidir. *Günümüzde zenginliğin dayandığı yabancı emek zamanı hırsızlığı*, bizzat büyük-ölçekli sanayii tarafından yaratılan bu yeni temel karşısında pek zavallı bir dayanak görünümündedir. Dolaysız biçimiyle emeğin, zenginliğin ana kaynağı olmaktan çıkmasıyla emek zamanı sona erer ve emek zenginliğin, dolayısıyla değişim değeri kullanım değerinin ölçüsü olmaktan çıkar ve çıkmak zorundadır. *Yığınların artı emeği*, genel zenginliğin gelişiminin önkoşulu olmaktan çıkarken onunla birlikte *azınlığın emek-dışı zamanı* da genel insan zekâsı güçlerinin gelişiminin önkoşulu olmaktan çıkar. Bununla, değişim değerine dayalı üretim çöker ve dolaysız, maddi üretim süreci sefalet ve antitez biçimlerinden kendini kurtarır.

Bireysellikler özgürce gelişir ve dolayısıyla artı emek yaratmak için gerekli emek zamanının azaltılması yerine, toplumun gerekli emeği genel olarak azaltılır ve bu da karşılığını boş kalan zamanda ve yaratılmış olan araçlarla birlikte tüm bireylerin sanatsal, bilimsel vb. gelişiminde bulur. Bir yandan emek zamanının minimuma indirgenmesi için bastıran, öte yandan emek zamanını zenginliğin tek ölçüsü ve kaynağı olarak vazeden sermaye, süregiden çelişkinin ta kendisidir. Sermaye gerekli emek zamanını azaltır, ancak sadece fazlalık emek zamanını artırabilmek üzere azaltır, dolayısıyla fazlalık emeği, giderek artan bir ölçüde, gerekli emeğin koşulu –ölüm kalım meselesi- haline getirir. Öyleyse, bir yandan zenginlik üretimini üretimde harcanan emek zamanından bağımsızlaştırmak için, bütün bilim ve doğa güçlerini, toplumsal bileşimin ve toplumsal ilişkilerin bütün güçlerini seferber eder. Diğer yandan, böylece yaratılan bu dev toplumsal güçleri emek zamanı ile ölçmeye, onları eskiden yaratılmış değerleri değer olarak korumanın gerektirdiği sınırlar içine hapsedmeye çabalar. Üretici güçler ve toplumsal ilişkiler –toplumsal bireyin gelişiminin bu iki ayrı cephesi- sermayenin gözünde sadece birer araçtır ve sadece sermayenin sınırlı temeli üzerinde yapılan bir üretimin aracıdır. Oysa bunlar, gerçekte bu temeli parçalayacak olan maddi koşullardır. (s. 705-706). [652-3].

Dizin

A

agencement (düzenleme)
156, 196, 198,
201

Agnoli, J. 210

Alquati, R. 25, 26, 53

Althusser, L. 50, 56

anayasa 206-210

anarşizm 15, 196

Anderson, P. 15

antagonizma 43, 103,
104, 106, 112,
114, 115, 122,
135, 148, 151,
157, 161, 178,
182, 208, 218

anti-hümanizm 20, 27

anti-kapitalist neolibera-
lizm 258

artı değer 29, 34, 95, 98,
212, 221, 260,
261, 263 *ayrıca*
bkz. mutlak artı
değer

Asor Rosa, A. 15, 32

Autoconvocati 199

Autonomia hareketi
16, 18

Avrupa 12, 17-19, 21, 26,
28, 40-46, 69, 71,
78, 84, 86, 93,
196, 219, 232,
233

Aydınlanma 18, 46, 86,
238

B

Balestrini, N. 20

Batı Marksizmi 12, 14,
18, 47, 50

Baudrillard, J. 43, 238,
239

biçimsel boyunduruk 16,
89, 101, 132, 241,
245, 260, 261

bilgi ve iktidar 119, 122,
142, 183

bilgisayarlaşma 130, 256,
257

Bolşevik Parti 177

Bordigizm 15

Bretton Woods 126

Brückner, P. 203, 208

Büyük Çöküş 81

C-Ç

Cacciari, M. 15

Carpignano, P. 29, 51

Classe Operaia 53

Cleaver, H. 17, 50, 51, 53

Colletti, L. 15

*Confédération Générale
du Travail* 21, 52

çıkış çözümleri 26

çok ırklı emek gücü 68

D

décalage 80, 81

Dayanışma 199

değer teorisi 112

değer yasası 80, 95, 112,
128

değişim değeri 264

Deleuze, G. 43, 58, 115,
116, 156, 192,
241

demokrasi 80, 85, 183

deregülasyon 83, 97, 118-
121, 126, 131,
133, 135

Descartes, R. 45, 46, 57

Descombes, V. 239

devlet 203-210, 211-225

devletin sönmülmesi
195

devrimci örgütlenme 13,
44, 95, 169

devrimci özne 37, 68, 70,
213, 217, 218

dışlama 61, 133, 135

dikey örgütlenme 205

direnış 44, 63, 119, 137,
166-168, 217,
253

disütopya 183

diyalektik materyalizm
31, 106, 156

diyalektik mekanizma
159

doğa kavramı 113-115

dolar 172, 173, 174

dolayım 112, 231

dolaysız emek 263, 264

E

egemen güçler 201

egemenlik 85, 230

Ekim Devrimi 84, 85

ekolojik makine 123

ekolojik sistem 47, 106

ekolojik tahribat 229

ekonomik belirlenimci-
lik 23

ekonomik döngüler 111,
126

el koyma 34, 142, 149,
157, 169

elbirliği 71, 73, 96, 98, 99,
105, 112, 123,
142, 147-149,
160, 162, 163,
167-169, 181,
190, 260

emek gücü 64, 68, 94, 98,
110, 142, 148,
164, 247, 256,
262

emek piyasasının bölün-
mesi 164

emek süreci 30

emek zamanı 256, 264,
265
emperyalizm 31, 36, 88,
118, 128, 132
enflasyon 117, 190
enfomasyon 73, 90, 109,
131, 145, 146, 190,
213, 240, 247, 248,
255, 256, 258
enfomasyon teknoloji
190, 256, 258
entelektüel emek 64, 67,
73, 74, 175
entelektüel özne 61, 66
epistemolojik kopuş 12
eşitlik 61, 66-71, 74, 164,
168, 176, 181, 208,
216, 244

F

fabrika 22, 25, 27, 29, 30,
91, 95, 96, 113,
141, 160, 212, 219,
242, 249, 255
fabrika modeli 212
Fanon, F. 23, 69
Fanonculuk 23
federalizm 208, 209
felaket kavramı 79, 86, 91
feminizm 192
Fiat-Mirafiori 27
Fordizm 87, 131, 133, 163
Foucault, M. 12, 36, 43, 49,
156, 192
Frankfurt Okulu 20, 37,
47, 208, 241

G

Gehlen, G. 207, 208
gelişmiş kapitalizm 143
genel arzu 201
gerçek boyunduruk 47,
89, 91, 101, 103,
104, 121, 206, 214,
216, 217, 221, 244,
245, 247

Gesellschaftskapital 27
girişimcilik 190
gizlilik 72, 152, 179
Gorz, A. 29, 37
Gramsci, A. 50, 51, 93
Grillo, E. 12, 49
Grundrisse 11, 12, 13, 27,
42, 49, 54, 241,
263
Guattari, F. 43, 54, 115,
156, 187, 192, 241
Güney Afrika 69, 136

H

haklar 68, 222
Hayekizm 121
Hegel, G.W.F. 11-13, 37,
46, 49, 56, 203,
204
hegemonya 73, 92, 218,
241
Heidegger, M. 46, 58, 79,
239
Hristiyan Demokratlar
40
hiyerarşik değerler 164
Hölderlin, F. 46

I-İ

ırkçılık 69, 85, 258
ideolojik göstergibilim
162
ikili toplum 119, 164
iktidar 13, 23, 25, 64, 70,
72, 75, 80, 105,
119, 122, 149-
151, 169, 177,
178, 190, 193,
194, 212, 214,
215, 224, 255, 258
iktidarı ele geçirme 205
iletişim 62, 67, 71-73, 90,
109, 142, 144,
145, 146, 148,
152, 153, 161,
220, 238, 240,

241, 244, 251
iletişime el konulması
163
iletişimin yeniden temel-
lütü 168
işbölümü 37, 131, 134,
213 *ayrıca bkz.*
uluslararası
işbölümü
işçi sınıfı 18, 20, 21,
24-38, 41, 43, 49,
54, 100, 116, 117,
168, 174, 211,
218, 253
işçi sınıfı mücadelesi 34
işçilik 12, 26, 50, 196
işçilerin otonomisi 40
işin reddi 16, 37, 45, 88,
94, 95, 104
İtalyan Komünist Partisi
(İKP) 15, 21, 23,
28, 39-41

K

Kant, I. 46
Kapital 11, 12, 24, 36, 37,
49, 50, 212, 241,
259
kapitalist reformizm 81,
173
kapitalist yeniden yapı-
lanma 22, 119,
179
kapitalizm 18, 27, 30, 32,
34, 38, 39, 43, 53,
58, 77, 78, 83, 92,
100, 132, 142,
143, 183, 257
kâr 36, 39, 73, 81, 117,
135, 183, 217
karma ekonomi 21
karşı güç 23, 74, 75, 206,
215, 217, 219,
220, 223-225
Kelsen, H. 223
kendini değerli kılma 16,

17, 45, 111, 120,
138, 167, 211, 214,
217, 263
kendini tanıma 138, 179,
182
kendinin kılma 62, 105,
168
Keynesçilik 222
kitlesel işçi 7, 16, 29, 32,
74, 93, 94, 96, 104,
137, 141, 142, 144,
168, 180, 247
kolektif bilinç 179
komünizm 19, 26, 38, 41,
72, 91, 192, 216,
220, 234, 242
konsensüs 85, 198, 252
korporatizm 40
kriz devleti 16, 159
Kruşçev 23
kullanım değeri 34
kurucu ontoloji 182
küçük burjuvazi 254
küçük ölçekli dolaşım
16, 17
kültür 18, 40, 44, 45, 81,
97, 102

L

La Nuova Italia 12
Lefébvre, H. 12
Lenin, V.I. 12, 35, 50, 54,
55, 148, 149, 197,
202, 228, 255, 257
Leninizm 13, 54, 183, 196,
197, 205
Leopardi, G. 45, 46, 57
Levin, C. 238, 239
Linhart, R. 20
Luhmann, N. 208, 242
Lyotard, J. 43, 237, 238
Lyssenkoizm 32, 50

M

Macaristan 21
Marksizm 11, 14, 16-18,

20, 21, 28-30, 32,
110, 205, 247
Marx, K. 11-16, 24, 27,
28, 31, 35, 37, 42,
43, 49-54, 56, 62,
73, 89, 101-103,
120, 148, 149,
204, 205, 241,
242, 250, 259,
263

Massumi, B. 241
materyalizm 149
mekânsal evrensellik 96
Meinecke, F. 77
Meksika borç krizi 126
meta dolaşımı 87, 109
metafizik 62, 79, 80, 92,
100, 144, 148,
204, 221, 239,
244

Metropolis 94, 144
metropoliten yerli 44
militanlık 42, 179, 188
modernizm 239
modernleşme 130, 189
Morris, W. 48
Mussolini 93
mutlak artı değer 29, 261
mülksüzleştirme 73, 142-
144, 153

N

Negri, A. 12-16, 20-29,
37, 43-49
neoliberalizm 258
New Deal 53
Nicolaus, M. 12, 55, 263
Nixon yönetimi 173
nosse 193, 194, 202
nükleer devlet 47, 53,
227, 228, 230,
231, 233, 234,
235
nükleer güç 149, 150,
151, 235
nükleer sermaye 151

nükleer silahlar 227
nükleer terör 150

O-Ö

ontoloji 75, 138, 157, 158,
182
operaismo 12-18, 22, 24,
26-43, 46, 48
Orta Doğu 136, 174
otomasyon 130, 196, 247,
250
otonomi 14, 39, 44, 62,
177, 178, 183,
251
ölçüm 112, 256
öz-örgütlenme 179
özgürleşme 99-103, 107,
191-197, 199
özneliğin ontolojik yön-
leri 156
öznelik 20, 38, 42, 65,
74, 159-165, 183,
195, 198, 255

P

Panzieri, R. 26, 28
para 13, 33, 36, 54, 70,
87, 97, 117, 135,
144, 146, 148,
172, 173
parasal denetim 146, 148
parasal sistem 135
parti 19, 22, 38, 41, 183,
218, 219, 220
pasif devrim 220, 221,
223
pentiti 45
Polanyi, K. 245
politik haklar 222
politik kriz 229
politik olanın otonomisi
40, 41, 177, 178,
181, 183, 200
Polonya 14, 21, 52, 199,
214
posse 193, 194

postmodernizm 46, 237,
239, 240, 241,
244, 245
potenza 52, 64, 149
Potere Operaio 13, 43
profesyonel işçiler 132
proletarya 21, 24, 32, 33,
36, 42, 66, 81,
116, 119, 174,
212, 217
proletarya diktatörlüğü
21, 24
proleter bilgi/iktidar 119
proleter öznellikler 97, 99

Q

Quaderni Rossi 15, 24, 25,
26, 27, 42

R

Reagancılık 83, 175, 220,
258
refah devleti 83, 88, 89,
116, 147, 176,
180, 248
refah devletinin yıkımı
163, 164
reformizm 53, 58, 81, 83,
85, 90, 159, 171,
173, 174, 175
rekabetçi kapitalizm 27
revizyonizm 21, 24, 191
Rosdolsky 12, 49

S-Ş

sabotaj 26
Salazarizm 22
savaş 11, 19, 21, 23, 73,
76, 81, 94, 95,
151, 192, 198,
203, 206, 213,
221, 222, 253,
257, 258
Schumpeter, J. 51, 77, 255
sendikalar 94, 251

sermaye birikimi 31, 34,
216
sermaye planı 17, 26
sermayenin gerçek boyun-
durduğu 205
sermayenin mantığı 231
sermayenin uluslararası-
laşması 21, 35
sınıf bileşimi 16, 25, 31,
45, 55, 63
sınıf bilinci 38, 39, 196
sınıf mücadelesi 14, 97,
114, 115, 176,
229
sistemler teorisi 243
sivil toplum 42, 203-206,
208
sol 15, 23, 28, 63, 192, 198
sosyalist toplum 71, 213,
214
Sosyalizm 81, 85, 216
Sovyet komünizmi 23
soyut emek 12, 13, 30,
147
sömürü 68, 73, 74, 88,
95, 99, 116, 128,
136, 137, 164,
201, 212, 234,
247, 252
Spinoza, B. 20, 32, 46, 52,
55, 56, 64, 148,
149, 197, 202
şiddet 20, 68, 74, 75, 117,
136, 149, 158,
162, 183, 184,
211, 224, 228,
229, 230

T

tahakküm 27, 58, 69, 90,
92, 127, 128, 131,
141, 144, 152,
161, 178, 190,
191, 197, 198,
207, 211, 213,
217, 223, 253,

255, 260
tarihsel antagonizma 137
tarihsel materyalizm 164
tarihsel uzlaşma 41, 161,
220
Taylorizm 133
teknokratik devlet 230
teknolojik araçlar 129
temellük 62, 68, 72, 99,
181, 217, 224,
252, 253
terörizm 19, 201
Thompson, E.P. 36
toplum-devlet kompleksi
208
toplumsal emek 65, 101,
112, 130, 148,
162, 165, 166,
263
toplumsal hareketler 210,
247
toplumsal ilişkiler 217,
265
toplumsal iş 73, 74
toplumsal işçi 16, 43, 47,
66, 96-106, 115,
130, 134, 137,
141-144, 168,
175, 180, 181,
218
toplumsal makineler 113
toplumsal pratik 187,
188, 194, 198
toplumsal refah 252
toplumsal sermaye 16,
17, 27, 42, 128,
150, 151, 231
toplumsal ücret 118
toplumsal üretim 34, 73,
182, 213, 221,
232, 234, 247
Touraine, A. 47
Troçkizm 15, 20
Tronti, M. 13, 15, 22, 25,
26, 28, 31, 32, 34,
38, 50, 53, 54, 56

U-Ü

- uluslararası hukuk 223
- ulusların hukuku 223
- uluslararası işbölümü
131, 134
- ücretler 84, 95, 98, 122,
141-145, 176,
217, 253
- Üçüncü Dünya 23
- Üçüncü Enternasyonal
24, 177, 218
- üretici güçler 21, 22
- üretim ilişkileri 33, 82,
204
- üretim tarzları 132, 228,
241, 259
- üretken elbirliği 71, 105,
162, 167
- üretkenlik 98, 117, 135,
138, 141, 142,
175, 219, 232,
248, 254
- üstbelirlenim 172, 174,
209, 229, 255

V-W

- Virilio, P. 240
- Volpe, D. 15
- Walraff, G. 20

Y

- Yeni Sol 19
- yeniden temellük 68, 72,
99, 181
- yenilik 21, 34, 79, 88, 89,
98, 132, 171, 182,
216, 256, 257
- yersiz yurtsuzlaşma 91
- Yeşiller 19, 210, 251, 258
- yıkıcı güç 74, 230
- yıkıcılık 37, 74, 75, 201
- yirminci yüzyıl 14, 77, 79,
81, 83, 91
- yoksulluk 102, 117, 118,
119

Yaban Kuraldışılık Spinoza Metafiziğinin ve Siyasetinin Gücü

Antonio Negri

Felsefe Dizisi, çev. Eylem Canaslan
371 sayfa, ISBN 975-6056-00-2

Antonio Negri ve Michael Hardt *İmparatorluk* kitaplarında, kapitalist iktidar işleyişinin yeni bir egemenlik biçimine girdiğini ve bu egemenlik biçimini çözümlemede var olan ulus-devlet ve klasik emperyalizm perspektiflerinin yeterli olmayacağını iddia etmektedirler. İmparatorluk, kapitalizmin kurulmakta olan bu yeni küresel iktidar işleyişine verilen addır.

Negri ve Hardt isimleri *İmparatorluk* kitabıyla adeta özdeşleşmiş olmasına rağmen, imparatorluk çözümlemesinin arkasındaki politik felsefe ve metodoloji şimdiye dek pek vurgulanmamış ve yapılan tartışmalar, bu çözümlemeyi emperyalizm ve yeni emperyalizm teorileriyle çarpıştırma boyutunda kalmıştır. Bunun yanı sıra Negri ve Hardt'ın çalışmaları, Hegelci Marksizmle yüzleşme ve hesaplaşma çabaları, iktidarın işleyişi ve yapılanması üzerine yapılan incelemeler içersinde önemli bir adrestir. Fakat şu belirtilmelidir ki Negri, 1980'de hapishanede tamamladığı *Yaban Kuraldışılık*'ta bize tahakkümcü iktidarın doğasına dair bir inceleme sunmaz. Bunun yerine gücün politik kuruculuğu üzerine yoğunlaşır ve tahakkümcü iktidarı, kendini kurarken yıkacak olan ilişkiselliğin peşine düşer. Kolektif bir özgürleşme pratiği açısından kurulacak bir toplumsal örgütlenmenin ontolojisi nedir? Tahakküm ilişkileri dışında bir iktidar kavramsallaştırması mümkün müdür? Bu tözel sorular, özne olarak kurulan ve tahakkümcü iktidarın taşıyıcısı olan nesneye değil, etkin kurucu gücüyle öznelliğin yaratıcısı olarak varlığa dair bir sorudur. Ve Negri bu tözün izini Spinoza'nın politik felsefesi içersinde sürer.

Marx Ötesi Marx

Antonio Negri

Ekonomi-Politik Dizisi, çev. Münevver Çelik

Negri'nin *Marx Ötesi Marx* kitabı bir *Grundrisse* okumasıdır. Negri'nin *İmparatorluk* kitabında ortaya attığı ve özellikle çokluk, maddi olmayan emek, emeğin ölçülemezliği ve komünizmin doğrudan kuruluşu gibi ana temaların alt yapısını oluşturan ve onun düşüncesini kuran temel bir kitaptır. Negri açısından bu kitap, ortodoks Marksizmle mesafesini hem felsefi hem de politik olarak açması anlamında önemlidir. Negri bu iddiadan yola çıkarak, *Grundrisse*'nin içindeki ana temaları devrimci bir hareketin önünü açacak biçimde yeniden yorumlar. *Marx Ötesi Marx*'ta bu yorumun iki temel ekseni vardır. Birincisi, diyalektik ilişkinin dolaylımları yoluyla kendini toplumsallaştıran ve değerli kılan sermayenin karşısında, bu diyalektik ilişkiden kopan ve gerekli emek zamanını artı emek zamanına tabi kılan kapitalist çalışmayı reddeden işçi sınıfının kurucu özneliğidir. İşin reddi kavramı, politik mücadele, ekonomik mücadele alanı diye adlandırılmalı olan mücadelenin tam merkezine oturtur ve böylece hem bu tür bir alan ayrımının bir yanılsama olduğunu, yani ekonomik olanın politik olduğunu, hem de kendini değerli kılanın olanaklarını göstermiş olur. Negri işin reddi kavramından yola çıkarak ikinci ekseni tanımlar, o da sosyalizmden komünizme geçiş fikrinin reddidir. Negri'ye göre bu fikir Marx'ın düşüncesinin erekselci diyalektik yorumundan kaynaklanır ve onun zenginliğini sınırlar. İşin reddi kavramı, komünizmi ötelemeyen bir karşıdan kuruculuğun, yani işi dayatan sermayenin özneliği karşısında kendi emeğini değerli kılanın olanaklarını bugünden yaratmanın yollarını araştıran işçi sınıfının özneliğinin kuruluşunun temelini oluşturur. Bu anlamıyla işçi sınıfının özneliği, sermaye ilişkisini parçalama ve kendini gerçekleştirme potansiyelini taşır. Negri'ye göre işin reddi ve işçi sınıfının kendini değerli kılması, ancak *Grundrisse*'nin politik olarak okunması ile çıkarılabilecek kavramlardır.

Yakında çıkacak...

